

INSTITUT ZA ŠUMARSTVO I DRVNU INDUSTRIJU NRBiH SARAJEVO
FOREST RESEARCH INSTITUTE — INSTITUT DE RECHERCHES FORESTIERES
S A R A J E V O

KNJIGA III

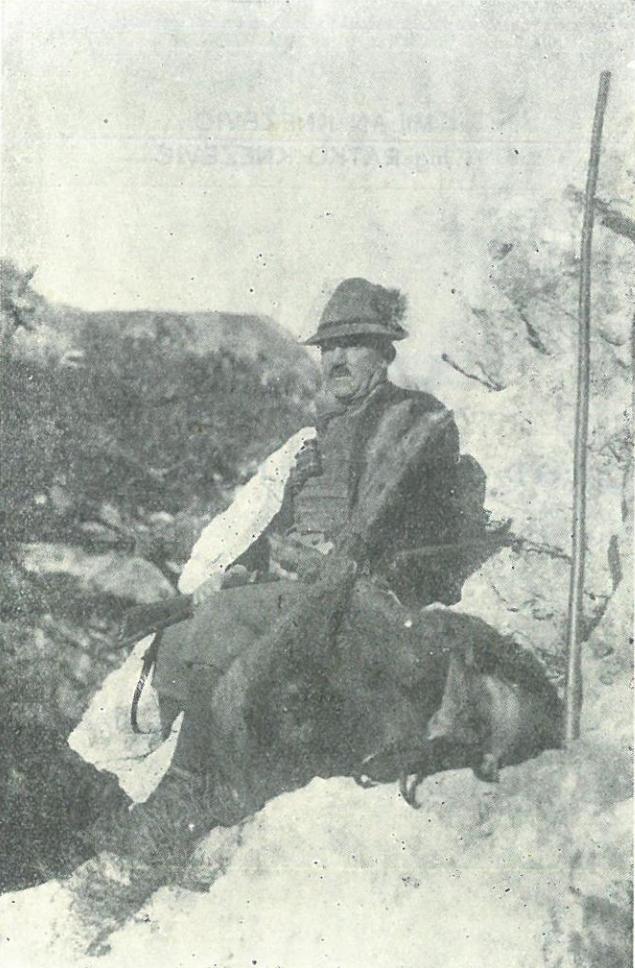
SVESKA 4

MILAN KNEŽEVIC
i ing RATKO KNEŽEVIC

V U K
ŽIVOT, ŠTETNOST I TAMANJENJE

NAUČNO-POPULARNO IZDANJE

S A R A J E V O — 1956

Milorad Knežević

PREDGOVOR REDAKCIJE

Ovu popularno-naučnu knjigu o vuku predaje Institut u javnost sa željom da korisno posluži što većem broju čitaoca. I sam autor je u zaključku knjige naveo: »...ova knjiga ima praktičan zadatak, da na osnovu savremenih naučnih i stručnih dostignuća upozna našeg čovjeka s vukom, te da mu pokaže kako u našim prilikama i s našim mogućnostima treba loviti i uništavati ovu zvijer, a sa ciljem da bi se ona što prije istamanila.«

Sigurno je da ima veliki broj ljudi, koje će interesirati ova knjiga: lovci raznih profesija, kojima je itekako stalo do toga, da se vuk iskorijeni, šumari, koji traže načina, kako treba postupiti, da se što uspješnije vodi borba protiv vuka i seljaci koji najveće štete trpe od te zvijeri. Svi će oni naći u ovoj knjizi mnogo objašnjenja na pitanja koja ih interesuju.

Sa velikim zadovoljstvom će čitati ovu knjigu i svaki građanin, koji kao turista posjećuje naše lijepе planine, pašnjake, šume i sela, jer će se preko ove knjige upoznati sa vukom, koga za sada još mogu sresti u prirodi kod nas, studentima šumarstva, pa i nekim drugim biološkim disciplinama, sada stoji na raspodajanje materija, koju gotovo nigdje ne mogu naći ovako temeljito obradenu.

Knjiga je pisana laganim stilom i na originalan način tako, da je pristupačna velikom broju čitaoca, a ne samo najužem krugu stručnjaka.

Autor ove knjige, kako je sam istakao u predgovoru, završio je započeto djelo svoga oca. On je taj rad završio za vrijeme službovanja u Institutu za šumarstvo i drvnu industriju NR Bosne i Hercegovine i to kao vantematski zadatak. Stoga je Institut smatrao opravdanim, da štampa djelo svoga saradnika, iako nije rezultat direktnog zaduženja. Rukopis knjige recenziran je bez bitnih primjedbi i ocjenjen je pozitivno.

Konačno treba naglasiti, da su za štampanje ove knjige već odavno bile zainteresovane naše šumarske ustanove — direkcije Šuma. Stoga su one osigurale finansijska sredstva u budžetu Instituta za 1956 god. Na taj način je omogućeno štampanje ove opsežne knjige, koja se sada predaje javnosti sa željom da korisno posluži i pomogne uspješnom rješenju »vukčjeg pitanjaka kod nas i svugdje ondje, gdje je ono još aktuelno.

Institut je ovu knjigu predao u štampu početkom mjeseca decembra 1956 godine. Autor i tada još intenzivno učestvuje na rješavanju svih pitanja tehničke opreme ove knjige ali 12 aprila 1957 iznenada umire ne dočekavši da mu knjiga još za života izade iz štampe. Poslije njegove smrti redakcija se je trudila da se štampanje knjige u svemu završi po intencijama pisca u želji da njegovo djelo ostane u našoj stručnoj literaturi kao dosta juna i trajna spomena na rano preminulog autora.

REDAKCIJA

PREDGOVOR PISCA

S obzirom na to da je pretežan dio ove knjige napisao moj otac, koji je umro još 1944 godine, a da sam je ja mnogo kasnije završio, dao joj konačnu redakciju i da se ona tek sada objavljuje, to smatram da bi ovi momenti, bez objašnjenja koja će dati u daljem izlaganju, mogli stvoriti kod čitaoca izvjesnu zabunu i nerazumjevanje. Tim više što je i sama knjiga pisana, sa izvjesnim prekidima, u dužem vremenskom razdoblju, tj. u vremenu od 1940 do 1953 g. U tim burnim i sudbonosnim godinama tok života je neobičnom snagom i brzinom mijenjao naše državne, društveno-političke, a donekle i ekonomске prilike.

Razumljivo je da je to sve skupa, na određeni način, našlo svog odraza i u sadržaju ove knjige, čija se problematika i bez toga odvija i rješava u vrlo složenom i promjenljivom periodu našeg nacionalnog života — u vremenu od propasti turskog feudalnog sistema, pa sve do radanja novog jugoslavenskog socijalističkog sistema na području Bosne i Hercegovine.

Zbog toga smatram da je potrebno da čitaoca na prvom mjestu upoznam sa prilikama i uslovima u kojima je ovu knjigu pisao moj otac i da mu dam potrebne podatke o onome što sam zatekao u njegovom rukopisu, kao i o tome kako sam ga ja završio.

Moj se otac bavio lovom sa najvećom strašću od rane mladosti pa sve do dana smrti. Možda se i zbog toga kod većine ljudi koji su ga poznavali uvriježilo mišljenje, a i danas o njemu takvo mišljenje vlada, da je on bio lovački stručnjak i lovac koji se i po svojoj službenoj dužnosti bavio lovstvom i lovom. Ustvari, to je netačno, jer je on najveći dio svog službovanja proveo u šumarskoj upravnoj službi, a posebno u radu na eksploataciji šuma i na industrijskoj preradi drveta, dok se, uglavnom, samo uzgredno ili po svojoj ličnoj pasiji mogao baviti lovstvom i lovom. A u jedinom periodu njegovog života u kome se on po svojoj titularnoj dužnosti trebao baviti pitanjima lovstva i ribarstva, tj. u vremenu od 1925 do 1935 godine, kada je bio postavljen za referenta za lov i ribolov Direkcije šuma u Sarajevu, on je sistematski opterećivan i drugim dužnostima, tako da je pred kraj te službe ujedno

bio referent za režijsko iskorišćavanje šuma, za planinske pašnjake, te inspektor za okrug (Hercegovinu) sa 13 šumskih uprava.*)

Lako je shvatiti da on, preopterećen ovakvim i sličnim dužnostima i poslovima koji su mu one nametale, nije imao potrebnih uslova za normalan praktičan i posebno literaran rad u lovstvu. No to nije bila jedina smetnja koja mu je ometala taj rad, nego je takvu smetnju prestavljao i sam režim koji je vladao u staroj Jugoslaviji, odnosno u vremenu u koje pada najveći dio njegovog literarnog rada. U tom režimu dominirali su pljačkaški i destruktivni kapitalistički (buržoaski) elementi, koji su sprovodili polukolonijalnu eksploataciju naših šuma i koji su manje više od čitavog šumarstva i lovstva u mnogo čemu pravili monetu za podkusurivanje svojih profiterskih i političkih računa. Ti ljudi nisu ni cijenili ni pomagali stručno i poštено pisanje, pogotovo ako se ono kritički odnosilo prema njihovom radu. A baš sa takvom tendencijom i u takvom tonu pisao je moj otac.

Pisac-stručnjak takvog tipa mogao je u to vrijeme, uglavnom, pisati besplatno i svoje rade stampati na vlastiti moralni i materijalni riziko, a usto se još izlagati opasnosti da bude proganjena od strane vlasti.

Po prirodi borben i odlučan, posjedujući ličnu sklonost za literaran rad, moj je otac dobar dio svog slobodnog vremena, usprkos tih smetnji, iskorišćavao za pisanje, te je svoje znanje i iskustvo iznosio u našoj šumarskoj i lovačkoj štampi, tako da je u to doba vjerovatno bio jedan od najplodnijih bosansko-hercegovačkih stručnih pisaca. Ukoliko za taj rad ne bi nalazio drugog vremena, on ga je mnogo puta znao obavljati od svanača pa do početka svog redovnog službenog posla.

Jasno je da njegovo pisanje pod takvim okolnostima nije moglo imati studiozan karakter i da je moglo pretstavljati samo bolje ili slabije obradene fragmente. To će naročito biti jasno ako se ima u vidu, da je to pisanje često puta bilo diktirano momentalnom životnom potrebom i da se moralno vršiti, bez obzira na piščevu dispoziciju za rad, u tačno fiksiranom roku.**)

* Napominjem da je Direkcija šuma u Sarajevu u to vrijeme vodila cijelokupno šumarstvo Bosne i Hercegovine, izuzimajući područje Bosanske Krajine, za koju je (u Banjoj Luci) osnovana 1929. g. samostalna direkcija šuma.

Prema tome, vođenje ove četiri referade i navedenog inspektorata nije bio samo složen nego i vrlo razgranat i obiman posao. Moj ga je otac obavljao sam, bez pomoćnog osoblja.

** Donekle pod upливom tih momenata on je napisao i svoju dosta popularnu monografiju »Divokoza«. Sa tom knjigom on je želio da demantuje, i, što se kaže, da potuče na vlastitom terenu, dvojicu lovačkih stručnjaka, zapravo dvojicu biv. kraljevskih dvorskih lovaca, koji su mu osporavali znanje i činili razne smetnje u njegovom radu na uređivanju bosansko-hercegovačkih državnih rezervatnih lovišta. Ti su ljudi, inače, bili porijeklom iz Slovenije, u kojoj divokoza pretstavlja matičnu divljač.

Bez toga svakako bi bilo normalnije da je on kao šumarski i lovački stručnjak, koji je pretežan dio svog života proveo po bosanskim šumama odnosno po srnećim lovištima, te kao lovac koji je u svom životu ulovio

U takvim prilikama i u pod takvim okolnostima počev od 1925 godine, kada je napisao knjižicu »Vuk, medvjed i divlja svinja«, moj je otac u više navrata pisao o vukovima. Ti radovi, odnosno njegovi članci o vukovima objavljivani su u našim raznim vještina-lovačkim časopisima, a najviše u Lovačko-ribarskom vjesniku iz Zagreba. Vukovi su njemu u literarnom radu pretstavljeni omiljeni temi i vrlo je vjerovatno da se on na pisanje ove knjige odlučio još negdje iza 1935 godine, kada je stavljen u penziju. No kako je on ubrzo iza toga teško obolio i nakon oporavka prvo napisao naprijed pomenutu monografiju »Divokoza« i još neke druge stvari, te kako u toku 1939 godine uopšte nije literarno radio, to je rad na ovoj knjizi započeo tek 1940 godine. Burne ratne prilike koje su ubrzo iza toga nastupile i njegovo ponovno aktiviranje u službu, te zauzetost drugim poslovima nisu mu dozvoljavali da se potpuno posveti ovome radu.***

Pored toga, on je u prvi mah namjeravao da piše samo o životu vuka i o njegovom lovu, ali ga je razrada te materije neminovalo povukla u kompleks ostalih pitanja s kojima je tema o vuku usko povezana. Nakon konsultovanja s nekim priateljima, čini mi se 1942 godine, konačno je odlučio da započeti rad proširi na obradu sredstava i načina za masovno uništavanje vukova, te na proučavanje bogatog forkornog i etnografskog materijala koji o vuku postoji u našoj narodnoj kulturi. Taj materijal namjeravao je dodati ovoj knjizi u posebnom poglavju pod nazivom: »Vuk u narodu«.

Iako je moj otac, uvezvi sve skupa u obzir, dosta radio na literarnom polju i u tom radu obradio raznolika i brojna pitanja, on je ipak imao želju i namjeru da obradi još čitav niz stručnih pitanja. Među tim pitanjima — kako mi je govorio — namjeravao je iz područja lovstva da napiše monografije o srni i o kuni

nekoliko desetina divokoza i mnogo više srna, prvo pisao o srni ili o vuku, o kojima je imao mnogo više znanja i iskustva i prema čemu je imao veću sklonost.

*** Moj je otac penzionisan sa nedosluženim godinama službe odmah iza petomajskih izbora 1935. g., na kojima nije htio glasati za vladinu nego za opozicionu listu. Malo vremena iza toga, tj. u mjesecu augustu dobio je izljev krvi u mozak. Po svoj prilici da su mu prenaporan rad i velika uzrujanja, izazvana ovim nepravdanim penzionisanjem i sličnim postupcima kojima je od ranije bio izložen, prije vremena srušili zdravljie.

Šrhan tom teškom bolešću on je mjesecima ležao nepokretan i uzeta dara govora. Ipak — zahvaljujući sistematskom liječenju, snažnoj volji i inače zdravom i očuvanom organizmu, a nadasve brižljivoj njezi moje majke, on je uspio da se oporavi do te mjere da se kasnije godinama naizgled kretao i radio kao i drugi zdravi ljudi. Ustvari, iza te bolesti on više nikada nije bio onaj snažni, vedri i energični čovjek kakvim su ga ljudi poznavali, nego je ostao nježan i osjetljiv, u pojedinim momentima je znao biti jako razdražljiv ili padati u tešku depresivnu raspoloženja.

Od tog vremena on je, izgubivši zdravljie, lično ozlojeden i nezadovoljan, vodio težak život i naporno se borio sa materijalnim i drugim životnim poteškoćama.

Posljedice koje je ta bolest ostavila na njegovo fizičko i psihičko zdravljje opisao je u autobiografskom članku »Iz teških dana«, pa koga to interesira može ga pročitati u L.R.V. br. 11 Zagreb, 1940. g.

zlatki, te da opiše neke interesantnije lovačke doživljaje. Zbog toga, a vjerovatno i zbog toga što je osjećao da mu popuštaju životne snage i da neće dugo živjeti, on je u posljednjem periodu svog života forsirano radio na završetku ove monografije i na jednom obimnijem djelu o planinskim pašnjacima.

Međutim kako je on umro na Novu godinu 1944 godine u Zavidovićima, to su te njegove namjere ostale neostvarene, a i ova monografija ostala je nezavršena kao njegovo posljednje lovačko-literarno djelo.

Za vrijeme okupacije ja nisam imao namjeru, ni volje, da njegov rukopis završim, a od sloma okupacionog režima 1945 godine pa sve do konca 1950 godine bio sam zauzet drugim poslovima, tako da tome radu nisam mogao pristupiti. Tek 1951 godine, kada sam premješten u Institut za naučna šumarska istraživanja NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu, došao sam u priliku i mogućnost da taj posao obavim.

Od materijala koji sam zatekao u očevom rukopisu »Uvod« se nalazio jednim dijelom u konceptu, a drugim dijelom u prvoj redakciji. Poglavlja »Biologija vuka« i »Lov i uništavanje« bila su potpuno obrađena, ali ni ona nisu imala konačnu redakciju. Trovanje je bilo tek započeto i bez materijala potrebnog za dokumentaciju. Ovo tumačim time što se moj otac kao strastven lovac puškom, izuzev po službenoj dužnosti, nije rado bavio trovanjem vukova. A može biti da mu ni ratne prilike nisu dozvoljavale da dode do materijala potrebnog za njegovu obradu. Zbog toga je vjerovatno obradu ovog pitanja i ostavio za sam konac pisanja knjige.*)

Poglavlja »Biologija vuka« i »Lov i uništavanje« napisao je, po svoj prilici, 1940 i 1941 g., a »Uvod«, »Hvatanje vučije mladunčadi u brlozima« i ostalo — 1942 i 1943 godine.

U čitavom ovome rukopisu, koji umnogome pretstavlja sistematizaciju i temeljitiju obradu materijala koji je moj otac iznosi u ranije pomenutim člancima o vukovima, bilo je ponavljanja, nedovoljno razrađenih misli, neobrazloženih postavki i sl. To je djelomično proisticalo iz težine problematike koju je pisac obradivao, a djelomično to je bio odraz njegovog zdravstvenog stanja koje se pred kraj života, naročito iza preboljenog tifusa 1942/43 godine, ponovno bilo jako pogoršalo.

Ispravljajući te greške, uklanjajući iznesene nedostatke i dovršavajući konceptirane dijelove ovog rukopisa, nastojao sam da nigdje ne mijenjam suštinu očevih misli ili postavki, te da održim kontinuitet u načinu obrade, razradivanju i povezivanju gradiva ove monografije. Zbog toga sam i sve važnije nadopune koje sam unio u originalni očev tekst dao u primjedbama i označio inicijalima mog imena.

* Koliko je meni poznato moj je otac u toku svoje lovačke karijere puškom ulovio 11 vukova. Nikada mi nije govorio koliko je vukova troval ili eventualno uhvatilo u gvožđa, pa i po tome zaključujem da se tim poslom malo bavio, i da u njemu nije imao vidnijih uspjeha.

Samostalno sam napisao dio »Trovanje vukova« i »Organizaciju borbe protiv vukova«, koju sam dodataknjizi kao samostalno poglavlje. Smatrao sam da je ovaj dodatak trebalo dati zato što je u našoj literaturi organizacija borbe protiv vukova bila obično poistovjećivana propagiranjem sredstava ili načina kojima bi se moglo postići uspješnije tamanjenje vukova, te što njome nisu bile obuhvaćene sve potrebne komponente. Zbog toga je bilo potrebno da se ti pojmovi prečiste i ovo pitanje obradi kompleksno.**

S obzirom na nedovoljno znanje, nedovoljno iskustvo, te slabu zdravlje i duže liječenje kojem sam se u međuvremenu morao podvрći, meni je za obavljanje toga posla trebalo dosta dugo vremena, tako da sam stručno-lovački dio knjige završio tek koncem 1952 godine.

Početkom mjeseca januara 1953 godine ponudio sam ovako dovršen rukopis za štampu Savezu lovačkih društava NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu. U međuvremenu, dok se valjda tražio aranžman za njegovo štampanje, ja samo dotjerivao ovo gradivo i ujedno sam dovršio, zapravo nanovo sam napisao, folklorno-etnografsko poglavlje »Vuk u narodu«, s tim što sam mu dao naziv »Vuk u kulturi našeg naroda«. Međutim, naša Redakcija stala je na stanovište da se ovaj materijal štampa kao poseban tisak, iako on, po mom mišljenju, upotpunjuje stručno-lovački dio ove knjige.

Inače, po svojoj zamisli dao sam naziv ovoj knjizi, ilustrovaо sam je i popunio potrebnim crtežima i evidencijskim obrascima.

U popisu upotrebljene literature naveo sam samo ona djela i radnje kojima sam se ja služio, dok ona kojima se služio moj otac nisam naveo pošto mi ona najvećim dijelom nisu ni poznata. U popisu nisam naveo manje stručne članke, razna uputstva, raspise i sl., kojima sam se u radu služio.

Na koncu zahvaljujem se svim prijateljima i drugovima koji su me u bilo kojem pogledu pomogli u ovome radu. Pošto ih ima dosta, to ih pojedinačno i ne imenujem.

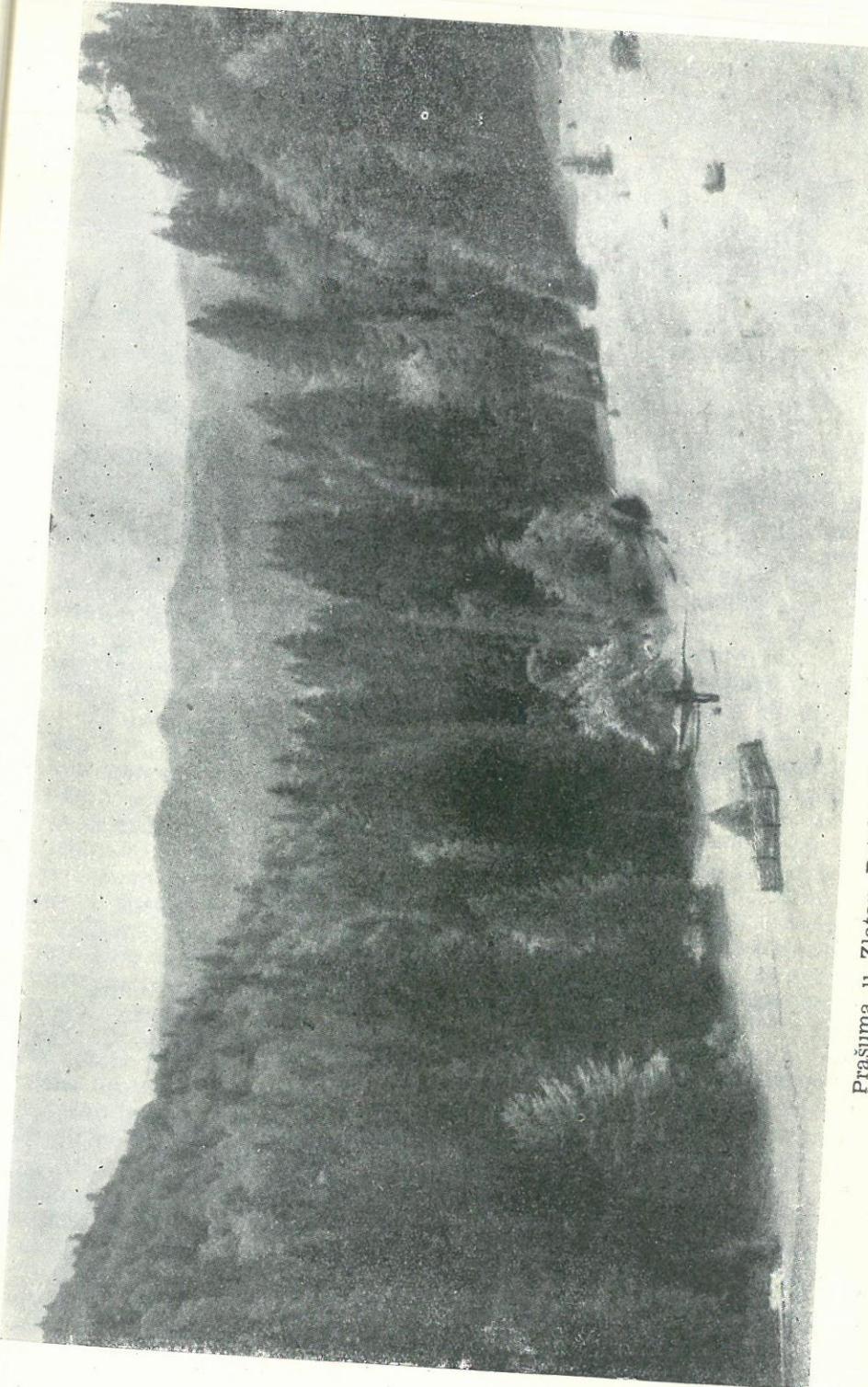
Eto tako je stvarana i kroz takve je peripetije do momenta štampanja morala proći ova knjiga. U nju je moj pokojni otac uložio znatan dio svog životnog potencijala, a i ja sam, radeći na njenom završetku u taj posao uložio dosta truda i vremena. Zbog toga bih želio da ona ispunji svoj zadatok, odnosno želio bih da naš narod, i posebno seoski živalj, pomoći nje što uspješnije istamani vukove i da se na taj način riješi makar jedne brige u svom tegobnom životu.

** Prilikom ovoga rada mnogo sam se pridržavao očevog članka »O tamanjenju vukova«. On je taj članak napisao 1937 godine i objavio u »Lovcu« — Beograd, broj: 3—4 iz 1938 i u »Zelenoj pošti« — Zagreb br. 5 iz 1939 godine. Razradujući i dopunjavajući konцепцију koju je on iznio u tome članku, nastojao sam da organizaciju borbe protiv vukova u potpunosti prilagodom današnjim potrebama i prilikama koje vladaju u Bosni i Hercegovini.

Ujedno se nadam da sam se sa ovim radom donekle odužio
uspomeni mog dragog oca, kojemu životna sudbina u mnogo čemu
nije bila sklona, pa mu, među ostalim, nije dozvolila da završi ni
ovo njegovo najdraže i možda najbolje literarno djelo.

Sarajevo, oktobra 1956 g.

Ing. R. Knežević

Prašuma u Zlatan Potoku (Sebešić) na Vranci-Planini

U V O D

Malo je zemalja na Evropskom Kontinentu koje je priroda obdarila tolikim ljepotama i bogatstvima kao našu domovinu, a kao njezin najljepši dio bez sumnje se ističe Bosna i Hercegovina. Razvijen reljef terena, prostrane šume i pašnjaci, obilje rijeka i brzih potoka, ljudska naselja, raštrkana ili pojedinačna po planinskim krajevima, a po nizinama sabijeno izgrađena, — sve je to stvorilo od ove naoči divlje i surove zemlje romantičnu sliku predjela, na čijoj ljepoti staje oko na svakom koraku. Nasuprot ovim prirodnim ljepotama i bogatstvima, život njezinih stanovnika nije bio nimalo romantičan, nego je od vajkada bio težak i oskudan, njega su, pored ekonomskih poteškoća, pratile i mnoge druge, cisto društvene nedaeće i nepravde.

U industrijski nerazvijenoj zemlji, sa zaostalom i primitivnom zemljoradnjom, veliki dio stanovništva bavio se stočarstvom. *Ovo ekstenzivno stočarstvo periodično je stradalo za sušnih i ne-rodnih godina, često je trpjelo velike gubitke zbog haranja stočnih zaraznih bolesti, ali su vukovi oduvijek bili i ostali jedan od njegovih najvećih neprijatelja i zatirača. Dok su mnoge druge civilizovanije zemlje već davnih dana na svome području utamnile i posljednjeg vuka, dotle je, zahvaljujući našim osobenim prirodnim, ekonomskim i društveno-političkim prilikama, pitanje štete koju nanose vukovi ostalo jedan od težih problema naše narodne privrede.* Borbu protiv vukova u Bosni i Hercegovini već desetine godina vode tri razne državne uprave, a ni jednoj nije pošlo za rukom suzbiti vukove, i naše stočare, makar i privremeno, oslobođiti ove goleme napasti. Nekad u većem, a nekad u manjem broju vukovi su bili stalni stanovnik naših šuma. Danas je teško predvidjeti koliko će još vremena proteći dok mi budemo poveli posljednju hajku na ovo, za čovjeka nemilo, stvorenje.

Veći dio ovih pokrajina zauzimaju bregovi i krševi, koji su mahom pokriveni šumama i pašnjacima, dok se po obriježju i ravnicama prostiru malobrojna ziratna zemljišta.¹⁾ Prema ovoj

¹⁾ Ukupna površina Bosne i Hercegovine iznosi 51.122 km², od čega otpada na nizine od 0 do 300 m nadmorske visine — 2.556 km² (ili 5%), na bregovito zemljište od 300 do 600 m nadmorske visine — 12.269 km².

prirodnoj podjeli zemlje razvijalo se i čitavo naše narodno gospodarstvo. U planini, na ono malo mršave i oskudne zemlje, seljak nije bio u stanju podmiriti svoje kućne potrebe, pa je zato više snage ulagao u uzgajanje stoke i na njoj bazirao svoju materijalnu egzistenciju. U tim krajevima stočarstvo je uviјek imalo prednost pred zemljoradnjom. Izgleda da se i naš čovjek u hladovini i uz stado na plandovanju nekako bolje i lagodnije osjećao nego u polju i krčevini sa motikom u žuljavoj ruci. Zato je on na dosta mesta, ondje gdje mu je stočarstvo pružalo mogućnost lakšeg

Cobanica

života nego što mu ga je pružala zemljoradnja, ostavljao zaprloženo i neobradeno ziratno zemljište. Uzevši sve skupa u obzir, možemo reći da je naš planinštač ne samo izabrao nego i zavolio čobanski život. Ogrnut toplim čebetom i praćen najvjernijim kudrovom, on bi, javljajući se povikom stadu, od jutra do mraka obilazio brda i doline. Pohlepan na dobru pašu i ponosit pretilom stokom, naš je stočar postepeno zadirao sve dalje i dublje u šume i pašnjake, te je pri tome radu u svome stadu namnožio više grla stoke nego što ih je mogao valjano uzgajati i čuvati.

Ostaci toga nazadnog gospodarenja održali su se sve do našeg vremena. Tako se, među ostalim, još uviјek održava i ponav-

(ili 24%), na brda i planine od 600 do 2.400 m nadmorske visine — 21.471 km² (ili 42%) i na krševe od 300 do 2.400 m nadmorske visine — 14.826 km² (ili 29%).

Po vrsti kulture, od ukupne površine zemlje otpada na oranice — 13.292 km² (ili 26%), na livade i vrtove — 5.112 km² (ili 10%), na pašnjake — 7.668 km² (ili 15%), na šumsko zemljište pod vegetacijom ili ogoljelo zemljište — 23.516 km² (ili 46%) i na neproduktivno zemljište — 1.534 km² (ili 3%). Primjedba R. K.

lja izgon stoke na pašu bez čobana i bez ikakva nadzora. U ljetno doba, čim šuma prolista i kad se polja zabrane, mnogo se stoke jednostavno od kuće odbije i zatjera u šumu na pašu. Ona tu ostaje cijelo ljeto, a nekada i do kasne jeseni, dok je zima i snijeg ne potjeraju nazad u selo. Za čitavo to vrijeme gospodar se malo sjeća svoje stoke i rijetko je obilazi, i to zato da mu ne bi sasvim podivljala. Obično svake mlade nedjelje u mjesecu dade se on u potragu za stokom. Na svoj poseban način dovabi je na određeno mjesto, pospe joj šaku soli, prebroji i pregleda kako napreduje, a potome je opet ostavlja »bogu na milost« do novog mlađaka. Ta stoka sama, poput divljači, luta po šumi i noćiva pod vedrim nebom ondje gdje je mrkla noć zateče. Da pritome mnogo grlo negdje zaglavi i da mu se ne nade »ni krvi ni strvi« redovna je pojавa. Poznata je stvar da su na ovaj način u šumu odbijene domaće životinje sasvim podivljale i da im nije bilo moguće ništa drugačije učiniti nego ih ubiti kao i ostalu divljač.

U našim krajevima mnoga se krmača u šumi s divljim nerastom ocvilala (sparila) i oprasila poludivlju prugastu prasad. Isto tako, kod nas nije rijekost naći kravu koja je kući dovela tele, u šumi othranjeno i od divljih zvijeri odbranjeno. Nadaleko se priča kako je neka »zekulja« ili neka »srnava« u odbrani svoga teleta i vuka usmrtila, i to obično na taj način što ga je rogovima pribila uz bukvu.

Više sela Drežnice, u Srežu mostarskom, zove se jedna šuma Mrkušin Gvozd. U toj šumi nekad davno zimovala je jedna kobila, koja je tu slučajno iza alaše zaostala. Uproljeće, kada je snijeg okopnio, vratila se kobila u selo i pred kuću svoga gospodara dovela zdravo ždrijebe, koje se u međuvremenu u Gvozdu oždrijebilo. Po toj kobili »mrkuši« nazvala se i dotična šuma Mrkušin Gvozd. Slično tome valjda je stekla ime i Teleća Lastva, u Veleži, više Zijemlja.

Ovi i slični slučajevi jasno nam ilustruju naše zaostalo stočarstvo. Očito je da se na ovaj način stoka izlaže svim mogućim prirodnim nepogodama i pogibeljima, a naš stočar, nažalost, još nije došao do spoznaje koliko je nazadan u svome gospodarstvu i koliku uslugu čini svome najvećem dušmaninu — vuku, samim tim što stoku ne njeguje i ne čuva u granicama svoga posjeda ili zajedničkih seoskih ispaša, nego gotovo svu njenu ishranu prepušta slobodnom i neograničenom pašarenju u šumi.

Pored opisanog načina držanja i uzgoja stoke, životu odnosno ishrani vukova pogoduje kod nas i sama struktura naših seoskih naselja. Prema popisu od 1910. g. bilo je po selima i gradovima Bosne i Hercegovine 274.770 domaćinstava sa posjedom stoke, a 1931. g. taj je broj iznosio 397.944 domaćinstava. Do ovog naglog porasta broja posjednika stoke došlo je uslijed naglog nivozavanja stanovništva^{1*)} i raspadanja i diobe seoskih zadru-

^{1*)} Prema podacima koje je iznio Ivan F. Jukić (u knjizi »Putopisi i istorijsko-etnografski radovi«, izdanje Preduzeća »Svjetlost«, Sarajevo, 1953 god.) 1851 god. u Bosni i Hercegovini je bilo: srpsko-pravoslavaca 400.000 (ili 43,6%), muslimana 328.000 (ili 35,8%), rimo-katolika 178.000 (ili 19,5%) i jevreja i ostalih 10.000 (ili 1,1%), ili svega 916.000 (ili 100% stanovnika).

ga, naročito onih iz vremena kmetskih odnosa. Na našem je selu gotovo redovna pojava da odvojeni član porodice ili zadruge odlazi iz zajedničkog doma te obično zalazi dublje u šumu, gdje nabije ognjište i podiže svoj nov krov nad glavom. Od ovih raselica brzo nastaju male naseobine, a od njih postepeno i čitava sela. Ta sela, kao i pojedine kuće ili skupine kuća, ostaju povezana uz šumu i njezine stanovnike, a od ovih najjače sa vukom, i to zato što ovoj zvijeri najviše ide u prilog naprijed iznešeni način seoskog života. Naime, vuk dobro zna da kraj pojedinačnih kuća pri šumi s manje truda i s manje rizika dolazi do plijena nego oko grupiranih sela, gdje se stoka drži u većim krdima i pod boljim nadzorom. Prema tome, on udešava svoj život i najčešće se zadržava u blizini ovakvih usamljenih mjesta.

Koliko su ta naselja u svome životu povezana i, može se reći, gotovo srasla s vukom, najbolje govore njihova imena, kao što su naprimjer: Vučja Luka, Vučevica, Vukovsko, Vučija, Vučevac, Zvijernjača, Zvirinje i dr.^{1**})

Iznesene su činjenice specifične i od osobita značaja za naše bosansko-hercegovačke prilike, te ako njima dodamo i ostale momente koji su išli u prilog razmnožavanja zvijeri, onda ćemo tek spoznati kakve štete nanose našem stočarstvu vuci, kao što ćemo spoznati i težinu zadatka koji se nameće državnoj upravi pri njihovom suzbijanju i uništavanju.

Loša politička uprava, česti ratovi i nemiri u zemlji te vučarno susjedstvo oduvijek su išli u prilog brzom širenju i množenju vukova u Bosni i Hercegovini. Sva naša prošlost, skroz-naskroz, protkana je pjesmom i pripovijetkom o mrkom vuku i gorskom hajdukom. I pravo govoreći, u našoj zemlji nema kraja u kome narod u tome smjeru ne daje oduška svojim osjećanjima, i to redovno na taj način da pojedu vuka vezuje sa hajdukovanjem ili ratovanjem.

Slavni crnogorski pjesnik Vladika Rade lijepo veli:

»Vazda râniš od Vidova dana

Prema podacima koje je iznio prof. Đorđe Pejanović (u knjizi »Stanovništvo Bosne i Hercegovine«, izdanje Srpske Akademije nauka u Beogradu — 1955 g.) 1948 god. u Bosni i Hercegovini je bilo: srpsko-pravoslavaca 1.067.728 (ili 41,62%), muslimana 890.094 (ili 34,71%), rimo-katolika 580.796 (ili 22,61%) i jevreja i ostalih 26.671 (ili 1,06%) ili svega 2.565.283 (ili 100%) stanovnika.

Što znači da se broj stanovništva Bosne i Hercegovine u razdoblju od 1851—1948 godine, tj. za nepunih 100 godina, usprkos strahovitim ratnim gubitakom, opadanju prirasta, haranja zaraznih bolesti i sl. u oba protekla imperialistička rata, povećao za 1.649.283 stanovnika ili za 179%. Primjedba R. K.

^{1**)} U govoru našeg naroda kao sinonim za vuka često puta se upotrebljava riječ zvijer. Odatle i moj otac na ovom mjestu u predmetna naselja ubraja sela Zvijernjaču i Zvirinje. Primjedba R. K.

*junačkijem i konjskijem mesom
gavranove i mrke vukove.²)*

Cini mi se da ove pjesnikove riječi dobro simbolizuju i sudbinu Bosne i Hercegovine, koja je, sa svojim narodima, blizu pet stotina godina stajala kao živi bedem u borbi između osmanlijskog Istoka i kršćanskog Zapada i koja je za nepunih posljednjih sedamdeset godina promijenila ravno četiri državne uprave.

Pod iznesenim promjenljivim i nesigurnim državnim i političkim prilikama naš se narod nije mogao na jednom mjestu smiriti i uredno gospodariti, nego je, kako to i danas vidimo, bježao na sve strane i najviše se skriva po šumama, samo da očuva živu glavu i ono malo stoke što bi je sa sobom gonio. Stoka mu je uvijek pretstavljala jedini mobilni imetak i ona ga je sa šumom najuže vezala. U šumi mu je bila i glavnica i klanica, koja se morala po svaku cijenu održati. Naš je stocar u tim teškim prilikama triplje sve nevolje, pa i zvijer u svojoj blizini i pritome vjerovao u sudbinu da tako mora biti. Nekada se kletvom, a nekada sa strahopoštovanjem, davao je zvijeri harać u živoj stoci, te sa vukom, što se kaže, »kuću kućio i kuću raskućivao«. Inače praznovjeran, nemajući sredstava i ne nalazeći puta da se vuka otrese, naš je čovjek uz ostale vjerske obrede i ovoj zvijeri posvećivao pojedine dane kao praznike i prinosio dobrovoljne žrtve. Danas to zvuči nevjerojatno, ali kod nas su u davna vremena vuku prirošene i ljudske žrtve.

Zla je sudbina htjela da su drugi, srećniji narodi Europe u miru uživali blagodati materijalne i duhovne kulture u isto vrijeme kada je naš narod vodio borbu za goli život. U njegovoj zemlji na sve strane carovao je hajduk, a iza njegove pojate ili tora, kako u prošlosti tako i danas, uvijek je čučao vuk. Zato nije teško razumjeti zbog čega je gospodarstvo našeg seljaka, sa drvenom ralicom i poludivljim pašarenjem, veoma zaostalo za savremenim seoskim gospodarstvom, koje se služi željeznim plugom i stajskim timarenjem stoke, kao što je razumljivo i to, zašto on pod tim uslovima nije mogao svoj životni standard podići na nivo kulturna čovjeka.

U skladu sa cjelokupnim narodnim životom razvijao se i rad naših lovaca, koji se nisu mnogo satirali oko uništavanja zvjeradi, a ponajmanje oko uništavanja vukova. Istina, i sa mnogo više truda a sa ono malo lovačkog alata i pribora koji su posjedovali,

²) Gornji stihovi su uzeti iz pjevanja Vuka Lješevostupca:

»Čevo ravno, gnijezdo junačko,
a krvavo ljudsko razbojište,
mnoge li si vojske zapamtilo,
mnoge li si majke ojadilo!
Ljudske su te kosti zatrpane,
ljudskom si se krvi opjanilo.
Vazda râniš ... itd.«

P. P. Njegoš: »Gorski vijenac«, stih 1730-40, izdanje Jug. knj. Beograd, 1947 godine. — Primjedba R. K.

oni ne bi mogli ni ograničiti množenje vukova, a kamoli suzbiti invazije koje su povremeno izbijale.

Seljak-stočar uglavnom nije imao oružja potrebnog za odbranu od zvijeri, niti ga je smio držati, nego je, ne nailazeći na pravu pomoć i podršku ni sa jedne strane, sa tom zvijeri neverao na svoju ruku, tj. kako je znao i kako je kada mogao. *Jedno je sigurno: da je u odbranu svoga stada redovito trošio najbolje sile i mnogo vremena.*

Uzdajući se najviše u dobrog ovčarskog psa, naš je stočar toga psa uzgajao i pazio kao najboljeg druga i kao skupocjenu domaću životinju. Po danu bi mu ovaj pratio stado na paši, a po noći bđio kraj tora i odbijao napade zvijeri. Pravi čoban odgaja svoga tornjaka još iz mladosti tako da postane najveći dušmanin vuku. Dobro ga hrani, tetoši mu i brižno pazi, samo da bude što jači i u borbi sa vukom što žešći. Po tim osobinama on ga cijeni, te ga često puta po vrijednosti izjednačuje sa najboljim volom.

U vučarnim krajevima čoban kraj tora ne spava mirno i bezbržno ni uz najbolje pse, već po svu noć pred svojom kolibicom loži i podržava vatru, često ustaje i izlazi pred kolibicu te iz svega grla halače kako bi zvijer uplašio i što dalje od tora odbio. Svoje torove, a u nekim krajevima i čitava dvorišta ili gospodarske zgrade, on mora opasivati jakom ogradom, koju vuk ne može preskočiti i provaliti. Obično se te ograde izraduju od tvrdog materijala, a uvisinu preko 3 m. Ukoliko se ograde izraduju od pletera, to se one osiguravaju bodljikavim trnjem ili nakomice pobodenim, oštrom zašiljenim koljem. Razumije se da se u ove odbrambene poslove troši dosta vrijednog drvenog materijala i još više radne snage, tako da od toga trpi svako ugroženo seosko gospodarstvo.

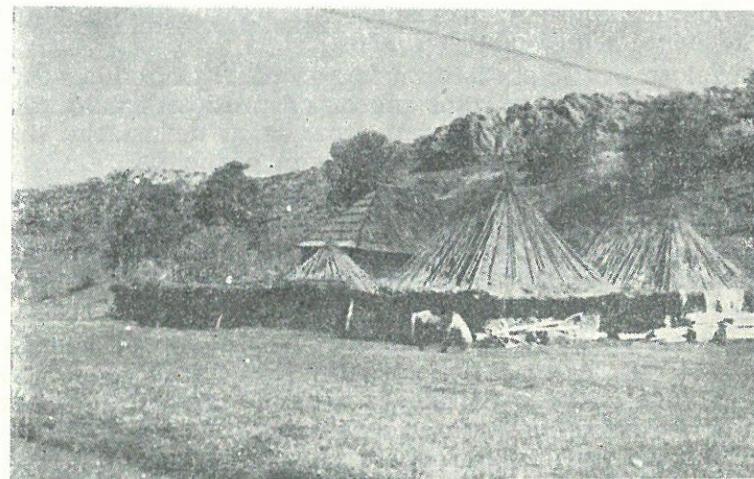
Dugo godina obilazeći uzduž i poprijeko Bosnu i Hercegovinu, i naročito, najvučarniji, Novopazarski Sandžak, gotovo sam redovito dolazio u doticaj sa vukom i njegovim žrtvama. U šumi, na pašnjaku, u polju ili kraj tora nalazio sam krv ili strv tih žrtava. Mnogo mi je puta pokvarilo lovačku radost halakanje i kuknjava seljaka koji su svoju stoku branili od zvijeri. Čini mi se, da je od svega najžalosnije slušati kada vuci u noćno doba udare u goveda. U takvom napadu izmiješaju se izbezumljeni ljudski glasovi sa urlikom podivljalih životinja, dok halakanje ispred svakog tora i svake kuće prolama i stravom ispunjava noćnu tišinu. Makar vučji napad trajao samo nekoliko minuta, on uznemiri čitavu okolicu i ljudima satjera strah u kosti, da po svu noć ne mognu više sna utvrditi.

Sa štetama od vuka narod nekako računa kao i sa ostalim elementarnim nepogodama koje se ne mogu izbjegći. Manje štete lakše preboli, i za jednim jaretom suza ne roni. Pri većim štetama, kada vuci kojem čovjeku pokolju svu ili većinu stoke, u naruču postoji lijep običaj da se šteta namiruje solidarno. Slično kao što selo mobom napravi kuću pogorelcu ili kao što postradalom od nevremena sakupi živo i naknadi izgubljenu žetvu, postupa se i kada vuci kome nesrećniku pokolju stoku. U takvom slučaju dva čovjeka sa ploskom rakije zadu po selu od kuće do kuće, te

na lijepu riječ i — uglavnom od bogatijih stočara — dobiju po brava za postradaloga. Na taj način sakupe stado i oštećenog opet zakuće. U krajevima gdje zvijer preotme mah, ne pomažu ni ovi lijepi običaji uzajamnog pomaganja, jer vuci kolju sve odreda dok teče i posljednjeg brava u čitavu selu.

Gorko je iskustvo dovelo naš narod do općeg uvjerenja da vuk nije obična zvijer od koje se strahuje samo dok je čovjeku pred očima ili dok je negdje u blizini, već da je to zvijer od koje treba strahovati besprekidno dan i noć, da je to zvijer od koje se trpe samo štete, a nema baš nikakve koristi.

U takvom stanju i životnoj borbi zatekli su našeg stočara okupacija Bosne i Hercegovine, 1878 godine, i, sa malo razlike, formiranje Jugoslavije, 1918 godine. *Tačno je da se sa uvođenjem moderne državne uprave »vučije pitanje« ozbiljnije tretiralo i da je već od 1878 godine »ureda radi« počelo uništavanje i susbijanje*

Seoska kuća kod Bijelog Polja, u Novopazarskom Sandžaku

zvijeri, ali se taj rad nije nikada vršio sistematski i po jednom utvrđenom planu. Akcije su sa različitim uspjehom vodene sve do 1914 godine, kada je izbio Prvi svjetski rat, u kojem se stanje ponovo jako pogoršalo. U ratu lovom se nije niko bavio, niti je uopšte vršeno trovanje vukova, pa su se oni za te četiri godine (tj. od 1914—1918) toliko namnožili da su postali prava napast. Po svršetku rata bilo je u našim krajevima toliko vukova da su ispred kuća i pse sa lanaca trgali i žderali, a u nekim lovištima i zadnju srnu zadavili. U susjednim pokrajinama Crnoj Gori, Sandžaku i nekim dijelovima Srbije razvilo se odmetništvo i zavladali nemiri, tako da su ovi oduvijek vučarni krajevi, postali pravo leglo zvijeri. Odatle su se vukovi prebacivali nama u Bosnu i Hercegovinu i zato se kod nas, usprkos stalno vođenih akcija, nisu mogli svesti

ni na podnošljiv minimum, a kamoli posve istrijebiti, kako bi to trebalo i bilo poželjno učiniti.

S obzirom na to da vuk — kao noćna zvijer — provodi jedan izvanredno tajnovit, proračunat i prepreden način života i da se on, pored toga, neprestano prebacuje iz jednog kraja u drugi, te da pritom nekada za jednu noć prevaljuje udaljenosti od nekoliko desetina kilometara, to je njegovo brojno stanje vrlo teško i gotovo nemoguće ustanoviti na osnovu opažanja u jednoj zemlji, naročito onoj sa kopnenim granicama, kao što je pretežnim dijelom i naša zemlja. Razumije se da ovo ne važi za one zemlje u kojima se vukovi nalaze slučajno ili samo u pojedinačnim preostalim primjercima. Ali zato gdjegod se vodi tačna statistika o broju utamanjenih vukova i statistika o štetama koje su oni počinili na stoci i divljači, može se pouzdano ocijeniti u kolikoj je mjeri koji kraj od vukova ugrožen, kao što se može i tačno pratiti rezultat akcija koje se protiv vukova vode. Isto tako i samo na osnovu ovih podataka može se približno proračunati i brojno stanje vukova u jednoj zemlji odnosno pokrajini.

Nažalost, ova se statistika kod nas oduvijek vodila nepotpuno i površno, pa nam je, u tome smislu, od prošlosti ostalo vrlo malo podataka, i to šturih. Ipak, mi ćemo se, u nedostatku drugog i pouzdanijeg materijala, poslužiti i ovim podacima.

Prema zvaničnoj austrijskoj statistici, za prvih dvadeset osam godina okupacije, tj. od 1880—1907 godine, predviđeno je kotarskim oblastima radi naplate »taglij«³⁾ ukupno 15.477 utamanjenih vukova. To znači da je prosječno godišnje predviđavano po 553 utamanjenih vukova.

Poznata je stvar da se dosta vukova ranjenih puškom ili otrovanih nade tek naknadno u raspadnutom stanju, a isto tako da obično ostane potpuno nepoznato koliki je broj onih vukova koji uginu u neprohodnim gudurama ili šikarama, kao i onih utamanjenih vukova čije strvine odnese voda ili ih požderu drugi vuci. Zato se uzima da se na ovakve slučajeve u akcijama trovanja vukova može dodati još 50% od ukupnog broja registrovanih zapravo predviđenih vukova. Zbog toga je sigurno da je u ovom razdoblju utamanjeno znatno veći broj vukova, ali su oni iz navedenih razloga ostali nevidljivi.

Isto tako je vrlo vjerovatno da je u ovom razdoblju ostao neregistrovan znatan broj vukova koje su utamanili pojedini ljudi naročito »gvožđari«, koji nisu imali legalnih lovačkih isprava, pa se zbog toga nisu ni smjeli javiti vlasti za naplatu novčane nagrade.

Iz istog se razloga u prošlosti, a i danas, znatan broj vukova koji su stvarno uhvaćeni gvožđima prijavljivao i registrovao kao da je ubijen puškom.

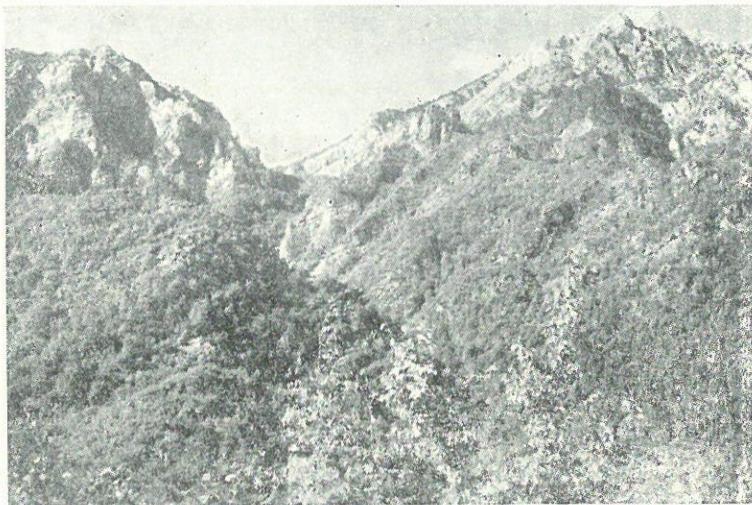
³⁾ Taglia je novčana nagrada koju državna uprava isplaćuje onom licu koje utamani štetnu divljač.

STATISTIČKI PODACI O GRABEŽLJIVOJ DIVLJAČI UTAMANJENOJ
OD 1880 DO 1907 G. TE O TROŠKOVIMA ZA TO:⁴⁾

Godina	Grabežljiva divljač		Izdano novca za:			Svega: Kruna
	Medvjedi	Vukovi	taglije Kruna	strihnin Kruna	strvine Kruna	
1880	28	263	2.304.—	—	—	2.304.—
1881	70	641	6.164.—	—	—	6.164.—
1882	53	854	7.392.—	—	—	7.392.—
1883	94	879	8.412.—	—	—	8.412.—
1884	70	1.030	9.020.—	—	—	9.020.—
1885	129	1.057	10.382.—	—	—	10.382.—
1886	85	941	8.596.—	—	—	8.596.—
1887	130	971	9.842.—	—	—	9.842.—
1888	127	842	8.824.—	—	—	8.824.—
1889	98	1.012	9.808.—	—	—	9.808.—
1890	128	700	7.594.—	894,76	—	8.488,76
1891	105	712	6.726.—	1.258,06	—	7.984,06
1892	82	520	4.940.—	779,78	—	5.719,78
1893	82	493	4.740.—	506,42	—	5.246,42
1894	90	431	4.412.—	589,52	—	5.001,52
1895	76	427	4.044.—	608,94	—	4.652,94
1896	85	392	4.194.—	2.341,48	—	6.535,48
1897	71	379	3.798.—	16,40	206,40	4.020,80
1898	37	317	4.722.—	1.357,28	284,24	6.363,52
1899	58	314	5.660.—	178.—	672,85	6.510,85
1900	47	326	5.420.—	851,90	417,60	6.689,50
1901	34	267	4.450.—	443,33	186,56	5.079,89
1902	48	329	5.220.—	1.305,70	80.—	6.605,70
1903	52	285	5.210.—	683,50	80.—	5.973,50
1904	20	295	5.340.—	1.172,60	72.—	6.584,60
1905	26	272	4.600.—	1.125.—	110.—	5.835.—
1906	21	329	5.170.—	1.017,50	—	6.187,50
1907	15	199	4.030.—	1.825,98	—	5.855,98
Svega:	1.961	15.477	171.014.—	16.956,15	2.109,65	190.079,80

⁴⁾ Rudolf Zaplat: »Prilog historiji lovstva Bosne i Hercegovine« (»Lov. list«, broj 1 — Sarajevo, 1940)

Iz podataka ove statistike vidi se, da se u čitavom ovom razdoblju, i to gotovo izgodine-ugodinu, smanjivao broj utamanjenih vukova. Po tome bi se dalo dosta pouzdano zaključiti da se istovremeno smanjivao i broj živih vukova. Pogotovo ako se ima u vidu da su za to čitavo vrijeme akcije protiv vukova vršene s jednakim intenzitetom, zbog čega je i broj utamanjenih vukova približno proporcionalno odgovarao broju živih vukova. Ili ako uzmemmo da je u prvih devet godina ovog razdoblja, tj. od 1880—1888 godine, prosječno godišnje tamanjen po 831 vuk, a u posljednjih devet godina, tj. od 1898 do 1907 godine, prosječno godišnje po 281 vuk, onda s pravom možemo pretpostaviti da je i brojno stanje vukova oko 1907 godine bilo svedeno otprilike na jednu trećinu prvobitnog stanja, tj. onog broja vukova koji su oko 1880 godine obitavali na području Bosne i Hercegovine.

Motiv iz lovišta Diva Grabovica, kod Jablanice

O štetama na stoci koje su u ovom razdoblju počinili vukovi nemamo nikakvih podataka, ali ako uzmemo, kako se to obično u stručnim kalkulacijama računa, da jedan vuk prosječno dnevno zakolje stoke u težini od 3 kg mesa, što znači za godinu dana oko 1.100 kg, onda je sigurno da je ta šteta obuhvatila na stotine hiljada grla krupne i sitne stoke, čija je težina iznosila nekoliko desetina miliona kilograma mesa.

Štete koje vukovi čine na stoci velike su naročito zato što vuk kao izrazit krvolok, gdjegod mu se ukaže prilika, kolje više stoke nego što je može požderati. Te su štete velike i zato što vuk doista puta bude isplašen i ne stigne požderati već uhvaćenu i savladanu životinju, pa je prisiljen, da bi utažio glad, tražiti novu žrtvu. Zbog toga nije pretjerano računati da vuk od poklane sto-

ke poždere možda samo jednu trećinu, dok sve ostalo meso ostaje zagadeno i neiskorišteno.

Za vrijeme Jugoslavije, sve do uvođenja monarchističke dikture 1929 godine, ovu je statistiku za cijelokupno područje Bosne i Hercegovine vodila bivša Direkcija šuma u Sarajevu. Iza toga vremena Bosna i Hercegovina pocijepane su u više političko-administrativnih jedinica (banovina) za koje je centralna statistika vođena pri bivšem Ministarstvu šuma i rudnika u Beogradu. Kako sam i sam jedno vrijeme, u Direkciji šuma Sarajevo, saradivao na ovom poslu, to će se na prvom mjestu poslužiti podacima iz 1925 godine, zato što su ti podaci sakupljeni brižno i tačno, tako da će nam oni dati, pored broja utamanjenih vukova, i najvjerniju sliku šteta, koje su vuci dotične godine počinili na stoci.

Štete od vukova počinjene na stoci u Bosni i Hercegovini u 1925 godini

Konja	Magaradi	Goveda	Ovaca	Koza	Svinja	S v e g a (u grlima)	Vrijednost u dinarima
716	33	1.176	12.588	6.511	777	21.801	5.063.942

Izražena vrijednost računata je prema tadašnjoj tržišnoj i valutnoj cijeni.

U toj godini utamanjena su 362 (registrovana) vuka. Za ove vukove država je isplatila nagrade u ukupnom iznosu od 165 dinara (sto šezdeset pet dinara), to znači jedan trideset hiljaditih dio vrijednosti stoke koju su pokiali vukovi u dotičnoj godini. Uvidajući da je ovakav stav rdav i pogrešan država je već 1926 godine za utamanjene vukove isplatila iznos od 15.000 dinara.

U 1925 godini na jednog utamanjenog vuka od poklane stoke otpada:

Konja i magaradi	Goveda	Ovaca i koza	Svinja	S v e g a u grlima	Vrijednost u dinarima
2,07	3,25	52,76	2,15	60,23	13.988

Ovaj koeficijenat nije neki stalani faktor. On zavisi od broja vukova i njihovog zadržavanja na određenoj teritoriji, zatim, od broja stoke i broja utamanjenih vukova. U našim prilikama, gdje je borba protiv vukova dugo vremena vodena uglavnom istim sredstvima, jednakim intenzitetom i sa približno izjednačenim godišnjim rezultatima, ovaj koeficijenat može se, za vrlo grubu orientaciju, primijeniti i na druge godine, odnosno druga razdoblja za koja želimo proračunati štetu od vukova.

Naprimjer: za ranije pomenuto razdoblje od 1880—1907 godine, kada je na područje Bosne i Hercegovine utamanjeno 15.477 vukova, ova bi šteta iznosila:

Konja i magaradi	Goveda	Ovaca i koza	Svinja	S v e g a (u grlima)
32.037.—	50.300.—	816.567.—	33.276.—	932.180.—

Ili što znači da su u razdoblju od 1880 do 1907 godine prosječno godišnje vukovi klali po 1.144 konja i magaradi, 1.796 goveda, 29.163 ovaca i koza, te 1.188 svinja, tj. svega 33.291 grlo stoke.

To ujedno znači da su za to vrijeme u Bosni i Hercegovini vukovi poklali, računajući u procentima, prema stanju stočnog fonda iz 1895 godine — 13%, prema stanju iz 1910 godine — 16%, a prema stanju iz 1933 godine — 25% od ukupnog broja krupne i sitne stoke.

Računajući da je broj poklane stoke iznosio 33.291 grlo a ukupan broj stoke 6.472.090 grla, to znači da su u tome razdoblju kod nas vukovi prosječno godišnje klali 0,5% stočnog fonda.

Razumije se, da ovu štetu nije počinilo samo navedenih (utamanjenih) 15.477 vukova, nego svi vukovi koji su u dotičnom vremenskom razdoblju živjeli odnosno obitavali na području Bosne i Hercegovine.

Popis stoke prema vrstama, izvršen u Bosni i Hercegovini 1895, 1910 i 1933 godine

Godina	Konja i magaradi	Goveda	Ovaca	Koza	Svinja	Svega (u grli a)
1895	239.626	1.417.341	3.230.720	1.447.049	662.242	6.996.978
1910	221.756	1.308.654	2.496.595	1.392.953	527.245	5.947.203
1933	232.207	884.951	1.734.880	475.489	370.508	3.658.035

Uzmimo da su ove štete za vrijeme postojanja Jugoslavije, s obzirom na manji broj vukova i druge momente, bile znatno manje i možda iznosile svega polovinu od toga, mi ipak vidimo koliko su veliki i teški gubici koje vukovi svake godine nanose bosansko-hercegovačkom stočarstvu, a, analogno tome, i stočarstvu drugih vučarnih pokrajina naše zemlje.

Pred ovim poraznim faktima mora se zamisliti svaki čovjek kome na srcu leži narodno dobro, a pogotovo neposredno tangirani poljoprivrednici i šumari, te postaviti pitanje: šta će biti sa našim stočarstvom ako se vučja invazija ponovi? A to nam se pitanje ozbiljno nameće jer nas već drugu godinu prate ratne prilike i neredi u zemlji.⁴⁾ Koliko ti momenti idu u prilog razvoju i širenju vukova, uvjerićemo se iz sljedećih primjera:

Iz ranije iznesenih austrijskih podataka možemo vidjeti da je od 1880—1884 godine prosječno godišnje tamanjeno po 659 vukova, dok je od 1884 do 1888 godine prosječno godišnje tamanjeno znatno više, tj. po 999 vukova. A evo iz kojih razloga:

1881 godine došlo je do Hercegovačkog ustanka, po zemlji su se, sa ustanicima, raširile oružane borbe. Narod se krio po šumama, a mnoga su se ognjišta ohladila i domovi opustjeli. Takvo stanje je trajalo dvije-tri godine (do 1883 godine), dok ustanak u

⁴⁾ Potsjećam čitaoca na to da je ovo pisao moj otac 1942 godine. Dakle u vrijeme kada je u našoj zemlji na sve strane pustošio rat i kada je uslijed toga rad na tamanjenju vukova bio potpuno obustavljen. Primjedba R. K.

zemlji nije savladan i zaveden normalan državni poredak. U međuvremenu su vukovi manje lovljeni i trovani, pa su se znatno razmnožili, što je docnije našlo svog odraza i prilikom njihova tamanjenja.

Iz priložene tabele ćemo se uvjeriti kako su se slične prilike ponovile i iza Prvog svjetskog rata.

Štete od vukova počinjene na stoci 1913 i 1925 godine u Bosni i Hercegovini i 1937 g u Jugoslaviji

Godina	Konja i magaradi	Goveda	Ovaca	Koza	Svinja	Svega (u grlima)	Vrijednost u Kr. i Din.	Broj utam vukova
1913	236	337	7.143	243	7.959	240.000	208	
1925	749	1.176	12.588	6.511	777	21.801	5.063.942	362
1937	882	2.481	21.961	9.967	—	35.291	4.882.402	1.092

Upoređujući stanje iz 1913 godine sa stanjem iz 1925 godine, vidimo i po broju utamanjenih vukova i po veličini počinjenih šteta da je u periodu iza završetka Prvog svjetskog rata utamanjeno, odnosno da je i bilo, znatno više vukova nego početkom toga rata.⁵⁾ Isto tako, ako uporedimo podatke iz 1925 sa onim iz 1937 godine, vidimo da su u mirnodopskom razdoblju vukovi bili u ponovnom brojnom opadanju.

Za 1937 godinu morali smo se poslužiti statističkim podacima za područje čitave Jugoslavije. Iako je ova statistika vodena vrlo površnu, što se vidi po omjeru broja utamanjenih vukova i broja poklane stoke, te po tome što u tabeli potpuno nedostaju podaci o poklanim svinjama, ipak i ona može poslužiti za navedenu svrhu. Po svoj prilici da ovdje otprilike jedna četvrtina od pokazanog broja poklane stoke i utamanjenih vukova otpada na Bosnu i Hercegovinu.

Bilo kako, prema statističkim podacima ili prema vlastitom opažanju, mogu reći da su vuci od 1918 godine i nadalje sve do

⁵⁾ Prema podacima koje je iznio Vejsil Čurčić u članku »O vuku i o lovnu vukove u Bosni i Hercegovini« štampanom u »Lovačko-ribarskom vjestniku« iz Zagreba broj: 5, 6, 7 i 8 iz 1915 godine, računalo se da je 1913 godine od postojecih 60 kotareva (rezova) od vukova 6 kotareva bilo »previše ugroženo«, 6 — »vrlo ugroženo«, 22 — »ugroženo« i 26 kotareva bilo je »neugroženo«.

Na osnovu čega je ocijenjena ugroženost pojedinih kotareva, to V. Čurčić u svom članku ne iznosi, ali po svoj prilici da je to učinjeno po visini šteta koje su vukovi dotične godine počinili na stoci. On, isto tako, ne precizira šta se smatra pod »neugroženim« kotarom, tj. da li se dotični kotar smatra čistim od vukova ili ne. No, bez obzira na to, na osnovu ovih podataka može se dosta pouzdano zaključiti da je područje Bosne i Hercegovine u to vrijeme (tj. 1913 g) bilo prilično očišćeno od vukova. Primjedba R. K.

1941 godine bili u stalnom opadanju. U Bosni i Hercegovini na tamjanju vukova se radilo dosta, ali željeni rezultati nisu bili ni blizu postignuti. Vukova ima još veliki broj i biće ih još više ako im se ne odupremo sistematskim radom.

Za ovaj rad, kako smo već ranije rekli, neobično je važno raspolagati dobrim statističkim podacima, ali pri njihovom sakupljanju treba računati i sa tim da naši ljudi u prijavljivanju štete od vukova pokazuju nevjerovatan nemar, tako da se u mnogo slučajeva i ne sazna ko je počinio štetu, kao što se ne pronađe ni strvništvo izgubljene životinje. Pored toga, kod nas se dosta puta šteta koju počine vuci prebacu na medvjeda, a isto tako šteta »dvognih pripisuje četvoronogim vucima, ili obrnuto. Razumije se da toga ne bi bilo kada bi se stokom bolje gospodarilo i kada bi se ona bolje čuvala.

U pogledu evidentiranja šteta na divljači stojimo još gore, pošto se podaci o tim gubicima nikada nisu ni prikupljali, pa, pravo uzevši, mi i ne znamo koliku nam štetu sa te strane nanose vuci. Pri izračunavanju tih podataka možemo se jedino osloniti na približne stručne procjene, pri kojem radu treba uvijek imati u vidu da je divljač, već po samoj prirodi, izloženija opasnosti od zvijeri nego domaće životinje, pa je razumljivo da u tome omjeru trpi i veće gubitke.

Koliku štetu mogu počiniti vuci na korisnoj divljači, najbolje ćemo vidjeti iz sljedećih podataka. U teškoj zimi 1928/29 godine zapao je dubok snijeg i vuci su u svim krajevima Bosne i Hercegovine masovno poklali srneču divljač. Među ostalim lovištima, tada je teško postradalo i poznato rezervatno lovište Kruščica kod Travnika. Te zime su vuci u njemu poklali po strvi pronađenih 200 srna. Ako tome dodamo 50% nepronađenih strvi (u stručnim kalkulacijama u našim prilikama obično se računa sa 100%), onda dobivamo prilično siguran gubitak od 300 grla srnečne divljači. Računajući vrijednost jedne srne sa 1.000 dinara, to pričinjena šteta iznosi 300.000 dinara (u vrijednosti onog vremena).

Pouzdano se zna, da se te zime u lovištu klatarilo samo desetak vukova, koji su pomenuto klanje srna izvršili u vremenu od četiri mjeseca, tj. od decembra 1928 do konca marta 1929 godine.

Lovište Kruščica obuhvata površinu površinu od nekih 5.000 ha i ovo je za njega značilo gotovo nenadoknadljiv gubitak, tako da se to pošarano lovište — usprkos najveće njege i zaštite — godinama nije moglo podići na prvobitno stanje.

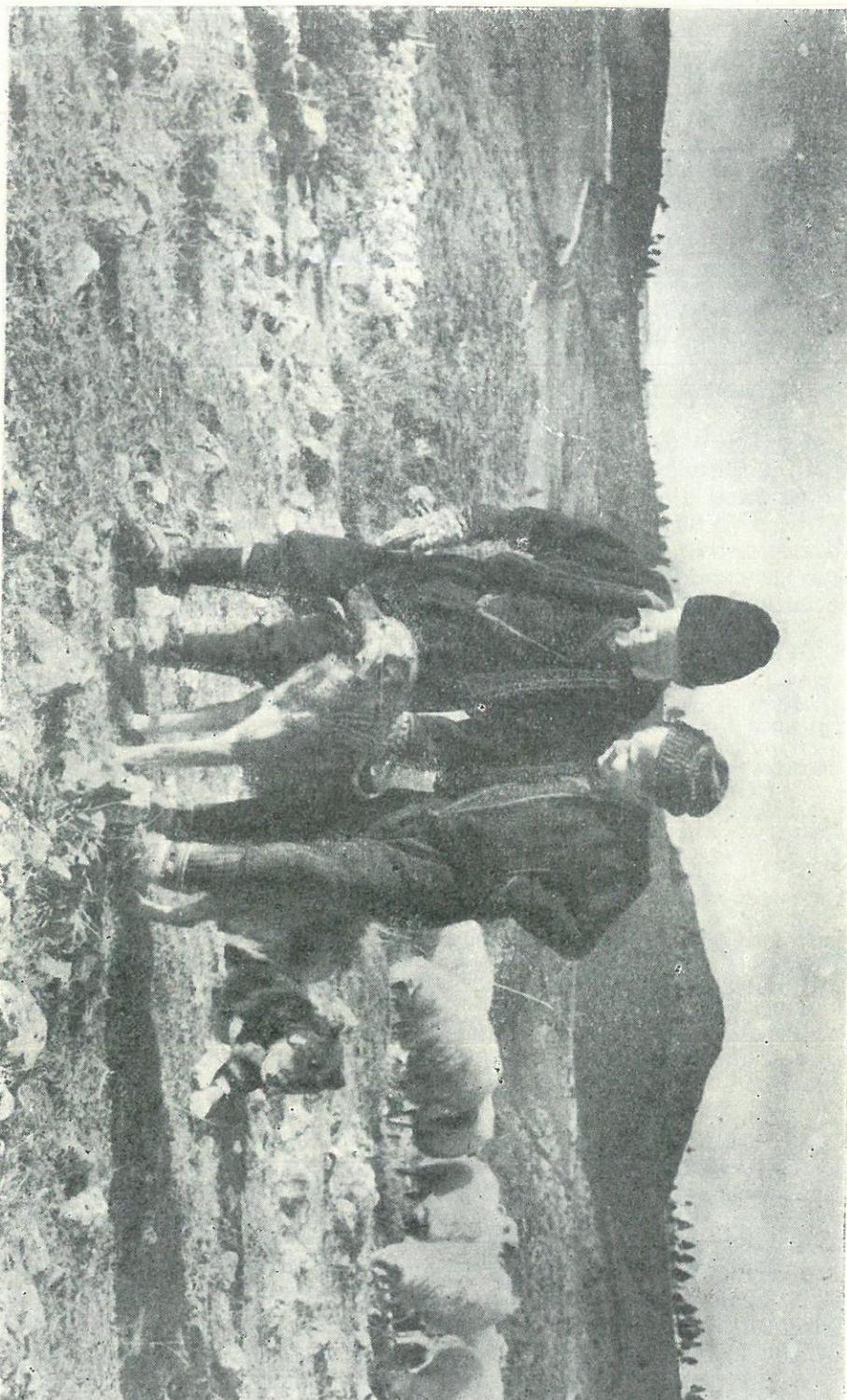
Znam da izneseni podaci ne mogu ilustrovati svu štetu koju nam nanose vuci, ali smatram da su i oni dovoljan dokaz da je kod nas vuk od svih divljih životinja najopasnija zvijer i najveći neprijatelj stoke i korisne divljači.

Kao lovac i šumar, proveo sam po našim šumama i selima ravnih četrdeset i pet godina i pritome imao prilike štošta o vuku svojim očima vidjeti i vlastitim iskustvom naučiti. Za to vrijeme u Bosni i Hercegovini su se izmijenile tolike razne političke uprave, koje su, sve odreda, vodile više računa o svom partiskom nego o narodnom dobru, pa je, u mnogome zahvaljujući tome momentu, vuk i danas ostao akutan problem i svakidašnja briga našeg seoskog življa. U stalnom dodiru sa našim narodom i sa ljudima koji su na svojoj imovini trpjeli štetu od vukova te bili očevici mnogih doživljaja iz njihova tajnovitog života, slušao sam najljepše

opise tih doživljaja i crpao obiman materijal za proučavanje ove pogane zvijeri.

Polazeći sa principijelnog stanovišta da vuka treba sasvim istrijebiti, mi ćemo se u sljedećim poglavljima s njime pobliže upoznati i iznijeti sve načine lova i uništavanja kojima se u našim krajevima služi čovjek u odbrani svoga dobra od ovog krvoloka.

BIOLOGIJA VUKA

Vuk je — pravo uzevši — noćna zvijer. On se po danu malo kreće, a ako to čini, kreće se uvijek po najzabitnijim mjestima i po najvećim guštarama. Sav svoj život provodi tajanstveno, da ga čovjeku nije moguće ni pravo vidjeti, a kamoli pratiti i promatrati u svrhu proučavanja. Iz ovog razloga vrlo je teško, i gotovo nemoguće, vjerno opisati sve njegove običaje i način njegova života onako kako ga on u prirodi provodi. Podemo li s ovog osnovnog gledišta, onda nam dobrim dijelom postaje razumljivo zašto kod vuka ima još dosta toga što znanost nije mogla dokučiti i na papir prenjeti.

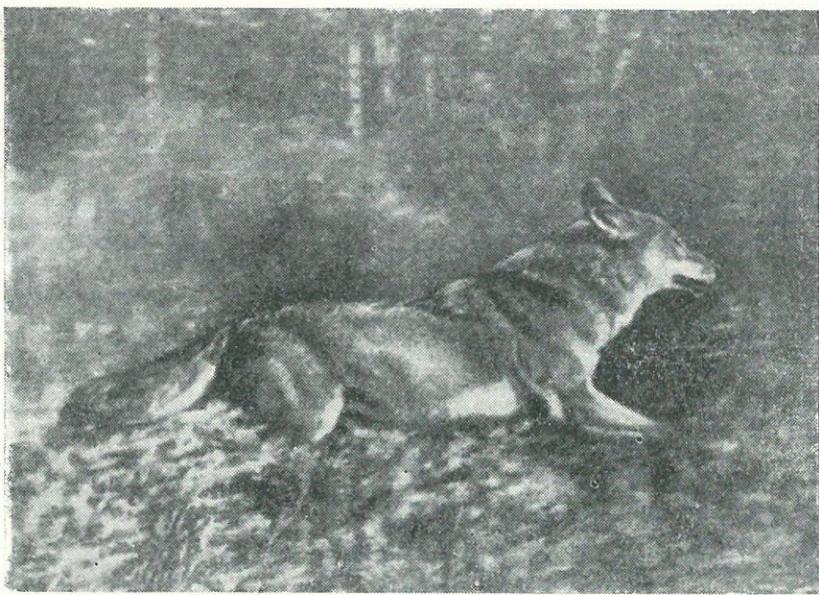
Većina materijala koji se o toj zvijeri među nama čuje i iznosi putem štampe, u najviše slučajeva počiva na prepričavanju raznih doživljaja, a dosta puta i na neosnovanim zaključcima pojedinih ljudi. Ovi su zaključci obično stvoreni po raznim znacima koje zvijer ostavlja iza sebe, ili poslije svojih djela, kao što su: tragovi, sugrebi, vukojedine ili razni nalazi u brlogu itd. Da takvi podaci mogu biti nesigurni i da mogu imati različita tumačenja, izvan svake je sumnje, jer gdjegod nema mogućnosti da se promatra životinja na samom djelu, tu može — i ne znam po kakvim znacima — da bude zablude.

Stoga nije nikakvo čudo da su i neki čisto naučni opisi ove zvijeri ispali mršavi i nepotpuni. Ako tome dodamo još i legendarna vjerovanja, koja su u narodu vijekovima podržavana i u ljudskoj fantaziji uveličavana, onda tek možemo pravo pojmiti koliko se o vuku često puta nevjerovatno govori i piše, a da se niko i ne upita: da li je to sve istina? Ne želeći se oslanjati na onu narodnu izreku: »Vuka se sve dobro prima«, pokušaću u ovome poglavljju prikazati vuka u njegovu načinu života onako kako ga on kod nas provodi u prirodi.

OPIS

U velikom redu mesoždera (Carnivora) u porodicu pasa (Canidae) dolazi u drugu skupinu vuk ili kurjak *Canis lupus L.*, koji se ubraja među krupnu štetnu zvjerad.

Duljina mu je različita prema starosti i individualnom razvoju tijela. Obično varira između 140—160 cm, mjereno od njuške do vrha repa. Duljina repa iznosi oko 45 cm. Često puta se nadu i mnogo krupniji egzemplari, čija duljina nekada iznosi i preko 200 cm.

Lovac Moser imao je jednu vučiju kožu koja je bila duga 236 cm, a nadlovac Simet — jednu od 234 cm.

Visina mu je u plećima 80—85 cm, a u krstima 70—75 cm.

Težine je različite, obično je težak od 30—50 kg. Pa i prema tome da li je zvijer vagana gladna i prazna ili prežderana i puna stomaka, može mnogo da varira u težini. U svakom slučaju, mlađi su primjeri sitniji i lakši, a stariji su krupniji i teži. Ženka je redovno nešto sitnija od mužjaka.

Prema podacima nadlovcu Simetu, njegov najteži vuk bio je težak 63 kg. Ja sam vagao jednog osobito krupnog vuka koji je bio sit, a ubijen je 1927 godine u Igmanu kod Sarajeva, bio je težak 54 kg. U Ključu sam sa vjerodostojne strane čuo da je 1903 godine u Grmeču ubijen jedan vuk koji je bio težak 60 kg.

Glave je duguljaste, koja izgleda klinasta pošto je uske injuske a široka tjemena.

Uši su šiljaste i stoje uvijek uspravno.

Oči su tamnosmeđe boje i stoje malo ukoso. Zjenice su sasma crne i okrugle. Po noći i u mraku jako svijetle. Pogled mu je nepovjerljiv i okrutan, a izraz drzak i lukav. Premda u njegovom pogledu ima i nešto pasjeg, ipak u njegovim očima nije moguće naći ni trunke privrženosti.

Ralje su mu velike i crne, a čeljusti krupne i jake.

Zubalo se sastoji od 42 zuba, koji su u vilicama poredani ovako:

Lubanja vuka

sjekutići 3/3, koljači 1/1, kutnjaci 4/4 i 2/3. To znači, da vuk ima na svakoj strani gornje i donje vilice po 3 sjekutića i po 1 očnjak, po 6 kutnjaka u gornjim i po 7 kutnjaka u donjim stranama vilice. Koljači i krupni kutnjaci osobito su razvijeni. S njima može i najače kosti da zdrobi i satare u sitne dijelove. U starosti se zubi istupe i istroše, slično kao što se to često puta i kod pasa opaža.

U prednjem dijelu tijela ne samo da je znatno viši no u zadnjem nego je i mnogo razvijeniji i jači. Vrat mu je kratak i vrlo jak, te je toliko mišićav da izgleda kao da je ukočen. Noge su mu koštunjave, tanke i suhe. Prednje noge su slabog razmeta, a na stražnjim nema čampraga. Pošto je u zadnjem dijelu tijela znatno niži, uži i slabiji, to se kada ide korakom gega kao da je ušinut u ledima.

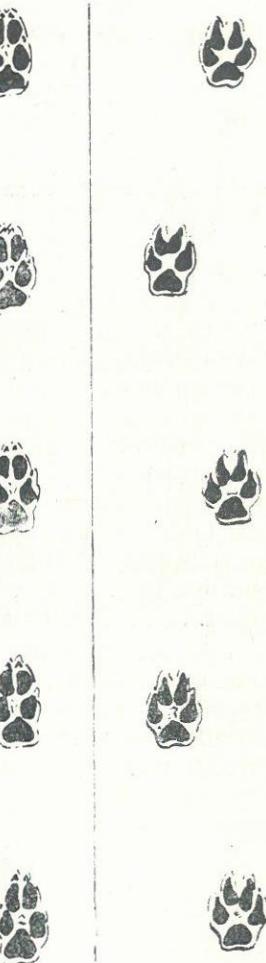
Na nogama je izvanredno čvrst kao da je iz zemlje nikao, a okretan je kao da je sav od gume i čelika.

Šape je duguljaste. Ona se sastoje od tabana i četiri prsta. Peti prst mu je zakržljao i nalazi se na prednjoj nozi povisoko kao sasvim neznatan privjesak. Nokti su mu jaki — i uslijed silnog hodanja — tubasti. Po tragu ga je teško razlikovati od psa. Korak mu je dulji od pasjeg. Tabani i nokti su u tragu jače utisnuti nego kod psa. Srednji prsti su usko stegnuti i zbog toga u tragu izražiti nego spoljašnji.

Ukratko rečeno, vuk na sebi ne nosi ni trunka sala, ni grama suvišna mesa.) Njegovo se tijelo sastoje samo iz mišića, tetiva i kostiju. Suh, mišićav i razvijen, ostavlja utisak snage i izdržljivosti. Njegove uzdignute uši govore da je uvijek na oprezu i na svako zlo spreman. U njegovim očima, koje su uvijek nemirne, zrcali se samo strah i nepovjerenje. A iz cijelog njegovog bića se vidi da je drzak, plašljiv, podal i lukav kao ni jedna druga zvijer.

Boje je svjetlosmeđe, svjetlosive ili žutosive. Po hrptu je mrk, a po trbuhi i s donje strane — svjetlij. Prema starosti, dobu godine, klimatskim prilikama i ambijentu u kome živi mijenja se boja i kvalitet njegove dlake. Stariji su egzemplari svjetlijе boje, oni koji su u najbo-

^o) Ipak su poznati, iako vrlo rijetki, slučajevi da je vuk bio debeo, pačak i utovljen, da se u njegovoj utrobi i sala nalazilo. Primjedba R. K.

Trag vuka i psa

ljoj dobi života žućkasti su i mrkosivi, a mladi — ugasitosivi i nemaju izrazitih nijansa u boji dlake. Na kršu i u južnim krajevima dlaka mu je kraća i više crna, a na planinama i u višim položajima, gdje je klima oštrega, dlaka je dulja i svjetlijia. U starog je muškarca dlaka na šiji dulja i mnogo ljepša, nadignuta poput grive u lava. Zbog toga se opaža neki sedlasti prelaz na plećima kuda je dlaka polegla. U ljetnoj dlaci su više smeđi, a u zimskoj više sivi.

Dlaka je gusta i gruba, ljeti kratka i linjava, a u zimsko doba dugačka i podrasla gustim i sivim maljem, čega na psu nema.

Glava i noge su obrasle kratkom dlakom sivkaste ili žutosive boje, iz koje uvijek izbjiga i pokoja crna vlas. U starosti mu glava posijedi, i to najviše oko njuške i čeljusti.

Na prednjim nogama, ispod plećke pa sve do iznad koljena, pružaju se sasvim crne uske pruge. Ove su pruge najsigurniji znak po kome ga je uvijek moguće razlikovati od psa.

Rep je obrastao dugom dlakom, a nosi ga uvijek koso i strmo opružena.

Pretpostavlja se da može, poput psa, da živi oko 15 godina. Prema stanju zubala dade se ocijeniti približno i starost vuka. Narod mu ocjenjuje starost po jetri (crnoj džigerici) i vjeruje da je vuku onoliko godina koliko režnjeva ima njegova jetra. Ovo se narodno vjerovanje na nečem zasniva, ali se ono ne može uzeti kao podatak sa kojim bi se znanost mogla poslužiti. Zapravo, kod mlađih vukova jetra se sastoji od manje, a kod starijih — iz više režnjeva. Obično se broj režnjeva kod odraslih vukova kreće od četiri do petnaest. U prvoj i drugoj godini vučjeg života jetra se ne razlikuje od jetre drugih srodnih životinja. Tek u trećoj godini počinju promjene u razvijanju jetre. Obrazuju se režnjevi raznih veličina, od kojih najveći budu 8—10 cm dugi i 2—4 cm široki.

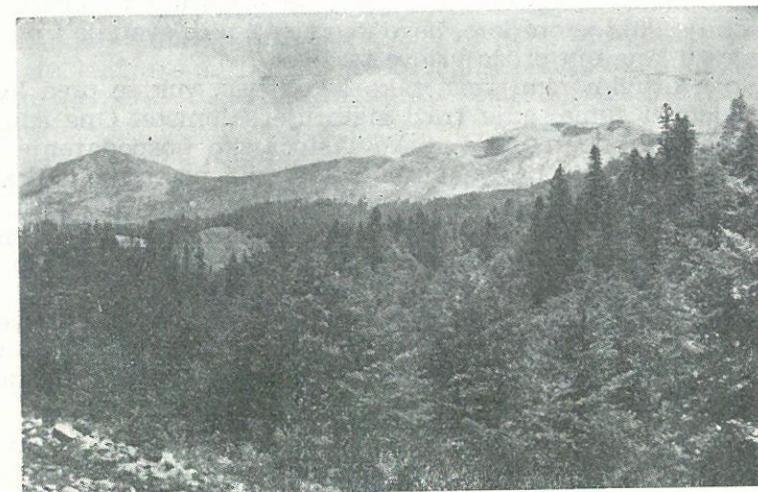
Po svojoj građi, dlaci i po boji dlake mnogo je sličan njemačkom ovčarskom psu, koga mi danas gotovo na svakom koraku srećemo i nazivamo vučjakom. U dosta slučajeva bude sličnost između ta dva rođaka tolika da i dobar poznavalac teško može u prirodi raspozнатi jednog od drugoga.

RASPROSTRANJENOST

Izuvez neke najkulturnije zemlje, kao što su: Velika Britanija, Holandija, Danska, Njemačka, Švicarska i druge, vuk još i danas živi po čitavoj Evropi. Negdje gušće, a negdje rjeđe naseljena, nalazimo ga gotovo u svim šumovitim krajevima. Sa napredovanjem kulture, izdana-udan, sužava se obruč njegova rasprostranjenja, te vukova biva sve manje, tako da su već i u mnogim šumovitim zemljama postali rijetka i tek prolazna pojava.

Od evropskih zemalja najvučarnije su Rusija i Poljska, gdje vukovi žive u velikim čoporima ne samo po šumama nego i po stepama i pustarama. Pored toga, vukova ima još dosta na sjeveru Skandinavije, po Pirinejima i nešto malo po Apeninima, odnosno

Zelen Gora — Planina

po zemljama u čijim se granicama nalaze i protežu ovi planinski masivi. Po ostalim državama Južne, Srednje ili Sjeverne Evrope redovni su im dobro prorijedeni i posljednji dani odbrojani.

Na Balkanskom Poluotoku ekonomski i prirodne prilike još najbolje odgovaraju razvoju i životu vukova, pa ih zato u ovim državama nalazimo u velikom broju.

U našoj državi najvučarnija područja leže u planinskim krajevima Crne Gore, Makedonije i Sandžaka, a nešto su manje vučarni šumoviti predjeli Srbije, Bosne, Hercegovine i Like. U mnogo manjem broju vukovi žive po Dalmatinskoj Zagori, Gorskom Kotaru i, sporadično, po Hrvatskom Zagorju i Sloveniji.⁷⁾

⁷⁾ Ovakva je situacija u pogledu vučarnosti pojedinih evropskih država ili pojedinih pokrajina naše zemlje bila oko 1940 godine, kada je ovo pisao moj otac. U međuvremenu, pod uplivom ratnih prilika, zbog promjene državnih granica i slično, situacija se, vjerovatno, znatno izmjenila. Primjedba R. K.

Prema tome, izuzev najkulturnijih i rašumljenih krajeva, vuk i danas stalno naseljava čitavo područje naše države. Kao poznata skitnica on je neprestano na nogama, te nadaleko krstari kroz sve podesne krajeve, pritome prelazi čak iz jedne pokrajine u drugu. Na svojim pohodima nikada se ne drži jednog određenog roka, nego negdje ostaje i zadržava se dulje, a negdje kraće ili vrlo malo vremena. Zbog toga na dosta mjesta ljudi na njega zaborave i bez brige počnu spraćati stoku u torove. Međutim on se na tim mjestima nenadno pojavi i počini štetu. Takvi neodređeni pohodi i ničim neutvrđeni običaji ponavljaju se sad u jednom, sad u drugom kraju naše prostrane zemlje, a uvijek izazivaju strah i trepid seoskog življa. Gdjegod se pojavljuje i zadržava, tu iza sebe ostavlja krvave tragove po kojima se znade samo gdje je »večerao«, ali nikada se ne da zaključiti gdje će »ručati«. Obično ne osviće ondje gdje je omrkao, nego kao sjena niče svagdje i na svakom mjestu koje mu pruža uslove za život.

Kao u drugim zemljama, tako i kod nas, vuk se pred kulturom povlači u šume, gdje traži sigurnije sklonište. One šume u kojima se vodi neuredno šumsko i stočarsko gospodarenje najviše mu odgovaraju, pa se u njima stalno i najradije zadržava. Ali, isto tako, gdjegod mu bude potrebno, zna se prilagoditi i živjeti u nizinama ili krševima gdje uopšte nema većih šumske kompleksa, pa je zbog toga razloga nemoguće reći da je bilo koji kraj u našoj zemlji od vukova očišćen i siguran.

Jedno bi se moglo postaviti kao pravilo: vuk dopire sve do onih mjeseta do kojih se kreće čovjek sa svojim stadom, te zato kod nas i nije moguće povući granicu gdje ti odnošaji prestaju i gdje vuka nestaje.

NAČIN ŽIVOTA

Vuk kao izraziti pretstavnik reda mesoždera živi, uglavnom, o mesnoj hrani. Samo ako nema mesne hrane i u slučajevima nužde, ždere i biljnu hranu. Gdjegod uhvati priliku i ako misli da može koju životinju savladati, ne opršta joj. Na svaku udara bez razlike, pa bila to domaća ili divlja životinja. Iz požude da im se napije krvi i naždere mesa, on te životinje svuda slijedi, progoni i kolje.

Vrlo rado ždere strvine uginulih životinja. Štaviše, najradije ždere one strvine koje se već nalaze u stadiju raspadanja.

Kao biljnu hranu pase travu, kupi šumske plodove, a u krajnjoj nuždi, kad ga glad na to prisili, trga i ždere prlad s trulih kladu. Pored svega toga, ždere razne insekte i gmazove poput lisice.

Gdje su mu povoljni uslovi za život, vrlo se brzo množi i širi na sve strane poput kakve pošasti.

Vukovi se pare poput pasa, tj. vezanjem koje traje 10—15 minuta. Parenja vukova naš narod naziva kucanje. Kad se vučica kuca, slijedi je po više mužjaka, slično kao što čine psi kada uz kucanje idu za kujom. Uz kucanje su vuci vrlo razdražljivi i ratoborni, pa se često međusobno bore i otimaju za naklonost vucice. Na više mjeseta, a najčešće ondje gdje se dulje zadržavaju, obično kad mokre i bacaju sugreb, ostavljaju znakove žestoke borbe koju su tu vodili. Ustabaju i ugaze snijeg ili vlažno tlo na površini kao veliko guvno. Dosta puta takvo razbojište uprskaju vlastitom krvlju i po njemu prospu mnogo dlake. Po našim planinskim krajevima ovakva se mjeseta često nalaze, a zovu se vunčica trla.

Kao što se god u narodu opravданo smatra da psi pristaju za kujom tek onda kada ona mahne repom, isto pravilo se može primjeniti i na vukove, njihove najbliže srodnike. Vučije kucanje počinje obično između kraja decembra i početka januara, te traje do polovice februara. Sve se vučice ne kucaju u isti mah, nego se nagon za parenjem kod starijih vučica razvija prije, a kod mlađih nešto kasnije. Iz toga razloga otegne se i samo kucanje od šest nedjelja do dva mjeseca dana.

Imaju li klimatske prilike utjecaja na početak parenja vukova, kao što se to sigurno zna za neke druge vrste divljači, mislim da bi to bila logična i normalna pojava, ali je to vrlo teško dokazati. O tome ni u narodu ne postoji neko oformljeno mišljenje.

Narod veli da vučije kucanje počinje između Božića.

Vukovi se u kucanju sakupljaju postepeno, a drže se na okupu sve dotle dok vučica repom vrti i dok ih ne počne odbijati od sebe. Vučica se obično kuca 10—14 dana.

Za parenje su vukovi sposobni otprilike u desetom mjesecu starosti, kao i psi, iako tek u trećoj godini dostižu svoj puni razvoj.

Kucanju se pridružuju i stari samci, koji inače žive sasvim osamljeno po svu godinu.

Cim se kucanje svrši, razilaze se vukovi iz čopora i odlaze kud koji za hranom i plijenom. Neki se sasvim odvoje od društva i samostalno žive, a neki i nadalje ostaju skupa u manjim čoporima. Najradije se udružuju po dva ili tri skupa. U tako ograničenom broju žive sve do novog kucanja, koje ih opet sakupi u velike čopore. Uz kucanje ih bude nekada i po dvadeset na okupu.

1899 godine u Hrbljini, kod Glamoča, imao sam priliku vidjeti vučiju kucanju, u kojoj je bilo četrnaest vukova. Išli su svi jedan za drugim u dugoj koloni.

Dosta autora navodi da sproljeća i u ljetno doba vuk provodi neki obiteljski život u zajednici sa vučicom i njenim potomstvom.

Za ovakovu tvrdnju mislim da do danas nije bilo moguće dati pozitivnije dokaze. Moje je tvrdo uvjerenje da vuka navode na zajednički život u svakom slučaju jedino lični interesi, a nikakvo prijateljstvo ili bilo kakva osjećanja roditeljske dužnosti. Ljubav za ženkom traje samo dotle dok mu ona maše repom ispred njuške. Vuk se udružuje s računom, a nikad »načoravo«. On se udružuje bilo to radi uspješnijeg lova i sigurnijeg uspjeha u svojim pothvatima ili zbog opreznosti za vlastitu kožu i sigurniju odranu u kakvoj pogibli. On nastupa uvijek smisljeno i vrlo oprezno.

Pejsaž iz lovišta Hrbljine, kod Glamoča

Vuk dobro zna da »više očiju više vidi«, da »više ušiju bolje čuju« i da »dva loša mogu ubiti Miloša«, pa se s tih razloga drži druga i društva, i to samo dotle dok osjeća potrebu za njim i dok se nada pomoći od njega. Inače, gdjegod mu se ukaže zgoda za kakvu pljačku ili lovinu zna to i sam izvesti bez ikakova obzira na društvene obaveze.

Da bi ovo mišljenje moglo biti potpuno ispravno, potvrđuju nam razni momenti iz vučijeg života, od kojih ču kao najvažnije navesti samo ova tri:

1.) Uz kucanje, kada za jednom vučicom hoda čitava rulja mužjaka, vučica — kao i kuja — prima svakog mužjaka koji joj se približi. Da ona koga od tih brojnih ljubavnika odabere za oca svoga potomstva ili da se bilo koji vuk te dužnosti dragovoljno primi, teško je vjerovati. Tim više što znamo da vučica svoj porod krije i čuva iz straha da ga ne bi našao i požderao stari vuk.

2.) U mnogo slučajeva u jedan mah su otrovana ili ubijena po dva vuka za koje se znalo da su skupa hodali, odnosno da su u zajednici živjeli. Na ubijenim zvijerima je ustanovljeno da su

u najviše slučajeva bili istoga spola, tj. ili oba mužjaka ili obje ženke, a rijetko kada mužjak i ženka.

3.) Ako vuka prisili glad i ako uhvati zgodnu priliku, on će udariti i na svoga druga i požderati ga. Najradije će se na to odlučiti ako osjeti krv svoga druga ili koju drugu njegovu slabost. Isto tako će požderati i strvinu svojih uginulih najbližih rodaka.

U Kruščici, uzimu 1930 godine, imao sam priliku vidjeti da su vukovi požderali jednu takovu strvinu.

Tragajući za jednim, na dva-tri dana ranije, otrovanim vukom, naišao je nadlovac Martinović na dva vučija traga koja su ga dovele na strvinu toga vuka. Po tragovima na svježem snijegu jasno se vidjelo da su oni još iz daljine osjetili strvinu otrovanog vuka, te da su joj prišli ravnno kao po koncu. Ne okolišajući oko nje, kao što to obično čine na svakoj meki, odlučno su joj prišli i načeli je. Prožderali su više od polovice strvine i mnogo potrgali i pokvarili dosta lijepo krzno. Da li im je otrov od koga je prvi vuk uginuo i na čijoj su se strvini oni pogostili naškodio, nije se dalo ustanoviti.

Kako vidimo, ovi i slični primjeri dovoljno opravdavaju moje mišljenje, da vuk ne poznaje obiteljskog života i roditeljskih dužnosti prema svom potomstvu.

Vučica nosi, kao i kuja, oko devet nedjelja, tj. 63—64 dana. Isto kao što se sve vučice ne kucaju, tako se ni sve vučice ne kote u isto vrijeme, nego se jedne kote već u martu, a većina u mjesecu aprilu. U najnepristupačnijem i kakvom zabačenom mjestu, u najvećoj guštari ili u kojoj guduri ili među velikim kladama, izabere vučica skrovito i suho mjesto, tu napravi brlog u koji se zavuče i okoti. Brlog pravi redovno u kojoj jami ili jazbini u zemlji ili među kamenjem, a vrlo rado ispod žila koga velikog stabla, ili ispod koje izvale ili u šupljini koje klade. Jazbine i jame u zemlji koje je odabrala za brlog proširi i očisti, tako da ih učini udobnim za se i za svoj podmladak. Slično postupa i u šupljoj kladi. U svakom slučaju nastoji da joj brlog bude što dublji, da malo danjem svjetla dopire do njega i da joj je leglo sakriveno od cijelog svijeta, te zaštićeno od svih vremenskih nepogoda.

Obično okoti 5—8 mlađih, a nekad ih bude i više. Među mlađunčadi redovno preovlađuju muški.

Vuče se koti slijepo i progleda nakon 10—14 dana, prema Brehmu tek nakon 21 dan. U ovom povući tačnu granicu ne bi bilo moguće jer to za pojedina legla može da bude različito i kod mlađunčadi individualno, a zavisno od ishrane, klime i drugih sličnih momenata.

Takvu razliku u vremenu progledanja imao sam priliku vidjeti u jednom skotu vučadi, koja su bila tek iz brloga izvađena. Između sedmoro vučadi bilo ih je samo dvoje sa potpunc otvorenim očima, četvoro je manje ili više škiljilo, a jedno je bilo još sasvim slijepo.

Ovaj nam slučaj jasno svjedoči da se taj proces vrši postepeno, a ne u jedan mah i u jedan dan, kako se to često navodi.

Cijeneći po ovim znacima ne može se ustanoviti ni starost vuka u jedan dan.

U prvim nedjeljama života vučad su ugasitomrke boje. Toliko su slična štenadi vučjaka i mladim lisicama da se vrlo malo razlikuju od njih. Za raspoznavanje vučadi mogli bi se kao sigurni uzeti ovi znakovi:

U mladog vuka glava je glomazna i nepravilna oblika. Oči mu stoje ukoso. Na vrhu repa nema nikada bijele kičice, kao što se to opaža u lisice ili psa. Ako mu se rep povuče uz trup, nikada ne prelazi polovice duljine trupa.

Jedan jedini puta sam u životu, kod nadlovca Spitzera u Jablanici, video vuka sa bijelom kičicom na vrhu repa. Dotični vuk imao je oko tri mjeseca, uhvaćen je 1929 godine u Bokšanici, kod Rame. Osim bijele kičice na vrhu repa, ovaj je vučić bio malo putast u jednu prednju nogu, a i na grudima je imao nekoliko bijelih dlačica.

Vučica svoje leglo vrlo brižno čuva i rijetko ga kada ostavlja sama. Upočetku, dok su još vučad malena, stalno je kod njih. Ostavlja ih samo onda kada ide u potragu za hranom, i to na što kraće vrijeme. Postepeno, kako vučad rastu, više hrane zahtijevaju, pa češće dojeći iz majke izdoje mljeku u tolikoj mjeri da vučica naglo slabí i sasvim smrša. Dojke joj i vime izvuku, da se i na većoj udaljenosti može vidjeti kako joj vise ispod trbuha. Kada joj mladunčad ovakvim sisanjem dodiju, počne mati od njih na dulje vremena bježati i izbjivati izvan brloga.

U međuvremenu mladunčad stječu mlječne zube, kojim materi nagrizaju dojke. Zbog toga im ona sve više uskraćuje i samo dojenje.

U narodu postoji vjerovanje da prva vučad materi odgrizu sise i da se zbog toga svaka vučica samo jedanput koti.

S obzirom na veliku količinu mlijeka koju mlađi iz nje sišu, vučica je u to vrijeme najgladnija, pa se najviše nalazi u lovnu i u potrazi za hranom.

Vučad ostaju stalno u brlogu do osam nedjelja života. Iza toga, čim steknu toliko snage da se mogu samostalno kretati iigrati, počinju izlaziti pred brlog. Dnevno svjetlo, koje kroz ulaz brloga i do njih dopire, instinktivno ih izvlači na svijet, i oni ga slijede. Pred brlogom se zabavljaju i sunčaju i ujedno postepeno vježbaju za lov. Bilo to s mišem, gušterom ili kojim krupnjim kukcem, oni se igraju i uče lovnu i hvatanju.

Sa razvojem tijela raste u njima i potreba za hranom, koju im mati nije više u stanju namirivati iz svojih sisa, kao što je to činila u prvim danima njihova života.

U drugom mjesecu izrastu im zubići toliko da počnu tražiti i tvrdnu hranu, a ne samo mlijeko.

Tu potrebu mlađih i nedostatak majčine hrane brižna vučica osjeća i počne se starati da im hranu sa strane naknadni. Čim joj dojke stanu usahnjivati, ona pode vučadima donositi hranu iz okolice i tako ih, još pored sise, počne prehranjivati mesom.

U to doba, a to obično biva u mjesecu maju ili junu, učestaju štete od vučice na stoci. Po tim štetama dade se zaključiti da se negdje u okolini okotila vučica. Od okočene vučice najviše stradaju janjci i ostale mlađe domaće životinje koje su tek počele izlaziti na pašu. Od nje strada i vrlo mnogo nejaka divljač, koja se mahom u to vrijeme leže. Mlađe i još neiskusne životinje vučica najlakše hvata i lovi, a isto tako može da ih lako i brzo nosi brlogu, pa joj i to ide u prilog. Iz ovih razloga kod nje se javlja toliku požudu prema njima, da ju je skoro nemoguće odbiti od stada na koje se navadi.

Kao dokazi velikih šteta i izvanredne proždrljivosti te nezajedljive družine, često puta se mogu ispred brloga naći ostaci tih žrtava. Najviše se nađe dlake, a vrlo malo — i to samo krupnijih kostiju koje su tu iza obroka preostale.

Po ovakvim znacima i po trlu koje mlađi ispred brloga utaru, može se ustanoviti da vučica ne unosi hranu u brlog, nego da je mlađi žderu ispred brloga. Prema prirodnim zakonima, po kojima se svaka životinja vlada, ova pretpostavka potpuno odgovara inače vrlo čistom i vrlo pametnom vuku. Ako bi vučica unosila mesnu hranu u brlog, i tu je vučad žderala, navukla bi u njega muhe i ostalu gamad od koje bi stanovnici brloga patili, a to ova pametna životinja izbjegava. U vučijem brlogu nikada nema ni izmeta od mlađih jer ga vučica ždere ližući štenad ispod repa, poput kuje i lisice.

Vučiji brlog također nije nikada prostor mahovinom ili kakvom sličnom streljom, kao što to čini medvjed, koji se zimi koti, nego je uvijek na goloj zemlji, na golom kamenu, ili na golom drvetu, i to zbog toga da se u brlogu ne bi zaledle buhe ili koja druga gamad.

Kako vučad rastu i jačaju, tako postepeno sve češće izlaze i sve dulje ostaju izvan brloga. Svakim danom bolje upoznavaju okolicu i sve dalje i dalje zalaze u obližnje krajeve, dok konačno sasvim ne napuste svoje porodilište.

Istodobno sa samostalnošću razvija se u njima i strah, koji im je prirođeno svojstvo i koji najviše stječu iskustvom. Opaze li vučad šta bilo sumnjivo, bježe od toga glavom bez obzira i kriju se što brže i što bolje mogu. U slučaju opasnosti nastoje pobjeći u brlog, u kome se osjećaju najsigurnijim, ili barem u blizinu njegovu, gdje su im sve škrape i jame najbolje poznate.

Doklegod su vučad u brlogu i na okupu, vučica se ne javlja vijanjem. Ona u to doba ide samo s najvećim oprezom. Išla u lov ili krađu, ide uvijek strampunicom i već na taj način nastoji zamesti trag brlogu.

Dok su vučad u brlogu, ona se javljaju slabim glasom skomučući poput štenačići. Ko je odgajao vuče u kući, sigurno je imao prilike cuti kako ono skomuče.

Opazi li vučica da joj porodu prijeti kakva opasnost, odmah s njime bježi na sigurnije mjesto. U to novo sklonište prenese mladunčad jedno po jedno u Zubima.

Vrlo je vjerovatno da vučica — zbog opreznosti — drži u rezervi po više takvih skloništa. Ona za njih tačno zna i vodi o njima računa kako bi se u datom slučaju mogla tamo skloniti sa svojim porodom. Dosta puta se dogodi, da vučica promijeni brlog zbog elementarnih nepogoda, naprimjer: ako u brlog prođe voda. Isto tako će promijeniti brlog ako se u njemu pre mnogo zakote buhe ili druga gamad.⁸⁾

Mladima je najopasniji neprijatelj stari vuk. Makar im on bio i rođeni otac, ako do njih dode i gdjegod ih nađe, redom ih podavi i poždere. Na protiv, kada vučad toliko narastu da mogu u lovnu učestvovati, prima ih »starac« u svoje društvo i poučava svim vučijim lo povštinama.

Vučica izvodi mlade u slobodu u noćno doba. Na tim prvim izletima vučad se počnu rijetko javljati nekim čudnovatim glasom, koji nimalo ne liči glasu pasjeg roda. Taj se glas ne bi mogao nazvati ni skomutanje ni lajanje, a ni zavijanje. Čuje se daleko, i to otprilike ovako: »gan, gan, gan (muklo) i kvueee« (razvučeno).

Jedne noći u mjesecu julu 1904 godine u Kozilima, kod Bosanskog Petrovca, čuo sam sa svojim momkom Obradom Lazarevićem vučad kada

⁸⁾ Imao sam priliku da vidim dirljiv slučaj, doduše ne s vučicom, nego s jednom medvjedicom u Koprivnici, kod Bugojna. To je bilo u februaru 1931. godine. Poplašena iz brloga u dubokom snijegu i pri čišćem zimi pobegla je ta jedna mati iz Šuljage pod Mala Vrata. Sve troje mladih prenijela je do novog brloga i tu ih smjestila. Zbog velike studeni i dalekog transporta mečad su promrzla i uginula, pa su drugi dan nadena u novom domu mrtva i bez matere, koja se bila negdje sklonila.

F. Likar i M. Knežević pred lovačkom kolibom na Pozmanu, u lovištu Kruščici

su se tako javljala. U smjeru odakle smo čuli te neobične glasove, uputio sam sutradan lugara i neke seljake da traže vučji brlog, za koji sam još od prije sumnjaо da se tu nalazi. Potraga je uspjela i nakon nekoliko dana naden je svjež brlog, ali iz koga su vučad, nažalost, već bila izašla.

Kad vučad odraста i steknu toliko snage da mogu mater svuda slijediti tada ih ona počne redovno izvoditi i učiti lovnu i plijenu. Prve vježbe vrše zajednički na sitnjim životinjama, i postepeno — prema razvijanju tijela i snage — uzimaju sve više maha, dok mlađi ne postanu samostalni, tj. da je svaki pojedini u stanju savladati sitnog brava, srnu ili sličnu drugu životinju. U tome se vrlo brzo napreduje, tako da je vuk već pred konac prve godine života toliko jak i toliko vješt da može savladati goveče ili paripče.

Dok su mlađi vukovi na okupu i dok zajednički idu u kradu stoke, mogu biti vrlo opasni. Ako upadnu u koje stado stoke, oni tada znaju kao od šale za kratko vrijeme počiniti grdnje štete.

Jednom su zgodom, u septembru 1903. godine, u Mračaju, kod Bosanskog Petrovca, u po bijela dana upali mlađi vukovi u stado od dvadeset i pet ovaca, od kojih su deset nagrizli i ranili, a samo dvije usmrtili. Čobanče koje je bilo uz ovce reklo mi je da je u stado udarilo četvero vučadi, koja su — sve skačući i igrajući se — poklala njegove ovce.

Drugom prilikom sam, opet, video da su ovakvu igru vukovi platili glavom. Bilo je to u mjesecu augustu 1933. godine na Leliji-Planini, u Srežu fočanskom. Tada je četvero vučadi upalo u veliko krdo goveda, koja su ih sa sviju strana opkolila i zbila u jednu vrtaku tako gusto da iz nje nisu mogli pobjeći. Vrijedni planinštaci su to opazili i svojim govedima pritrčali u pomoć. Toljagama su poubijali sve četvero vučadi, čije su mi strvine pokazali.

Članovi jedne vučije porodice ostaju uz mater i u čoporu sve dok se u njima ne pojavi nagon za parenjem, tj. sve do prvog kučanja u svome životu. U svima pothvatima prednjači imati, a oni je slijede i poslušno pomažu. Ovim čoporima često se priključi i pokoji stari vuk, te se s njima u zajednici klatari.

U novembru 1931. godine u Opari, kod Travnika, ubio sam jednu vučicu, iz ovakovog mješovitog društva, u kome su bila dva ogromna starca i šestoro ljetosnjaka.

Drugi slučaj video sam u jesen 1905. godine prilikom jednog pogona u Zdenom Dolu, kod Bosanskog Petrovca. Tad je moj prijatelj žandarski kapetan Leo Powolny, inače poznati lovac i lovački slikar, koji je nedavno umro u Beču, takoder iz jednog ovakovog šarolikog većeg vučijeg čopora, ubio kapitalna vuka.⁹⁾

Dok su mlađi vuci uz mater i u zajedničkom čoporu, najradije se zadržavaju u onome kraju u kome su se okotili i u kojem su se u prvim mjesecima života upoznali s okolicom. Najčešće se mogu naći po šikarama i po okrajcima, u blizini pašnjaka na kojima se stoka redovno zadržava.

Ponekad se dešava da se ova družina — u potrazi za hranom — razide iz čopora, ali to ne biva dugo. Samoću, kojoj još nisu

⁹⁾ L. Powolny je umro 1940. godine. Inače njega, kao izvrsnog lovca, spominju i drugi stariji lovački autori koji su malo pobliže ulazili u bosansko-hercegovačke lovačke prilike, kao primjer Fr. Laska u svom poznatom djelu »Das Waidwerk in Bosnien und der Herzegovina«.

Negdje između 1900. i 1905. godine u Bosanskom Petrovcu on se upoznao i sprijateljio s mojim ocem. Da bi utvrdili i zapečatili to prijateljstvo L. Powolny je kumovao na mom krštenju 1914. g.

vični, mladi vukovi brzo osjete i nakon kratkog izbjivanja povrate se svome čoporu. U mjesecu avgustu — u noći — često se puta može čuti zavijanje vukova. To su signali i poziv na okup družini koja se bila iz čopora razišla.

Gdjegod se ovako zavijanje čuje, znak je da je vučica tuda provela svoju družinu. U tome kraju čobanu nema ni časa mira jer ta vučija družina po danu ugrožava stoku na pašnjacima, a po noći udara u torove. Ukoliko su joj podesne prilike za život, zna se ugnijezditi u nekom predjelu, iz koga se ne da lako istjerati, a istjerana — često se puta tamo vraća.

Jednom prilikom upozoriše me čobani na vukove u nekom paležu povrh Drinića ispod Smetice Planine. Rekoše mi da se tu zadržava čopor vukova, koji gotovo svaki dan udara na njihovu stoku koja pase u okolini toga mjesta. Palež je bio malen, no toliko pun klada i korova da je bio gotovo neprolazan. Na tom prostoru čovjek se prije mogao nadati lisici, a nikako čitavom čoporu vukova koji bi se u njemu redovno zadržavali. Ne žaleći truda i odjeće koju je trebalo poderati u kladama, zašao sam s dvoje čobančad u palež i vrlo brzo našao vukove, od kojih sam ubio jednog ljetošnjaka. Ostali su se razbježali. Meni se te godine nisu više tužili da im vukovi iz paleža napadaju stoku.

Prema mogućnostima ishrane udešava i vuk svoj način života. Kako god se kreće stoka i divljač u potrazi za hranom, tako se za njima kreće i vuk, koji, uglavnom, od tih životinja i živi. Iz ovih razloga, a već prema dobu godine, nalazimo ga na raznim mjestima. Od proljeća pa sve do konca jeseni vuk se najradije zadržava po šumama i oko pašnjaka po kojima pase stoka, kao i po lovištima u kojima ima dovoljno divljači, a naročito srna. Čim zapadne snijeg i stoka se stjera na torine i u klanice, primiče se vuk selima, gdje potkrada stoku neposredno od ljudskih naselja. U rano proljeće kada se stoka istjera na pašu na prve prošarice po obriježju oko sela, nalazimo ga po šumarcima, šikarama ili po rubovima visokih šuma oko tih mjesta.

U našim planinskim krajevima, koji imaju kontinentalnu klimu, sa nastupom ljeta vuk zna ići za stokom sve nadalje i naviše do na planinske pašnjake, na vrhovima naših najviših planina. Zatim se, sa nastupom jeseni i zime, vraća na svoja proljetna, odnosno jesenja staništa.

Medutim, u našim hercegovačkim krajevima, u kojima se osjeća jači upliv mediteranske klime i u kojima se stokom drukčije gošpodari, vuk u toku ljeta ide za stočarima sve do na bosanske planine. Sa nastupom jeseni vuk se vraća u matična stočarska područja, da bi u toku zime — na nekim mjestima — otisao za stokom čak na granične dalmatinske pašnjake.

Za vrijeme parenja, kada im strast prevlada razum i kada su okupljeni u velikim čoporima, manje misle na kradu stoke, te u to doba smanje ishranu i, uglavnom, žderu hranu na koju od slučaja do slučaja nađu. Tada se opaža da vuci najviše tumaraju po šumama u kucanjima, a tek ponekad da se bave i lovom divljači.

Od pola zime, kada prestane kucanje, ugasne kod vuka ljubavna strast i na njeno mjesto izbijje u pojačanoj mjeri potreba

za hranom. U kucanju istrošene sile treba obnoviti, a za to vuku treba mnogo hrane. Radi toga se vuk više odaje pljački i lovnu dosad. Ako je u to vrijeme po šumama visok snijeg, onda se vuku pruža prava hora za lov. U te dane ni jedan vuk ne miruje. Bilo sam ili u društvu sa drugim, svaki neprestano krstari po šumi tražeći divljač. Na mjestima gdje nađe srne, zadržava se dogodima izgleda da može koju uhvatiti.

Vuk se, po pravilu, nigdje dugo ne smiruje, nego se neprestano seli iz jednog kraja u drugi i tako zameće trag da mu se vrlo rijetko zna za boravište. Pri tim seobama vuk može u jednoj noći prevaliti nevjerojatne udaljenosti i preći čitava područja, a da se nigdje ne zadržava.

Zanimljiv slučaj takvog kretanja vukova čuo sam u Bugojnu:

U jednom bugojanskom selu ispod Kalina jedne noći su dva vuka rano uvečer poklala stoku u toru. Odatle su ih ljudi i psi poplašili i potjerali. Vukovi nisu imali vremena večeru dovršiti, nego su pobegli što su brže mogli. Te noći prešli su preko svih planinskih krajeva i još prije zore stigli u Solakovu Kulu, u Srežu konjičkom, i tu ponovo udarili u tor i počinili štetu.

Ovaj se slučaj može uzeti kao vjerodostojan iz razloga što je bio nov snijeg, pa se kretanje tih vukova po tragovima moglo tačno pratiti. Skromno računajući, ta su dva vuka te noći prevalila oko 60—70 km puta.

U svim ovim kretanjima, i pri svoj svojoj velikoj lukavosti i mudrosti, vuk se stalno drži istih premeta. Bilo to pri običnim i kraćim kretanjima u jednom reviru ili ako se prebacuje iz jednog kraja u drugi udaljeniji, on se uvijek vraća na svoje stalne premete, gdje najčešće i u stupicu pada. Takvi su premeti u svim našim krajevima poznati i oni prema svome značenju dosta puta nose imena kao što su: Vučiji Klanac, Vučija Poljana, Vučije Ždrijelo, Vučije Kose, Vučija Ravan, Vučija Dolina, Vučija Bara i slično.

Na svojim putovanjima vuk često puta udara na manje ili veće rijeke, koje s lakoćom prepliva, a da se ni najmanje ne ustručava pokvasiti svoj čurak. Isto tako za srnom ili kojom drugom životinjom, koju često puta natjera u rijeku, smjelo i bez predomišljanja skače u valove, brzo je dostiže i u vodi lako uhvatiti.

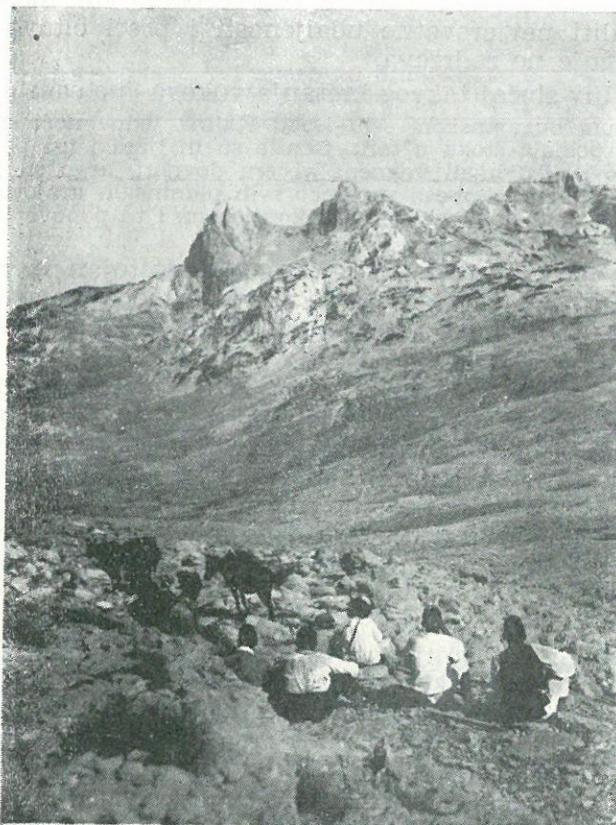
U mjesecu januaru 1912 godine vozili smo se kolima iz Pala u Mokro u pohode svojim prijateljima moj rođak g. Vaso Todorović i ja. Na tome putu između Hana Dervente i Sumbulovca, teče rječica Mokranjska Miljacka uskim klancem neposredno uz cestu. Kada smo u tom dijelu puta stigli na najuže mjesto, koje vezuje Brezovice s Kukorom, opazio sam da u nabujaloj Miljacki pliva neka životinja koju u prvi mah nisam mogao prepoznati. Tek kada je preplivala vodu i izašla na suprotnu obalu, prepoznao sam kapitalna vuka. Kola smo odmah ustavili i promatrali taj rijedak prizod s mnogo zanimanja. Ni punih 50 koraka od nas, stajao je mirno vuk i stresao svoju mokru »kabanicu«, kao da je znao da smo goločuci. Pošto je dobro ocijedio »kabanicu«, nastavio je svoj put lagano i bezbržno jednom uzanom stazicom u Kukor.

Počevši od rita i šaša u nizinama, pa sve do klekovine na najvišoj planini nalazi vuk sebi skloništa. Ima običaj čak da se zadržava i u neposrednoj blizini ljudskih naselja. Samo ako

zna da je za kožu siguran, on tu svaki promet mirno podnosi kao da ga se to sve skupa i ne tiče.

Neke godine loveći zećeve u šikari Karolinka, u neposrednoj blizini varoši Bugojna, našli smo vukove. Na tome mjestu čulo se soptanje lokomotive, škripanje vagona i ostala buka gradskog života, ali vukovi su se tu ipak vješto krili i rado zadržavali.

Jednom prilikom video sam vučiju kožu na kojoj je rep bio pun čišćaka kao u lisice koja se vuca oko kokošnjaca. Sudeći po tome, izgledalo mi je kao da se taj vuk nije ni micao iz sela.

Goli krš na visokoj planini

Ako je vuk u blizini koga naselja, on se iz svoga skloništa ne pomalja sve dok ne zavlada tišina i dok se potpuno ne smrači. Tek onda kada sve pospi i kada i posljednji tornjak umukne, diže se vuk i polazi u kradu. Nasuprot tome, u udaljenijim i zabačenijim krajevima, a naročito u sklopljenim šumama, vuk se diže prije zalaza sunca da zateče stoku na paši ili da dočeka srnu pri polasku na pašu. Gdje ne osjeća kakve bojazni, tu ga ponekada i jutarnje sunce zatekne na nogama.

Poznati su slučajevi da nekada nisu uspjele ni rano činjene hajke na vukove, i to iz razloga što se vuci s noćnog lova nisu bili povratili na daništa.

Najsigurnijim se osjeća po noći, kada ga tmina krije. Pod njenim mrtvim plaštem postaje toliko drzak da se zalijeće i u ljudska naselja, pa iz torova i drugih zatvorenih prostora krade stoku. Nijesu rijetki slučajevi da je vuk podrovač koju staju i uvukao se među stoku. U dosta prilika progrebe vrata ili provali krov klanice, te upane u stoku. A da i ne spominjemo s koliko smjelosti i vještine preskače i najviše ograde, samo da dode do plijena. Iz tora skače lako i vješto i preko visoke ograde, te s bravom u Zubima brzo nestaje u mraku noći.

Čobanske vike i pasijeg laveža mnogo se ne plaši, ali ih izbjegava. Gdje takve glasove čuje zadržava se u pristojnoj udaljenosti. Ima slučajeva, naročito ako se ti glasovi miješaju sa glasom zvonca ili klepke, da ga to i privlači pošto se nada da bi na takvim mjestima moglo biti plijena.

Godine 1934 ljetovao sam s nekim rodacima u Kruščici kod Travnika. U našeg prvog susjeda je bilo magare s kojim su se naša djeca igrala i zabavljala. Hranili bi ga u dvorištu, inače bi paslo travu po jarku oko puta i ispred kuće, gdje bi redovno i noćivalo. Jednog jutra u mjesecu augustu iznenadili smo se kada nismo čuli njegova klepka i kada smo nasred puta našli strvinište našega »bracek« (tako su djeca zvala ovo magare) i po njemu rastrgane dijelove magaretovе strvi. Naši su mališani plakali i jadikovali za svojim »bracom«, a mi smo konstatovali da je »poje vuk magarek«.

S obzirom da se magare nikud nije micalo iz dvorišta i ne posredne blizine kuće, to ga je vuk jedino mogao čuti i pronaći po glasu klepke.

Vuk je vrlo žilav, elastičan i neobično jak, a najveća mu je snaga u vratu. Zato on može bez ikakvog naprezanja da nosi u čeljustima čitava bravu i po najdubljem snijegu poput lovačkog kera koji aportira zeca.

Toliko je proždrljiv da i sa žive žrtve trga i guta ogromne komade mesa, koje često puta pohlepljeno ždere čak i u bježanju. Hranu žvaće samo toliko koliko je to potrebno da satare kosti da ih može progrutati. Inače sve ždere neopisivom proždrljivošću. To nam potvrđuje i narodna poslovica koja veli: »Ždere kao vuk!«

Jednog zimskog dana 1907 godine išao sam iz Novog paleža putem prema Driniću, kad sasvim blizu začuh srnu kako dreći. Odmah mi bi jasno da su je ulovili vukovi, pa pohitah u smjeru odakle je dolazio taj glas. Kako je tu šuma bila gusta nisam mogao daleko vidjeti, nego tek kad sam dosta blizu prišao tome mjestu, ugledah jednog vuka kako sijevnu kroz šumu i pobježe ispred mene. Odmah zatim našao sam tragove od dva vuka, nešto krv i malo dlake od ulovljene srne. Po tragovima u snijegu sam ustanovio da je jedan vuk nosio srnu u čeljustima, dok je drugi pored njega kasao. Žurno sam ih slijedio, tako da nisu imali vremena da se zadržavaju i da žderu, nego su neprestano trčali osjećajući me u tragu, a nakon nekih sto pedeset koraka bacili su srnu i pobegli. U bježanju oni su srni otigli pleće i jednu stranu rebara, istrgali pluća i srce, pa s time odmaglili. Iako sam odmah i najopreznije zatrovao ovu strvu nisu se vukovi više na nju povratili.

Na plijenu ili strvini vuk se redovito prezđere, tako da okučavi i toliko otromi da odmah traži skloništa gdje će leći. Ako

ima samo malo zgodna mjesta, prežderan legne i u neposrednoj blizini svoga razbojišta. Da prekuha hrani, nije mu baš potrebno mnogo vremena jer mu jaki želudac taj proces svrši za 3—4 sata. Na onim mjestima gdje se ne osjeća siguran, zadržava se samo dotle dok ždere, a po tome i s punim želucem zna da daleko bježi, do na sigurno mjesto gdje može u miru leći. Više puta svoj plijen odvije u šumu i tamo ga tek ždere.

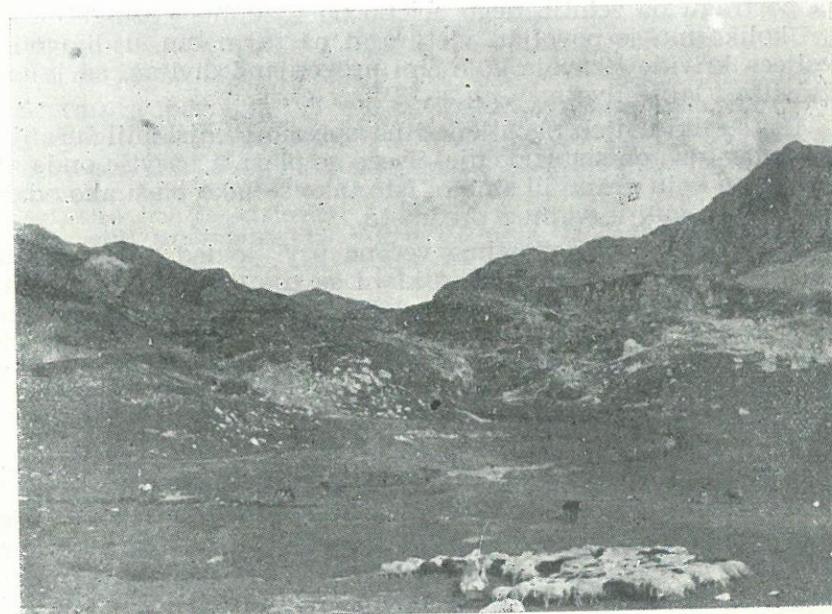
Njegova izvanredna proždrljivost u vezi je s velikom potrošnjom fizičke energije, odnosno snage koju vuk ulaže u vječito kretanje. Vuk ždere vrlo neuredno, i to tek onda kada šta ulovi, ukrade ili slučajno pronade. Do svježe hrane dolazi vrlo teško jer za nju treba naći, uhvatiti i savladati koju životinju. Dok se do toga dode obično se treba napatiti, a dosta puta i preglednjeti. Na strvini je to, istina, sve jednostavnije, ali se zato one teže nalaze pošto su one slučajne pojave na koje vuk ne može često računati. Njemu su ovakvi obroci rijetki i povremeni. Uzevši sve skupa u obzir, vuka nigdje ništa ne čeka prostrto na stolu, nego on mora, uglavnom, sam sebi sve priskrbiti, pa na koji god to način bilo, samo da se umire crijeva i utiša glad. U potrazi za hranom on se mora neprestano kretati, te s time pospješuje probavu i potrošnju većih količina hrane. Iz toga razloga vuk brže ogladni i više hrane treba nego one životinje koje redovno jedu. Događa mu se da nekad mora i po više dana gladovati jer ne može nigdje do zaloga doći. Da u takvim slučajevima kada dođe do hrane, ždere do klonulosti, lako je pojmiti. Pregladnio vuk može u jedan mah da poždere čitava brava ili čitavu srnu, a ako su dva skupa, mogu da zajednički smire i čitavo june, magare ili ždrijebe, a da ni papka ne ostane.

Prirodno je da vuk — kao mesožder — osjeća jaku žđ za vodom, pogotovo ako se uzme u obzir njegovo silno kretanje i izneseni način ishrane. Gdje i kada dolazi da loče vodu, može se dosta puta ustanoviti po tragovima koje ostavlja u mekanom tlu oko tih voda. Samo to ne znači da se vuk stalno na to mjesto navraća, nego to često puta može i od slučaja zavisiti, tj. kada na koju vodu naide. Po svoj prilici da može dugo i žđ trpjeti. Ovo nam potvrđuje i ta činjenica što su naši vrlo vučarni krajevi baš oni koji su vodom jako oskudni, a nekada i sasvim bezvodni, kao, naprimjer, Hercegovina ili Bosanska Krajina. U ljetno doba, dok je vuk na planini i po klekovini, gdje obično žive vode uopšte nema, on liže rosu po travi i snijeg po dolinama i jama — i na taj način gasi žđ. Kada mu je vruće i kada ga napastuju muhe, on se po tom snijegu rado valja, a naročito iza obroka, kada treba sa sebe očistiti krv i masnoću. Inače je njegovo krvno uvijek čisto i očešljano jer se stalno vere kroz granje i kroz guštare, o koje se mnogo tare. Vuk se najviše kreće po noći i prije izlaza sunca, dok je šuma rosna, pa se ujedno u toj rosi okupa i očisti.

Koliko god je vuk izdržljiv i ustrajan, toliko je oprezan i lukav, a isto tako strašljiv i drzak, a — iznad svega — pametan. On nikome na svijetu ne vjeruje i od svega se, naročito po danu,

krije i kloni. U vječnom strahu, on se na svakom koraku boji kakve podvale ili zasjede pa preza i od vlastite sjene. Čak se i sa svojim srodnicima susreće sa najvećim nepovjerenjem. Pa ipak, vrlo dobro razlikuje svoje protivnike i sve pogiblji koje mu prijete. Prema tome se ravna i u datom slučaju uzima određeno stanovište. Obična vika, štropot kola ili šta slično mnogo ga ne smeta. On to često puta posmatra iz prikrajka, i to vazda s računom, ne bi li iz toga izvukao kakvu bilo korist. Pored mnogih dnevnih slučajeva to nam potvrđuju i svi ratovi, gdje se najviše puca i viče, a koje vuk svuda prati.

Vuk svoju snagu štedi i nikad je ne troši uzalud i bez krajnje nužde. Uvijek ide korakom ili umjerenim kasom, a trči samo u slučajevima potrebe, i to onda kada šta progoni i hvata ili kada sam bježi uplašen od kakve pogiblji. Njegova brzina je nevjerojatna i tolika da prosto ljudsko oko zavarava. Kada je u punom trku, prilegne uza zemlju, i rekao bi da leti i poput sjene isčezava. Njegove su noge tako čvrste i toliko elastične da se u njih može uvek potpuno pouzdati.

Planinski pašnjak Masna Bara na Leliji-Planini

Ne zna se za slučaj da su ga noge kada izdale ili da ga je gdje god u borbi protivnik oborio. Vuk je što se veli »uvijek na uzgor«.

Po onim mjestima koja su mu sumnjiva i opasna, kao što su staze, putevi i dr., uglavnom se kreće samo noću. Po danu se, kako smo već rekli, krije ili, u ono malo slučajeva kada se kreće, ide guštarom i drugim zaklonjenim terenom. Osobito rado se drži po

visovima i gorskim kosama, s kojih ima dalji i bolji pregled okolice.

Prema načinu života i priroda ga je u tolikoj mjeri obdarila svim svojstvima i osobinama da se ni jedna druga naša životinja ne može s njim usporediti. Potpuno svjestan svoje nadmoći nad drugim životnjama, on se svojim osobinama u svakoj zgodi i u cijelom životu tako vještovo služi, da često puta čovjeka zadivljuje.

Njuh mu je toliko razvijen da ga nikada prevariti neće. Svaki i najneznatniji dašak ili bilo kakav miris on jasno osjeća i razlikuje. Njuh ga u čitavom životu najsigurnije i najdulje služi. Čak i u krajnjoj starosti, kada počnu oči i uši izdavati (što je česta pojava kod sviju pasa), ostaje mu sačuvan osjećaj njuha. Taj ga osjećaj, uglavnom, svuda vodi i po njemu se vuk najviše ravna i u njega najviše pouzdaje.

Svaki trag koje bilo domaće životinje ili divljači, a naročito srneći, zna s najvećom sigurnošću slijediti poput najbolje uvježbanog kera. U hiljadama slučajeva kada vuk goni srne i drugu divljač dokazano je da mu je njuh najjače razvijen. Naprimjer, on srneću divljač ne slijedi kao lovački pas spuštene glave i njušeći po tragu na zemlji, nego obično po vazduhu i uzdignute glave. Ukoliko mu je povoljan vjetar, on na taj način, u dijagonalni, presjeca krivine i zavoje koje čini progonjena divljač, pa je tako brže stiže i lakše hvata.

Uši su mu uvijek načuljene i na oprezu. I najslabiji šušanj ili bilo kakav glas on sigurno čuje. Svega se plaši, a najviše onda ako šta udari o koju granu ili stablo. Isto tako se jako plaši ako odakle čuje kakav zvuk metalnog predmeta.

Na kratkim udaljenostima već na prvi pogled opaža svaku i najmanju promjenu u okolini i kloni se nje. Osobito ga smetaju razne boje, pa od njih bježi što dalje. Na velikim udaljenostima teže raspoznaće predmete i po tome bi se moglo reći da je više kratkovid nego dalekovid. Njegove su oči uvijek nemirne i na zlo spremne.

Vučija narav je grozna i do danas je ostala neproučena. U svakoj situaciji je drukčija. On vrlo dobro i momentalno zna ocijeniti položaj u koji zapadne i prema tome udesiti svoje držanje. Kad vuk uhvati, kako mi u Bosni velimo, »fursat«, tj. kad osjeti svoju premoć nad nekim, postaje neograničeno drzak i bezobrazan. Inače je neobično strašljiv, ali u svakom slučaju izvanredno oprezan. Dok se boji, manji je od makova zrna, a kada je jači, onda će slabijem i zadnju kap krvi isisati. On nikome ne može biti ni privržen, ni naklonjen, čak ni svojim saplemenicima, štaviše, ni prema vlastitom porodu.

Oboružan ovako savršenim čulima i s neupoređljivom naravi, vuk neće nikada i ni u čemu nepomišljeno postupiti. Prije nego što svestrano ne ispita sve okolnosti, on se ne upušta u akciju. Opazi li samo i najmanje sumnjivu stvar, mudro se povlači i traži sklonište, iz koga se ne pomalja sve dok se ne uvjeri da je opasnost prošla.

Pri hodanju stupa sasvim lagano i tiho. U tome mu pomažu tabani, poput gume mehani. Često puta nikne u neposrednoj blizini čovjeka, koji ga dotle nije ni čuo ni osjetio. Obično ga opaziš kada udari u bijeg i iščezava velikom brzinom. Na izloženim mjestima uvijek zastaje i iz dobrog zaklona ispituje okolicu. U svakom slučaju, prije nego što će izići na kakvu čistinu ili na koji put, pa makar to bila i nazuža stazica, on prije zastane i svojim izvanrednim čulima ispita okolicu. Ako prelazi koju užu lazinu ili kakav put, onda to čini brzo i u velikim hitrim skokovima. To tome opet nastavlja svoj put u običnom tempu: korakom ili kasom.

Kada ide noge su mu uvijek u pravoj liniji, a isto tako i kada kasa. Ako ih je više na okupu, idu uvijek jedan za drugim i svi stupaju tačno u stopu prednjaka. Zbog toga se po tragu, sve dok se ne razidu iz reda, nikada ne može ustanoviti broj vukova.

Na premetima kojima prolazi divljač ili na stazama kojima prolazi stoka, utaji se, te sate i sate nepomično leži i čeka poput lovca u zasjedi dok nađe neka životinja, koja mu obično pada kao žrtva.

Usprkos njegova nepovjerenja i opreznosti koje gaji prema cijelom svijetu, jedina je glad koja ga može prisiliti i dotle do tjerati da nekad zažmiri i udara na što bilo, samo da dođe do hrane i da se na životu održi.

Stevan Stupar zvani Jablić iz Skakavca, Srez Bosanski Petrovac, pripovijedao mi je ovaj vjerodostojan doživljaj s vukom:

»Išao sam uz ovce na pašnjaku povrh naših kuća ispod Grmeča. Bila je magla i rosila je sitna kiša. Ogrnut u bijeli vuneni biljac s kukuljicom na glavi, sjeo sam ispod jednog kamena i pazio na ovce, koje su pasle ispred mene. U jedan mah sam osjetio da me nešto snažno udari u leda, i u isti čas ugrize za šiju. Izbezumljen od silnoga straha dreknuh i skočih koliko sam mogao. U taj mah odvali se i teret s mene.

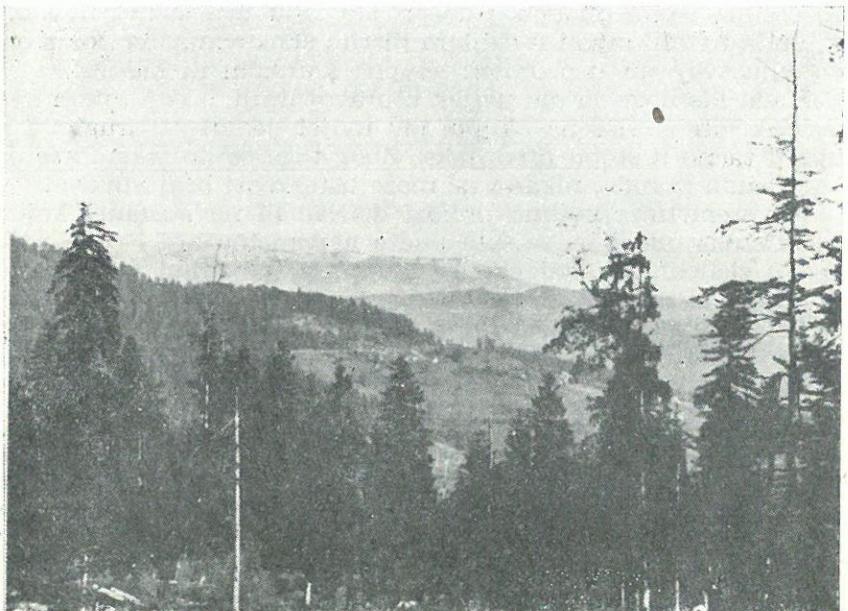
Misleći od mog bijelog biljca da je pred njim ovca, zaskočio je vuk na me, a kada je video da se prevario, pobegao je.«

Iako se u ovom slučaju vuk prevario vidom, on je ipak — po mojoj mišljenju — njuhom ili sluhom morao osjetiti nešto od čovjeka, ali se usprkos toga, zasljepljen gladu, odlučio na taj riskantni poduhvat.

Kada je u najvećoj pogibelji i škripcu, vuk ni tada ne gubi prisutnost duha. On je u stanju u svakom i u najtežem položaju naći načina da se iz pogibelji izvuče, pa kako bilo. Nekada se najkukavnije vlada, sasvim ponizi i sakrije poput miša i mučki izdrži sve patnje. Vidi li i malo izgleda da umakne, tada nasrne i prodre silom, kud bilo i kako bilo, samo da spase kožu. Dok je u tako opasnoj situaciji, mogu mu i janjci bokove lizati, a da ih ni mrko ne pogleda. Kad nije u opasnosti već znamo kako mu svako »janje vodu muti«.

Nisu rijetki slučajevi da je prestrašeni vuk nađen pod jaslamu u kojoj staji, pod podom koje zgrade, u toru zbijen u kutu, pa čak i u kokošnjcu, a ni na um mu nije padalo da oko sebe kolje ili ganja stoku. Tu se stisne i čeka sudbinu ili hvata zgodan momenat da pobegne. Često puta se desilo da su ga u takvim situacijama ljudi premlatili toljagama, štaviše, i živa uhvatili.

Nasuprot tome, kada je u slobodi i gdje se osjeća sasvim siguran, nastupa posve drukčije i do krajnosti drsko i kuražno. Njegova brzina, okretnost i požuda za krvlju koju ispoljava u tim momentima, teško se dade i zamisliti. Nikada se ne zadovoljava jednom žrtvom, nego uvijek kolje što više može. Od silne obijesti i zlobe kolje i trga sve do čega živa dode. U onim slučajevima gdje

Pogled sa Stambolića na Romaniju-Planinu

se osjeća nadmoćan i neugrožen, tu pljen ne samo da krade i da se s njime ne krije nego ga i direktno otima. Gdje se ne boji dobrih pasa i odvažna čobana, tu vuk znade udariti u stado i u po bijela dana, i to na sasvim otvorenom terenu. Poznati su kod nas slučajevi da se čoban s vukom o ovcu ili o kozu otimao i natezao, vukući svaki na svoju stranu.

U Makljenu, povrh Prozora, udarili su vuci jednom zgodom u po bijela dana u ovce. Ganjali su stado i klali brave od reda tako drsko i toliko smjelo da ih čobanska vika nije ni najmanje smetala. Čobančad su se na njih kamenjem nabacivala, ali i to je bilo sve uzalud. Tek kada je jednom čobančetu uspjelo pogoditi jednog od vukova kamenom među oči, i kada je taj na mjestu pao, onda su se ostali razbjezali. Onoga vuka su po tome čobani do kraja dotukli.

Koliko god je vuk prema cijelom svijetu nepovjerljiv i pakostan, on je među svojima i svome društvu discipliniran i solidaran. U čoporu se svaki pojedini vuk vlada kao i ostala družina. Dokle je u zajednici, strogo se drži svih vučjih običaja. Što učini voda čopora, to isto čine redom i svi ostali vuci. Opazi li bilo koji između njih samo i najmanju pogibao, on daje znak ostalima i svi bježe zajednički, a u slučaju veće pogibli, svaki bježi na svoju

stranu, samo da se sačuva čitava koža. Ko vučije tragove bude u snijegu slijedio i promatrao, te pratio kuda se kreću i šta rade, imaće priliku o svemu ovome da se i u prirodi uvjeri.

Gdjegod se vucima pruži prilika za veću pothvat, tu udaraju zajednički i složno. Osjete li potrebu za pojedinačne akcije, ili za pothvate u manjem broju, tada se kao po komandi dijele i rade kao po izrađenom planu.

Pored sve te velike discipline i solidarnosti, ipak svaki vodi brigu o svojoj koži i svaki će požderati i strvinu vlastite matere. U svemu ga vodi jedan zvјerski nagon za održanjem samoga sebe, i ništa drugo.

U lov ili krađu stoke ide pojedinac ili manje društvo, a najradije po dva ili po tri skupa u zajednici. Logično shvaćeno, ovako malo društvo može da im najbolje odgovara. Ako su dva ili tri vuka skupa, mogu brže i sigurnije uhvatiti, a isto tako lakše savladati svoju žrtvu. Gdje ih je manje, tu se mogu i na sitnijoživotinji zasiliti. A ako ih je više u čoporu, tada treba jedno grlo krupne stoke ili više grla sitne stoke ili srna, što već nije siguran posao kao sa jednim, pa bilo i sitnim gromom. Po svoj prilici zbog toga vuci i u lovnu izbjegavaju veće društvo.

Sigurno je i to da se prema potrebi i ovako malo društvo ponekad razilazi i podijeli uloge na pojedince, pa se po svršenom poslu opet sastaje i svoj život i dalje provodi u zajednici. Kako bilo da bilo, vuci svoje veze nikad definitivno i zauvijek ne prekidaju. Makar se oni rastali i na razne strane razišli, oni ipak jedan za drugoga uvijek znadu. Svoje međusobne veze održavaju signaliziranjem, zavijajući po noći i mokrenjem na izvjesnim mjestima, po čemu onda znadu kud se koji kreće. Po predmetima uz koje mokre, a to najčešće bude koji osamljen grm, kamen, kakav humak ili pojedinačno stablo, rado njuškaju i po mirisu se poznaju.

Ako se dogodi da koji od vukova pogine ili da ga bilo kako nestane, njegov ga drug, u prvim noćima usamljenosti, svuda traži i često vijanjem dozivlje.

Ovako proračunat život provode vukovi gotovo svu godinu od prestajanja jednog pa sve do početka drugog kucanja.

Vuk se boji dnevnog svjetla, kao što se plaši i vatre u noći. S tog razloga čini, uglavnom, sva svoja razbojstva u noćno doba. Po danu napada životinje, po pravilu, samo po šumi i po rubovima pašnjaka, gdje ga krije sjena i granje stabala, ili samo za kišna i maglovita vremena.

Vrlo vješto puže poput mačke koja preža miša i oprezno se privlači životinji koju je odabrao za napad. Kad joj se dobro primakne, tek onda skoči na nju iz neposredne blizine i odmah je nastoji zadaviti. Svoju žrtvu obično hvata za gušu, pregrize joj glavne vratne žile i dušnik te vrlo brzo usmrti. Krupnjoj stoci — govečetu ili konju — nastoji vazda skočiti na šiju, a koje se ne da otresti sve dok žrtvu ne svlada i na zemlju ne obori.

Interesantan slučaj pripovijedao mi je krajški ustnik Bojan Ćrbić iz Smoljane, kod Bosanskog Petrovca.

»Jedne večeri za vrijeme ustanka (1877—1878 godine) bili smo na tri druga na straži i sjedeli kraj puta u klancu ispod Vrančeva Vrha. Mjesecina je bila kao dan, pa smo mogli vidjeti sve preko Crvljevice. Po Crvljevici ispred naše zasjede pasla je alaša od desetak konja, među kojima je bio i jedan dobar ždrijebac. U neko doba noći uzvrtješe se konji, počeše frkati iz nozdrva i zbijati se u hrpu. Domalo vremena mi smo opazili vuka kako im se sve pužeći iza smreka primiče. Kada je došao konjima blizu, prilegao je toliko uz zemlju da smo ga teško mogli razaznati. Siloviti ždrijebac ga opazi, odvoji se od ostalih konja i udarajući čiftom pode put vuka, koji je njegovim udarcima vješto izbjegavao i uzmicao, sve pomalo. Čim bi ždrijebac prestao da napada i vratio se u alašu, i vuk bi pošao za njim te dalje opsjedao. To se je ponavljalo u malo vremena tri-četiri puta. Vuk je sve dalje uzmicao, a ždrijebac sve slobodnije napadao. U jednom času bacio se vuk na stranu, pa iza jedne guste smreke skočio konju na šiju, i tu prionuo kao pijavica. Uzalud je konj skakao, propinjao se, ritao se tam i amo, te trčao kao lud u nastojanju da ga se otrese, nije u tome uspio. Tek kada ga je vuk savladao i pregrizao mu berišaljku (grlo), srušio se zajedno s vukom, koji ga je odmah počeo žderati.

Da svi slučajevi napadaja na konje ne uspijevaju vuku na ovaj način, vidi se i po tome što često puta susrećemo seoske konje sa strašnim ozljedama na butinama. Takve rane su znak da je vuk konja ganjao i ozada hvatao i nagrizao. Kod nas se u Bosni dosta puta mogu vidjeti ovakvi konji sa tako dubokim brazgotinama, da je tu sigurno zvijer istrgnula i pola kile do kilu živoga mesa.

Sva stoka osjeća vuka na velikoj udaljenosti i strašno ga se plasi. Čim ga osjeti, odmah se usplahiri. Obično nakostreši dlaku, frće iz nozdrva, udara nogama u zemlju, sakriva se i bježi ludo, kud god stigne.

Između svih domaćih životinja najplašljivija je ovca. Opazi li vuka, ona se prosti izgubi i ne zna od silnoga straha šta bi uradila. Ako vuk udari u stado ovaca, one se izbezume, zbiju se gusto u hrpe i ne znaju pobjeći. Ako i pokušaju pobjeći, to trče samo 200—300 koraka, ustave se i u hrpi čekaju, dok pristignu vuci koji ih podave.

Koze su mnogo pametnije, jer one usprkos velikog straha od vuka, čim osjetete opasnost, bježe dokle ih noge mogu nositi.

Prilikom jednoga lova u Miljakuši (Srez Ključ) u jesen 1905 godine našao sam po tragovima na svježem snijegu u jednom ogretku daleko od naselja u sred prašume tri koze. S obzirom na veliku udaljenost od sela, a znajući da se tu stoka ne izgoni, učinila mi se ova stvar sumnjiva. O tome sam obavijestio najbliže selo u Vravskom. Malo kasnije sam doznao da su koze bile baš iz tog sela. Seljaci su mi ispričali da su prije nekoliko dana udarili vuci u blizini njihovog sela u koze i počinili grdnu štetu. Poklali su oko četrdeset brava, a ostalih desetak, koje su se spasile, razbjezale su se na sve strane. Od njih su bile i one tri koje sam ja našao u Miljakuši.

Vuk je vrlo pohlepan na ždrebadi. Ako je gdje na paši uz kobilu i ždrijebe, ili ako u alaši ima koje ždrijebe, gotovo je redovna pojava, da će ga vuk između svih konja odabrat sebi za plijen. Isto tako voli i pule, pa makar što je ono sitan zaloga.¹⁰⁾ Sigurno je da ždrebadi ili puladi često puta napada i zato što mu ona, u po-

¹⁰⁾Narod u Hercegovini magareće mладунче naziva pule.

ređenju sa odraslim životinjama, pretstavljuju lakši i sigurniji plijen.

Goveda se ponekad brane od vuka na taj način što se zadnjim dijelom tijela sabiju u gomilu, odnosno u krug, iz koga odbijaju napade rogovima. I konji se brane na isti način, samo što oni glave okrenu u krug, a čiftom odbijaju vučje napade. Pa ipak se od svih domaćih životinja mogu vuku najjače oduprijeti svinje, osobito ako su u krdu i posebno u jesen i zimsko doba, kada su žirovne. U borbi s takvim protivnicima ostane vuk često puta kratkih rukava, a ponekada iz ovoga okršaja izvuče i tanji kraj.

Još mnogo teže prolazi vuk u borbi sa divljim svinjama. Staram se vepru on ne može ništa učiniti. Usprkos toga vuk, gdjegod uhvati priliku, pokušava da ga napadne.

Zgodan slučaj s veprom i vukovima ustanovio je nadlovac Martinović, koji mi ga je ovako pripovijedao:

»Jednog jutra u mjesecu decembru 1917 godine, po malom sv. Žem snijegu slijedio sam u Dolaševcu ispod lovačke kuće u Igmanu sa ica vepru. Idući za njegovim tragom, brzo sam ustanovio da je za veprim pošao čitav čopor vukova. U jednom zaravanku su ga sustigli i počeli sa sviju strana napadati. Sudeći po velikim vučjim skokovima i dubini traga koji je vepar u snijegu ostavljao, borba je morala biti žestoka. Tragovi su bili izmiješani i isprepletani na sve strane, što je jasno svjedočilo da su se zvijeri tu ganjale.

Na bojištu nisam pronašao ni jedne krmeće dlake, pa sam po tome mogao zaključiti da je vepar neprijateljima izmakao zdrave kože. Od vukova je jedan krvario, valjda od udarca koji mu je vepar zadao

U Krupi, kod Sarajeva, 1933 g., prvi s lijeva Miljenko Cvitković, narodni heroj

kljovama. Odatle je vepar krenuo u Igman, a sva vučja družina ustupce za njim. Ispod Brezovače u Igmanu ponovo su ga vukovi napali. Borba koju su tu zvijeri vodile svršila se istim rezultatom kao i ona u Dolašev-

cu. Vepar je otišao zdrav, a još jedan vuk je okrvavio trag. Videći vukovi da »starca« ne mogu savladati, okanili su se daljih napadaja i pošli na jednu stranu, a snažni vepar svojim putem na drugu.

Više puta sam slušao i od drugih ljudi koji su imali priliku gledati tragove borbe koju su vukovi s veprom vodili da nikada nisu nalazili strvi po kojoj bi se dalo ustanoviti da se ta borba završila smrću jednog od ova dva protivnika. Mlađe i pogotovo usamljene krmke vuk lako savlada. Ranjene krmke slijedi po tragu i kada ih dostigne, on sa njima brzo obračuna.

U mjesecu februaru 1917 godine u Zmajevcu, kod Trešnja dublirao sam dvije svinje. Veća mi je ostala na mjestu mrtva, a manji prekrmak otišao je ranjen jako krvareći, tako da ga toga dana nisam mogao dostići i dotući. Drugi dan bio sam zapriječen nekim poslom, te nisam mogao poći u potragu. Tek treći dan sam dospio i pošao u Zmajevac da potražim ranjenog krmka. Moj lovački drug, neki Risto Trivunović, slijedio je njegov trag, a ja sam hvatao prečace i premete. Nismo tako dugo išli kad me Risto pozva i upozori da su za ranjenim divljakom¹¹⁾ pošla dva vuka. Malo iza toga došli smo u jednu bukovu guštaru u kojoj su vukovi krmka dostigli i iste noći do papka požderali.

Neki su mi gorštaci pripovijedali da su nalazili razbojišta na kojima se medvjed s vucima borio, ali da ga oni nikada nisu mogli savladati. Čuo sam u Bešpelju, kod Jajca, da su vuci našli jednog medvjeda koji je bio u gvožđu uhvaćen i da su ga rastrgali i požderali. S obzirom na to da se medvjed s nogom u gvožđima nije mogao dobro braniti, kao i na veliku drskost vukova, ovo bi se moglo vjerovati.¹²⁾

U zimsko doba kada nema stoke na paši i kada ga prisili glad, vuk se tada po noći zalijeće u sela, gdje čak i u dvorištu često puta zadavi kućnog psa. A kada se namrsi na pasije meso,

¹¹⁾ U nekim dijelovima Posavine narod divljeg krmka naziva »divljak«. Primjedba R. K.

¹²⁾ U mjesecu februaru ili martu 1947 godine čulo se, da je u blizini Fojnice nepoznato lice bilo jednog medvjeda. S obzirom na to da su se tada, posebnom zakonskom naredbom, medvjedi kao rijetka vrsta divljači nalazili pod zaštitom, to je ovaj slučaj po svojoj društvenoj dužnosti ispitao moj prijatelj i pretsjednik tamošnjeg lovačkog društva Jozo Trogranić, koji je doznao sljedeće:

Ovaj se medvjed na kraju zime negdje izvukao iz brloga, a oko vrha planine Ščita našla ga je i napala grupa od, izgleda, šest ili sedam vukova. Pritješnjen od nadmoćnih napadača medvjed je samo na nekim mjestima prihvatao borbu i postepeno uzmicao niz šumovite kose više potoka Kozice. Na Vlađičkom Vrhu, nedaleko od Fojnice, gdje su mu dočužile vučje navale ili gdje su mu vuci onemogućili dalje bježanje, medvjed se zaskočio i popeo na jednu bukvu. Tu su ga na prolazu sa puta primjetili neki seljaci iz Pridole i po dolasku u selo stvar ispričali svojim suseljanima. Jedan od pripadnika tamošnje seoske milicije izašao je odmah na Vlađički Vrh i jednog medvjeda ubio na stablu.

Kažu da je ubijeni medvjed bio odrastao i krupan mužjak, koji je bio jako oslabio od dugotrajnog zimskog ležanja.

Kasnije mi je pripovijedao jedan seljak iz Prokosa da je on po svježim tragovima, a na dužoj relaciji, pratilo ovu neravnopravnu borbu jučačkoga medvjeda i čopora gladih vukova. On kaže da su vukovi smalaksalog medvjeda na nekoliko mjesta zavaljivali i drpalii, ali mu nisu mogli nanijeti težih ozljeda. Medvjeda, satjerana uz stablo, vukovi su opkolili i naprosto opsjedali, zbog čega je nesretnik i poginuo ovako neslavnom smrću. Po tragovima se nije moglo ustanoviti da li je u borbi koji od vukova ranjen ili usmrćen. Primjedba R. K.

onda teško psima po selu, a još teže lovačkim kerovima po šumi, jer ih vuk u svakoj zgodi odreda tamani i ždere kao osobitu poslasticu. Na ovaj način je već mnogi dobar ker i vrijedan tornjak svršio u vučijoj utrobi. Više puta sam i sam doživio da mi je vuk u lovnu udario u kerove i po kojega zadavio. A doživio sam i to da mi je jedan vrlo dobar ker upao u vučije čeljusti, pa ipak ostao živ. To je bilo ovako:

Jednog vrlo maglovitog jesenjeg dana 1908 godine, išao sam preko Bravška, koje je nadaleko poznato po svojim krševitim vrtačama i po obilju vukova u svako doba godine. Magla je bila toliko gusta da se nije moglo vidjeti ni na desetak koraka udaljenosti. Suton se već hvatao, i ja sam morao dobro paziti da ne smetnem sa staze i zabasam. Ispred mene je veselo trčala na malom razmaku moja dobra kujica jazavčarka i ne sluteći nikakvo zlo, kao ni ja sam. Oboje smo žurili da što prije stignemo kući. U jednom času trže me iz misli vrisak i cika moje kujice iz susjedne kraške doline, koja nije bila dalje od mene od nekih pedeset koraka. Na to civiljenje potrcao sam svojoj pratičici upomoć što sam brže mogao. Našao sam je u dolini svu ogrežlu u krvi, gdje se previja i civili. Na slabinama i po hrptu vidjele su joj se otvorene rane, gdje ju je nagrizao vuk, koji ju je već bio ponio. No kada je osjetio mene, u bijegu je bacio kujicu i pobjegao da ga nisam mogao ni nazreti.

Ja sam svoju dobru Heksu strpao u naprtnjaču i tako je donio kući i tu izlijječio. Kao vječita uspomena na taj kobni slučaj, toj je sretnoj kujici na boku, gdje je vuk bio zadro svojim koljačem, ostala udubina velika kao kokosnje jaje.

Ako vuka napadne više ovčarskih pasa, on borbu napušta i od njih bježi. Usudi li se koji pojedinac na vuka udariti, taj je brzo gotov. Vuk je u svakom pogledu nadmoćniji — mnogo brži i okretniji, te jači i krvoločniji od svakog psa, pa mu zato u borbi ni jedan ne može odoljeti.

Pripovijedali su mi čobani da i onda kada vuka od stada odbiju i kada za njim pse nature da on vazda i u bježanju hvata zgodu te psa zgrabi i za čas udavi.

U borbi sa psima vuk nikad ne reži i nikad se ne skanjuje kada će i odakle udariti na koga. On je na to uvijek odlučan i svakoga napadne mučke i munjevitom brzinom. Obično svoga protivnika hvata za vrat te mu pregrize šiju ili ga zadavi. Kada na svoga protivnika udara ili kada se od njega brani, položi uši, nabora gubicu i iskezi zube.

Kada koju životinju savlada i zadavi, počinje je jesti s trbuha. Kod ženki najprvo poždere vime, a onda ide dalje u utrobu, sve dok ne dode do iznutrice, na koju je vrlo pohlepan. Na strvinu gdje vuk nije poplašen, nego je u miru mogao požderati svoju žrtvu, ostane samo malo ogrizina, dlaka i otpadaka. Jedino kad je žrtva bila prevelika, ostavlja ono što mu nije moglo stati u trbu. Od srne ili domaćeg brava ostavlja obično samo donje vilice u kojima se nalaze zubi kutnjaci i u kojima je kost najtvrdja.

U vučijem izmetu dosta se puta nađu ostaci kostiju čak i od 5 do 8 cm duljine, koje mu želudac nije mogao probaviti.

Ako vuk nije mogao požderati čitavu strvinu svoje žrtve ili ako mu je od poklanih brava ostao nepojeden koji komad, on to dobro pamti i na to se mjesto obično vraća već druge, odnosno iduće noći. Ali ima slučajeva, vjerovatno kada je našao bolji pli-

jen, ili ako je iz dotičnog kraja poplašen, da se i ne vrati. Rijetki su slučajevi da na nekim mjestima strvinu zakopa u zemlju ili u snijeg, te da je na taj način sakrije za sutrašnji ručak. Ako se tako sakrivena strvina nade, onda se tu može sa najviše sigurnosti računati da će se vuk na strvinu povratiti.

Ostatke domaćih i divljih životinja poklanjih od vukova naš narod naziva »vukojedine«.

Kako smo već spomenuli, vuk voli ono meso koje je u raspadanju i koje već zaudara. Strvinu može nanjušiti na velike u-

ljenosti, a osobito ako je južno vrijeme i podesan vjetar. Svakoj se strvini primiče vrlo oprezno, a prije nego se odluči da je zagrise, znade je po više puta u krugu obilaziti. Krugove čini vrlo oprezno i sve ih više sužuje dok se strvini sasvim ne primakne. Tek onda kada se uvjeri da u blizini strvine ne postoji ništa sumnjivo, odluči se daje zagrise i tada je obično ždere do malaksalosti.

Ako jednu strvinu ždere po više vukova zajednički, onda se otinaju tako požudno da nemaju kada ni zalogaja žvakati, nego s nje samo trgaju i gutaju što brže i što veće komade mesa.

Pripovijedao mi je neki Kuna, poznati lovac iz Kupresa, da je jedanput u noći naišao na sedam vukova koji su žderali strvinu jednog konja. On veli: »Polegali su po zemlji i zavukli se u strvinu po svoj dužini jedan do drugoga od glave do repa. Ja sam sa strane na njih opalio iz kapaklje i jednim zrnom tri ubio.«

Mato Bošnjak iz Milodraža, kod Busovače, pripovijedao mi je da je u planini Zakoru jednim hicem ubio dva vuka, koji su jedno prase žderali.

Za vučiji glas se može reći da je, uglavnom, sličan pasjem. Od svega njegova javljanja nama je nabolje poznato zavijanje, koje je različito modulirano i nadaleko se čuje. Zavijanjem se vuci sazivaju i sporazumijevaju. Po danu vuk zavija vrlo rijetko a po noći, i to naročito ujesen i uz kucanje u zimsko doba, redovno se čuje. Ono je, pored tragova, najsigurniji znak po kome se dade zaključiti kuda se ova zvijer kreće i gdje se nalazi.

Jedne lijepe jesenje noći u mjesecu oktobru 1909 godine u Grmeču doživio sam vučiji koncerat, koji nikada neću zaboraviti. Dosta rano iza večere zavijao je jedan vuk negdje u Javornjači, a ostali su mu počeli odmah odgovarati sa sviju strana. Sudeći po tim tugaljivim glasovima koji su se Uvalom talasali, učinilo mi se kao da u cijelom Grmeču nema ni kose ni vrha s koga se te noći nije javljaо vuk. Zavijanje su vuci prekidali i ponavljali, kao da se u koncertu natječu, a s nekim se strana jasno razbiralo da je bilo i poviše vukova zajedno na okupu. Sve skupa je trajalo nešto oko pola sata, a između 9 i 10 sati po noći.

Kada je vuk srdit i kada se otima za hranu, onda reži na svoga suparnika poput psa. Neki ljudi vele da u krajnjoj nuždi na čovjeka laje poput psa. Ja ovoj tvrdnji ne bih mogao pokloniti vjerovanje iz toga razloga što nešto slično nisam imao prilike nikada čuti. Više puta sam gledao vuka u najvećoj pogibelji i nevolji, kada je ranjen ili uhvaćen u gvožđa, te kada svoju crnu »dušu« ispušta, a da od njega nikada nisam čuo glasa. Nešto suprotno ovome nisam nikada čuo od vjerodostojnih lica. Sigurno je da svaki vuk kada ga pogodi puščano zrno odmah drpa Zubima ranu i skikne kao udaren pas. Ranjen, često puta baca iz sebe kličanice (izmet). Koliko god sam ih imao prilike vidjeti ranjene i svladane ili u gvožđa uhvaćene, tako da nisu mogli dalje bježati, svi su mi izgledali kukavički. Svaki se bojao čovjeka, a i najmanjeg psa ako se usudio da ga napadne. Svaki je čutao i stiskao se sve više zemlji i krio lopovske oči, kao da se stidi situacije u koju je zapao.

Vuci koji se odgajaju kod kuće ili u zatvoru uopšte ne daju od sebe nikakva glasa, pa nam za proučavanje ove pojave ne preostaje ništa drugo nego se osloniti na opažanja u prirodi. Sve skupa, uvezvi u obzir i ono čudnovato javljanje u mladosti, dalo bi se reći da se vuk glasa na 6–7 raznih načina.

Vrlo je vjerovatno da vuk, kao i ostale vrste pasa, poboljeva od raznih bolesti, kao što su: gliste, trakovice, šuga, štenećak i dr., ali ja nikada nisam imao prilike da na ubijenim ili uhvaćenim primjercima utvrdim takvo oboljenje. Uslovi vučijeg života toliko su divlji i surovi da se prirodnom selekcijom na životu mogu održati samo najjači i najzdraviji primjeri, dok svi oboljeli vuci brzo uginu ili ih podave njihovi saplemenici.

Pouzdano je utvrđeno da se kod nas među vukovima dosta često pojavljuje bjesnilo. Pobjesnilji vuci znaju ponekada izujediti ljude ili domaće životinje, a ima primjera da su i pokoje dijete usmrtili.

Po svoj prilici da su ovakvi slučajevi potkrijepili narodno vjerovanje da vuk napada i jede ljude.

Sasvim mlada vuka moguće je kod kuće othraniti i pripititi, da ga gospodar može pored sebe i na lancu voditi poput psa, čak i rukom milovati i gladiti. Vuk se s tim svima postupcima može pomiriti, ali on ipak ostaje uvek podal i nepovjerljiv. Makar ga čovjek najbolje i ne znam čime hranio, on ostaje nezajazljiv i ne može ukrotiti svoje krvoločne naravi. Kad god uhvati priliku napada stoku svu bez razlike, a isto tako i domaću perad, pa zato i narod ima pravo kad kaže: »Vuk dlaku mijenja, ali čud nikada.«

Kada je u zatvoru ili kada je na lancu svezan, neprestano se vrti i kreće tamo-amo, kao da bi se htio otresti spona oko sebe. Oni vuci koji se drže ovako, više podivljaju od onih koji se drže slobodnije i u većem prostoru.

Tačno se zna da najviše pasa strada od vukova u doba zime za vrijeme vučijih kucanja, pa bi se po tome moglo, ako ne baš tvrditi a ono pretpostavljati, da mnogi pas u to doba zaglavi zbog toga što ga nagon povuče za upaljenom vučicom koja ga dovede među vukove kojima ne može pobjeći.

Prigodom svjetske lovačke izložbe održane u Beču 1910 godine bilo je izloženo krvno jednog ogromnog kupreškog zeljova, za koga tvrdilo da je ubijen u vučoj kucanji.

Ja ovako nešta slična, izuzev navedenog slučaja, nikad nisam imao prilike vidjeti niti čuti od pouzdanih i stručnih ljudi. Isto tako nisam nikada čuo da su u prirodi među vukovima opažani ili ubijeni njihovi bastardi sa psom. Jedino mi je poznato da se vuk koji je othranjen kod kuće lako prilagodi prilikama pod kojima živi, pa da se ponekad trpi sa domaćim psom, ali da se s njime nikada ne sprijatelji.

Inače je već poznato da je ljudima, usprkos sve netrpeljivosti i najvećeg neprijateljstva koje vlada između psa i vuka, uspjelo postići da ih spare i oplode, te na taj način dobiju njihovo potomstvo. Tokom vremena i ostalim primjesama dotjeralo se do današnjeg psa »vučjaka«.

Ovom mješavinom pasije i vučije krvu dokazano je da bastardi nisu sterilni i da se dadu kao domaće životinje lijepo odgajati.

Svjestan da u ovom poglavljju nisam iznio sve što bi trebalo napisati o ovoj tajanstvenoj zvijeri, ipak se nadam da sam joj bar toliko osvijetlio život i narav da će ovaj kratki prikaz razbiti mnogo pogrešno mišljenje o vuku i da će lovци moći poslužiti kao osnova prilikom lovljenja ili uništavanja vukova, o čemu ćemo u sljedećem poglavljju posebno govoriti.

Gonići sa lovinom

LOV I UNIŠTAVANJE

Iako u lovnu na vuka lovačke strasti dolaze do punog izražaja, može se mirne duše reći da se vuci ne love ni za čeif ni za zabavu, nego iz potrebe da se odbrani narodno dobro. Iz ovog razloga lovjenje vukova se ne može usporediti sa lovljenjem ni jedne druge vrste divljači. Isto tako je razumljivo da lovjenje vukova, zbog svog ekonomskog značaja, privlači više pažnje širokih narodnih slojeva nego sve druge vrste lova. Vuk je jedina vrsta naše divljači za koju ni zakon ne predviđa nikakve zaštite, a po svim lovačkim propisima i običajima za njega nema humanosti, nego je svako sredstvo i svaki način lova dozvoljen, samo ako se njime može vuk utamaniti. Ova je praksa uvedena zato što je šteta od njega tolika da potpuno zasjenjuje onu sanitarno-selektivnu funkciju koju vuk, kao i ostale vrste zvjeradi, vrši žderući po lovištu strvine uginule divljači. Zato se danas općenito smatra da za njegov dalji opstanak u prirodi nema nikakva opravданja.

Sve metode i svi načini lova, kao i sredstva i načini za uništavanje vukova, koje ćemo iznijeti u daljem izlaganju, umnogom su plod dugotrajnog rada i opažanja naših lovaca-praktičara, koje je sama priroda i vječita borba s ovom lukavom zvijeri učinila mučaljivim i opreznim, tako da sam često puta iz njihovih škrtih usta s teškoćom izvlačio željene riječi. To je, jednim dijelom, razlog što će se i moja izlaganja umnogome razlikovati od »blagoglagoljivih« opisa pojedinih gradskih lovaca, ali će zato ona biti stvarna i objektivna. Čitav materijal sam upotpunio primjerima koje sam lično doživio ili koje sam čuo od vjerodostojnih lica, pa se nadam da će čitaoci i iz ovog materijala moći štošta naučiti o tajanstvenom i još nedovoljno ispitnom vuku, a vjerovatno je da će oni iz tih primjera moći izvući koji korištan zaključak, do kojeg ja nisam mogao doći. Uvjeren sam da će u mome izlaganju ostati mnoga praznina i da će mu se naći i drugih opravdanih prigovora, ali pri svemu tome ne treba zaboraviti da su mnoge pojave u životu vuka dosad ostale nedoučljive i najboljim stručnim i naučnim piscima.

Prema dobu godine, atmosferskim prilikama i drugim okolnostima dotičnoga kraja udešava se i lov na vukove. Općenito je poznato da se uspješnije lovi kad je šuma gola nego kada je

lisnata, lakše na vlažnom i mokrom nego na suhom tlu, a još bolje na opaćici i snijegu nego na kopnoj zemlji. Isto tako lakše je loviti vuka u manjem šumskom kompleksu nego u prostranoj i neprohodnoj šumi, lakše u šumi gdje vlada mir nego u šumi gdje — kao kod nas — ljudi uvijek nešto rade ili gdje stoka i čobani vršljaju dan i noć. Pored svega ovoga, svaki lovac koji u lovnu vukove želi da ima uspjeha mora se u svakom konkretnom slučaju detaljno upoznati sa okolicom, navikama i kretanjem zvijeri, pa tek onda pristupiti izvršenju samoga lova.

Vuk se u prirodi ne vlada po nekom određenom pravilu, nego se uvijek prilagođuje okolini i prilikama dotičnoga kraja. Njegovi su napadi raznoliki i smisleni, protkani su mnogim mudrolijama i finesama kojih se čovjek teško može dovinuti, zbog čega oni rijetko kada podbace. Ako budemo ispitivali te slučajevе, sigurno je da će nam redovno bar neka sitnica ostati neobjašnjena, a isto tako ćemo se uvjeriti da je svaki vučiji poduhvat imao svoju razvijenu strategiju. Iz ovih razloga ni najboljem lovcu nije moguće dati neko pravilo koje bi moglo dobro poslužiti u svakom slučaju lovčeva dodira sa vukom.

Kao nigdje drugdje, u lovnu na vukove treba se držati starog ratničkog načela: »*Upoznati način života i borbenu taktiku svoga neprijatelja, pa ga onda vlastitim metodama tući.*«

Lovčevi vuka treba uvijek držati na umu da imamo posla sa zvijeri koja je i sama obdarena izvanrednim lovačkim sposobnostima. Iz sljedećeg primjera to ćemo lijepo vidjeti:

Vuci love srne najradije po više njih zajednički, a iz razloga što im je lov u društvu lakši i uspjeh sigurniji. Mala vučja družina u svakom slučaju podijeli uloge i složno radi, tako da im od proganjene divljači rijetko koje grlo umakne živo.

Narod ovakve vukove naziva lovčima.

Pri lovljenju srna u zimsko doba ovi vuci rade sistematski. Tada se svaka vučjija družina drži jednog određenog lovišta, odnosno predjela, te u njemu, kao u nekoj vrsti interesne sfere, slobodno lovi i harači. U jednom čoporu oni se podijele u lovce i goniče. Oni vukovi koji vrše dužnost goniča nalaze srne i mučke ih — poput kerova — nagone na premete, gdje ih u zasjedi čekaju njihovi drugovi koji vrše dužnost lovaca. Kada proganjena divljač udari na premete, tada iz zasjede iskaču ovi čili vuci i za čas je stignu i uhvate.

Jasno je da iz ovoga može što-šta naučiti i dobar lovac.

Ništa manje lovačke kvalitete ne pokazuje vuk ni kad — sa neopisanom strpljivošću — po cio dan u zasjedi čeka plijen ili kad se na kadifenum tabanima privlači tome plijenu.

Po pravilu, vuka treba loviti odnosno uništavati onda kada je on najslabiji, a to znači u zimsko doba, kada ga progoni studen i zasljepe glad, ili u vrijeme kada se kao nejako mladunče nalazi u brlogu. Koristeći se ovim, kao i drugim vučijim slabostima: kretanjem po istim premetima, prvim mladenačkim dobom, gubljenjem opreznosti za vrijeme kucanja i sličnim, treba vuka prevrati i zaskočiti, te navesti da naide na spremnu pušku, da upane u zapeta gvožđa, da zagrize u zatrovani meku, ili mu treba pronaći brlog i u njemu pohvatati čitav skot.

U vučijim postupcima ima navika koje su uslovljene dobom njihova života. Tako je, naprimjer, poznata stvar da se stari vu-

kovi rado odvoje od svoga društva i da svu godinu kao samci provode usamljenički život. Ovi stari samci — u dosta slučajeva — mogu biti gotovo isto tako štetni kao i vučica koja hrani svoju mladunčad i za koju smo već rekli da je u to doba nezajažljiva.

Oni s vremenom postaju sladokusci, pa najviše kolju janjad, ždrebadi i ostale mlade životinje, od kojih je meso ukusnije. Rado se drže jednoga kraja, gdje znaju samo u toku ljeta poklati i po 70 do 80 grla sitne stoke.

Ja sam dosta puta slušao jadikovke naših stočara da im je vučica ili ovakav vuk-samac poklao čitavo stado stoke ili janje do zadnjeg grla.

Isto tako, u vučijem životu ima i drugih specifičnih pojava. Naprimjer, tačno je utvrđeno da vukovi od sve divljači najradije love srne. Kao najopasniji period za naše srne može se označiti onaj od polovine februara do konca mjeseca aprila, kada u šumama leži dubok i ukoren snijeg. U tom periodu u stanju su i samo dva-tri vuka uništiti na stotine srna, pa na taj način opustošiti i najbolje lovište.

Detalj iz lovačke sobe Milana Kneževića

Kad ojača sunce i kad se po prisojnim stranama ukažu prve prošarice, tada u vučijoj prehrani prestaju »poklade« i nastaje »korizma«. U to doba omekša smrzla tvrda kora, koja je dosada vuka na površini držala, a koju su srneći tvrdi papci probijali. Time nestaje i najbolje hore za lov, jer sad i sam vuk počne u snijeg propadati i teže se kretati. Srne se odmah povlače u kopan, gdje se lakše kriju i brže kreću, te se tamo osjećaju sigurnije.

U to vrijeme ponestane vuku svježe srnetine i tople krvi, pa se sjeti i počne obilaziti svoje ranije trpeze ne bi li našao ostatke hrane koju je tu u toku obilne zimske lovine ostavljao i rasipao.

Ti mu ostaci sada dobro dolaze i on ih bez mnogo probiranja proždire.

Sa ovim činjenicama i pojavama, koje su od presudnog značaja za ishod lova ili pokušaja trovanja vukova, mora svaki ozbiljan lovac računati, te samca-vuka uvrebati oko omiljenih janjaca, a vukove »lovce« tražiti po srnećim zimovalištima ili ih potrovati na srnećim strviništima.

Napominjem da, i inače, sva naša dosadašnja praksa pokazuje da je — bez obzira na vrstu upotrebljene meke — najviše vukova potrovano na izmaku zime.

Pri lovu na vuka prate čovjeka sve vremenske nepogode, a uz njih redovno i noćna tama, jer se u ovome lovu mora zorom ranići i noćom kasniti. Lovac se mora najviše guštarom provlačiti, pa vlastitim ruhom tešku kitinu s granja otresati. Često puta treba i do pasa rosnu travu gaziti ili se provlačiti kroz grmlje koje ne miluje, nego trga i para sve što zahvati. Kada iz magle, kao iz parne kupke, najfinije rosi i kada kitina s grana najviše za vrat stresa, onda je najbolja hora za lov. Na takvom se vremenu svaka divljač, pa i vuk, najviše kreće i najčešće susreće.

Ako tome dodamo još i to da se ponekad mora na cići zimi i povazdan gaziti dubok snijeg, a ponekad glibav šumski put, onda smo spomenuli sve fizičke napore koje lovac na vukove mora podnijeti i savladati.

Pored svih napora i savršena opreza na svakom koraku, lovac na vukove mora sve raditi promišljeno i odlučno. Pri ovome radu on se ne smije oslanjati na kojekakve priče, nego samo na stvarne činjenice ili pouzdane podatke.

Pojavi li se gdjegod kod nas i samo jedan vuk, to se uznemiričitava okolica i iz sela zabruje strašne i jezive pripovijetke na sve strane. Eujna ljudska mašta vidi tada vuka kako i na brvnima kraj ognjišta dere koze, a halakanju i galami ne biva kraja ni danju ni noću. Da je u ovakvoj seoskoj psihozi nikla i ona narodna priča o devet vukova, pa se najzad ustanovilo da je to samo »nešto šušnulo«, vrlo je vjerovatna stvar. Bilo to zbog pretjerivanja, bilo zbog običnog izmišljanja, to se od ovih seoskih priča redovno ne može uzeti ništa što bi služilo kao podloga za lovački rad. Prema tome, ni našem lovcu ne preostaje drugo nego pritegnuti opanke, pa sam na licu mjesta ustanoviti činjenice ili stvar provjeriti kod ozbiljnih ljudi.

Ako lovac sazna da su se negdje pojavili vuci i da su u stoku udarili i štetu počinili, tu treba da se odmah nade i on i da pregne na posao. Dok je na razbojištu sve svježe, i ne pomiješano sa drugim tragovima i neugaženo ljudskim stopama, treba cio položaj dobro proći i svaki pedalj zemlje pažljivo pregledati. Bez i najmanjeg okljevanja treba sve što je potrebno za lov organizovati, te što prije i na odgovarajući način lov otpočeti. S obzirom na to da se u ovakovom slučaju lovcu nameće znatno teža zadaća nego što je to u lovnu na drugu divljač, treba i s vukom u šumi drukčije računati nego sa »zecom na kupusištu«. Kao što rekosmo da se lov ne smije otezati i kasniti, tako isto moramo naglasiti da se

ni u jednoj stvari prilikom izvođenja ovoga lovačkog programa ne smije prenagliti. Sve se mora izvesti promišljeno i pažljivo, a ništa na brzu ruku i površno. Ko pogriješi ili nešto propusti da učini, taj sigurno neće vuka uloviti, nego će ga toliko uplašiti da ga na to mjesto nikada više namamiti neće. Zvijer koja je jednu lovačku varku upoznala nije lako više prevariti i na tanak led navesti, pošto ona takve slučajevе dobro pamti i svaku sumnjivu stvar izbjegava. U ovome lovu također nikada ne treba zaboraviti da su sve prednosti u fizičkim osobinama: njuh, sluh, noćni vid, izdržljivost itd. na strani zvijeri, te da je lovac u svemu tome znatno zaostao.

Ko se odluči i pode da lovi vukove, taj treba da se prema tome i potpuno opremi i da uza se ima sve što mu u šumi može zatrebat. Na prvom mjestu, treba da bude praktično i dobro odjeven kako bi protiv vlage i studeni bio zaštićen. Boju odijela treba izabratи tako da se najbolje prilagodi okolici u kojoj se kreće. Čitav lovački pribor — počev od puške i gvožđa — mora biti dobre kakvoće i u ispravnom stanju, da se lovac u svakom slučaju može u njega pouzdati. U današnje doba savršene tehnikе među nama više ne smije biti mjesa onoj narodnoj izreci: »Na vuka svaka puška ne pali«. Zbog toga treba svaki pojedini metak koji je namijenjen vuku s posebnom tačnošću nabiti, a tako isto svaka gvožđa s vremena na vrijeme dobro pregledati. Za sve ove mjere opreza govori nam na prvom mjestu činjenica što se lovac s vukom rijetko susreće, pa kad mu već jednom lovačka sreća upali i do željenog susreta dode, onda sa lovčeve strane ne smije biti nedostataka, niti smije puška slagati niti otponac na gvožđima zatajiti. Isto tako, svaka pripravljena trovanica mora imati sigurno ubitačno djelovanje.

U šumi se mora uvijek oprezno hodati i lagano gaziti. Prema tome, treba nositi i obuću bez gvozdenih okova te što manje govoriti, a ako se već mora govoriti, treba se služiti šapatom. Vikati ne smije ni hajkač koji goni vuka, a kamoli lovac koji ga preza ili u zasjedi čeka, i to zato što je vuk toliko oprezan da i od najmanjeg šušnja bježi što dalje može. Lovac se mora kloniti svega onoga što bi iza njega u šumi moglo ostaviti makar kakav znak ili strani miris. Nijedan lovac na vukove nije se pokajao ako je prilikom polaska u lov kod kuće zaboravio duvancesu ili lulu, jer je od ovakvoga zaborava mogao imati samo koristi. Rasipanje predmeta po šumi, promjene koje se učine na tlu ili na drveću, ne samo da odbijaju zvijer nego na lovačke naprave skreću pažnju i onih seoskih skitnica koje po šumi tumaraju i kradu divljač i oruđe čestitih lovaca.

Svaki pravi lovac s ovim pojavama uvijek računa, pa pazi i na najmanju sitnicu koja bi ga u bilo čemu mogla odati. Nijedan takav lovac ne voli kad polazi u lov ili kada se iz lova vraća da ga prate radoznales seoske ili čaršiske oči. Svjestan lovac-vučar zna da borba i samo s jednim vukom može trajati godinama. Zbog toga je uvijek na oprezu i u poslu u vezi sa svojim lovačkim za-

datkom. On hvata vuku premete, slijedi tragove, kopa gvožđanice, pravi strviništa i drugo.

U lovnu na vukove neobično je važno imati dobre saradnike. Njih treba tražiti među čobanima i stočarima ili među drugim ljudima koji su u što češćem dodiru sa šumom i vukom.

Čoban i stočar strahuju od vuka dan i noć, pa u tom strahu budno paze kuda se zvijer kreće i uvijek razmišljaju odakle bi mu mogla u stado udariti. Prema tome se ravna i udešava način odbrane svoga stada, upoznaje okolicu i vučija skloništa, te — ukoliko to može — uvijek nastoji da zvijeri sam zapne stupicu. Kroz taj život i dugim promatranjem čobani uoče vučije premete i staze, nađu vučiji brlog, ustanove kretanje zvijeri ili upoznaju druge vučije običaje, što bi drugom čovjeku ostalo nepoznato možda i za čitav život. A ove su stvari za izvršenje lova svakom lovcu od neprocjenljive vrijednosti. Zapravo, bez takvog poznавanja zvijeri nije ni moguće postići većih lovačkih uspjeha.

Koji lovac steče iskrene simpatije i povjerenje tih ljudi, taj sigurno u svakom slučaju može računati na njihovu saradnju. To su obično skromni i dobri ljudi, koji lov na vukove ozbiljno shvaćaju i rado pomažu. S njihovom pomoći lovac je uvijek dobro i pravovremeno obaviješten o svakoj pojavi zvijeri i njezinom za-

Čobančad

državanju ili kretanju u jednom kraju. Tek kada jedan lovac steče ovakve valjane saradnike, onda on može proširivati svoj lovački djelokrug i raditi na više strana. Ovo je od osobite važnosti za one lovce koji radе s gvožđima ili s otrovom, pa njihov rad ne bi smio biti ograničen samo na jednu gvožđarnicu ili na jedno trovalište.

U šumi ili na drugim mjestima gdje lovac bude vršio lovačke

predradnje ili lovio ne smiju se vršiti nikakve promjene, niti se u njegovu radu smiju osjećati bilo kakve strane primjese. Zvijer se tek nakon dugo vremena, i to vrlo teško, privikne i na obično pomicanje klada ili kamenja, inače se od svih stvari samo plaši i udaljava.

Nepobjitna je i bezbroj puta dokazana činjenica da će lovac doći do željenog uspjeha samo onda ako sve bude radio tiko i neprimjetno, što jednostavnije i bez izmjena u postojećem ambijentu.

Od koliko negativnog uvjecaja može biti komplikiran rad u lovnu na vukove imao sam prilike dosta puta vidjeti, a najočigledniji primjer pratio me kroz čitavu moju lovačku praksu i uvijek potjećao na to kako se vukovi ne smiju loviti.

Bilo je to u jesen 1898 godine, kada sam kao golobrado momče izašao iz školske klupe i nastupio dužnost kotarskog šumarskog referenta u Glamoču, u kraju koji je poznat po mnoštvu vukova. Dakle, već moj prvi korak u slobodan život odveo me ravno među vukove, koji su me jako još iz djetinjstva interesirali, jer mi je o njima mnogo zgodu priopovjedao moj pokojni djed, koji je bio strastven lovac.

Upočetku novembra 1898 godine priredivan je u Hrbnjini, Kujači i Cincaru lov na vukove u čast tadašnjeg austrijskog prestolonasljednika Franje Ferdinanda. U tu svrhu činjene su po tim lovištima ogromne pripreme. Na sve strane radilo se sa stotinama naročito plaćenih ljudi i sa velikim državnim aparatom. Prema mišljenju mjerodavnih organizatora lova, u tamošnjim šumama bilo je neophodno potrebno osigurati mir. Zato je iz njih istjerano sve živo, a na prvom mjestu svi stanari i svi čobani — skupa sa svojom stokom. Da bruka bude još i veća, ovo je izvršeno već na pun mjesec dana prije samoga lova. Pored toga, u istom mjesecu činjene su i druge pripreme za taj lov. Pod komandom šumarskog, lovačkog i žandarmeriskog osoblja ljudi su pravili strviništa i po šumama kao meke polagali strvine raznih životinja. Ovo je učinjeno sa namjerom da bi se u te krajeve domamilo što više vukova. Osim toga, meke su na sve strane vucane po zemlji kako bi se po ostavljenom vonju i krvavom tragu vuci doveli u one komplekse koji su se predviđali za velike »carske« hajke. Čak su neke meke metane u drvene kutije ili sanduke i tako zakopavane u zemlju, a s računom da će njihov smrad ne samo da privlači nego i da u svojoj blizini zadrži vukove.

Takvim teoretskim i umjetnim postupcima dobiven je sasvim suprotni rezultat od očekivanog: vuci nisu primamljeni, nego rastjerani iz dočićnih krajeva. Na veliko razočarenje tih — većinom stranih — mudracu, vuci su ostavili ta lovišta i njihove renomirane izume, te otišli za svojim starim znancima čobanima i za njihovim stadima u one planne (Staretinu i Goliju), kuda su ovi za vrijeme lova bili otpremljeni. Tako su ta odborana lovišta ostala pusta. Logično da je i sam ovaj lov završio sa potpunim neuspjehom. U više velikih hajki koje su tada održane, nije opažen ni jedan jedini vuk.

Medutim, dok se je po Hrbnjini gradilo, mamilo i hajkalo, vuci su po Staretini i Goliji haraćili i nemilice klali stoku. U te dane blo je u Staretini toliko vukova da su slučajno od pojedinih lica nekolika ubijena, a za svoju prvu »vučetinu« i ja se sam vjerovatno moram zahvaliti ovome lovu. Taj će doživljaj još naknadno opisati kada budem govorio o slučajnim susretima sa vukom.

Iako je od toga historiskog lova prošlo već preko četrdeset godina, ja nisam mogao zaboraviti loš dojam koji je on na mene ostavio. Od tada mi se u dušu usjeklo da ni jedan način lova koji je komplikiran i praznom teorijom nakićen — kod našeg vuka ne pali. On to u svakom slučaju brzo prozre i zdrave kože umakne.

Uloviti makar jednoga vuka u životu, znači za lovca mnogo, a pohvaliti se većim brojem »vučina« nego što ti je prstiju na ruci, velika je stvar. Vuk se obično lovi s vrlo mnogo truda, a sa malo uspjeha. Taj se trud lovca slabo nagrađuje jer se sva zarada pri tome poslu ne može ni izdaleka uporediti s teškoćama i naporima koji se u to ulažu. Uza svaki uspjeh, i pod najpovoljnijim okolnostima lovac notira i po desetke neuspjeha. S tim se momentima mora uvijek računati i bez obzira na lične interese na lovljenju vukova predano raditi. Ovaj rad, na koncu, ide na opšte narodno dobro, a tek onda na korist pojedincu.

Karakteristično je da među mnogim lovcima na vukove koje sam imao priliku upoznati u svome životu, nisam našao nijednoga koji ne bi bio zadojen neopisivom mržnjom na tu zvijer. Također sam se osvjeđočio da nijedan pravi »vučar« nikada nema onih neozbiljnih prohtjeva koji se često opažaju kod lovaca koji, uglavnom, love korisnu divljač. Zbog toga ovim ljudima, odnosno njihovim lovačkim željama, u svemu treba izlaziti ususret.

Usprkos činjenice što se lovom na vukove bave mahom ovi pansionirani »vučari« i malobrojni profesionalni lovci, to se ipak i svi ostali lovci vesele ako im se kada pruži mogućnost da bar prigodno podu u lov na vukove. Razumije se da im zato treba pružiti što češće priliku.

U prošlosti imamo dosta slučajeva da su se lovom na vukove bavile i mnoge istaknute ličnosti iz našeg državnog, političkog ili kulturnog života.

Naprimjer: bivši srpski kralj Milan Obrenović dosta se bavio lovom, a umro je izvan svoje domovine u bivšoj A.-U. Monarhiji, kao gost grofa Žičija. U posljedne dane svoga života spremao se u lov na vukove, i tim je lovom bio toliko zauzet da su mu i na samrtnom času bile posljedne riječi: »Šta je s vucima?« (Vidi knjigu Dragiše Vasića: »Devetstotreća«, Beograd — 1925).

Uzveši sve skupa u obzir, mi vidimo da su se mnoge generacije naših predaka mučile, radile, lovile i ujedno proučavale vuka i njegov život, a sve zato kako bi što brže i što uspješnije i posljednjeg vuka zatrle. U tome nastojanju stečena su mnoga dragocjena iskustva i stvorena su današnja savršena lovačka oružja i strahoviti otrovi, kao najsigurnije sredstvo za masovno uništavanje vukova.

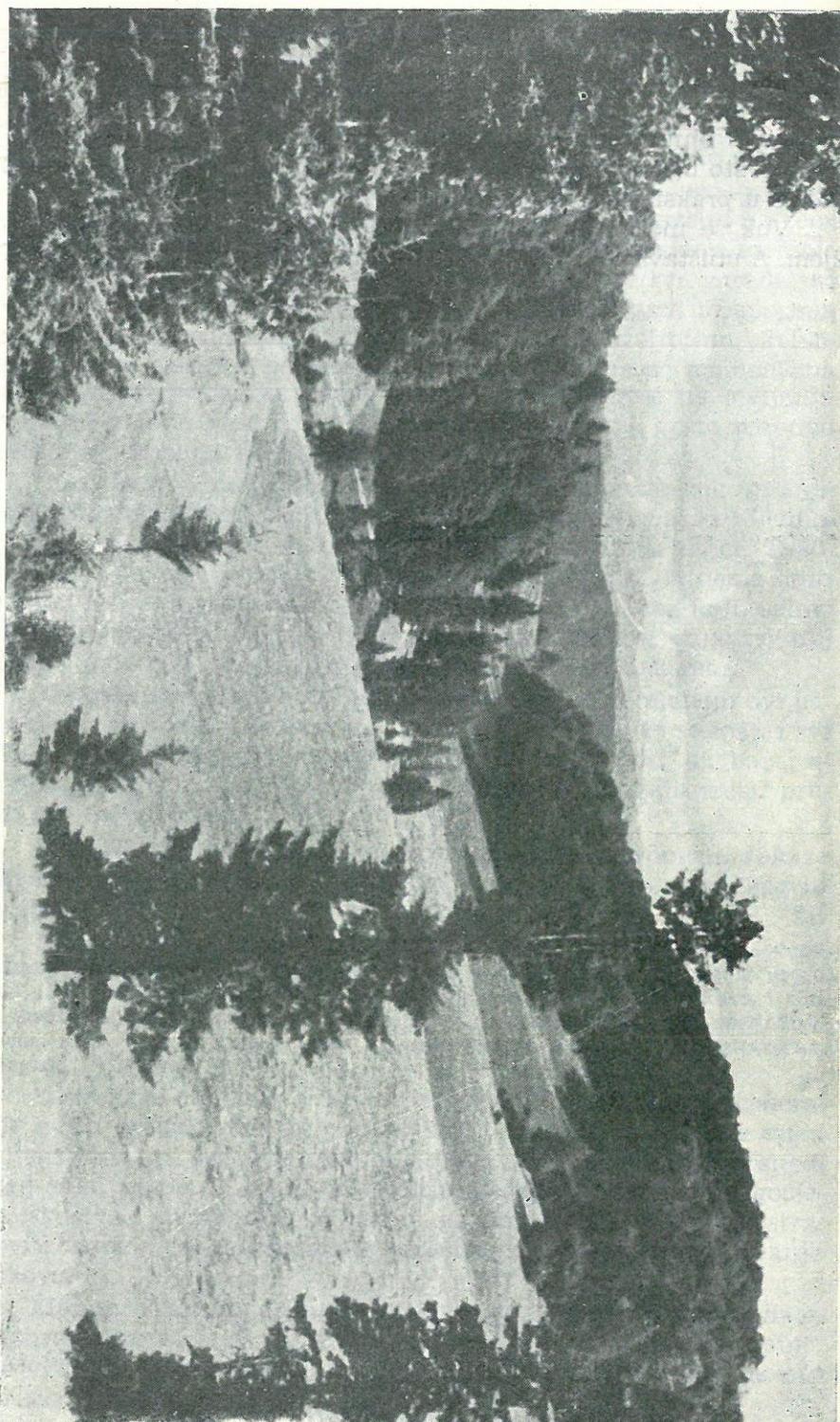
Moram istaknuti da ja u ovome radu ne želim ulaziti u daleku lovačku prošlost sa zaostalim metodama lova, kao što su: jame, torovi i drugo, te da će se posebno osvrnuti na našeg seljaka kao

lovca na vukove, koji je svojim prirođenim sposobnostima i osobito bistrim umom znao i s lošim oružjem savladati ovu najmudriju zvijer. Zbog toga mi ćemo se uz moderno lovačko oružje pozabaviti i onim zastarjelim, kojim se naš seljak i danas služi.

Da što bolje prikažem tamanjenje vukova, onako kako se ono danas u praksi vrši, podijelićemo ga na lov i uništavanje.

Vuk se može loviti vatrenim kao i gluhim ili hladnim oružjem. A uništava se otrovom ili hvatanjem mladunčadi u brlozima.

Pogled sa Vukuše-Planine preko rijeke Drine na Vučovo u Maglić-Planini

L O V

LOV VUKA VATRENIM ORUŽJEM — PUŠKOM

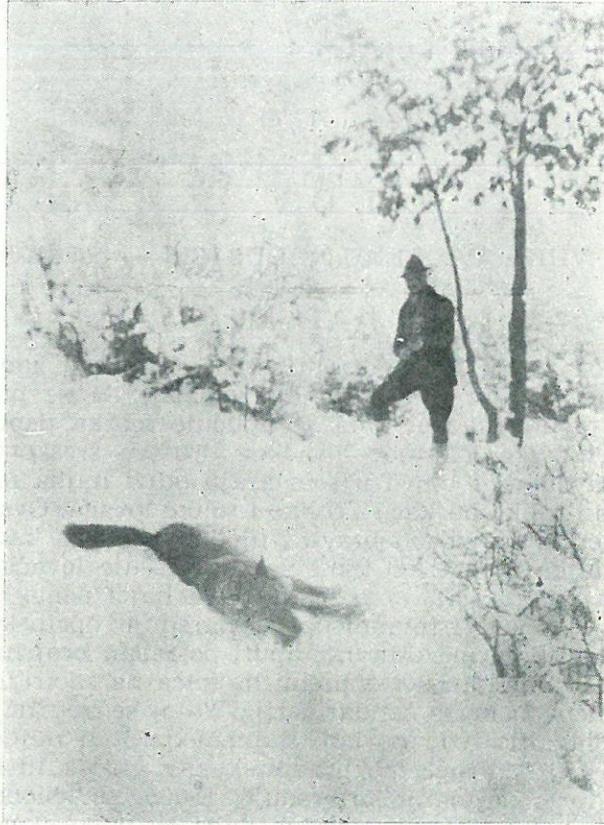
H a j k a

Kada kod nas u kojem kraju seljaci zakukaju »poklaše nas vuci«, ili kada se čaršiskim lovcima prohtije da se provesele u zeleni i na račun vukova, tada se upućuje seoska deputacija ili pismena pretstavka lokalnog lovačkog društva sreskom načelniku s molbom da se u tom i u tom kraju održi hajka na vukove, i to sa toliko i toliko hajkača i toliko i toliko lovaca. Ova se hajka obično pismenim putem odobrava i ujedno oglašuje kada će se i gdje će se hajka održati. O tome se obavještuje lovačko društvo kao staleška organizacija, s pozivom da u hajci uzme učešće što više njenih članova. Istovremeno se nareduje općinskoj upravi da na određeni dan, neizostavno, uputi potreban broj hajkača na sabiralište. U sakupljanju i dopremi hajkača na sabiralište općinsku vlast obično pomaže žandarmerija, kojoj se kao hajkač stavlja na raspolaganje redovno koji najnemoćniji ili najneobziljniji član porodice ili zadruge, po pravilu kakav dječak ili kakav bogalj koji u radu najmanje privređuje. Hajka se obično održava nedjeljom ili kojim drugim svecem, kada se u polju ne radi da se u gospodarstvu ne bi dangubilo i da bi u njoj što više naroda uzelо učešćа.

Razumije se da se sve ovo pomoći zakona može sprovesti, te na određeni dan i na određenom mjestu održati lov, samo pritom jedno od glavnih pitanja ostaje neodređeno, a to je: da li će se vukovi na taj dan i na tom mjestu zadržavati. A da od ovoga pitanja umnogome zavisi čitav uspjeh lova — to svi znaju, samo o tome malo ko vodi računa. Vuci, koji ne poznaju ni uredskih poziva ni zakonskih paragrafa, premeću kad oni hoće i kud oni hoće, pa dosta puta, još prije nego se hajka spremi, odmagle »trbuhom za kruhom« u koji drugi kraj.

Svaka takva »dekretna« hajka, koja se na ovaj način — službeno — održava, izgleda poput narodnog ustanka kada se sve na noge diže. U njoj od lovaca učestvuje sve što se može zametnuti puškom, a od hajkača — sve što znade halaknuti. Glavna

je karakteristika ovakvoga lova ta, da je u njemu najviše onih učesnika koji se vuka plaše, pa se već i zbog toga u hajci što više galami i viće. Među takvom družinom obično vode glavnu riječ ljudi koji nikada u životu nisu ni vidjeli vuka, a kamoli ga ulovili.

Samo da se društvo uveća i što bolje proveseli, od hajke нико не izostaje, počev od općinskog pandura i seoskog pisara, pa sve do sreskog načelnika i šumarskog upravitelja. Tada se ispod strehe izvlači i dedina čadava kremenjača, pa se s njome zameće i polazi u lov odnosno u hajku.

Po pravilu, u ovim hajkama najmanje učestvuju oni lovci koji se u lov razumiju i od kojih bi se moglo čemu nadati, a ponajviše oni koji u hajku moraju ići iako im do lova na vukove nije baš mnogo stalo. A što je glavno, u hajku se polazi s punom torbom i dobrim raspoloženjem, samo da se što bolje proveseli i što bolje prošegači, jer na vuka malo ko ozbiljno i pomišlja.

Hajka, po dogовору, redovno počinje pucnjavom s jedne određene strane. Čim se zade u prvo grmlje, hajkačka se linija prekida, jer se ide u grupama i bez reda, a ljudi se sakrivaju i bježe

na sve strane. Ova je pojava razumljiva kad znamo da se hajkači u lov nagone silom i da među njima bude većina onih koji o hajci i o zvijeri ni pojma nemaju. Zato se ubrzo i čitav lovački pothvat izvrgne ruglu i potsmijehu, a sama hajka obično svršava u najvećem neredu, bez uspjeha i bez hajkača, koji su se još u početku lova i s vrućih tabana razbjegzali kućama. Kraj svega lova bude bučan, u kojoj krčmi ili seoskoj kafani uz polouku i dobar metzluk. Upočetku se tu čuju mnoge lovačke priče, padaju zadevice i šale na račun učesnika, a dosta puta se to izrodi i u prepirku, pa se ponekada ova družina razide i u svadi.

Hajka se mnogo puta forsira i od strane državne uprave samo zbog toga da se umiri javnost, da se udovolji zahtjevu sela, te da se stvori materijal za ispunjavanje stupaca u provincijskoj štampi. Razumije se, da se ni ovakvi postupci ne mogu odobriti sa stručnog i ekonomskog gledišta, a iz razloga što lov na vukove nije šala, nego ozbiljna stvar, koju nam diktira potreba narodnog života.

Dobri i ispravni lovci u većini slučajeva izbjegavaju ove hajke. A neki iskusniji lovci znaju se njima i poslužiti te uloviti vuka a da se sami u tome lovju i ne pokažu.

Naime, poznata je stvar da ni jedna divljač ne bježi iz hajke i kada je uplašena toliko daleko kao što to čini vuk. Ovim vučijim običajem znaju se ti lovci u datom slučaju dobro poslužiti. Na sigurnim vučijim premetima, pa bilo to i sate hoda daleko od lovista u kome se održava hajka, oni zasjednu i strpljivo i po cijeli dan čekaju dok im se hajkom poplašena zvijer ne pomoli.

Kako iz iznesenog vidimo, službenom hajkom se kod nas obično ne dolazi do uspjeha u lovju na vukove. Te su hajke redovno slabo organizovane i slabo vođene. U takvom lovu ne gleda se na kvalitet lovca i hajkača, nego jedino na broj ljudi i službenu formu, a time se ne lovi ni jedna divljač. Pored toga se, ovakvim radom ubija lovački ugled, pa bi se već iz toga razloga ove službene lovove trebalo postaviti na jednu zdraviju podlogu i solidnije ih provoditi.¹³⁾

Naprijed smo nastojali da prikažemo našu običnu hajku u pravom svjetlu i onako kako ona počinje i kako se svršava. A daleko je od nas pomisao da se u hajci ne može uopšte ubiti vuk. Može itekako, samo ako se lovi kako treba. Kod nas ima i takvih krajeva u kojima se čak i mora u širem opsegu i hajkom loviti. U mnogo predjela nalaze se veliki šumski kompleksi u kojima se vuci po svu godinu zadržavaju, pa ih je često puta moguće tu i naći, ali ih nije lako loviti bez većeg broja ljudi. Da se mogne veći kompleks ishajkati i zatvoriti lovačkom linijom, potreban je odgovarajući broj hajkača i lovaca.

¹³⁾ U prednjem moj je otac u malo karikiranoj formi opisao kako se kod nas svojevremeno za vrijeme stare Jugoslavije lovilo hajkom vukove. Ja vjerujem da se danas kod nas, u skladu sa ostalim društvenim promjenama, ovi lovovi provode stručnije i ozbiljnije. Primjedba R. K.

Hajkačka linija mora biti tako gusto postavljena da zvijer između hajkača ne može ostati nezapažena i da se kroz hajkače ne može natrag probiti, a lovačka tako — da vuk između lovaca ne može proći izvan puščanog dometa sačmom. Prema ovom osnovnom pravilu treba se ravnati i organizirati čitav lov. Prema opsegu lovačkog pothvata treba se sve unaprijed tačno proračunati i pripremiti, tako da je na određeni dan i lova sve uređeno i da ništa ne zapinje.

Dakle, što veći lov — to više posla. A taj posao nije ni lak ni jednostavan. U njemu se može i najbolji organizator satrti, a da na koncu doživi neuspjeh, te da ni kriv ni dužan čuje prigovore. U prirodi je mnogo pojava koje mogu nenadano toliko nepovoljno uticati na ishod hajke da se i dobro organizovan lov može svršiti negativno. Uzmimo za primjer samo jaku kišu i rosno granje ili tešku kitinu kroz koju se hajkač ne može provlačiti, pa je izgled za uspjeh lova odmah pao za 50%. A ako se za vrijeme hajke promijeni strujanje vjetra, što u brdima nije rijetka stvar, onda možemo biti sasvim sigurni da toga dana nećemo ni vidjeti vuka.

Dodamo li ovome još i poznate osobine vuka, onda moramo i na to pomišljati, da nam čitav lov može i nehotica pokvariti koji neoprezan hajkač ili lovac zbog kakve sitnice, i vukove iz hajke poplašiti ili propustiti, tako da se iza toga naprazno halače ili uzaludno osluškuje na čeku.

U svakom slučaju, voćstvo lova treba prepustiti jednom praktičnom i iskusnom lovcu koji se zna u kiši i u snijegu snaći, prema vjetru ravnati i ljudima vladati. To sve može uskladiti samo vješt i razborit čovjek, koji će dosta puta znati dovesti do uspjeha čak i onda kada za lov budu nepovoljni uslovi. Nikada se ne smije zaboraviti da se lovi najlukavija zvijer i da se prirodi ne može diktirati kakvim će vremenom obdariti taj dan.

Mi znamo da ni najiskusnijem lovcu, pa ni najenergičnjem naredniku nije lako vladati ogromnim aparatom, kao što često budu naše hajke sa nekoliko stotina hajkača i po pedeset i više lovaca. Pogotovo kada su to nedisciplinirani i zbrda-zdola sabrani ljudi, koji nisu naučeni slušati lovačke zapovijedi i držati se lovačkog reda. Stoga je razumljivo da u ovakvim lovovima ne može ići sve kao po koncu. Računajući s ovim činjenicama, potrebno je neprestano, kao glavni uslov za uspjeh lova, isticati njegovu ozbiljnost, a sve pripreme za samu hajku treba izvršiti temeljito i pravovremeno.

Dogod se lov priprema i hajka vrši ne smije se ni jedna stvar na šalu izvrtati i neozbiljno uzimati, jer to može za sobom povući kojekakve negativne posljedice. Za zabavu i šale, koje ni u lovnu vukove ne trebaju izostati, ima dosta vremena po svršenom poslu ali ne za vrijeme lova.

Kao osnovna pravila po kojima treba organizirati i voditi hajku, mogla bi se navesti:

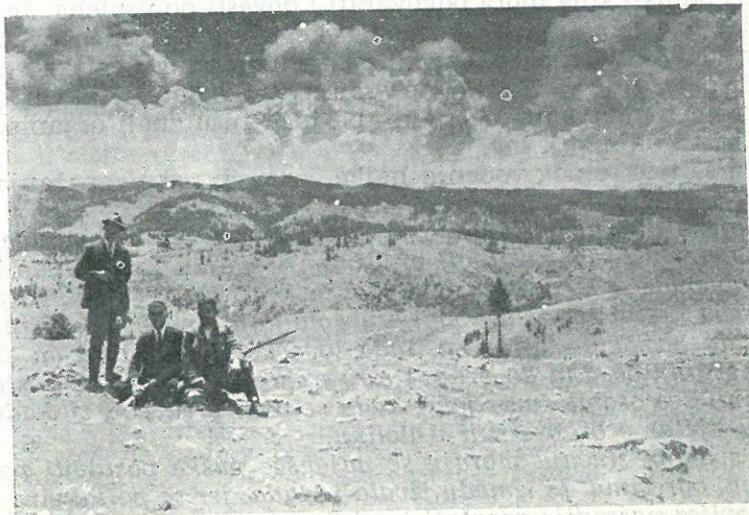
1. Duljim promatranjem ustanoviti gdje se vuci stalno zadržavaju i kuda se kreću, i prema tome odrediti mjesto gdje će se hajka održati.

2. Ispitati terenske prilike i opseg površine koja će se oblovit, pa prema tome odrediti broj hajkača i broj lovaca.

3. Čitavu organizaciju, uključivši tu sve pripreme za lov, kao i samo vodenje lova, treba povjeriti kojem iskusnu lovcu. Njemu za rad treba dati dovoljno vremena i pomoćno osoblje.

4. Lovci i hajkači treba da se na određeni dan i u određeni čas sastanu na sabiralištu koje odredi vođa lova (lovnik).

5. Među lovcima i hajkačima mora vladati red i disciplina, a svaki pojedinac mora slušati ono što naredi vođa lova.

Vlašić-Planina

6. Svaku hajku, po pravilu, treba voditi u smjeru vjetra, a lovačku liniju treba postaviti protiv vjetra.

7. Lovačku liniju treba držati povezani i u najužoj vezi sa većim šumskim kompleksom jer zvijer redovno bježi u veću šumu.

8. Lovci i hajkači treba po zapovijedi vode lova sasvim tiho i bez pogovora zauzmu svoja mesta.

Lovce treba postaviti na čeke prije nego što se razmijeste hajkači, i to zbog toga što dosta puta vuk kreće i izmakne zdrave kože i pri najmanjem šušnju koji prouzrokuju hajkači prilikom svog razmještaja.

Hajka ne smije prije krenuti nego što je to određeno. Znak za polazak hajke bolje je odrediti tačno po satu nego ga davati vi kom ili pucanjem sa strane.

9. Hajke, po mogućnosti, treba održavati na što manjem prostoru, jer se u kraćem pogonu zvijer mnogo lakše nagoni na puške. Kada se hajka oteže i zvijer dugo goni, ona postaje opreznija, pa često bježi na stranu.

S obzirom na veliku plahost zvijeri i na česte atmosferske promjene, teško je dati smjernice po kojima bi trebalo sve da se

kreće u jednoj hajci, a na jedan određeni dan. U tome mogu u najkraćem vremenu nastati tolike promjene, da se čitav — i najljepše izrađen — program lova mora sasvim izmjeniti. Dosta puta se i sama hajka mora prenijeti na koje drugo mjesto gdje je divljač premetnula.

Iz ovoga svega se vidi da je ishod jedne hajke ponajviše zavisao od njenog voćstva. Ako je voda lova u sve potpuno upućen, te ako on svojim autorativnim i sugestivnim držanjem zaista zavlada radnim i službenim aparatom i ako se na terenu dobro orijentiše, onda će u svakom slučaju i bez mnogo natezanja znati donijeti odluku koja mora odgovarati i dovesti do uspjeha. Ja sam u svojoj lovačkoj praksi upoznao neke lovce koji su u ovakvom lovu vladali s tolikim iskustvom i pozitivnim znanjem kao da se tu radi o zecu, a ne o plahom vuku. A vidio sam i takvih ljudi, koji su na tome godinama radili, pa ipak nisu znali organizovati ili voditi ni najmanji lov.

Što se tiče samog vođenja hajke, iznijeću neka zapažanja koja sam stekao vlastitim iskustvom:

Ako se divljač goni slivom potoka ili kojom uvalom, lovačku liniju treba postaviti grebenom u obliku kuta. Ugao kuta treba da bude u vrhu dola ili uvale, a kraci po grebenu. Hajkači se moraju kretati iz dola u smijeru ugla koji čini lovačku liniju.

Kada hajka ide stranom, tada lovačka linija mora da siječe čitavu stranu od dna do vrha. Često puta je dobro lovce postaviti potokom, i to osobito u vrijeme kada se goni predveče, tj. kada po pravilu vjetar s brda struji u dolinu.

U svakom slučaju moraju se najgušće puške postaviti po guštarama, ogrecima, te između izvala i klada, jer se po takvim mestima zvijer najradije provlači i sakriva.

Pri postavljanju lovaca na čeke treba voditi brigu o kvalitetu strijelaca, pa dobrim strijelcima davati prednost. Bez obzira na rang i društveni položaj, najbolje strijelce treba postavljati na najbolje čeke jer su ti ljudi sigurni dočekati i ustrijeliti vuka.

Hajkače treba podijeliti u grupe, a mladariju izmiješati sa starijim ljudima. Grupe se sastavljaju od deset ljudi, a svakom grupom upravlja koji iskusni lovac ili čovjek koji se u ovaj lov razumije. On, na prvom mjestu, treba da pazi da se hajkači u redu kreću i da nigdje ne prekidaju hajkačke linije.

U hajci ne valja mnogo vikati, a najbolje je lagano napredovati i štapom po drveću udarati jer se od toga svaka divljač najviše plaši.

Iza svake svršene hajke voda lova treba da dadne znak za polazak na sabiralište, gdje će doći njegove dalje zapovijedi.¹⁴⁾

¹⁴⁾ U mjesecu augustu 1950 godine učestvovao sam u jednoj rijetko uspjejloj hajci, koju je organizovalo Sresko lovačko društvo iz Sarajeva. Tada smo lovili u predjelu Kukora — jednom od obronaka planine Romanije sjeveroistočno od Sarajeva, koji se proteže između automobilskih cesta koje vode od Hana Dervente za Pale i Mokro.

Za održavanje ovoga lova izabran je predio za koji se još ranije sumnjalo da se u njemu uproljeće iskotila vučica, a iz kojeg su u toku

čitavog ljeta vukovi napadali stoku okolnih seljana. Na dva-tri dana prije nego što je održana ova hajka, na teren je izašao jedan član Uprave Društva, koji je sa lokalnim lovцима obišao i ispitao čitavo lovno područje te u glavnim konturama napravio plan lova.

Na dan lova na određenom sabiralištu iskupilo se oko 100, uglavnom, sarajevskih lovaca, oko 200 hajkača tamošnjih seljaka i 50 pripadnika Narodne milicije iz Škole Narodne milicije u Sarajevu.

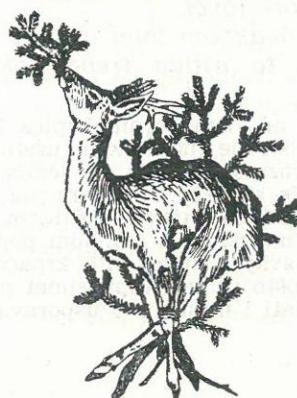
Nakon dogovora i definitivno izrađenog plana lova, prvo je — pod rukovodstvom druga Antona Hrabaća, lovca iskusnog u ovoj vrsti lova — tih i disciplinovano zauzeta lovačka linija. Ona se protezala od ceste blizu Sumbulovca, pa grebenom Paklenika i dalje kosom na sami vrh Kukora, sve skupa u dužini od oko 2 km. Na najkritičnijem potezu, tj. u najvrletnijim i najgušćim obraslim stranama ispod vrha Kukora, voda lova uđovostručio je liniju, što se u toku lova pokazalo kao ispravno. Glavni zadatak lovačke linije, u kojoj su se sve čeke nalazile u šikari ili u šumi, bio je da presijeće vučije premete za velike šume planine Romanije.

Hajkačka linija je bila postavljena nizvodno koritom Mokranske Mljacke, odnosno cestom od Sumbulovca do Hana Dervente, i odatle uzbrdo u pravcu vrha Kukora, što je sve skupa iznosilo dužinu od nekih 6 km. Ona je, u obliku potkove, gotovo dotala lovačku liniju i sa ovom oko čitava područja lova sačinjavala jedan živi obruč. Hajkači su pred sobom imali narocito težak zadatak, jer je trebalo ishajkati jedan prilično velik teren koji se cio sastojao od strmih, krševitih i gustom šikarom obraslih brdovitih strana. Oni su, izmiješani sa pripadnicima Narodne milicije i pod rukovodstvom jednog mladog i energičnog kapetana, sa uspjehom izvršili ovaj zadatak, te za vrijeme čitavog lova nisu dozvolili da se njihova linija poremeti ili prekine.

Neposredno poslije početka hajke udarili su vuci na puške postavljene ispod vrha Kukora, gdje je ubijen jedan stari kapitalni vuk i dvoje vučadi, od kojih je jedno ubijena u hajkačkoj liniji. Ovo se vuče po svoj prilici pokušalo provući nazad u pravcu brloga, ali ga je jedan lugar koji je išao sa hajkačima pravovremeno opazio i ustrijelio. Četvrti je vuk, na čitavo pola sata vremena iza toga, ubijen u Pakleniku. Izgleda da se ovaj odrasli vuk odmah upočetku hajke odvojio od svoga društva u Kukoru, te se prebacio i učutao u gustim čestarama Paklenika. Kada mu je dogorjelo do tabana, vrzmao se jedno vrijeme između hajkača i lovaca, dok na koncu nije pokušao prodrijeti kroz lovačku liniju, ali ga je pritom jedan lovac dobro odmjerelim sačmenim hicem gotovo presjekao.

Iako se i u ovoj hajci, kako to obično kod nas biva, mnogo vikalo i nepotrebno pucalo iz hajkačke linije, ipak je ona, zahvaljujući dobroj organizaciji i disciplinovanom i pozrtvovanom radu svih učesnika, dala neobično povoljan rezultat lova od četiri ubijena i jednog ranjenog vuka — po svoj prilici vučice — koja je kroz lovačku liniju promakla za Romaniju.

U toku lova smo ustanovili da su vukovi na noć prije — u Kukoru — zaklali nečiju kobilu, u čijoj su blizini izgleda prežderani polegli. Zahvaljujući tome momentu našli smo ih na okupu, što je mnogo doprinijelo uspjehu našeg lova. Primjedba R. K.

P o g o n

Ovo je svakako najljepši, nainteresantniji a i najlakši način lova na vukove. Prednosti ovakvog lova sastoje se, uglavnom, u tome što se obično lovi u onim predjelima gdje se, ako ne baš sa svim sigurno a ono bar približno zna da se tu vukovi nalaze. Osim toga, tu se čitava stvar shvaća ispravno i lovi samo uz učestovanje ozbiljnih ljudi, kako lovaca tako isto i goniča. Dalja je prednost u tome što se lovi s malim i dobro organiziranim aparatom kojim se dade lako upravljati. U pogonu se ne više i ne galami, svaki gonič ide određenim smjerom, pa se ostala divljač u lovištu mnogo ne uznemiruje.

U pogonu se može i pomoći krpača raditi, te tako znatno više doprinijeti uspjehu lova. S obzirom da su krpače i u lovnu na drugu divljač vrlo korisne, ne bi smjelo biti ni jedne uredne lovne uprave bez ovog lovног pribora u svome inventaru.¹⁵⁾

Kada se u lovištu bilo koja vrsta krupne dlakave divljači tačno ustanovi, onda se pomoći krpača može udesiti pogon, tako da ona mora udariti na puške. Prema terenskim prilikama i prema broju lovaca i goniča kojima se raspolaže, sa krpačama se radi u manjem ili većem obimu.

Pogon se sa dvije strane, u obliku prikraćenog čuna ogradi krpačama, koje se vješaju po granju i po niskom drveću, na 100 do 150 cm iznad tla da ih zvijer lakše opazi, te da se od njih plasi. Što u krpačama bude više raznih boja, to su bolje. A ako se one još malo na vjetru njišu, tada od njih svaka divljač bježi u najvećem strahu.

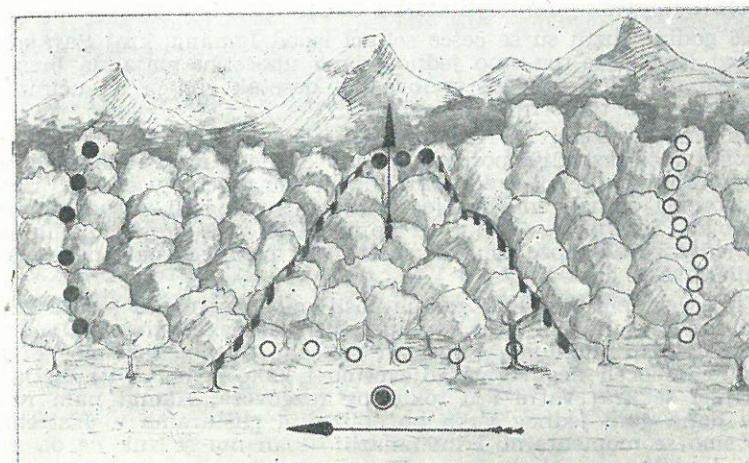
Na vrhu prikraćenog čuna postave s lovci tako gusto da divljač ne može mimo njih neopaženo proći. U slučajevima kada se ne raspolaže dovoljnim brojem lovaca, mogu se krpače na lovačku liniju tako usko dovesti da svu liniju može zatvoriti i jedna jedina puška. Na osnovici prikraćenog čuna gusto se poredaju goniči te se tiho kreću sve do lovačke linije, gdje prestaje i sam lov. Od krpača se zvijer plasi pa ne smije udarati na njih, tj. u stranu od pogona, nego bježi pravo ispred goniča sve dok ne naide na lovce u vrhu prikraćenog čuna (pogona). Lovci i goniči treba da se postave na svoja mesta sasvim tiho i neprimjetno, što je ujedno jedno od osnovnih pravila za ovu vrstu lova. Isto tako, u pogonu se ne smije vikati, izuzev momenat kada se opazi zvijer, i to samo toliko da se na to upozore lovci.

Kako je u svakom ovakvom lovu uspjeh na prvom mjestu zavisao od rada goniča, to njima treba pokloniti punu pažnju.

¹⁵⁾ Krpače se sastoje od raznobojnih krpica koje su 50 cm dugačke i 20 cm široke. One su prišivene na tankom užetu ili na jakoj kanafi, a poredane su u jednakom razmaku od 70 cm jedna od druge. Duljina užeta je obično 150 m. Krpače se drže namotane na rašku, pomoći koje se lakše transportuju na određeno mjesto. Prilikom postavljanja sa raške se lakše odmotavaju i ne zamršuju, a prilikom podizanja one se vrlo jednostavno na rašku namotavaju. Rukovanje krpačama treba povjeriti čovjeku koji je tome vješt pošto će se neupućenom prilikom postavljanja ili podizanja krpača uže petljati i mrsiti, što usporava i otežava čitav lov.

Za goniče treba izabrati samo pouzdane i ozbiljne ljudi koji su lovnu i terenu vješti i koji vuka i njegove običaje dobro poznaju. Zbog toga razloga treba uvijek više paziti na kvalitet nego na broj goniča. Trud tih ljudi treba nagraditi pristoјnom nadnicom, a nikada ih ne valja niučem zapostavljati, nego sa njima treba lijepo postupati. A ko tako radi, taj će se brzo uvjeriti o požrtvovnosti i susretljivosti s kojom se zna i može odužiti naš čovjek.

Vuk se u pogonu sasvim oprezno kreće. U slučajevima kada pred sobom ne osjeća šta opasno, on bježi daleko pred goničima, a učini li mu se pred nosom šta bilo sumnjivo, onda se drži tik pred njima i sasvim lagano napreduje. U svakom slučaju pazi na okolicu i izbjegava izložene položaje. Uplašen i gonjen, više se krije

Shematski prikaz lova hajkom i pogonom s pomoću krpača

- sabiralište,
- pravac vjetra,
- krpače,
- lovci,
- hajkači (goniči)

nego kada se slobodno i po svojoj volji kreće. Po tome se u pogonu moraju vladati i lovci i goniči, te na najzabitnija i najnepristupačnija mesta najviše paziti.

Na čeku se mora svaki lovac potpuno mirno vladati i već od samog početka pogona biti sa nategnutom puškom spremjan na pucanje. Najčešće se dešava da se vuk uznemiri čim osjeti goniče i da već pri prvom njihovom pokretu počne bježati. Dosta se puta, krijući se poput lisice, došulja do pred samu lovačku liniju, gdje obično zastane i motri na sve strane, a najviše se osvrće i prisluškuje goniče koji ga slijede. Istom onda kada mu se goniči sasvim približe on klisne najvećom brzinom i kroz najveću gušću ili kroz nazuži tjesnac te proskoči između lovaca, a da na njega u mnogo slučajeva ni puška ne plane.

Zbog toga i u ovom lovu vrijedi ono staro lovačko pravilo: »Ne ostavljam nikada čeke dok hajkači ne dođu do tebe«.

Opazi li vuk u pogonu pred sobom opasnost, često puta se vrati i pokuša pobjeći natrag. U takvim slučajevima drsko prodire između goniča, tako da ga u tome ni najveća dreka ne može smeti. On se probija na mjestu gdje misli da je za kožu siguran i tamo udara glavom bez obzira. Često puta se iz pogona izvlači na stranu, pa s toga razloga i te strane moraju biti osigurane. Baš u tome se osjeća velika vrijednost krpčača, koje su, nažalost, do sada među nama vrlo malo poznate.

Loveći pogonom lovcu se pruža dobra prilika da upozna ovu lukavu zvijer i da o njoj mnogo šta nauči što se iz knjiga ne može pročitati. Loveći i sam vukove najradije i mnogo godina na ovaj način, doživio sam mnogo interesantnih događaja i postigao dosta lijepih uspjeha, od kojih neke ovdje ukratko iznosim:

1926 godine tužili su se češće seljaci ispod Igmana, kraj Sarajeva, da im vukovi čine štete, pa smo jednog dana upočetku maja na brzu ruku organizirali mali lov sa pet-šest lovaca i desetak goniča da učinimo nekoliko pogona po tamošnjim šumama.

Čim smo se sastali u Igmanu, doznali smo od nekih čobana da su vuci prošle noći rastrgli i požderali jedno ždrijebe na Velikom Polju.

Računajući da je sit vuk trom i da ne ide daleko, uzeli smo u pogon prvu guštaru i odmah smo u njoj našli tri vuka, koji su udarili na poznatog lovca Zahidbega Glodu, od kojih je on dva propisno dublirao, a treći je jedva zdrave kože izmakao, pošto su i na njega pala nekolika hica susjednih lovaca.

U mjesecu februaru 1927 godine pošli smo nas trojica lovaca iz Sarajeva na lov divljih svinja u Nemilu, gdje nas je čekalo ostalo društvo sa starim lovcem Hamidom Kruškom na čelu. Po običaju smo se upitali za zdravlje i počeli dogovorati gdje ćemo i kako ćemo loviti divljač.

Grijući se kraj vatre i u toku tog razgovora, Hamid nam reče da već dva dana goni jednog vuka po obližnjim guštarama u Jastrebnjaku — gdje smo se momentalno i mi nalazili — ali mu se vuk ne da nikako dočekati i ubiti.

Iako smo pošli u lov na divlje svinje, predložio sam da najprije učinimo pogon na ovoga vuka, a tek poslije toga da produžimo namjeravani lov, što je čitavo društvo rado prihvatile, a osobito prisutni seljaci. Dok je nas Hamid razmještao po čekama, dotle su seljaci krenuli u pogon.

Moja čeka bila je između moga prijatelja Jože Galovca i nekog muktar-a (seoskog starješine) iz okolice. Oba su bila u bojama i okićena kao da se spremaju na seosku svadbu. Jože sa torbakom, dvogledom, termosom, nožinom o pasu i plavim dugačkim šalom oko vrata, i muktar sa crvenim turbanom i bijelim prslukom — pretstavljalii su u neku ruku žive krpčače, sa čime sam ja, stojeći između njih, morao sasvim ozbiljno računati.

Tek što je pogon počeo, opazio sam kako sa suprotne kose galopira vuk ravno prema meni. Bojeći se da bi vuk mogao opaziti moju šarenu okolicu i frčnuti na stranu, nisam ga smio preko uvalice pustiti, nego sam odmjerio i na nekih 120 koraka opalio iz moje mauzerke. Zrno ga je udario usred grudi i izašlo ispod samog repa. Moje susjede, koji zvijer još nisu očekivali, hitac je iznenadio, tim više što sam na vuka pucao na mjestu koje oni sa svojih čeka nisu mogli ni vidjeti.

Da bih bolje objasnio svoje ranije izlaganje i prikazao živim primjerom s koliko se opreznosti vuk u pogonu kreće, iznijecu i ovaj doživljaj:

Uzimu 1909 godine navadio se bio jedan vuk da silazi s Grmeča u blizinu sela Gornjih Budelja, gdje bi klapo koze oko Bobića glavice. Spoznamio sam se bio sa nekim Marčićem koji je kućom u blizini te glavice, da me pozove ako opazi vuka da je s planine sišao. Jednoga dana u mje-

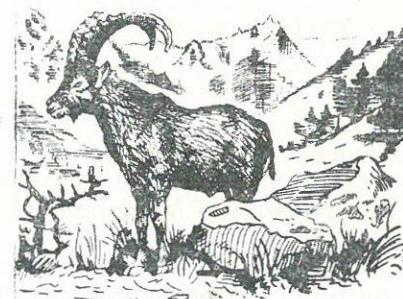
secu februara došao je poziv »domaćim telefonom«, dozivanjem sa brda na brdo, sve do moga stana u Sanici.

Najbrže opremljeni, moj stari lovački drug Rašid-hodža Kuburaš, lugar Selman i ja žurili smo užbrdo Maričića kući, gdje nas je očekivao domaćin sa još dva momka. Ta tri čovjeka odmah su pošli u pogon, a premete prema visokoj šumi u Grmeču zatvorili smo nas trojica. Iznad mene na jednoj kosi stajao je Rašid, koji je sa svoje čeke imao dobar pregled cijelog terena, dok ja sa moje čeke nisam mogao dalje vidjeti nego za puškomet.

Po Rašidovu opažanju, čim su momci zašli u pogon, počeo je vuk bježati u pravcu naših zasjeda, te se zaustavio iza jedne kosice tik pred mojoj čekom — opazivši valjda nešta sumnjivo. Odatile se — nakon male stanke — povratio u pogon. Osjetivši tamo opet goniče, koji su lagano napredovali, vraćao se do pred moju čeku i natrag ravno pet puta. Tek kada su mu se goniči primakli blizu i kada je video da nema kuda nazad, odlučio se da se ispred mene u najbržem skoku prebací u Grmeč, u čemu ga je moj hitac zauvijek pomeo.

Vuci se mogu najuspješnije loviti malim pogonom onda kada se zadržavaju okolo pašnjaka i po manjim šumskim kompleksima, a pogotovo onda kada su prežderani i tromi, pa ne idu daleko na počinak, nego se zalijene i legnu u blizini na kome podesnom mjestu. Oni lovci koji se po lovištu redovno kreću znadu se ovim iskustvom, odnosno pravilom koristiti, te u mnogo slučajeva i bez velika truda uspješno izvesti ovakav lov. Pritom je glavno, čim se ustanovi da je zvijer tu, što brže i bez i najmanjeg oklijevanja sakupiti nekoliko dobrih lovaca i nekoliko valjanih goniča, te s njima organizovati pogon i loviti.

Lovcima po zanimanju, koji su svaki dan u šumi, spadaju ovakvi lovovi u redovne dužnosti, pa su ih u svakom slučaju obavezni organizirati. Ako se što ne propusti ili ne zaboravi učiniti ili ako se u čemu ne prenagli, onda se od ovakovog lova može očekivati najbolji uspjeh. *Iz toga razloga na kraju ističem da ovome načinu lova na vukove treba davati prednost pred svima ostalim.*

Zasjeda

Na zasjedi može loviti vuka samo onaj lovac, koji ima dovoljno slobodna vremena, koji je strpljiv i kome su vučiji premeti dobro poznati. Među te ljude spadaju lovci po zanimanju i oni seoski lovci koji stanuju u blizini šume, pa mogu bez uštrba po svoje poslove i omrknuti i osvanuti u šumi, odnosno u zasjedi. Na pre-

metu kojim vuk prolazi ili kod vukojedine na koju se vraća, ili kod strviništa gdje je vuk naučen dolaziti na meku, moguće ga je dočekati i ubiti. U sva tri slučaja mora se lovac strogo pridržavati ovih pravila:

Prema godišnjem dobu i kretanju zvijeri u dotičnom kraju treba odabrati odgovarajuće mjesto za zasjedu.

U zasjedi treba čekati u ono doba kada se zvijer po okolici kreće, a to znači noću, u sutor ili ranom zorom.

Lovac se mora dobro sakriti, da ga zvijer ne može lako ugledati.

Treba sjedjeti sasvim mirno i ne vrtiti se na zasjedi.

Uvijek treba biti u zasjedi protiv vjetra, da zvijer ne bi nanjusila lovca.

U zasjedi se ne smije pušiti ni mirisati po kojem kozmetičkom sredstvu.

Lovac mora biti toplo i praktično odjeven da ne bi prozebao ili da se upadljivom bojom odijela ne bi isticao na terenu.

Držeći se iznesenih pravila nekolika sam puta doživio vrlo interesantnih stvari i imao uspjeha loveći vukove u zasjedi. Najčešće sam u ovaj lov polazio onda kada su se mnogi lovci iz lova vraćali kući, ili sam se iz njega vraćao kada bi oni u lov polazili.

Zasjeda na premetu

Po stazama kojima prolazi stoka i po premetima kojima se kreće divljač, a najviše srne, rado hoda i vuk. On tuda njuška i po tragu slijedi životinje koje su prošle. Vuk zna za svako zgodno mjesto oko staza i na premetima, na kome može neopažen čekati, kao i svako ono mjesto s koga može najlakše i najsigurnije svoju žrtvu napasti. *Na sličan način i iskusan lovac odabere sebi zasjedu i na njoj mirno čeka dok tuda vuk naide.*

Lovac koji omrkne i osvane u šumi ima od toga i drugih koristi. On ima priliku da proučava prirodu i sve ono što u njoj živi i to u nainterestantnijim časovima — kad se budi ili kada se spremi na počinak. Iz ovih razloga može ovaj lov da bude svakome, ko voli prirodu ugodan, zanimljiv i vrlo poučan. A najviše koristi iz nje može da povuče šumarsko i lovačko osobljje, jer se njemu na zasjedi pruža prilika da se u dosta slučajeva, pored divljači, sretnе i sa ljudima koji po šumi čine šumske ili lovne prekršaje.

Između mnogih vlastitih doživljaja u susretima po šumi sa raznim »švercerima« spomenjuću jedan kome sam se od sreća nasmijao. U blizini jednog raskršća dviju malo poznatih staza u Pavlovom tavanu, povrh

Drinića, sjedio sam u sutor jedne mutne večeri i čekao vuka. Mrak se bio već dobro spustio i slaba silueta šumske staze teško se razabirala u tamnoj sjeni ispod drveća. Pošto je svakog časa bivalo sve manje izgleda na uspjeh lova, jer u tolikoj tami ne bih bio siguran uzeti vuka na nišan, premišljao sam da krenem kući. U tome času začuše se ljudski glasovi i topot konjskih kopita iz šume. Kada su bili na domak raskršća, čuo sam kako se dogovaraju kako će da raskršće obidu. Jedan od njih reče: »Obidimo ovo mjesto jer je ovo vučiji premet i tu bi mogao biti K., pa neće valjati ako nas ugleda«. Da im uštedim trud javio sam im se, te smo skupa pošli put sela. Iako oni nisu bili mnogo iznenadeni ovim susretom, ipak im je on bio dosta neprijatan pošto su na tovaru nosili neku dasku koju su neovlašteno uzeli iz šume.

Večernja zasjeda je obično uspješnija nego jutarnja, i to iz jednostavnog razloga što kod nas često puta stoka u šumi omrkne i sasvim se kasno vraća kući na noćiste, a dosta puta ostane da u šumi prespava cijelu noć. Vuk na ovaj slučaj računa i radi toga se predvečer ranije »obuva« i iz svoga danjeg skrovišta kreće u kradu stoke. Nasuprot tome, kod nas je običaj, da se izjutra stoka kasnije izgoni na pašu, a u najviše slučajeva tek onda kada sunce ograne, tj. u doba kada se vuk već sklonio negdje u guštaru, iz koje po cito dan ne miče. Prema tome, svako čekanje vukova po danu je danguba i izlišan trud.

Cesto puta se dešava da vuk dosta dugo slijedi stado kada se ono predvečer iz šume ili s pašnjaka vraća toru. U takvim slučajevima obično negdje na rubu pašnjaka zaskoči u stado i ugrabi kojeg od zadnjih brava i s njim umakne u šumu.

Jednom prilikom čekali smo u Reveničkoj Gori moj tadanji starješina, šumarski nadsvjetnik Schreiber, i ja na jednoj stazi kuda je imala predvečer proći stoka. Neposredno iza ovaca natrčao je u galopu vuk na Schreibera, opazio ga, te tako hitro nastranu skočio da ga njegov hitac nije zahvatilo.

1908 godine otišao sam jedne nedjelje poslije podne sa Rašidhodžom Kuburašem na čaire Visoki, u Grmeč-Planini, u lov na srndača. Rano poslije podne zasjeo sam i čekao divljač na jednoj podesnoj šumskoj progali. Oko pet sati izašao je na tu progalu jedan stari lijač, koga sam ustrijelio, a oko pola sedam na jednoj susjednoj livadi sam uprežao i oboorio krasnog srndača šesterca. Zadovoljan lovinom zadržao sam robove sebi, a divljačinu srndača darovao sam Rašidu kao ocu obilne obitelji. U sutor sam se rastao s njime na raskršću grmečke ceste i budeljskog puta. On je krenuo nizbrdo u Budelj jednom stazom, a ja cestom u Mijačicu. Nismo bili odmakli jedan od drugoga više od kojih 250—300 koraka, kad mi Rašid doviknu: »Pazi gore!« Uskoro zatim ugledah crnu dugačku sjenu kako preko ceste premeće, na koju nasumice opalih hitac koji je pogodio, što je vuk, po običaju, skikom potvrđio.

Usljed tmice iste ga večeri nismo ni tražili, nego tek sutra ujutro, kada smo ga lako pronašli pošto je — dobro pogoden — u blizini ceste ležao mrtav.

Poznata je stvar da je vješt i oprezan lovac prilikom lova na koju drugu divljač, a najčešće čekajući srndača, dočekao i ubio vuka. Iako su ovo dosta rijetki slučajevi, ipak treba i s tom mogućnosti računati, a najviše za maglovita i rosna vremena.

Takvo ugodno, ali vrlo »vlažno« iznenadenje doživio sam opet u Grmeč-Planini.

Mjeseca juna 1909 godine jednoga kišovitog dana dosadivao sam se u Mijačici, u kolibi, sve do popodne i ne mogavši više izdržati, izašao sam usprkos kiši koja je neprestano lijevala, van na obližnje livade povrh Gornjih Budelja, i to više da utučem dosadu nego da šta ulovim.

Na rubu jedne livade i visoke šume sjeo sam pod veliku jeliku gустe krošnje, koja je kišnicu bar donekle zadržavala i nije prokišnjavala, te sam promatrao okolicu sa vrlo malo nade da bi uopće šta pri ovom vrlo lošem vremenu moglo iz šume izići. Zguren od svojom namoćenom kabanicom, iznenadih se kad opazih kako se nešto iz livade kroz visoku travu primiče meni. U prvi čas nisam mogao raspozнати šta bi to moglo biti, pa se mnogo začudih prepoznavši orošenog i mokrog vuka kako mi dolazi ravno, kao da je na užici svezan, da se konačno preda mnom isprijeći na nekih 30 koraka, tako da ga nije bilo moguće promašiti.

Radi omogućavanja ovog načina lova potrebno je u svim uređenim lovištima, a na poznatim vučijim premetima, napraviti male klupice na kojima lovac može, od slučaja do slučaja, zasjeti i zvijer čekati. Klupice među granjem i podignute iznad zemlje mnogo su bolje i za lov prikladnije od onih koje su postavljene na samoj zemlji.

Razumljivo je da se i ovim načinom lova mogu najviše služiti lovni i šumarski organi, pošto se ti ljudi i inače, po svojoj službenoj dužnosti, moraju mnogo zadržavati po šumi, odnosno po lovištu.

Zasjeda kod vukojedine

Mi smo već rekli da se vuk rado vraća na mjesto gdje pokolje stoku ili divljač a ne poždere čitavu strvinu — zato da pobere ostatke svoga plijena. Naročito u slučajevima gdje se u miru zasatio, eto ga opet tu čim osjeti glad i uhvati zgodu. Na vukojedinu dolazi redovno u kasne sate, kada se sve stiša i u okolini zavlada potpuni mir, a vrlo rijetko s rane večeri. Odluči li se lovac da kod vukojedine čeka vuka, treba da zasjede vrlo rano kako kasnim dolaskom ne bi remetio mir u okolini. Zato je preporučljivo ovaku zasjedu još za vidna dana urediti i na nju donijeti sve ono što lovcu treba. Pritom je najglavnije imati dobar biljac koji se može prostri, a po potrebi i kao ogartač upotrijebiti. Ovo govorim iz vlastitog iskustva, znajući kako je neprijatno sjedjeti cvokočući zubima, a još gore nedjeljama vući zle posljedice takve lakomislenosti, pa stoga svakome najtoplje preporučujem da se na noćnoj čekici dobro utoplji.

1904 godine u Bosanskom Petrovcu jedne nedjelje poslije podne pozva me iz ugodna društva ustranu moj stari lovački drug, već pokojni Đuan Lazarević. On mi ukratko ispriča da su prošle noći vukovi poklali ovce više sela Bukovače, i ujedno me pozva da odmah krenemo na noćnu zasjedu. Ne oklijevajući ni časa oprostih se od društva i podoh.

Iste večeri zasjeli smo kraj jedne doline u kojoj su ležale tri preostale ovčje strvine. Bila je vedra noć bez mjesecine, pa se moglo prilično daleko vidjeti. Sve do jedan sat iza sutona nije se ništa pokazalo, kada na jedanput opazih s druge strane doline na nekih osamdeset koraka, vuka kako kasom ispadne iz šikare i stade kao ocrtan kip, da ispita okolicu. Na moj hitac zrnom skiknuo je poput udarenog psa, a stari Đuran, koji je sjedio malo podalje od mene, dodao je tome smijući se: »Uhvati ti gr... u... u...«.

Vuk nije ostao da leži na mjestu, pa smo ga tek drugi dan, pomoću kozara, našli ukočena u obližnjoj šikari.

Pokojni Mato Penava, lugar u m. koji je lani u osamdesetoj godini umro u Bugojnu, bio je vrlo dobar lovac. Ubio je iz puške

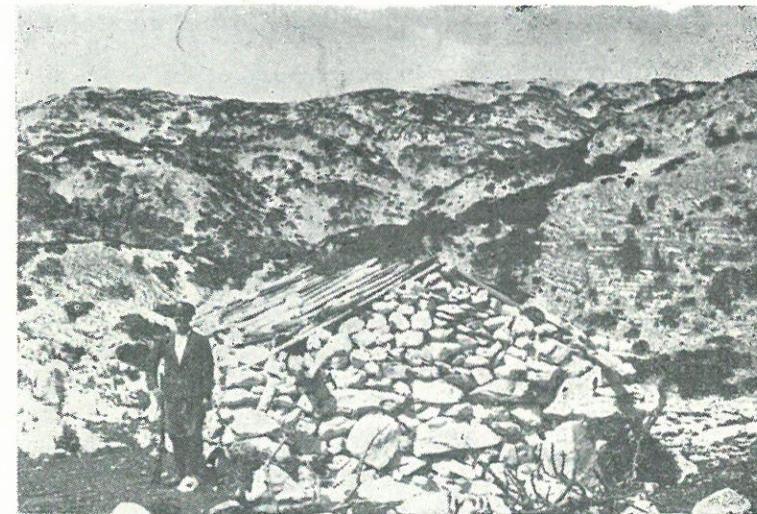
jedanaest, a otrovao sedamdeset i jednog vuka. On mi je pripovijedao o vukovima mnogo, a među ostalim i ovaj jedinstveni slučaj:

»Pred okupaciju Bosne i Hercegovine bilo je kod nas vrlo mnogo vukova, pošto se za turske vlasti nije ništa radilo da se vukovi tamane.

Ja sam okupaciju dočekao kao momak kod kuće u Šćitu, kod Prozora, i dobro se sjećam svega. Uoči same okupacije, zimi 1877/78 godine, udarili su vuci u sela kao pomamni. Jednog dana pred Božić zaklali su u Mrkodolu, više sela Kozla, kravu Ive Lovrića, kovača iz sela Varvara. Kad su se neki drvarci predveće vraćali iz šume, vidjeli su šest vukova na kravljoj strvini. To su odmah javili vlasniku krave Lovriću, koji je bio odličan lovac.

Ne oklijevajući ni časa, pošao je Lovrić na vukove jedini i s puškom zasjeo da dočeka vukove. Nije dugo čekao, kad se pomoli jedan vuk pa stade i razgledaše oko strvine te se vratiti u šumu odakle je bio došao. Kovač, znajući da je na kravi bilo šest vukova, nije htio na njega pucati, nego je mirno čekao da i drugi dodu. Kad, ne potraja dugo, pomoliše se svih šest vukova. Prvi je stao najveći, a ostali, manji, poredali su se za njim i izmiješali glave.

Ne davši im ni zagristi u strvinu, okine kovač i zahvati ih dramalucima po glavama. A oni ko snoplje popadaše i stadoše se premetati po

Čobanski stan na planinskom pašnjaku Čvrsnica

snijegu. Kad se je Lovrić osvjedočio da ih je jednim hicem iz svoje tančice (kremenjače) petoricu na hrpu oborio krene zadovoljan kući.

Sutra zorom pronio se glas po selu da je kovač pobio vukove, pa su ljudi pošli da ih vide. Među njima su išli na lice mjesta i poznati lovci Mustajbeg i Sulejmanbeg Beganović iz Kopčića. Dobro se sjećam kako je smrzle vučje strvine, s ukočenim i opruženim nogama, bilo teško i po snijegu vući kući, gdje su se prvo morale otkraviti, pa tek onda oderati. Veliki vuk je bila vučica, a ostala četiri — ljetošnjaci, koji su za njom išli.«

Zasjeda kod stalnog strviništa

Kako nam je već poznato, vuk rado ždere strvine i meso koje se već nalazi u raspadanju, pa ga nije teško namečiti i navaditi

da dolazi na takvu meku na jedno određeno mjesto. U tu svrhu treba u lovišta izabrati podesna mjesta i na njima napraviti strviništa. *Ta mjesta ne smiju biti izložena i mnogo uz nemirivanja, nego negdje u zatišju, kuda rijetko prolaze ljudi.*

Na mjestu odabranom za strvinište, obično na kojoj livadi, progali ili šumskoj čistini, iskopa se plitka jama u koju se polaže strvine domaćih životinja ili strvine divljači. Dosta puta, naročito ako se za meku polaže strvine krupnijih životinja, kao što su goveće ili konj, strviništa se prave i na goloj zemlji. Ukoliko se na strviništu kao meke polaže strvine stoke ili drugih sitnijih životinja, to se one malo dublje zakopaju u zemlju, ili se pobodu koljem ili se na neki drugi način pričvrste, tako da ih ne mogu razvlačiti lisice ili psi.

Slično onome što smo već spomenuli o lovnu na zasjedi kod vukojedine, postupa se i pri lovnu kod strviništa. Prednost ovoga lova sastoji se u tome što se lovi na jednom određenom mjestu, u čijoj se blizini mogu izvršiti sve predradnje koje taj lov zahtjeva, a što kod slučajnih strvina ili vukojedina nije moguće. *Pored toga, zvijer koja je namećena uzimati hranu na stalnom str-*

viništu, dolazi na ovo mjesto često i u datim momentima gotovo redovno. A kod slučajnih strvina ili kod vukojedina, uvijek je pitanje da li će zvijer na njih naići, odnosno da li će se na njih povratiti.

U blizini strviništa izgradi se kolibica u kojoj lovac sjedi i čeka zvijer. Kolibica se pravi gdjegod to prilike dozvoljavaju u

krošnji koga obližnjeg stabla, odakle se lovcu pruža dobar pregleđ strviništa i njegove bliže okolice. Gdje nije moguće tako postaviti kolibicu, onda se ona pravi na stubovima, koji se pobiju u zemlju tako čvrsto da potpuno sigurno drže težinu lovačke naprave.

Uzdignute kolibice, pa bilo one u krošnji drveća ili na stubovima, prave se, prema prilikama, na 4—6 m iznad zemlje. Natkriju se i zatvore sa strane da u njih ne kisne i da se lovac ne vidi. Uz stubove se postave ljestve, pomoću kojih se ulazi u kolibicu.

Prema terenskim prilikama i gdje to svrsi odgovara, može se ova kolibica napraviti na zemlji ili još bolje u zemlji. Negdje malo poviše, u strani, iskopa se jama, koja se natkrije poput trapa. Natkrov se obično pravi od busena. Na prednjoj strani kolibice ostave se mala vrata i puškarnica, a u samoj kolibici se postavi klupica da se može udobno sjesti i barem toliko kretati koliko to zahtjeva potreba rukovanja sa puškom.

Skaka kolibica, bila ona uzdignuta, na zemlji ili u zemlji ukopana, mora biti solidno gradena i udobna za lovca, s dosta puškarnica, tako da se iz nje može pucati na više strana. Materijal kojim se gradi ne smije biti svjetle boje. Zato su najbolje kolibice gradene od drveta koje je sa spoljašnje strane ostavljeno pod korom. To je zbog toga što se takva naprava potpuno prilagođava prirodi okolice.

U planinskim krajevima mogu se u ovu svrhu vrlo dobro iskoristiti košare i klanice, koje obično zimi budu prazne. Ako takve zgrade stoje na podesnu mjestu, mogu nekada lovcu biti korisnije nego posebno građene kolibice. Gdje se pored klanice nalazi dubrište, a to je kod nas obična stvar, tu se zvijer lakše meči nego na otvorenom polju. Osim toga, vuk pamti da se doskora u klanici zadržavala stoka, pa ga i ta ugodna uspomena k njoj privlači.

Jedan od glavnih uslova pri izgradnji ovih naprava treba da bude da je strvinište pregledno iz kolibice i da je od nje udaljeno na kratak domet puške sačmaren. Strvinište treba da je uvijek na otvorenom prostoru, tako da se u noćno doba može vidjeti zvijer koja njemu prilazi.¹⁰⁾

S obzirom na vjetar, koji je u svakom lovnu od osobite važnosti, može se dati prednost visokim čekama pred onim na zemlji. Mana im je samo u tome, što je u njima mnogo hladnije. Zbog toga je na visokim čekama i mnogo teže u zasjedi izdržati nego u onima na zemlji izgrađenim, u zemlji zakopanim ili u kojoj klanici. Da se ovome pomogne i da se lovac od zime zaštiti, po-

¹⁰⁾ Po mojem mišljenju važno je da puškarnice na ovim kolibicama budu pravilno okrenute. Zbog toga glavnu (čelnu) puškarnicu treba orijentisati prema jugu, sa koga uvijek obasjava mjesec. To znači da će lovac mjesecu svjetlo, koje ne zasljepljuje kao sunčano, direktno dobivati na pušku i u oči, a samu divljač kod strvine da će vidjeti sa njene tamne (neosvjetljene) strane. U protivnom lovac ne bi mogao sigurno uzeti na nišan divljač, čija je svjetla dlaka zimi pokrivena bijelom osi, pa se pod direktnim mjesecčevim osvjetljenjem bjelasa i gubi na sniježnoj podlozi. Primjedba R. K.

trebno je svaku kolibicu dobro nastrijeti slamom. U slami se udobnije sjedi, a, osim toga, ona lovca dobro i od zime štiti. Preporučljivo je postaviti u čeku kakav sud (mangalu) napunjen lugom i žeravicom, koji toplinu podržava i na kojem se lovac u toku čekanja zagrijava.

U zasjedi se čeka samo onda kada su vedre i mjesecinom obasjane noći, tj. u vrijeme kada se zvijer može dobro vidjeti i na nišan uzeti. *U noćno se doba radi sigurnijeg gađanja na vuka, po pravilu puca sačmom, a rijetko kada zrnom.*

Na čeku treba biti čim se uhvati mrak i tu ostati da ne rečemo svu noć, a ona bar toliko koliko se od studeni može izdržati. Prozebao čovjek, kada mu se ukoče prsti na rukama i kada mu cvokoču zubi, nije u stanju ni u po bijela dana puškom tačno vladati, a kamoli u noći pogoditi cilj. Stoga je pametnije prije nego se počne drhtati napustiti čeku nego i dalje uzalud do iznemoglosti zepstia.

Sjećam se kako sam jednog studenog zimskog dana 1917 godine lovio vukove u Krtoviću kod Tešnja. Pogon je bio dug, pa se moralo duže vremena čekati, a bura je brijala i ciča stezala, da je sve praštalo od studeni.

Na susjednoj čeku do mene bio je tamošnji poznati lovac i moj prijatelj Husein Turkeš. Po prilici u polovici pogona opazih Huseina da dolazi k meni sav modar u licu i dršćući od zime. Kada ga upitah zašto je ostavio čeku i primijetih da mogu vuci proći, on me pogleda i pokazujući ukočene prste klasično odgovori: »Pa mogu i pokraj mene, jer ove smrznute (mislio je ruke) nit mogu zapeti horoza, nit nišana sastaviti. I doista je tako bilo, jer smo uskoro morali prekinuti lov, te što brže podložiti vatru i otkraviti promrzle udove.

Iako upotreba otrova sve više potiskuje ovakav način lova vukova, ipak se ne bi smjelo dozvoliti da i jedno naše uređeno lovište bude bez stalnog strviništa i bez izrađene čeke kraj njega. A gdje se to napravi, to je sigurno da će tu i koji vuk više glavom platiti. S obzirom da ovaj lov ne traži nikakvih posebnih priprema, to se ovim napravama može i pojedini lovac svaki dan i u podesno doba uspješno koristiti.

Lovcu koji se bavi naučnim proučavanjem vukova u ovom se lovu pruža najbolja prilika da promatra ovu noćnu zvijer u slobođnjem vladanju nego što se to može u danu doživiti.

Evo što o jednom takvom noćnom loviju piše poznati lovac na vukove Franjo Simet:

»Neprijatna mrtva tišina, samo tu i tamo pukne u mrazu koja grana ili kora drveta. Ponoć bješe prevalila. Osjećam kako mi se usne sužavaju i zatežu mi se mišići na licu, skoro već ukočeni od hladnoće. Tamo gore, na kraju livade, šunjuju se kroz snijeg četiri stvorenja, u veličini mačke, nestanu na časak, pa se približena čine veća; mašu repom i razgrēu snijeznu prašinu, šuma ih guta — no eto jednoga, kao da je uskrsao iz zemlje, na 50 koraka iza strvine, i ne smotrih kako je došao. Prekrasan prizor. U tom ostala tri kurjaka projuriše pored njega i povedoše ga sobom. Oči zure u blistavu bjelinu, traže neumorno hoće li biti sve u redu? Davno već leži na desno rukavica na podu kolibe, krzneni kaput desno je razdrljen... i već se crna pruga poda mnom primiče strvini, staje tu, motri, zatim se prihvata, kida s nje velike komade zamrzla mesa i proždire ih. Već sam ga, za svaki slučaj, uzeo na nišan. U tom zdesna prilazi jedan vrlo jak i jedan slabiji kurjak, zastaju jedan pored drugog, na 5 m od strva. Četvrti se nije video. Mjesec sija na pušku, ne smijem da mak-

nem; možda će još i ova dvojica da se prihvate, pa onda... Da, onda! Onaj jedan prestaje da ždere, motri gore prema meni, diže polako rep. Da će odmah da otperja čim diže rep, to sam znao. Zapeh, i gruba sačma prošiša, zatim driling desno da dohvativ onu dvojicu, u tom četvrti —

koji je, kako sam kasnije našao, stajao pod kolibom — klinu, zakotrlja se na pučan, podiže se i strugnu u pravcu one dvojice, te zavije prema potoku. Brzo na vratu pa niz ljestvice, i dvije nove patronе u cijev. Kad sam ga spazio kako se vuče uz potok, dobio je samrtni metak. Da bih ga ujutro mogao naći, htjedoh ga dovući do kolibe. Odvezah puščani kajš, spustih se do njega i, uvjerivši se da je skončao, htjedch da mu stavim omču oko glave — kad odjedared, on trže glavu gore i zaklopivi vilice tik uz moju ruku. Umnalo što mi nije prste odgrizao... To bijaše jedini slučaj da sam sa kurjakom došao u opasnost.

Sada ga ipak dovukoh gore i bacih ga na drugoga, koji je, tu pogoden, ležao. Osjećao sam glad, te donesoh iz kolibe moje stvari, htjedoh nešto da jedem, ali nisam mogao. Samo gucnuh malo čaja i onda se posadih na topile kurjake.

Tako sam tu sjedio usamljen i ostavljen u toj ciči zimi i tišini prasume i premisljao još jednom o tome što se dogodilo. Misli se radahu i nestajahu, brkahu se, osjećao sam da polako tonem u nešto meko, prijatno. Buć, — začuden se prenuh, izyjesno sam bio zadrijemao, pa sam klinznuo sa svoga sjedišta licem u snijeg. No, dakle! Opet je jednom onaj čovjek s kosom prerano zamahnuo svojim orudem, spreman da me slisti s ovog svijeta... Kurjaci bi se zadovoljno cerekali... Tapkao sam kroz snijeg, tri sata, svome domu. Prekrasno je to bilo!«

Lov na privlak

Ako podemo sa stanovišta da je vuk noćna životinja koja se najviše po tami kreće, a da po danu leži negdje sakrivena, onda nam mora biti jasno da je nije lako po svjetlom danu ni naći, a kamoli joj se na puškomet primaći. Ako ovom pridodamo veliku plahost i sve ostale osobine kojima ova zvijer raspolaže, onda bismo se morali zapitati da li je čovjeku uopće moguće vuku tako blizu prići da ga puščano zrno može zahvatiti. Vještu lovcu i to je moguće. Usprkos svih prednosti koje su na vučijoj strani, vješt i ustrijan lovac ga ipak ponekad upreža i s kožom rastavi.

Večerom, u rani sutan, ili u rano praskozorje, kada se vuk diže iz loge i polazi u lov ili kada se s noćnoga lova vraća na svo-

F. Simet sa ulovljenim vucima

je danište, lovcu je data jedina mogućnost da se s njime sretne. Ako se lovac u to vrijeme vrlo oprezno i vrlo polagano kreće po stazama i vučijim premetima i okolo pašnjaka po kojima pase stoka, može pronaći i uprežati vuka.

Svaki lov na privlak bezuslovno je zavisan od atmosferskih prilika, pa je razumljivo da se i lovac mora prema njima ravnati. Samo onda kada je tlo vlažno, pa se može tiho i bešumno ići, moguće je neopaženo doći nešto bliže vuku. Za lijepa vremena kada je tlo suho ili smrzlo i kada sve pod nogom puca i škripi, vuku nije moguće prići u blizinu koja bi odgovarala dometu obične sačmara.

Pored toga, u ovom lovu treba imati u vidu da vuka njegov veoma razvijeni njuh uvijek upozoruje na susret s kim bilo, a pogotovo s čovjekom.

Najpovoljniji dani za lov vukova na privlak mogu biti oni u zimsko doba, kada južnjak topi snijeg i kada pada kitina s grana. Snijeg koji se s grana ruši i krupne kapljice sniježnice koje udaraju o tlo na sve strane prouzrokuju šum i šuškanje i time zbune zvijer u tolikoj mjeri da ona izgubi pravu orientaciju. Za takvog vremena ne može se ni oprežni vuk brzo snaći i uočiti odakle mu se primiče pogibelj. Zato se on dosta puta u ovakvim prilikama zbuni i ne može da odluči kuda će pobjeći, pa u toj neodlučnosti, o sebi zabavljen, i glavu izgubi. Pravi lovci to sve znaju ocijeniti i nastalu horu u punoj mjeri iskoristiti za ovaj lov.

Mene je takvom lovnu učio neki Jovo Bursać iz Drinića, koji se od vodenih kapljica i kitine zaštićivao zakukuljen vrećom od kozije kostreti. U kapnici i kitini on se znao vuku tako vješto prisuljati da je malo koji vuk umakao a da ne bi osjetio njegova hica.

Dok je sa mnom drugova, ubio je Bursać pet-šest vukova, a od njih dva na izneseni način. Ovo su svakako zavidni lovački uspjesi, s kojima se može podićiti samo onaj kome rosna livada nije sinje more, a ni gruda kitine — grom iz vedra neba.

Loveći ovako upozoravao me Jovo da najviše treba paziti na uzvisine i glavice gdje je šuma rijeda. Govorio bi mi: »Vuk se boji kitine i hvata mjesto s koga dalje vidi«. O ispravnosti ovog tumačenja osvjedočio sam se jednoga jugovog dana u Kecmanskoj Kosi, povrh Drinića. U jednoj borovoj šumi, koja je obično rijeda od jelove, našli smo na jednoj glavici dva vuka gdje leže na čistini, dok se oko njih na sve strane stresala kitina s grana. Jovo ih je prvi opazio i ubio jednoga od te dvojice razbojnika.

U kasno ljeto i ujesen, dok su vuci još mladi i na okupu uz mater, te dok se najradije klatare oko pašnjaka i oko sela, najlakše ih je loviti na privlak. Kada već znamo da sa starošću i vukovi stječu sve više iskustva i da postaju oprezniji, onda je razumljivo da ih je lakše loviti dok su još neiskusni i nestošni.

S dosta izgleda na uspjeh moguće je loviti vukove i idući za stokom na pašnjaku. Onaj lovac koji je u takvom lovu u stanju da provede cio dan uz stado i uz čobana, može se i vuku privući. Podesno odjeven, i sa spremnom puškom u ruci, treba oprezno stado slijediti i paziti na svaki i najmanji pokret među stokom i

u njezinoj bližoj okolini. U mladim danima ovaj me je lov mnogo zanimalo i ja sam od njega imao svestranih koristi. Uz čobane sam o vukovima naučio vrlo mnogo toga što inače vjerovatno ne bih sam nikada dokučio. Među njima sam stekao mnogo iskrenih prijatelja koji su mi bili i srcem i dušom odani. A njihovim iskustvom i savjetima u svakoj sam prilici bogatio svoje skromno znanje.

Na te dobre i jednostavne ljude vezane su moje mnoge lovačke uspomene, kojih se i danas rado sjećam i od kojih jednu iznosim:

Bilo je to u Driniću 1902 godine. U mjesecu oktobru, jednoga tmurnog i maglovitog dana, kad sam pored čobana, ogrnut bijelim biljcem i sa napetom puškom pod pazuhom, pratilo stado koje je mirno paslo na šumskom pašnjaku, obrasлом smrekama i rijetkim borovima. Čoban se, kao i obično, povikom ili zviždanjem javljao stadu, a nje-

Usamljena seoska kuća u Istočnoj Bosni

gov ga je pas mirno slijedio, dok sam ja neprestano pazio na onu stranu do guste šume odakle smo se mogli nadati vuku. Oko četiri sata poslije podne primijetio sam da jedna ovca s kraja stada, a pri rubu šume, poče prskati i nogom o tlo vući. Toj pojavi svratih svu pozornost i ubrzo opazih iza jedne smreke, kojoj je na svakoj iglici blistala kapljica rose poput grana bisera, kako siva bestija puzi na trbuhi, kao da je priraslala za zemlju, i kako se privlači stadu da ugrabi ovcu. Dobar hitac krupnom sačmom iz moje dvocijevke prevrnuo ga je i ispružio na zemlju.

Loveći vukove došao sam tokom godina do osvjedočenja da ni jedan način lova ne zahtijeva od lovca toliko opreza i skoncentrisane pažnje kao lov na privlak, a to mi je jednom prilikom potvrdio jedan iskusni domaći lovac ovim riječima: »Kad prežaš vuka, onda treba da ti na svakoj dlaci bude oko i uho jer ga drukčije ni čuti ni vidjeti nećeš.«

Idući na privlak treba i svakom pokretu druge divljači ili ptica poklanjati punu pažnju jer nije isključeno da je te pokreće

prouzrokovao vuk. Divljač koja je osjetila vuka odaje ga bježeći i krijući se, a ptice obično svojim uzurjanim glasom i prelijetanjem s grane na granu.

Jednom prilikom u Borju-Planini, kod Teslića, video sam u po bilo dana srnu kako bježi koliko je noge mogu nositi. Znajući iz iskustva da srna tako plaho ne bježi bez razloga, posumnjao sam da je nešta goni. Zastao sam na mjestu i znatljivo očekivao kakav li će se tornjak ili sukerina za njom pomoliti. U tome se nisam prevario jer se za časak i sa srne pomolio vuk koji ju je u trku tragom slijedio.

Drugom prilikom u kraju jednoga paleža — na kome sam čekao srnjaka — upozorile su me uznemirene ptice, koje su se već bile skupile na počinak, da se u njihovoј blizini nalazi nešta neugodno. U sami sutor iz tog se kraja pomolio vuk — i mudro mi umakao.

U srnećim lovištima u ljetno doba, dok srne vode lanad, može se dosta puta opaziti uznemirenost među divljači. Najprije se javi jedna srna otegnutim drečanjem, a u času joj se počnu održavati slični glasovi sa drugih strana. Ovaka se dreka proširi kao na uzbunu po čitavom lovištu, pa dosta puta potraje i po desetak minuta, dok se opet sve skupa ne stiša i lovište ne umiri.

U svakom slučaju ovo je znak velike uznemirenosti ili velikog straha pred nekom pogibelji.

Radeći dugo godina u srnećim lovištima i proučavajući život ove divljači, došao sam do zaključka da tu uznemirenost i neobično drečanje srna najčešće prouzrokuje vuk koga su srne u blizini osjetile. Ovo moje mišljenje više puta su mi potvrdili svježi vučiji tragovi, koje bi u lovištu iza iznesene pojave nalazio.

Loveći vuka na privlak mora lovac, prema prilikama, negdje više mirovati i sjediti, a negdje više hodati. Ni u jednom slučaju se ne smije učiniti u jednom potezu više od 30 do 50 koraka, a po tome odmah stati i razmatrati okolicu, i tako postepeno zastajkujući napredovati. Na svakom izloženom mjestu treba dulje vremena mirno izdržati. Inače će zvijer, i pri najmanjem pokretu ili šušnju, lovca opaziti i sakriti se.

Sимptomatična je pojava da i u našim vučarnim krajevima ima više od polovine lovaca koji nikada u prirodi vuka ni vidjeli nisu.

Na vuka se rijetko kada puca, pa je već zbog toga vrijedno svaku priliku iskoristiti i metak potrošiti. U najviše tih rijetkih lovačkih dogadaja puca se prekasno ili pod nepovoljnim okolnostima. Obično se puca u momentu kad je zvijer već opazila lovca i kad već zamiče u guštaru ili među klade i škripove, gdje je ni najboljem strijelcu nije moguće više uzeti pravo na nišan. To se sve događa takvom brzinom da lovac ni pomisliti ne može na neko precizno nišanjenje i na siguran pogodak, nego mora kroz nepozirno granje i nasumce uputiti hitac za zvijeri koja bježi, pa šta koga zapane, to da mu i bude. Pri tome lovac može računati sa gubitkom jednog metka, a taj ne može nikada biti skup jer može vuka i nehotice glave stati. Zato u lovnu na privlak mora lovac uvijek nositi na ruci nategnutu pušku, te ne smije ni jednu zgodu propustiti kad mu se ukaže i sama vučija sjena, a da otponac ne okine. Makar to i devet puta uzalud bilo — deseti će metak sve izgubljeno nadoknaditi.

Imajući u vidu prilike i uslove pod kojima se u ovome lovnu na vuka puca, lovac treba da nosi oružje koje ima prednost bržeg hvatanja nišana. Dakle, kratke cijevi i podesan — bolje kraći nego dulji — kundak, koji brzo i dobro u rame pada. Pošto se obično puca krupnom sačmom i na kratka otstojanja, ne treba se mnogo naprezati za čokiranom cijevi. Sačma broj 00 najbolje odgovara naboju za vuka, a ja sam ih video ubijenih, svakako na blizini, i sa sačmom broj 10.

Pri koncu ovoga odlomka poslužiću se sa našom starom bosanskom lovačkom izrekom: »*Uđri vuku i mjesto gdje je bio — moj fišek, njegova glava*«.

Lov na vab

Fod ovim nazivom razumije se samo onaj način lova kojim se može vuk dovabiti da dođe u blizinu lovca. To se može postići podražavajući (oponašajući) vučiji glas zavijanjem ili na dobro podražavan glas koje druge životinje koju vuk traži i uzima sebi za hranu. Kad smo o vuku već toliko rekli kao o vrlo pametnoj životinji, onda moramo i ovdje istaći da on rijetko kada nasjeda na ovakvu varku.

U jesen i u zimsko doba, kada se vuci medusobno vijanjem sporazumijevaju i dozivaju na sastanke, najlakše ih je dovabiti podražavanjem njihovog zavijanja. U proljeće, kada se istjera stoka na pašu, vukovi se vabe podražavajući glas meketanja jareta ili janjećeg blejanja. A u ljetno doba, kada su lanad uz srne, i u doba kolanja (parenja) srna moguće je vuka dovabiti na vjerno podražavanje srnećeg glasa.

Vještina vabljjenja zavijanjem sastoji se, uglavnom, u ljudskom glasu, a manje u instrumentu kojim se lovac služi. Ima vještaka koji jednostavno pušći u dlane podražavaju glas vuka da ne može biti bolje. Ovakvi se glazbenici mogu naći među našim seoskim lovcima, koji su za to od prirode obdareni. Neki se ljudi u tu svrhu služe cilindrom male petrolejske lampe, a neki i s povremenim školjkom. Oni znaju vučije glasove vješto izvoditi i tako modulirati da njihova imitacija odgovara pravom vučjem zavijanju.

Kad vuk čuje dobro podražavanje svoga glasa, on se rado na njega odaziva i dosta puta podje da traži druga koji mu se javlja.

Na taj se način prevari te dode u blizinu lovca koji mu je podmetnuo tu varku.

U mjesecu novembru 1921 godine bio je sa mnom u lov u Borja-Planini neki Todor Klječanin iz Očauša, koji je bio poznat po tome što je izvrsno znao podražavati vučije zavijanje.

Dan je bio maglovit i vlažan, kao stvoren za vuka i hajduka.

Noć se primicala, i mi smo se kretali prema selu u kojem smo mislili konačiti. Želeći i to malo vremena pred noć posvetiti lov, sjetih se Todorove vještine u podražavanju vučjeg glasa, pa ga zamolih da nam po-kuša dovabiti vuka. On na to pristade s kratkom primjedbom: »Dok do-*demo na presedlo, odakle će nas bolje čuti.*« Išli smo čutke i ustopce šumskom stazicom, koja nas je ispod vrha Čalmaša dovela na presedlo preko kojega vuci premeću iz Penave u Inovu, i obratno. Presedlo je gušće obraslo četinjastim podmlatkom, a strane su rijede i borove.

Šapćući, Todor mi pokaza mjesto s jedne strane presedla, a on ode na suprotnu, pa se smjesti među guste jeliće i sjede. To isto učinih i ja. Kad se oko nas sve utiša, sastavi Todor šake i poče u dlane zavijati poput vuka. Sad više, sad niže otezao je glasom i na mahove prestajao.

Cim bi prestao, odmah bi razgledao okolicu i napeto osluškivao, hoćeli odakle šta čuti. Nakon nekoliko minuta za koje je vrijeme Todor svoje melodije dva-tri puta ponavljaо, odazva mu se vuk iz jedne kose s onu stranu Penave potoka.

Davši mi znak prstom u smjeru odakle se vuk javljaо, bez i najmanjeg uzrujavanja poče Todor odmjereno ponavljati zavijanje. Vuk se poče odzivati, a Todor sve rjeđe javljati, dok sasvim ne zašutje. Međutim se tih i neprimjetno počeo i mrak spuštati i ja već pomicala da krenem kući jer me je vлага i čučanje u granju skoro ukočilo, kad me trže Todorov hitac, na koji poskočih i vidjeh vuka kako se niz kosu premeće i drpa vlastitu kožu.

Prišao nam je tako lagano i tako oprezno da ga ni primijetio nisam, ali vještijem Todorovu oku nije izmakao. On ga je — veli — odmah opazio i ne okljevajući sa zemljom sravnio. Vuk je bio kapitalni muškarac, u dlaci dosta slab.

Uzgred mi moj drug objasni da samo samac-vuk dolazi na vab, a kada je vukova više, da se radije odazivaju, ali da na vab neće da dolaze.

O ispravnosti ove tvrdnje osvјedočio sam se još 1906 godine u Zdenom Dolu, kod Bosanskog Petrovca. U to sam vrijeme mnogo lovio sa ranije pomenutim Leom Powolny-em koji je znao na cilindru petrolejske lampe vrlo vješt podražavati vučije vijanje.

Kao mladi ljudi i pasionirani lovci proveli smo više noći u Zdenom Dolu, gdje se moj Leo mnogo producirao i uzalud trudio da nam svojim cilindrom dovabi vuka. Vuci su nam se redovno odazivali, ali nam ni jedan nije htio doći na dohvata hica.

Sutradan u zoru, iza jedne tako muzikalno provedene noći, sasvim slučajno, ubio je Powolny krupnoga vuka, što mu je bila najljepša nagrada za dotadanji uzaludni trud i za one mnoge ne-prospavane studene noći.

Da li postoje kakvè posebne vabilice za vukove, nije mi poznato, osim srnećeg vapka, za koji sigurno znam da se na njega mogu vukovi vabiti. Zahvaljujući velikoj požudi za srnećim mesom, prevari se ponekad i najveća vučija mudračina, te dode na ovaj vabak.

Koncem jula i početkom augusta, kada su ognjeni i najvrući dani u godini, srneće parenje je u punom jeku. Ove dane iskoristišuju mnogi lovci, pa love srnjake na vabak, pomoću kojega imitiraju piskanje ženke, kojim se ona u to doba često javlja. U te-

dane i vuk više obilazi lovišta i traži srne, koje se mnogo kreću i često kolaju. S ovom okolnosti treba računati, pa vabeći srnjaka i na vuka paziti jer on može, iako ne često — a ono ponekad, izići pred lovca.

To sam jednom zgodom i sam imao priliku doživjeti.

Bilo je to jednog od posljednjih vrućih julskih dana 1905 godine u Javorovoј Kosi, kod Oštrelja. Tada sam, kako mi u Bosni velimo, vabio na pisak srnjaka. U tu sam se svrhu služio listom trave oštike, kojim se srneći gias dade vrlo dobro podražavati.

U društvu mi je bio Ibrahimbeg Senidić iz Kolunića. Na mjestu odabranom za vabljene odvojili smo se i sjeli u razmaku od nekih četrdeset koraka jedan od drugoga. Radi boljeg pregleda sjedjeli smo okretnuti na suprotne strane i s napetim puškama očekivali srnjaka. Pošto smo se oprezno smjestili i kad se sve oko nas potpuno smirilo, ja sam se počeo na oštiku između palaca javljati poput dviske. Pisnuo sam po običaju samo dva puta i sasvim mirno pazio hoće li se odakle začuti kršak i skokovi ili će se gdjegod — poput sjene tiho i nečujno — ukazati crvena dlaka koga srnjaka. Naime, u ovome lovju mladi jaci obično dolaze slobođeno i bučno, dok stari traže šuku neobično oprezno i lagano. Tako mirujući proveo sam nekoliko minuta, a da na stranu svoga lovidruga nisam ni pogledao, kad nenadano zaori šumom prasak njegova hica. Iza toga Ibrahimbeg skoči na noge i pokazujući mi prstom u susjednu jelovu guštru povika: »Eno hajduka!« Tamo se, sav u krvi, premetao ubijeni vuk.

Prisluškujući glas moga piskanja prišuljao se oprezno kao mačka ovaj stari vuk i promolio glavu kroz guste jelove četine, tražeći srnu u smjeru odakle sam se ja javio. Ibrahimbeg ga je odmah opazio i sasuo mu dobar naboj dramaluka (sačme) u glavu.

Sličan slučaj doživio je 1920 godine nadlovac Ivan Spitzer u Kruščici. Na srneći vabak njemu je također — umjesto srnjaka — došao kapitalni vuk. Kako Spitzer priča, vuk mu je dotrčao sav usopljen i isplažena jezika do na nekih 30 koraka i tu se dobro pogoden na mjestu srušio.

Mi smo već rekli da vuk stoku ili druge domaće životinje uglavnom slijedi pomoću njuha po tragovima, ali je sigurno da on to u nekim slučajevima čini i po sluhu. Pojedini se lovci i time koriste te vuku kao mamac podmeću domaće živinče. U najviše slučajeva sveže se jare ili se ono drži negdje u uskom zatvorenom prostoru. Ono osamljeno više mekeće nego obično. Na taj se način mami vuk na zasjedu koja je u blizini jareta postavljena. Kažu da ima ljudi, koji znaju i sa običnom klepkom (zvonom) domamiti vuka.

Ne tvrdeći da je to nemoguće, ističem da ja nikada u svome životu nisam video »vučinu« koja bi bila stečena na ova dva iznesena načina.

Izvan sumnje je da vuk vrlo dobro poznaje glasove domaćih životinja, kao što raspoznaće i glas klepke ili zvona koje stoka nosi o vratu, ali isto tako on vrlo dobro znade šta se uz te glasove krije, tj. da uz stoku gotovo redovno ide njegov najveći neprijatelj — čovjek — sa svojim ovčarskim psom. A to su stvari za koje tačno znamo da ih se vuk najviše plaši. Zato on na te glasove prilazi s mnogo više opreza nego što to čini kad prilazi glasu svoga druga koji ga vijanjem doziva sebi, ili kada slijedi srneće piskanje gdjegod u šumskoj samoći.

No bez obzira na vrstu glasa odnosno životinje koju vuk slijedi, on se u svakom slučaju više služi njuhom, koji ga rijetko kad prevari, nego sluhom, kojim se može daleko lakše pogrijesiti.

I pored svih primjera da je vuk došao lovcu na neki vab i da je tom prilikom ubijen, ipak se ti uspjesi mogu više pripisati slučaju nego lovačkoj vještini ili instrumentu kojim se služilo. To se dešava samo u slučajevima kada su za njega bili vrlo nepovoljni uslovi, naprimjer: ako mu je bio loš vjetar ili ako mu je, zbog starosti ili koje organske mane, oslabio ili potpuno zatajio osjećaj njuha ili sluha.

Prema prirodnom nagonu svaka se divljač mnogo služi sluhom, a za sve skupa se može reći da čuju izvrsno. Među one koje čuju najbolje, sigurno se može ubrojiti vuk. *Stoga sam mišljenja da se ova oprezna zvijer praktično može jedino uloviti na dobro podražavanje vlastitog glasa, tj. vijanjem.* Sve ostalo vabljenje vukova jeste sporedna lovačka zabava, s kojom se treba u povoljnim prilikama poslužiti jer ponekad *ni u šali može proso roditik*.

Slučajni susreti s vukom

Mi smo već rekli da se vuk ne da mnogo gledati i da se rado od svakoga živog sklanja i krije, pa zato i sve susrete s njime treba smatrati rijetkim slučajevima. U takvim slučajevima čovjek ga obično vidi samo letimice i u momentu kada vuk — kao munja — iščeze u kojoj guštari, a čovjek ostane toliko zapanjen da zaboravi na pucanje iako je možda nosio punu pušku o ramenu. U susretu s vukom strašljivi ljudi nekada ne stignu ni viknuti, pa je valjda i odatle nastala ona narodna uzrečica: »*Obzinuo ga vuk*«.

Razumije se da se u svima ovakvim letimičnim susretima i prisebnom lovcu vrlo teško latiti puške i ispaliti hitac. A ako se već i ispali hitac, taj je nesiguran jer u najviše slučajeva sačma se odbije i zadrži o grmlje i granje a malo koje zrno zahvati vuka. Ovo će nam potvrditi skoro svaki lovac koji se u šumi s vukom sretao i tom prilikom ispitao učinak svoga hica.

Držeći da će slučajne susrete s vukom i slučajne pogotke na vuka najlakše objasniti doživljajima, iznijeću nekoliko primjera iz svoga života. Nadam se da će čitalac iz ovih primjera moći

najbolje uočiti u kakvim se prilikama sa vukom može najčešće susresti, te kako se u takvima slučajevima treba vladati.

U našim se krajevima najviše lovi s kerovim brakircima, koji divljač daleko gone i za njom glasno štekću. Prilikom ova kvoga lova sva se divljač u lovištu mnogo uznemiruje i bježi, a među istom je obično vuk, koji prvi napušta uznemirenji kraj. Pri tome bježanju ponekada se dogodi da on na lovca nabasa i da tom prilikom svoj veliki oprez plati vlastitom glavom. Iako se ovo ne dešava često, to ipak u svim vučarnim krajevima treba računati i s tom mogućnošću, te već napočetku lova s brakircima treba biti pripravan sa spremnom puškom u ruci.

Na 15 januara 1919 godine lovio sam u Krtoviću, kod Tešnja.

Bio je pravi zimski dan, bura sa snijegom, a ja sam sa mojim dobrim drugom Huseinom Turkešom i stalnim goničem Smajom Besom, usprkos mečavi krenuo u Krtović na divlje svinje.

Husein i ja smo zasjeli glavne premete prema Zmajevcu, a Smajo je zaveo Garova da nade i natjera divljač. Tek što je Smajo podviznuo i psu se javio, čuo se i Garov, gdje iza jedne kose veselo štekće i nešto goni. Kako je tu šuma na mnogim mjestima prorijeđena, može se preko nekih progalina i na velike udaljenosti vidjeti divljač koja se u pogonu ili pred psom kreće. Tako motreći opazih sa susjedne kose vuka kako kasa pravcem meni. Pustio sam ga dok nije premetnuo preko jednog potocića u guštaru, u kojoj je bila moja čeka. Došao mi je sa desne strane na deset koraka, tu je pogoden u srce ostao da leži na mjestu.

Pošto je Garov neprestano iza kose i dalje štekao, ostao sam na svojoj čeki nepomičan. Nakon neko četvrt sata opazih ogromnu svinju kako istim pravcem sa susjedne kose, kao i vuk, dolazi meni, a uzastopce je slijedi moj stari i nenadmašni Garov. Svinja je prešla naprijed spomenuti potocić i krenula lijevo od mene, pa sam imao lijepu priliku pucati na nekih osamdeset koraka, gdje se ta crna grdosija na prvi hitac u snijeg preturila.

Ubrzo je bilo cijelo društvo pokraj mene. Dok se Garov naslađivaо na krmači i čupao joj jake čekinje, dotle sam ja od Huseina i Smaje primao obavezni »mašalah«!^{16*)}

U to se već i noć primicala, a nas tri slabica nismo mogli ni misliti na to da bismo sa sobom mogli povući ovako tešku lovinu. Sama krmača je bila teška preko 200 kg. Zato smo se odmah uputili u obližnje selo Orašje da odatle pošaljemo ljude sa volovima i saonama, koji lovinu dopremiti mojoj kući u Tešnji.

Idući prema Orašju opazili smo jednu lisicu kako se vuca i traži miševe oko nekih smreka. I na nju sam pucao zrnom na jedno stopedeset koraka udaljenosti, a okretni je Smajo malo iza toga donio krasnog lijača da ga pribrojimo lovini najuspjelijeg lovačkog dana u mome životu.

Navečer me je kod kuće dočekao moj prijatelj J. Galovac, radoznao kakav je uspjeh lova, na koji sam ga izjutra pozivao. Te smo večeri dugo sjedili i veselili se slaveći ovaj rijetki lovački slučaj.

Većina kerova kada opazi vuka ili kada osjeti svježi vučiji trag, toliko se uplaši da odmah prestane loviti. Obično podvuku rep među noge, nakostriješe dlaku i počnu se sakrivati. Ako im

^{16*)} Izraz »mašalah« u doslovnom prevodu s arapskog jezika znači: »kako Alah hoće«, a naši muslimani ga — među ostalim — upotrebljavaju kao uzvik kada su nečim ugodno iznenadeni. U konkretnoj situaciji on ujedno znači neku vrstu čestitanja. Primjedba R. K.

se gospodar nalazi negdje u blizini, trče njemu i traže zaštitu pod njegovim nogama. U takvima situacijama video sam kerove dosta puta, ali istovremeno nisam mogao pratiti držanje vuka jer je on, po svom starom običaju, redovno prvi mene opazio i istoga časa odmaglio. Ipak prigodom onog ranije pomenutog lova 1898 godine u Staretini, kod Glamoča, imao sam priliku da i to vidim. Bilo je ovako:

U jednoj šumovitoj kosi zaveli smo kerove, koji su ubrzo podigli srne i potjerali kao pomamni, da se sva planina orila. Nedaleko moje čeke u jednoj kraškoj dolini naglo su prestali štektati, a odmah po tome neki su počeli skicati i zavijati, a neki lajati. Sluteći da se tu nešto neobično dogada, potrcao sam k njima da vidim šta ih je u lovnu omelo i da im u slučaju potrebe pomognem. Zatekao sam ih razasute po vrtači kako se nakostriješene dlake i podvijenih repova zavlache po šrapama i kako se od nečega kriju. Takvo pasje ponašanje bilo mi je čudnovato pošto do tada nešto slična nisam imao prilike da vidim. Stajao sam mirno na jednom povišem ogretku i napeto pratio dogadaj s nategnutom puškom na ruci. U prvi mah nisam mogao opaziti od čega su se petoro pasa toliko uplašili. S moga višeg položaja pružao mi se dobar pregled čitave prostrane vrtače u kojoj se cijela stvar odigravala. Psi su se i dalje u strahu neprestano tamo-amo motali po vrtači, a ja nepomično stajao. Na srne koje su malo prije psi gonili nisam više ni pomiclao jer sam video da je tu nešta drugo posrijedi, kao što se malo zatim i obistinilo. Nakon nekoliko trenutaka nestrljivog čekanja opazio sam vuka kako se laganim korakom i sasvim mirno spušta u vrtaču. Nije pokazivao ni najmanjeg uzrujanja, nego je za psima pažljivo njuškao po zemlji. Bio je na čistom i otvorenom mjestu i mome hicu na dohvata. Ne oklijevajući ni časa, dao sam vatru i tom se prilikom prvi put u životu ogrnuo svježom »vučinom«. Psi su na hitac svi dotrčali meni, a nijedno se nije usudilo da pode na mrtvoga vuka. Bježali više nisu, ali su se neprestano držali u pristojnoj udaljenosti od vučije strvine.

Iako se lovački psi vuka vrlo plaše, ipak se nade poneki koji ga goni, i to valjda samo onda ako mu se vuk pokaže kao strašljivica i počne pred njim bježati. Pas ga tada slijedi i za njim štekti, kao da goni lisicu. Takav slučaj doživio sam prilikom jednog lova, i to s dvoje sićušnih kerova.

1902 godine lovio sam kod Repavca, u Srežu glamočkom, zečeve s brakircima. Tom prilikom video sam vuka kako kukavički bježi ispred to dvoje pasa, koji su za njim trčali i veselo štektali. Vuk je bio toliko uplašen da nije ni pokušao zabaciti trag u šikari, nego je bježao ravno prema visokoj šumi koja se na tu šikaru vezala. Na jednoj maloj raskrsnici staza dočekao ga je lugar Božo Šešun i zečijim nabojem namjestu oborio.

Zanimljivo je bilo ponašanje ovih dvoje kerova, koji su čas prije tako živahno gonili vuka nakon njegove pogibije. Nijedno se od njih nije usudilo poći na mrtvoga vuka. U strahu je jedno pseto na njega lajalo, a oboje su ga samo obilazili i njuškali po krvi.

Jednog septembarskog rosnog jutra 1937 godine lovio sam zečeve u Karolinku kod Bugojna. Psi su tražili zeca po šikari između nas dvojice lovaca. U jedan mah u neposrednoj blizini počesse cviliti i poljavati, te meni bježati.

Bilo mi je odmah jasno o čemu se radi, ali uzalud. Prije nego što sam im mogao i sjenu nazrijeti, isčezla su dva vuka kroz gustu šikaru,

da mi se uskoro na velikoj udaljenosti ukažu kako odmagljuju u pravcu Prusca. Psi su poslije toga slučaja bili toliko pometeni i uplašeni da nisu mogli ni zečeve goniti, kako su to inače rado činili.

U mjesecu novembru 1938 godine u Šarama, kod Novog Pazara, a prigodom jedne brakade, izmakao nam je vuk iz pogona, još prije nego što su kerovi i prihvatali srne. Provukao se najvećom guštarom između nas dvojice lovaca da ga je samo na čas video moj sin Ratimir, ali nije dospio pucati.

Na pojavu ovoga vuka nisu kerovi reagirali, nego su malo iza toga nesmetano i na sve strane gonili srne, kojih je u tom lovištu bilo vrlo mnogo.

Vuk i po noći vidi dobro i nadaleko, pa se obično za vremena klone s puta svemu onome sa čime se ne želi sresti. Ukoliko se ipak u to doba čovjek sretne s vukom, to osim njegovih kriješćih očiju i eventualno slabe siluete ništa drugo spaziti ne može. Razumije se da se u to odmah puca, pa makar to bilo i bez najmanjeg izgleda na uspjeh.

Tako radeći ubio sam svoga najvećeg vuka, a da ga pravo ni video nisam. To je bilo ovako:

1906 godine, idući jedne večeri u noćno doba sa Oštrelja u Drinić, s trudom sam gazio duboko blato po raskvašenom seoskom putu. Bila je tamna noć i prava lapavica. Padala je jaka kiša koja se mijesala s krupnim i vlažnim snježnim pahuljicama. Ogrnut kabanicom i s kukuljicom na glavi u tami sam teško razabirao put kojim sam tapkao. Ispred mene su kasala moja tri kera, koji su bili toliko iznemogli i prokisli da im do ništa drugog nije bilo stalo nego jedino da se što prije zavuku u suho i toplo mjesto.

Kad sam bio ispred Vijoje na domak Drage Vode, dotraše mi uplašeni kerovi skiceći među noge. Bilo mi je jasno da su se od vuka uplašili, te sam u času trgao pušku s ramena. Iako se snijeg već bio uhvatio zemlje, bila je tolika tama da sam vlastite pse ispred sebe jedva razabirao. U jednom momentu sam opazio kako u mene iz tame žegnuše dvije slabe kriješnice. Znajući tačno s kim imam posla i bez skanjivanja nabacio sam pušku u tom pravcu. U momentu je planuo moj hitac, a vuk je kvitirao pogodak glasno skliknuvši i u tami isčezao. Mnogo izmoren, a još k tome po mraku i nevremenu, nisam se mogao odlučiti da za njim podem u potragu, nego sam nastavio put kući. Prolazeći kroz selo dozvao sam dva svoja lovačka druga i uputio ih u potragu za ranjenim vukom. Položaj, koji su oni poznavali kao svoju kuću, nisam im trebao pobliže opisati, a u ostalom svemu smo se brzo sporazumjeli. Oni su s pouzdanjem pošli u potragu za ranjenom zvijeri, a ja šumarskoj kući da što prije sklonim glavu pod krov. Sav izmoren i skroz promočen odmah sam zamjenio prokislo sa suhim odijelom i ispružio se kraj tople peći u svojoj sobici. U ugodnom osjećanju topline moje su misli neprestano pratile ranjenog vuka i onu dvojicu vrijednih ljudi koji su ga u mrkloj noći po Vijoji tražili. U tim mislima prolazilo mi je vrijeme vrlo brzo, da skoro ni osjetio nisam da su od tada prošla već više od tri sata. Kad začuh pred kućom ljudske glasove i poziv da im se vrata otvore. Moj dobri Dujan i voljeni Nikola nosili su na stožini kapitalna vuka i već s vrata tražili »halvaluk« (rakiju i kavu).¹⁷⁾

¹⁷⁾ Halvaluk je dar koji se daje (dijeli) na nešto novo i na uspjeli pazar.

P. Šain: Na posljednjem putu

po danu. On tada dosta puta čovjeka u odmjerenoj udaljencsti dugo slijedi i ne pokazujući straha postaje drzak i nasrtljiv, te čovjeku prilazi u blizinu, iako se ne usuduje napasti ga. Slušao sam od nekih ljudi da ih je na vedroj zimskoj noći i po čitav sat vremena vuk pratio na otvorenom polju i da se nije dao ničim odbiti.

Istom onda kada vuk dođe u blizinu naselja ili kada opazi vatru ili što slično, ostavlja praćenog čovjeka i bježi na stranu. Da je mnogom čovjeku ovakva vučija pratnja neprijatna i da mu je od nje sišlo srce u 'pete nije nikakvo čudo jer se osamljen i goloruk čovjek ne može lahko odbraniti ni od ljuta psa, a kamo od krvoločnog vuka.

Iako među nama nemamo pouzdanih dokaza za to da su vuci gdjegod čovjeka napali i požderali, to ipak moramo vjerovati da svi ovi postupci koje vuk u zimsko noćno doba oko njega izvodi mogu ići jedino za tim. Vuk vazda smislja gdje bi i kada mogao do zalogaja doći, pa vjerovatno i onda kada u tim prilikama čovjeku prati. On računa da bi prozebao i premoren čovjek mogao smalaksati i pasti, a on bi ga u tom slučaju zaskočio i rastrgao.

Na lovačkoj izložbi održanoj 1910 godine u Beču bilo je izloženo krvno ovog vuka. Ubrajalo se među najkrupnije egzemplare i privlačilo je mnogu publiku kao posebna atrakcija bosansko-hercegovačkog paviljona.

Pri koncu ćemo se još osvrnuti na susrete s vukom u zimsko doba. Po zimi se ova zvijer više klatari i više kreće, nego u ostala godišnja doba, pa je razumljivo da se zbog toga više opaža i češće susreće s čovjekom. Na veće kretanje u zimi vuka, na prvom mjestu, sili glad, a na drugom, nagon za parenjem, koji u to doba pada i dosta dugo traje. Osim toga, na snijegu i kad je šuma gola sve se lakše opaža i bolje vidi nego na kopnoj zemlji i u lisnatoj šumi, pa s toga ni vuk ne ostaje tako lako neopažen, kao što se to u drugo godišnje doba često događa. U mnogo slučajeva je utvrđeno da se noću u zimsko doba vuk sasvim drukčije ponaša nego u ljetu i

Razumije se da u ovakvoj prilici treba biti oprezan i na obranu spremam.

LOV VUKA GLUHIM ORUŽJEM — GVOŽĐIMA

Tokom vremena i napredovanjem kulture išlo se i u lovnu gvožđima naprijed, te se i lovačka znanost počela njime zanimati. U tome smislu o ovome lovnu u mnogim kulturnim zemljama napisana su čitave studije. Uporedo sa razvojem lovačke znanosti, u tim zemljama napredovala je i tehnika proizvodnje gvožđa. Ona je modernizovala te lovačke sprave i od toga stvorila čitavu industriju, koja nam danas izrađuje najmodernija gvožđa raznih tipova i raznih veličina.

Prema načelima lovačke znanosti, a i po zakonskim propisima, hvananje grabežljive divljači u gvožđa postalo je u svim zemljama razvijenog i naprednog lovstva već odavno obligatnim zanimanjem i dužnošću šumarskih i lovačkih organa. U uređenim lovištima lov gvožđima se vrši tokom cijele godine. I gdjegod se to vrši sistematski i s modernim oružjem, gdjegod su gvožđa besprekidno dan i noć u zapetom stanju, tu nestaje grabežljive divljači, a među njom i vuka.

U tom pogledu stvari kod nas stoje drukčije jer mi, koji smo i danas od vuka i druge zvjeradi najviše ugroženi i koji u narodu imamo silan materijal o tome lovnu, nismo bili u stanju iznijeti nijedan solidniji prikaz ili studiju o načinu kako se taj lov kod nas vrši. Istina, i kod nas se u prošlosti, a i danas, mnogo lovilo gvožđima, ali do ove pojave nije došlo nastojanjem državne uprave ili njenih organa, nego je taj lov iznikao iz samog naroda. Naše je lovno zakonodavstvo ovo pitanje jedva i dotaknulo, a

među našim šumarskim ili lovačkim organima prava je rijetkost naći čovjeka koji se bavi lovom gvožđima. Pa je i to jedan od razloga što je kod nas sva grabežljiva divljač, uključivši i vuka, prekobrojno namnožena.

U našim planinskim i šumovitim krajevima ovaj je lov obično seosko zanimanje, koje je stvorila ekonomski potreba naroda. Negdje više, a negdje manje, gvožđima se naš seljak uvijek služio, sve od najstarijeg pa do današnjeg najnovijeg doba. A da naš seljak toga oružja nikada nije napuštao, vidi se i po tome što je on sve dosad uspio da sačuva mnoga starinska gvožđa, od kojih su neka prošla i kroz ruke četiri ili pet ljudskih pokoljenja. Naš je seljak gvožđa uvijek smatrao svojom nasušnom potrebom.

Bilo da se gvožđima služio u odbrani svoga dobra od štetne i grabežljive divljači, bilo da se lovom gvožđima bavio kao sporednim zanimanjem, naš je seljak tu lovačku spravu u svakom slučaju mnogo cijenio i održavao. Kada njome uhvati vuka, on se veseli kao da je smaknuo svog najvećeg dušmanina, jer od toga lova i nema neke veće neposredne materijalne koristi. A kada uhvati koju drugu vrstu divljači koja daje vrijedno ili skupljeno krvzno, raduje se čaru jer krvzno prodaje i dobivenim utrškom (novcem) podmiruje svoje kućne potrebe. Stoga je u vremenu u našim planinskim krajevima bilo nemoguće naći zadrugu u kojoj se, među ostalim domaćim oruđem, ne bi našla i gvožđa. A isto tako bilo je nemoguće da se među njenom čeljadi ne bi našao bar jedan član koji ne bi bio vješt u lovnu gvožđima. Zato se i lov gvožđima, kako smo naprijed naveli, među nama može smatrati običnim seoskim zanimanjem kojim se naš čovjek redovno bavio uz svoje ostale težačke poslove.

Sam način života, osobeno gospodarenje i razvijen stočarski, gotovo nomadski život našega seljaka, najviše je doprinio da se kod nas lov gvožđima toliko razmahao. Dalje, mnoga osamljena seoska gospodarstva i mala seoska naselja po šumama, kao i stanovi, klanica ili košare po planinama, išla su u prilog ovoj vrsti lova. Upravne i političke prilike, pod kojima seljak stoljećima nije smio držati puške za odbranu svoga dobra i svoga doma, sile su ga na to da pribegne onome oružju s kojim se lakše skriva i tiko i neprimjetno lovi. U takvim životnim prilikama i okolnostima naš je seljak našao u gvožđima onu spravu koja najbolje odgovara njegovim željama i njegovim životnim potrebama.

U svim nastojanjima da sačuva svoju slobodu, kao i u svim svojim drugim životnim poduhvatima, ostao je do krajnosti konsekventan, tako da se on u lovnu još uvijek skriva i najradije zavlači u najzabitnije krajeve, gdje što manje dolazi u dodir s ljudima a što češće sa divljači koju traži. U toj samoći naš »gvožđar« nema potrebe ni za lovačkim drugom ni za lovačkim psom kao pomoćnicima u lovnu. Sve što čini, čini sam i bez ičije pomoći, i to iz jednostavnog razloga što u tome poslu ne može ni u koga imati potpuno povjerenje. On se, što no se veli, plaši i vlastite sjene i vlastitog traga da ga ne bi odao, a kamoli nekoga druga koji bi se mogao i nehotice u čemu izreći.

Naši su seoski lovci mahom sirotinja za koju ova lovačka sprava i po samoj mogućnosti nabavke ima prednost pred vatrenim oružjem. Nju je znao skovati i svaki seoski kovač, pa makar to bilo i po primitivnim i zastarjelim gvožđarskim pravilima, ali tako da može zadovoljiti svoje mušterije. U svemu je glavno da oružje mnogo ne košta, da njegovo održavanje ne zahtijeva gotovo nikakve njege, a čitava manipulacija njime ne traži gotovo nikakvih izdataka. Ako tome dodamo, kako smo već rekli, da je on gvožđima mogao loviti uzgred i neopaženo, te da je pri tome radu uvijek imao nekakvu korist, onda smo upotpunili sliku kako seljak gleda na svoja gvožđa i ujedno smo zavirili u računicu koju on u tome poslu ima.

Ovo su, ujedno, razlozi koji će nam najbolje objasniti zašto je naš seljak gvožđa toliko zavolio da ih je unio i u svoj kućni inventar. Makar ona i ne bila u kući na vidnom mjestu, poput sofre na brvnima i kotla na verigama, ipak ih je i danas u mnogom gospodarstvu moguće naći negdje sakrivena. Ukoliko nisu sklonjena u šumi, pod kladom ili u kojoj suhoj pećini, moguće ih je

Prašuma u lovištu Koprivnici, kod Bugojna

pronaći — obično izvan kuće, negdje pod slamom, u dubrištu, pod jaslama u klanici, pod kojom kacom ili u kojem mračnom kutu na tavanu i sl.

Kako iz svega ovoga vidimo, lov gvožđima spada u veliku skupinu narodnih običaja, iz kojih se, uglavnom, sastoji i čitav

narodni folklor, pa već iz toga razloga zaslužuje da se s njime pobliže upoznamo.

Da je lov gvoždima ostao među nama toliko nepoznat, naći ćemo najviše razloga u samome narodu, odnosno u njegovom čutanju o tome. Kao glavni razlog zbog kojeg naši »gvoždari« nerado govore o ovome zanimanju, može se označiti njihov strah pred suparnikom, strah pred kradljivcem ili strah pred vlasti. Naime, svaki se »gvoždar« plaši da mu ne bi ko doznao za lovište i tu pronašao oružje kojim radi. U svakom takvom slučaju postoji bojazan da mu ne bi ko ukrao gvožda ili lovinu, ili oboje skupa. Takve međusobne krađe po selima i među lovcima česta su pojava i ne kvalifikuju se strogo kao ostale krađe. One ne spadaju u »smrtni grijeh« i međusobno se likvidiraju po pravilu: »Ti danas ukradeš meni, a sutra ja tebi, pa mirna Bosna!«

Gadniji su postupci zlobnih ljudi koji idu za tim da »gvoždaru« što više napakoste ili što više štete nanesu. Ti se ljudi ne zadovoljavaju samo kradom oružja ili lovine nego mnogo puta opogane gvoždarnice, pokvare naprave na premetima ili učine štošta slično, samo da odatle odbiju zvijer i da na taj način naškode lovcu. Nađe se i takvih ljudi koji ga, bez ikakva razloga, prijave vlastima i tako ga izlažu neugodnostima, kaznama ili progonima.

Ovakvi postupci dotjerali su »gvoždara« dotle da je postao prema svemu i svakome do krajnosti nepovjerljiv i toliko mučaljiv da bi se moglo pomisliti da on o svome lovačkom zanatu ne zna ni govoriti. Iz istog razloga naš »gvoždar« kradom i mrakom od kuće polazi u lov, a isto tako se iz lova vraća kući.

Kada sve ovo pravilno prosudimo, onda dolazimo do objašnjenja zašto čovjek sa strane i iz grada nije mogao ući u suštinu stvari i upoznati način lova i običaje naših »gvoždara«. A ako se kome pojedincu i pružila prilika da zaviri u koji njihov kutić, pitanje je da li je taj srećnik bio u stanju vjerno prenijeti na papir sve ono što je vidio i što je naučio od naših »gvoždara«? Meni bar — iz naše lovačke literature — nije ništa o tome poznato. *Ne uobražavajući sebi da će moći izvršiti ovaj zadatak, ipak će nastojati da uz vuka, koji je glavni objekat moje studije, ukratko prikažem i našeg uvijek zakukuljenog »gvoždara«, kao našeg vrlo brojnog i možda najtipičnijeg narodnog lovca.*

Naše stočare, a naročito čobane, koji cio svoj život provode po šumi i po pašnjacima hodajući za svojim stadiom, tare gotovo jedina briga: kako će to stado nahraniti i sačuvati od divljih zvijeri, a na prvom mjestu od vuka, koji mu je najveći neprijatelj. Svaki čoban u taj rad ulaze velik dio svojih umnih i tjelesnih sposobnosti, i na taj način, u stalnoj borbi sa opreznim i lukavim vukom, on razvija i oštiri svoj — od prirode bistri — um. Svemu se domišlja i služi svakim sredstvom za koje se nada da bi mu u tome moglo koristiti. U toku stoljeća prokušao je razno oruđe i oružje, sve dok nije došao do gvožda, a kada im je upoznao pravu vrijednost, počeo je sa njima najozbiljnije raditi i na tome se polju izobražavati.

Uporedo sa usavršavanjem vještine rukovanja gvožđima, proučava »gvoždark« i samo lovište i okolicu u kojoj se lovom bavi. Neprestano krstari po šumi ili po drugim mjestima gdje se zvijer zadržava ili gdje prolazi. U tome nastojanju gledamo ga nekad po najvišim brdima i gorskim kosama, a nekad po ravnicama i po uvalama oko seoskih naselja. On se tuda kreće i sve svoje lovačke pripreme vrši u okviru jasnog programa koji je sam sebi izradio i kao zadatak postavio.

Radeći na ovaj način mnogi čoban stekne toliko znanja i iskustva da kao lovac može raditi samostalno i nezavisno, a na osnovu vlastitih opažanja. Ne uzdajući se u drugoga, on sve radi po svome zdravom razumu; nikada se ne oslanja na prazna pričanja, kao ni na šablonizirane metode u lov. Prema potrebi služi se iskustvom drugih lovaca ili stvarima koje je primio tradicijom, pa se otuda može protumačiti postavljanje meke uz gvožda i slični drugi postupci.

Od takvih lovaca mnogi se u tome radu toliko zanesu i sa zvijeri tako sažive da pod krovom ne mogu sačekati ni zore ni večernjice. Samo čuje li okorjeli »gvoždar« da su se negdje u okolini pojavili vuci, eto ga već tu tiho i neprimjetno, kao što su i oni došli. Osluškuje šta ljudi govore, zagleda okolicu ili prati vucice tragove, a sve sa ciljem da što prije i što sigurnije pristupi ostvarenju svoje lovačke zamisli. Često puta i danima zvijer slijedi sve dok ne nađe zgodno mjesto na kome je može uhvatiti. A kada dotle dotjera onda tek pristupa pravome djelu. Prema terenskim prilikama čini potrebne pripreme i konačno zapinje svoja gvožda.

Gvožda postavlja samo na onim mjestima po kojima zvijer po svojim prirodnim nagonima i po svojim navikama najradije prolazi ili na koja se najlakše dade namamiti. A što više na tome radi, to samu zvijer bolje upoznaje, kao i ona njega i njegove majstoruke. Na taj način ova še borba izdana-udan ponavlja i pojačava. Zvijer biva plašljivija i podozrivija, a lovac oprezniji i pametniji, pa prema tome i sama borba sve teža, a lovački uspjesi sve zasluzniji i skupocjeniji. Razumljivo je da ovakav rad zahtijeva od čovjeka mnogo napora, dovitljivosti i najviše precizna rada.

Medu našim seoskim lovcima, koji su mahom regrutovani od čobana, može se naći ljudi koji su se u ovome lovu usavršili do umjetnika. Oni raspolažu zavidnim »gvoždarskim« znanjem, te gvoždima rukuju tako lako i spretno kao da su gvožda neka igračka, a ne opasno oružje. Stežu im jaka pera i raskrečuju čeljusti golom rukom, potpuno sigurno da im omaći ne mogu.

U ovome lovu postoji jedno osveštano iskustvo, a to je da ona divljač, koja jednom dašćicu očepi, više noge iz gvožda ne vadi. Istina je, ponekada se dogodi da se i iz gvožda divljač izvuče sa prebijenom ili sa osakaćenom nogom ili da joj odveć ljute čeljusti nogu pregrizu i da ona izmakne na »tri«. Samo, to su izuzeci, jer dobra gvožda, po pravilu, hvataju i sigurno drže sve ono oko čega se njihove čeljusti stegnu. Ovakvi slučajevi — odnosno gre-

ške — mogu nastati uslijed nepažljivog rada »gvoždara«, uslijed slabe izrade ili slabe njege dotičnog oružja. Ali one su mnogo rijede i mnogo manje od onih grešaka koje često puta lovci prilikom pucanja na divljač.

Osim svega toga postoji i vrlo velika razlika u samoj tehnici lova puškom i lova gvožđima. Kada lovac lovi divljač puškom, on se može pomoći na više načina. Može se koristiti pomoću drugih ljudi — goniča, hajkačima i slično. Isto tako se može služiti raznim pomoćnim sredstvima kao što su vabilia, plašila ili kerovi, pomoću kojih može divljač primamiti ili natjerati bliže pred puščanu cijev. Svojom dalekometnom puškom može divljač oboriti i na veće udaljenosti, i to bez ikakva posebna truda. Dakle, lovac puškom i u lovnu na vukove može imati uspjeha pomoću drugih ljudi ili pomoću raznih sredstava, a »gvoždar« samo i jedino svojim umijećem.

Pošto »gvoždar« nema nikakve mogućnosti da zvijer natjera na premet i na zapeta gvožda, kao što je sa svojim oružjem ne može ni na daljini uhvatiti, ne preostaje mu ništa drugo nego se osloniti na svoje sposobnosti i vještvo rukovanje gvožđima, pa vuka prevariti i uhvatiti. U tome radu on mora na jednom određenom mjestu zvijer navesti da stupi na vrlo malu površinu, tj. na daščicu pomoću koje gvožda omiču. Izabrati takvo mjesto i za lovljenje pripremiti vrlo je teška stvar. Prije svega, potrebno je u lovištu upoznati svaku stopu zemlje, svaki klanac, svaki tjesnac ili svaku škrapu u kršu, pa prema tome i ostalim prilikama kopati gvoždanicu, odnosno postavljati gvožda. Uza sve to, mora se i tehnička strana lova precizno i sasvim tačno izvesti, tako da zvijer ne mogne primjetiti, a ni osjetiti podmetnutu varku.

Radeći tako stoljećima, prije nego što je čovjek izmislio vatreno oružje, izoštrio je »gvoždar« svoj um i usavršio svoje lovačko znanje u rukovanju gluhim ili hladnim oružjem, mnogo ranije i mnogo bolje od onoga lovca koji divljač lovi puškom.

Lov gvožđima poseban je ogrank u cijelokupnoj lovačkoj djelatnosti. Tim lovom niti se može svako baviti niti u njemu može svako uspjeti, pošto on od lovca traži posebnog dara i neograničeno mnogo vremena, a i veliku dozu strpljivosti i ustrajnosti u radu. U tome radu mora lovac uvijek biti oprezan i sasvim miran, kao što je i njegov partner — vuk kojega lovi. Uza sve te osobine, on mora biti snalažljiv, okretan i odlučan, tako da mogne svaku povoljnu priliku iskoristiti i privesti u svoju korist. A kada dotele dotjera, onda može biti siguran da će u jednoj godini više vukova u gvožđa uhvatiti nego što će ih i najveći ustaiac iz puške ubiti.

Najpovoljnije vrijeme za lov gvožđima jeste jesen, jer tada i sama priroda sa svojim blagodatima ide gvoždaru naruku. Suhi list, koji u to vrijeme s drveća pada na zemlju, umjereno i jednolично pokriva čitavo šumsko tlo. On pokrije gvožđa u gvoždarnici i sve tragove u njihovoј okolini, i tako zamete sve što bi »gvoždar« moglo odati i po čemu bi ga zvijer mogla osjetiti.

U jesen su ujedno noći dulje, a dani kraći, pa se i sama zvijer duže vremena po terenu kreće i više udara na premete, te tako češće nagazi na gvožđe. U to vrijeme padaju mrazovi i zrak zahladi, pa se i postavljene meke drže dulje i ne kvare tako brzo kao u ljetno doba. A kada počnu prve opašice, onda se tek »gvoždar« brk nasmije jer mu je time od prirode dato sve što se za taj lov može poželjeti. Stoga ni jedan »gvoždar« ne okljeva ni časa, nego prije zore priteže opanke i zamiče u šumu. Znajući da jesenske hore za lov nisu duga vijeka i da preko noći može napadati dubok snijeg i stegnuti ljuta zima, on ne propušta ni jednog dana a da u lov ne ide. Ta prava lovačka sezona kod nas obično traje od polovice oktobra do konca decembra, i ko god te dane propusti, taj ih više za tu godinu ne može nadoknaditi. Kada po

Detalj iz bosanskog sela

Božiću zapanu duboki snjegovi i kada nastupi prava zima, ne da se više uspješno gvožđima loviti. Sve što se u to doba radi, to se čini pod vrlo teškim okolnostima i s vrlo malo izgleda na uspjeh.

Inače, u praksi, »gvoždar« počinje lov u rano proljeće i neprekidno radi sve do navedenog vremena, tj. sve dok dubok snijeg ne pokrije zemlju i onemogući lov gvožđima. Čim snijeg prošara i ukaže se prvo kopno, oživi i »gvoždar«, pa počinje obilaziti premete, pregledati stare i kopati nove gvoždane itd.

Ćvoždarnica je plitka jama koja se iskopa obično u zemlji u obliku i u odgovarajućoj veličini gvožđa, koja se kane u nju postaviti.

Tako iskopane gvoždane lovac često pregleda i održava u redu, sve dok u njih ne postavi svoja gvožđa, odnosno dok ih snijeg ne zatrpa. Te se pripreme vrše radi toga da se na promjene učinjene na premetima zvijer obikne i da ih se ne plasi. A kada se lovac osvjedoči da se zvijer premeta drži i da gvoždarnicu ne

izbjegava, onda hvata prvu zgodu i u nju polaže gvožda. Obično onda kada se sprema kiša ili kada vjetar s drveća najviše nosi list, polažu se gvožda u gvožđanicu. Pritome postupa »gvoždar« sasvim oprezno i gvožda zapinje tako da ih mora okinuti i najlakši dodir najmekše šape. Iz istog razloga, on gvožda u gvožđanicu polaže što može lakše, da ne bi uslijed udara o tlo sama oda-pela. Još ih opreznije i što je moguće lakše pokriva, tako da ih ni jedno oko primijetiti ne može.

Sav je taj rad vrlo raznolik i toliko prepletan raznim majstorlucima da ga u svakom pojedinom slučaju treba posebno studirati. Dobar »gvoždar« znade, gdje mu se za to ukaže potreba, i umjetnu šumu stvoriti. On negdje posadi pojedina stabla, a negdje i čitave skupine stabala, samo da zvijer navade da prolazi onim putem koji je on odabrao. Pritom se ide i dalje, pa se čak i pojedino drveće, prema zahtjevu okolice, bira po vrsti i po habitusu, samo da zvijer ne mogne primijetiti promjene i varku koja joj se tu sprema. »Gvoždar« dosta puta na stazama ili na premetima sprijeći prolaz zvijeri. Bilo to da na njih navalja velike klade, krupno kamenje ili da preko njih obori koje stablo, on joj tuda zakrči put i na taj je način primora da ide drugim smjerom i na ono mjesto gdje je čekaju zapeta gvožda. Ovakve pripreme izvode se po utvrđenom nepisanom planu i znatno unaprijed, te, pravo uzevši, one sačinjavaju glavni dio »gvožđarskoga« rada. Sve se te pripreme moraju vršiti postepeno i neopaženo, tako da se zvijer na njih privikne i da se tuda slobodno kreće, sve dok joj se gvožda ne objese za nogu. Zato ni jedan pravi »gvoždar« neće proći šumom kraj premeta ili kojih drugih markantnijih mjesta a da ne pregleda okolicu. On ne može mimoći ni jedan trag da se ne sagne i da ga ne izvidi. Isto tako, on neće proći da ne ispita druge znakove koje je divljāč eventualno iza sebe ostavila.

Prema terenskim i vremenskim prilikama postupa se na razne načine i sa samim gvožđima. Ona se postavljaju na premetu ili na kome drugom mjestu kuda bi zvijer imala naići, ili kraj meke na koju zvijer dolazi u potrazi za hranom. Gdje se lovi na meku, postave se gvožda na takvo mjesto da zvijer ne može do meke doći a da ne nagazi na zapeta gvožda. U dosta slučajeva gvožda se polažu u vodu, a još češće medu žile koga stabla ili kraj panjeva. Prema sastavu i pokrovu tla, za njih se kopa gvožđanica u rahloj zemlji, u tvrdku kamenu ili u mekoj šumskoj stelji, a nekada se usijeca u drvetu i slično. U svakom slučaju, gvožđa se u gvožđanici pokriju, tako da ih zvijer ne vidi. Kao najbolje sredstvo za tu svrhu uzima se smet iz mravinjaka ili svježe konjsko dubre (fuškija). Prednost ovoga pokrova sastoji se u tome što on sadrži materije, koje su lakše i porozne, pa niti odveć terete daščicu niti mnogo upijaju vodu, a brzo se suše i ne mrznu. Kad ovome tehničkom dijelu lova dodamo i one dugotrajne pripreme, koje su mu nekad mjesecima, a nekada i duže vremena prethodile, onda tek dobivamo potpunu sliku »gvožđareva« djela, koje je u svakom slučaju pune pažnje vrijedno. Zađemo li u samu

stvar malo dublje i ako ovaj rad uporedimo sa drugim načinima lova, moramo se diviti moći kombinacije i lovačkoj vještini kojom vlada naš primitivan i u najviše slučajeva nepismen čovjek.

Osim svih naprijed opisanih odlika, lov gvožđima zahtjeva i fizički jaka, odvažna i potpuno zdrava čovjeka. Rukovanje gvožđima je vještina koja, pored znanja, zahtjeva zdrave šake i jake mišice. A posto se dosta puta za uhvaćenom divljači mora tragati po šumama i čestarima, to ovaj rad od »gvožđara« zahtjeva i odvažnost koja pred ničim ne preza. Gledajući na sve iznesene momente, morali bi »gvožđarima« dati prednost pred svim našim iocvima. Ja bih u tome bio toliko slobodan da bi iznenedu »gvožđara« birao one s pozitivnim osobinama i davao im priliku za potpunu naobrazbu u lovačkoj službi. A rad naših profesionalnih lovac ocjenjivao bih na prvom mjestu prema uspjesima postignutim u lovnu gvožđima.

Mora se istaći da je kod nas, zbog općih ekonomskih momenata, gvožđima mnogo teže loviti nego je to slučaj sa drugim zemljama u kojima vladaju sređenije prilike. Najveća je smetnja u tome što po našim šumama i drugim ispasištima stoka ili druge domaće životinje gotovo po svu godinu hoda. Zbog toga da se ne bi došlo u sukob sa vlasnicima tih životinja i naročito sa stočarima, potrebno je lov gvožđima ograničiti na izvjesne krajeve i na izvjesna godišnja doba, pa loviti samo na onim mjestima i u ono vrijeme kada to nikome neće biti na štetu. A to su, uglavnom, oni krajevi i oni predjeli u koje ne zalazi stoka, i u ono doba kada se stoka nalazi na stajskoj prehrani, odnosno kad nije po šumama na paši. Ko se ovoga pravila ne drži i ko sa gvožđima bezgla-vo srlja u šumu, taj ne samo što neće u ovome lovu uspjeti, nego će sigurno hvatati i sakatiti domaće životinje, za koje će vlasnicima morati nadoknaditi štetu, a u nekim težim slučajevima će morati za svoje nepromišljeno djelo i krivično odgovarati. Osim toga, ovakvim se postupcima ne stvara samo neraspoloženje prema dotičnom lovcu nego i prema svemu drugom što je u vezi s lovom i s gvožđima. U srdžbi, oštećeni stočar ne samo da tužbom i zahtjevom za otstetu progoni »gvožđara« nego povrh svega izmišlja još i razne načine osvete. Gvožđa u kojima vlasnik nađe svoje marvinče, »gvožđar« više ne vidi. Stočar ih u najviše slučajeva prisvaja sebi ili ih slupa i uništi.

Prilikom lova gvožđima mnogo se češće štete događaju na korisnoj divljači, medu kojom kod nas najviše stradaju srne, od kojih se ni jedna živa ne spasava iz gvožđa. Usljed velikog straha i silnog trzanja, najviše ih naprečac ugine. Meso divljači koja se uhvatila u gvožđa u najviše se slučajeva pokvari, tako da se za ljudsku ishranu ne može upotrijebiti. Za lovca koji se bavi uzgojem divljači ovakvi gubici su najteži, jer on tada ne gubi samo vrijednost uhvaćene divljači, nego osjeća i samilost za bezazlenom životinjom koja je uginula u najstrašnjim mukama.

S ovakvim momentima treba uvijek računati pa gvožđa ne davati u svačije ruke. A ako se već kome dade dozvola za lov gvo-

ždima, ne smije mu se nikada ni za jednu dlaku popuštati u svim mjerama predostrožnosti, nego svakog takvog lovca treba unaprijed opomenuti i učiniti ga za svaku pričinjenu štetu materijalno i moralno odgovornim. *Ukratko rečeno, lov gvožđima na prvom mjestu mora se prilagoditi ekonomskim, odnosno općim životnim prilikama dotičnoga kraja, a iza njih dolazi po važnosti sve ostalo.* I gdje to nije moguće drugočajje sprovesti, tu se hvatališta moraju vidljivim znakovima obilježiti, tako da ih se čoban sa svojim stadom mogne čuvati.

Ako izuzmemmo samo naše mnoge šumske zabrane po kojima nije dozvoljena ispaša stoke, eto »gvožđarima« terena napretek. U tim zabranama obično nije dozvoljeno kretanje izvan javnih puteva, pa sve da se s gvožđima i dogodi neka nezgoda, »gvoždar« ne može za nju odgovarati. Razumije se da i takve slučajeve treba izbjegavati jer nije svrha lova ljudima škoditi, nego koristiti i pomoći.

Lovio »gvoždar« gdje bilo u našim šumama, on nikada ne može biti siguran da mu u gvožđa neće upasti koja korisna životinja. Jer ako ništa drugo, ono se može dogoditi da mu u gvožđe upane koji lovački ili čobanski pas i da strada. Nažalost, u najviše ovakvih slučajeva opali ga »gvoždar« kukom po njušci i kao strvinu izbaci iz gvožđa, a rijetko se kada trudi i nateže da ga živa, pa makar i bez noge, iz gvožđa spasi.

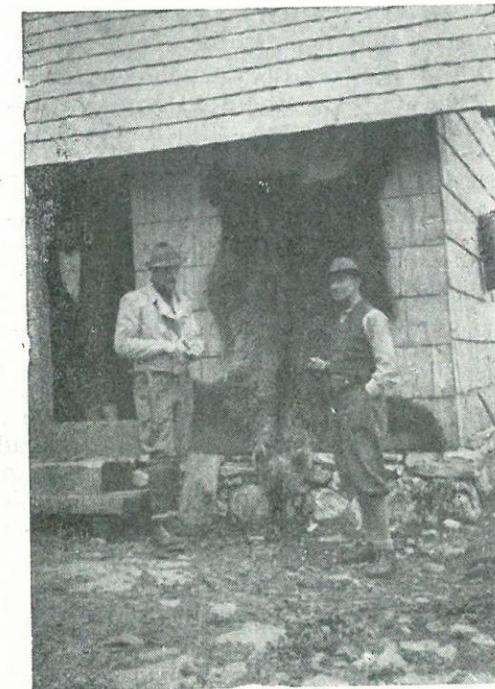
Svakako se mora istaći da se i ove neizbjježive štete, s kojima treba uвijek računati, mogu pažljivim radom svesti na podnošljiv minimum, te da one ne dolaze u obzir naprama velikoj koristi koju nam »gvoždar« može dati pravilnim radom. Prema tome se treba i ravnati. Ako »gvoždar« radi pravilno i korisno po zajednicu on zasluzuјe puno priznanje i treba ga u tome pomoći, u protivnom slučaju treba ga bez milosrđa i bez obzira iz šume ukloniti. Isto tako, sve neosnovane i pretjerane prigovore, koji se često puta dižu protiv »gvožđara«, treba u svakom slučaju pobliže ispitati i suzbiti. Naime, greške koje neminovno proističu iz lova gvožđima, dosta se puta naduvaju više nego što je to potrebno i na taj se način o ovome lovnu među neupućenim ljudima stvara loše mišljenje.

Na svijetu nema poštena čovjeka kome bi bilo ugodno činiti nešto zlo, pogotovo ako zna da za takvo djelo mora odgovarati. Svaki pametan čovjek takve slučajeve izbjegava, pa i naš »gvoždar«. Sigurno je da se među »gvožđarima« ponekada nađe i neki čovjek koji dobro zna da njegovom djelu nema drugog svjedoka osim guste šume i tamne noći, koja ne govori, pa se on prema tome ravna i radi. Uvjeren da nema živih svjedoka pomoći kojih bi mu se moglo dokazati njegovo djelo, on se pri svim počinjenim štetama čini nevješt »ni luk jeo, ni lukom mirisao«.

Ovakvi ljudi u nekim slučajevima namjerno love korisnu divljač i taj rad prikrivaju postojanjem šutnjom, pa je razumljivo da oni dosta puta i za osjetljivije štete ostaju nekažnjeni. Iskušan uzgajač divljači može ovakav rad u lovištu brzo ustanoviti, jer gdjegod se primijeti da opada brojno stanje divljači i usto

opaža šepava i sakata divljač, znači da su tu nesavjesni »gvožđari« na djelu, pa ih treba tražiti. U takvom slučaju može se dogoditi da se i na tavanu koga legalnog »gvožđara« nađe više srnećih nego vučjih koža.

Po našim se selima, kao svjedoci nesavjesnog rada »gvožđara«, mnogo češće mogu vidjeti sakate ili šepave domaće životinje. Svi su ovakvi slučajevi, uglavnom, nastali uslijed nesavjesnog rada navedenih ljudi. Ti ljudi su u stanju da prouzrokuju još i teže stvari. Nevješt ili nesavjestan čovjek može gvožđima i nehotice povrijediti samoga sebe ili druge ljudi. Ozlijedena osoba može biti onesposobljena za rad i na dulje vremena, a nekada i za čitav život, što je i razumljivo kada znamo da jaka gvožđa potaru kosti i potrgaju žile u svakom udu koje u svoje čeljusti zahvate.

Kapitalan medvjed ulovljen u lovištu Velež — 1933

Sve takve rane, zadate nečistim ili zarđalim gvožđima, redovno se daju na zlo i vrlo teško zacjeljuju.

Dosta sam puta po našim selima video ljudi šepave ili bez prsta, koji su gvožđima ozlijedeni, a čuo sam i za jedan smrtni slučaj u Bosanskom Petrovcu. Bilo je to davno, u vrijeme dok su još tamošnje prašume bile puste i neprohodne, i kada se lovilo u njima mnogo više gvožđima nego puškom.

U Velikoj Uvali pod Klekovačom nabasao je tada jedan nesrećnik na gvožđa koja su tu bila zapeta medvjedu. Ne sluteći nikakva zla, taj je čovjek išao stazicom i stupio na daščicu, koja je odapela gvožđa. A ta

su ga prihvatala svojim čvrstim čeljustima za cjevanicu ispod koljena. Gvožđa su bila toliko jaka i toliko teška da ih se jadnik vlastitom snagom nije mogao osloboediti, a ni na nozi nositi da bi mogao poći potražiti pomoć drugih ljudi. Osamljen u dubini šume i s tako teškim okovom na nozi, bez ičije pomoći, dugo se patio i na koncu umro u teškim mukama.

Kada se nakon nekoliko dana u selu pročulo da je čovjek nestao u šumi, digli su se seljani u potragu za izgubljenim. Nakon nekoliko dana mrtvac je nađen kraj jedne klade u Velikoj Uvali, s gvožđima na nozi. Kažu da su gvožđa bila vlasništvo nekog rođaka unesrećenog čovjeka, pa je stvar zataškana, tako za sobom nije povukla težih posljedica.

Po izvršenoj okupaciji austrougarska je državna uprava u ovim krajevima bila jako ograničila držanje pušaka, pa su iz toga razloga seljaci počeli mnogo više loviti gvožđima. A kako je taj lov zloupotrebljen na račun korisne divljači, te kako se on, onako kako ga je naš narod vršio, nije mogao uskladiti sa pravnim poimanjem jedne moderne države, to je tadanja uprava nastojala da posve zabrani lov gvožđima, i to na cijelokupnom području Bosne i Hercegovine, ali u tome nije uspjela.

Uzalud je bilo uskraćivanje dozvola za lov gvožđima, kao i strogo kažnjavanje prekršaja ili pljenjenje i uništavanje gvožđa. »Gvožđarima« se, kao ni vucima, nije moglo stati ukraj. Oni su sve kradom i šumovlakom produžili svoj zanat. Guste i neprophodne šume štitile su našeg »gvožđara« na svakom koraku. On je sa šumom srastao i postao okorjeli lovac, te bi uz njenu pomoć vješto izbjegao svakoj mjeri koju je vlast protiv njega preduzimala. Istovremeno je nova — tudinska — uprava lov gvožđima ograničila samo na službena i stručna lica, misleći da će na taj način u dovoljnoj mjeri postići tamanjenje grabežljive divljači. No ni to nije pomagalo, pošto je bilo malo sposobnog osoblja, a zvijeri mnogo. Vuci su se neprestano množili, a narod sve više jadičao i tražio da mu se dozvoli da hvata vukove u gvožđa, onako kako on to znade i kako je to od vajkada radio. Uvidajući opravdanost ovog zahtjeva i veliku korist od »gvožđara«, koji su stvarno, pa makar to bilo i ilegalno, mnogo vukova potamanili, popustila je upravna vlast i počela pojedinim osobama izdavati dozvole za lov gvožđima, ali samo za tamanjenje vukova. Te su dozvole davane besplatno samo pouzdanim ljudima, i to na kraći ili na dulji rok, a u nekim krajevima i na cijelu kalendarsku godinu.

Kako vidimo, ovaj je način lova svojevremeno dobio i svoju zakonsku formu, ali ni sa ovim nije postignut željeni cilj, tj. da se lovљenje vukova gvožđima legalizuje i lov gvožđima ograniči na najnužnije potrebe. U narodu je i nadalje ostalo još mnogo krivolovaca, koji su svoje običaje i tradiciju smatrali jačim od svakog pisanog zakona.

U današnje dobu malo se vodi računa o tome tobože zastreljom lov, a iz razloga što se on, ustvari, ne poznaje. Naime, ljudi koji u našoj državnoj uprave vode poslove u vezi sa lovom i ljudi koji se nalaze na čelu naših lovačkih organizacija u ovaj lov uopće nisu upućeni i on ih uglavnom ne zanima, što ima za posljedicu da se lov gvožđima na svim sektorima našega lovstva i po svim našim lovištima sistematski zanemaruje. U tome čini

izuzetak nekoliko državnih rezervatnih lovišta, u kojima se dva-tri profesionalna lovačka i šumarska organa, uz ostale svoje poslove, bave i lovom pomoću gvožđa. Oni uz vukove hvataju i ostale grabežljivice, i na taj način posredno mnogo doprinose uzgoju korisne divljači, kao što ujedno doprinose i svome vlastitom kućanstvu pošto im lov gvožđima donosi dosta materijalne koristi.

Pored toga, danas se od strane pojedinih ljudi po našoj i po inostranoj lovačkoj literaturi stavljaju prigovori da lov gvožđima nije humano sredstvo za hvatanje štetne divljači, pa ni za hantanje najveće štetočine — vuka.

Mi smo već ranije rekli da smatramo da za dalji opstanak vuka u prirodi nema nikakva opravdanja i da za njega ni jedno sredstvo ne može biti nehumano, samo ako ga njime možemo usmrтiti, pa je onda razumljivo da ni ove prigovore ne možemo usvojiti. Uostalom, treba znati da su se u svoj Zapadnoj Evropi lovci služili gvožđima kao pouzdanim sredstvom, sve dok se nisu riješili vukova. A pošto mi ni do danas nismo izvršili taj zadatak, ostaje nam pravo da se u našoj borbi protiv vukova služimo i gvožđima, i to sve dotle dok ne dodemo do konačnog cilja, tj. dok ne uništimo i posljednjeg vuka.

Prilikom tretiranja ovoga pitanja potrebno se dotaknuti i one njegove strane kojom se bavi zakonodavac, a to je izdavanje dozvola za lov gvožđima i izdavanje dozvola za prodaju gvožđa.

Kako iz svega izloženog vidimo, prema današnjim prilikama i duhu našeg vremena lov gvožđima spada u redovne dužnosti lovačkih i šumarskih organa. Prema tome, ovim ljudima gvožđa služe kao pomoćno sredstvo u izvršavanju postavljenih službenih zadataka, te nije potrebno da im se za držanje gvožđa i lov pomoću njih izdaje posebna dozvola. Dovoljno je da se radi kontrole vodi evidencija koji organi rade gvožđima, kojim brojem i vrstom oružja, kao što treba znati i lovište, odnosno područje u kojem se oni bave lovom.

Privatnim osobama koje se žele baviti lovom gvožđima, treba ograničiti držanje ovog oružja i usloviti ga sa dozvolom, koju izdaju upravne vlasti. Ove dozvole treba izdavati besplatno na molbu pojedinih lica. *S obzirom na štetu i na pogibelj koju može izazvati nesavjestan čovjek prilikom rada gvožđima, to svakog molioca, prije nego mu se takva dozvola dade, treba strogo ocijeniti, a oružje dati samo u ruke ozbiljnih i pouzdanih ljudi.* Te dozvole treba izdavati u slučajevima kada vucima nije moguće na koji drugi način stati ukraj, i to za lov samo u onim krajevima gdje to opće prilike dozvoljavaju i gdje se ne treba bojati da bi mogla biti »skuplja pita od tepsiјe«.

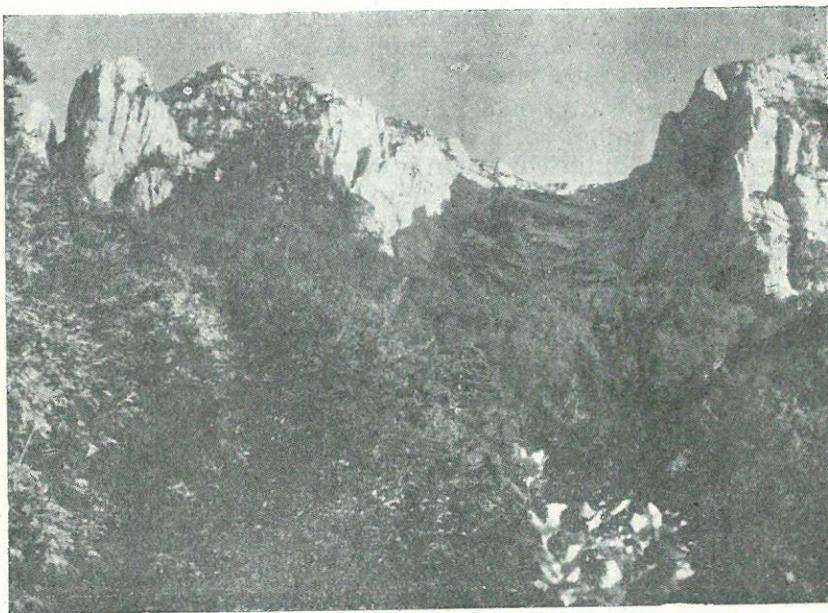
Za proizvodnju i prodaju gvožđa treba postaviti uslove slične onima koje se izdaju za vatreno oružje.

Prije nego što predem na izlaganje samog načina na koji se vukovi love gvožđima, smatram da je potrebno progovoriti koju riječ o vrstama gvožđa, kao i o osobinama koje ona treba da imaju.

Kao što god je u svakom zanatu uspjeh rada zavisan od kvaliteta i podesnosti alata kojim se on obavlja, tako je isto i uspjeh ovoga lova zavisan od vrste i kvaliteta gvožđa kojima se lovac služi. *Zbog toga svaki pravi »gvožđar« treba da se snabdiše što boljim i modernijim gvožđima i da, po mogućnosti, sasvim izbjegne rad zastarjelim i slabo izrađenim oružjem.*

Prilikom nabavke treba paziti da svaka gvožđa budu solidno građena, od dobrog čelika i željeza, te toliko jaka da mognu održati i najačeg vuka. Gvožđa ne smiju biti preteška ni preglomazna. Ako su preteška, onda ih je naporno nositi, a ako su preglomazna, onda ih je teško i nespretno postavljati i pokrivati u gvožđanici.

Pored toga, vrijednost dobrih gvožđa ogleda se u tome da li ona lako i sigurno odapinju, te da li dobro zaskaču. Kod običnih domaćih gvožđa treba dobro paziti na daščicu. Ona mora da budu tačno dimenzionirana prema veličini i obliku čeljusti kada se

Prenj-Planina

one nalaze u zapetom stanju. Između čeljusti i dašćice nikada ne smije biti toliko šupljine da zvijer može kroz nju proturutiti šapu jer će u tome slučaju i najbolja gvožđa zatajiti.

Da bi gvožđa mogla pravilno funkcionsati, potrebno ih je kao i svaku drugu spravu, uredno održavati, odnosno čistiti i podmazivati.

Gvožđa, po pravilu, treba držati na suhom i zračnom mjestu, gdje ne mogu primiti bilo kakav miris od kojeg bi se zvijer plašila. Zato se ona najviše drže u šumi u kojoj kladi, pod žila-

ma drveća ili u kojoj pećini i na sličnim mjestima. A ima slučajeva, gdje to iznimne prilike zahtijevaju, da se drže i u tekućoj vodi.

Ukoliko gvožđa nisu izražena i sasvim čista, potrebno ih je četinom ili listom očistiti i istrljati. Isto tako je dobro prije upotrebe gvožđa istrljati stočnim izmetom, čijeg se smrada zvijer ne plasi. Kako gvožđa, tako isto prije rada treba i ruke oprati i istim sredstvom istrljati. I pored toga, prilikom rukovanja gvožđa se ne smiju doticati rukama više nego što je to neophodno potrebno.

Zapinjanje velikih i jakih gvožđa, naročito onih na dva pera, težak je i opasan posao za jednog čovjeka. Zato je za ovaj rad potrebno imati pouzdana i vješta pomoćnika, sa kojim se lakše i brže radi.

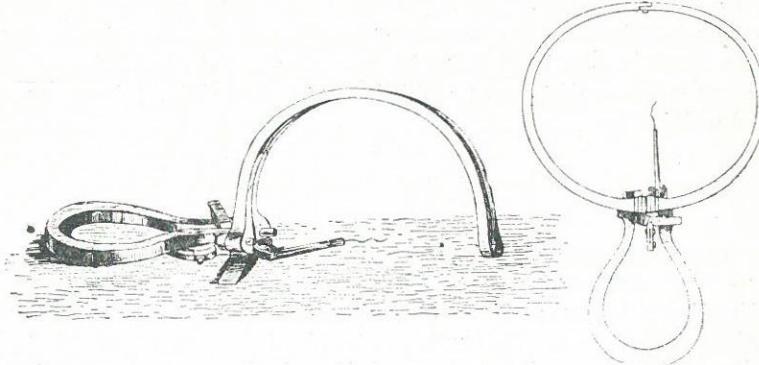
Iskusan »gvožđar« nikada ne rukuje gvožđima uz gvožđanicu, već on obično prvo priredi gvožđanicu, a sama gvožđa zapinje podalje na strani, te ih u takvom stanju donese i u gvožđanicu položi. Na taj način on oko gvožđanice ostavi najmanje traga, po kojem bi ga zvijer mogla osjetiti.

U svakom slučaju, pa bilo to da se radi sa jakim dvopernim ili manjim, običnim gvožđima, treba im zakočiti čeljusti kako se gvožđa prilikom manipulacije ne bi omaknula. U tu svrhu nalazi se na okviru svih modernih sprava zapirač, a na peru dvopernih gvožđa nalazi se alka (kolut), pomoću koje se ona mogu zakočiti.

Gvožđa ima više vrsta, a za hvatanje vukova upotrebljavaju se sljedeća:

1. Gvožđa bez dašćice — klještine »Schwannenhals«)

Ova se gvožđa sastoje od jakog pera, velikih čeljusti i kline sa vrpcem (žicom), na koju se pričvršćuje meka. Gvožđa su rade na obliku polukruga i nemaju okvira kao gvožđa sa dašći-

Klještine

com. Čeljusti su im uz pero pričvršćene jakim šarafima, a povijene su kao labudi vrat, pa im je Nijemac po tome i da ime »Schwannenhals«.

Ova su gvožđa kod nas vrlo malo poznata, a uvezena su iz Austrije i iz Njemačke, gdje im je prava domovina. Njima se obično služe samo lovci po profesiji. Danas se ova sprava izrađuje seriski u tvornicama.

Čeljusti su im jake, glatke i bez zubača. Za hvatanje vukova uzimaju se ona s rasponom čeljusti od 63 cm. Samo pero je dugo 49 cm, a težina im je oko 7,5 kg. U njih se zvijer namami na meku, koja se pričvrsti na klin uz otponac gvožđa. Ova gvožđa hvataju zvijer za vrat — odnosno za šiju — i to u momentu kada ona zagrize meku. Toliko su jaka da udarac njihovih čeljusti obično zdrobi šiju zvijeri, pa svaka brzo ugine.

Rukovanje ovim gvožđima zahtijeva mnogo vještine i dosta opreza. Pošto ih ni jedna zvijer ne može dugo nositi, to se na njih ne veže ni lanac ni kuke, kao što se to čini kod gvožđa sa dašćicom.

Naziv »klještine« dao sam im zato što hvataju slično poput klješta.

2. Gvožđa sa dašćicom

a. Gvožđa sa pričvršćenom dašćicom (metalnom)

Ovo je moderna sprava za hvatanje, koja se dosada izrađivala u drugim državama, odakle se nama uvozila. Tek u najnovije vrijeme izrađuju se takva gvožđa i u našoj državi i prodaju u trgovinama uz ostalo oružje.

Dašćica na njima je radena od tanka, ali čvrsta metalna, a na okvir gvožđa pričvršćena je pomoću šarafa ili zakivaka. Kod jednopernih gvožđa pero se nalazi u okviru, a kod dvopernih pera se nalaze sa strane.

Čeljusti su im tupo nazubljene i nikada se ne dotiču jedna druge, već se između njih ostavlja uvijek jedna praznina, veličine od 3 do 5 mm. Ovaj se razmak ostavlja radi toga da čeljusti gvožđa ne čine otvorene rane na nozi oko koje su se sklopile, te ujedno da uhvaćenu nogu ne stežu toliko da bi se u njoj potpuno prekinula cirkulacija krvi i da bi se noga umrtila. Zdrobljeni i umrtiljeni nogu zvijer ima običaj sama pregristi, i tako se gvožđa oslobođuti.

b) Gvožđa sa slobodnom dašćicom

Ova je vrsta gvožđa naš domaći proizvod, primitivno su radena, a kuju ih seoski kovači i cigani. Ima ih sa jednim ili sa dva pera. Prva su poluovalnog oblika, a druga — četvorouglasta.

Čeljusti su im pune oštih i šiljastih zuba, koji su posebno — svaki za sebe — za čeljusti pričvršćeni. U tome im je velika mana, jer se baš zbog tih zuba najviše divljači i izgubi. Zapravo, ovi oštiri zubi često puta uhvaćenoj zvijeri zdrobe i iskidaju udo koje su gvožđa uhvatila, u tolikoj mjeri da ga — prilikom trzaja zvijeri — obično same čeljusti gvožđa odnosno njihovi zubi otkinu.

Na svaka gvožđa sa dašćicom pričvršćene su kuke ili lanac na čijem se kraju nalaze kuke pomoću kojih uhvaćena zvijer, obično nakon kratkog bijega, zapne za koje tanje stablo, grm ili za žile u zemlji, tako da s toga mjesta ne može više gvožđa odvuci niti se sama maknuti. Dosta puta se na kraju lanca umjesto kuka pričvrsti sidro, pomoću koga gvožđa zapnu za navedene predmete. Kuke ili sidro nikada ne valja zakačiti za koje obližnje stablo, žile ili šta slično jer će se iz tako pričvršćenih gvožđa uhvaćena zvijer, u prvim i najjačim trzajima, iščupati ili će otrgnuti udo za koje su gvožđa zaskočila i uhvatila. U svakom slučaju, treba paziti da i ovaj dio oružja bude jak i izrađen od solidna materijala, te sigurno vezan odnosno pričvršćen za sama gvožđa, tako da ga vuk ne može savinuti ili prekinuti. Jer koliko je to važno, i koliko se sam vuk znade snaći i u momentu kada mu gvožđa već vise o nozi, vidjećemo iz sljedećih primjera.

1914 godine uhvatio je nadlovac Spitzer u Busovačkoj Planini, u jednoj prostranoj guštari, staroga vuka u gvožđu. Gvožđa su bila dosta jaka, a imala su dugačak lanac sa sidrom na kraju. Taj je vuk s tim gvožđima na nozi išao stranom sve poprijeko, kroz guštaru više od 500 m, i to tako vješto da nigdje nije o ništa zapeo. Spitzer mu je teško trag slijedio zato što je bila kopna zemlja, a gvožđa nisu kršila guštaru, odnosno drveće kroz koje se vuk provlačio.

Analizirajući ovaj slučaj, nas smo dvojica došli do zaključka da ovaj vuk nije skakao nizbrdo i okolo sebe mlatio gvožđima, kako to obično u ovakvim slučajevima biva, nego je namjerice išao stranom poprijeko, i to sasvim lagano i oprezno, zbog čega ni gvožđa nisu ostavila jačeg traga iza sebe. Dalje smo došli do zaključka da u momentu kada se vuk provlačio guštarom, lanac sa sidrom nije mogao biti slobodan, te je vuk, zahvaljujući jedino toj okolnosti, mogao otici tako daleko a da se nije zapetljao i o nešta zakačio. Najvjerojatnije je da se lanac, već pri prvim skokovima i trzajima koje je činio uhvaćeni vuk, prebacio naprijed i sidrom zapeo o sama gvožđa, što je vuk morao osjetiti i iza toga se smiriti, te prema datoj situaciji udesiti svoje držanje.

Bilo kako, čitav ovaj slučaj, tj. bježanje stranom a ne nizbrdo, kao i lagano hodanje s gvožđima na nozi, karakterišu vuka kao vrlo pametnu životinju.

Povodom ovoga slučaja reče mi Spitzer da u narodu postoji vjerovanje kako je vuk toliko pametan da on, kada se uhvati u gvožđa i kada osjeti pogibelj koja mu od toga prijeti, lanac s kukama prihvati u zube i tako ga nosi dokle god može, samo da s njime ne bi o šta zapeo. Čak mi reče da je jednom u nekoj starijoj njemačkoj knjizi o tome nešto čitao. Na moj osmijeh dobrodušno mi primijeti: »Ja vjerujem«.

Nekako koncem mjeseca decembra 1920 godine uhvatio je taj isti Spitzer u Kruščici vuka u jedna manja, ali čvrsta lisičija gvožđa, marke Weber Hennan.

Na lancu ovih gvožđa nije bilo ni kuka ni sidra, pa ih je osigurao polugom. Žicom je za lanac vezao jaku bukovu sječanicu, pomoću koje se uhvaćena divljač trebala zapetljati i ustaviti u prvoj guštari na koju naide, kao što se to obično dešava kada je lanac osiguran kukama ili sidrom. Poluga je bila oko 1,5 m dugačka i radi ravnoteže tačno po sredini privezana. Kada se uhvaćeni vuk sa gvožđima na nozi u guštaru stvarno zapetljao, trgao je i grizao na sve strane oko sebe, a kada je došao do poluge, pregrizao ju je tačno uz povez, tj. po sredini, tako da se ona pre-

kinula u dva dijela i lanca oslobođila. Vuk je to, razumije se, odmah osjetio i pobegao s dosta lakim gvožđima na nozi, a da ga Spitzer više nije mogao ni stići ni pronaći.

Neko vrijeme iza toga slučaja čulo se od čobana da se po šumama u okolini Kruščice klatari jedan vuk s gvožđima na nozi, ali da se vrlo vješto krije, tako da mu se ne može u blizinu prići.

Nakon puna četiri mjeseca dana, u aprili 1921 godine, neki seljak u Prokosu kod Fojnice, ubio je kocem među svojim ovcama vuka koji je imao gvožđa na nozi.

Ovaj je slučaj provjerio natšumar Raichman u Fojnici, koji je vodio postupak oko isplate taglike za ovoga vuka. On je ustanovio da je vuk na nozi nosio gvožđa marke Weber Hennan (dakle Spitzerova gvožđa), i da je bio toliko oslabio i iznemogao da ga je seljak mogao lako dostići i kocem ubiti.

Prema tome je potpuno sigurno da je to bio onaj isti vuk iz Kruščice, koji se, kako vidimo, iako s gvožđima na nozi, ravna četiri mjeseca po tamošnjim šumama krio i na neki način prehranjivao.

Prelazeći na samo vršenje ovoga lova spomenućemo sva tri načina na koje se s gvožđima love vuci, a to su:

1. Na premetima i po stazama ili na sugrebima po kojima zvijer prolazi ili se privremeno zadržava.
2. Na strviništima ili na »vukojedinama« na koje zvijer dolazi radi žderanja hrane, i
3. Oko klanica i torova gdje se vuk navadi dolaziti u kradu stoke.

Lov gvožđima na premetima, po šumskim stazama i na sugrebima

Na premetima, po šumskim stazama ili na sugrebima obično se lovi u gola gvožđa, tj. bez upotrebe meke i bez ikakva drugog sredstva pomoću kojeg bi se zvijer u gvožđa navela. Izuzetak u tome čini lov klještinama, kojima se uvijek i u svakoj prilici lovi pomoću meke. Isto tako se »gvoždar« prilikom lova na sugrebu služi jednim pomoćnim sredstvom, ali kako ćemo iz daljeg izlaganja vidjeti, to su rijetki i izuzetni slučajevi. Prema tome, u ovome se lovu »gvoždar« može koristiti samo svojim znanjem i običajima zvijeri, računajući uvijek i na dosta lovačke sreće, pa i na puki slučaj. Ipak se može reći da uspjeh ovoga lova najviše zavisi od izbora pravoga mjesta za podapinjanje gvožđa. Oko toga se najviše trudi i sam »gvoždar«, te za kopanje gvoždanice najviše bira klance, tjesnace između stijena ili između klapa, raskrsnice staza ili sugrebe na premetima, kao i druga posebna mjesta.

Svaka gvožđa moraju u gvožđanicu tačno uklapati i biti pomno i horizontalno postavljena, vrlo oprezno zapeta, te lagano šušnjem pokrivena.

Gvožđa se pokrivaju granom, kojom se radi poput metle, a nikada golom rukom. Uz gvožđa treba zamesti granom i svaku ugaženu stopu na zemlji. Grančica kojom se gvožđa pokrivaju ne smije se nikada kidati sa koga obližnjeg stabalca, a naročito ne sa niskog. Po svršenom poslu grančicu treba odnijeti i sakriti na nekom podaljem mjestu, a nikada je ne valja ostaviti da leži na onome mjestu na kojem se s njom radilo.

Sve ove mjere čine se iz opreza. Koliko zbog same zvijeri, toliko i zbog prolaznika koji bi i po ovom malom znaku mogli primijetiti da se tu nešto krije, te pronaći gvožđa.

Između mnogih gvožđara« koje sam imao priliku upoznati, među našim lovačkim osobljem i među brojnim seoskim lovcima, najviše mi je oko zapelo na nekom Vidu Kecmanu iz Drinića. Premda se on od mene uvijek poput vuka krio i izbjegavao svaki susret sa mnom, ipak mi ga je uspjelo otkriti kao »gvožđara« i s njim sklopiti poznanstvo. Već pri prvom susretu odala su mi ga kao »gvožđara« dva patrljka od prstiju na lijevoj ruci, koje su mu vjerovatno negdje vlastita gvožđa odgrizla.

O Vidovoj lovačkoj sposobnosti govorilo se po selu dosta, a posebno o njegovoj vještini u lovnu gvožđima. Seljani su o tome pričali prave priče, koje su još povećale moje interesovanje za rad toga čovjeka. Nastojao sam da pošto-poto udem u tajne toga gvožđarskog majstora i oko toga sam se dugo vremena i sve do tle trudio dok na koncu nisam uspio da steknem toliko povjerenja da bi mi ponekad, uz čašicu rakije, inače uvijek mučaljivi Vid dobacio tek po koju mrvicu od svoga lovačkog znanja. Vid se najradije bavio hvatanjem kuna u gvožđa, ali o tome lovu uopće nije htio govoriti, bojeći se valjda da bih se time mogao koristiti i ja ili da bi to mogao prenijeti kojem drugom čovjeku. Kuna je za njega bila uvijek »rudnik zlata«, nešto što je za toga seljaka pretstavljalo stvar iznad svega drugog.

Dok sam ja svakom zgodom nastojao da iz njega izvučem što više od njegova lovačkog znanja, dotle je on vazda škrtario i izbjegavao pozitivne odgovore. Na taj način, ne vjerujući mnogo jedan drugome, održavali smo dosta dugo naše poznanstvo na priličnom otstojanju. Moram naglasiti da sam u ono malo Vidovi riječi čuo dosta korisnih stvari o logu gvožđima, a s njim sam doživio i sljedeći jedinstven slučaj.

Mjeseca novembra 1904 godine jednog jutra banu mi u kuću dječak iz susjedstva s porukom od Vida da odmah dodem njemu po nekom šumskom poslu. Sluteći da tu može biti u pitanju samo lov i ne oklijevajući ni časa opremio sam se i krenuo u Kecmansku Dolinu Vidovoju kući. Nakon uobičajenog pozdrava i kratka odmora kraj ognjišta produljili smo skupa put u Kozlinsku uvalu da vidimo njegovu noćnu lovinu, o kojoj mi nije htio ništa drugo reći, nego »vidjećete šta još niko nije vidiо«.

Kad smo došli u Kozlinsku uvalu, išli smo jednom šumskom stazicom koja je vijugala između mnogih i velikih klapa. Na jednom mjestu Vid je zastao i upro prstom u obližnju vrtacu pokazujući mi pod jednom ogromnom kladom dva vuka savijena u klupku.

Oba su vuka bila uhvaćena u jedna gvožđa. Ležali su iznemogli i skvrčeni jedan kraj drugoga, a da se ni maći nisu mogli. Skupa s Vidom sam ispitao ovaj izvanredan lovački doživljaj i ustanovio da je tuda prolazilo više vukova, i to po svoj prilici vučica sa ljetošnjim štencima, koje je iza sebe vodila. Išli su stazom u čoporu po običaju redom jedan za drugim i morali su se držati sasvim blizu, tako da su u jedan mah dva vuka skupa stupili na dašćicu gvožđa. A nije isključeno da su se igrali u blizini gvožđa i na taj način omakli otponac koji je sastavio čeljusti gvožđa. Prednji vuk se uhvatio zadnjom, a stražnji prednjom nogom. Oba uhvaćena vuka su bili ljetošnji štenci, a gvožđa su bila toliko jaka da su ih

oboju mogla održati. Oni su se u gvožđima mnogo trzali i međusobno toliko klali da je sve oko njih bilo uprskano krviju i posuto dlakom, koju su u borbi sa sebe trzali. Na mjestu gdje su zapeli gvožđima, izrovali su čitavu udubinu u kojoj smo ih i zatekli.

Sličan slučaj ovakvog lovačkog uspjeha nisam imao prilike nikada vidjeti, a ni od koga drugog čuti.

Krasan primjer ove vještine imao sam priliku vidjeti kod nadlovcu Jakova Martinovića 1928 godine u državnom rezervatom lovištu Kruščici.

U tome je lovištu poznat vučiji premet, koji vodi iz Sipova Brda u Ljubić, i obratno, a nalazi se na samom potoku Kruščici ispod Lučevca. Na tome premetu — u koritu potoka — još i danas leži jedna ogromna klada, koju zapljuškuje voda toga potoka. Ona se može vidjeti i s puta koji uz potok vodi, a kojim često prolaze šumski radnici i drugi ljudi.

Kada vuci nađu na to mjesto, oni skaču s jedne obale na tu kladu a s klade na suprotnu obalu, i na taj način predu potok a da ne okvase nogu. Vještost oku nadlovcu Martinoviću, koji je tuda skoro svaki dan prolazio, nije ovaj vučiji most mogao ostati neprimijećen.

Prilikom jednog ljetnog obilaska lovišta, kada sam pecao pastrmke u potoku Kruščici, upozori me Martinović na tu kladu i reče mi da će na nju postaviti gvožđa i pokušati uhvatiti vuka. Malo vremena iza toga razgovora usjekao je na kladi gvožđanicu i pokrio je mašinom tako vješto da je ni vuci ni ljudi koji su prolazili stazom nisu mogli primijetiti.

Talasi gorskog potoka su sve ljetno zapljuškivali kladu i praznu gvožđanicu. Pored klade u potoku su ležala gvožđa, s kojima je vrijedni nadlovac čekao zgodan čas za izvršenje svoje namjere. Martinović je i dalje tada prolazio ne prilazeći tome mjestu, tako da нико nije mogao ni slutiti šta on spremi. Tek onda kada je sa drveća u sav mah počeo opadati list i kada je vuk odjenuo svoj zimski čurak, odlučio je nadlovac da privede kraju svoje još ljetos započeto djelo. Jedne večeri u sutoru izvadio je iz potoka gvožđa i zapeo ih u isplakanu gvožđanicu, koju je opet vrlo pažljivo pokrio mašinom.

Kada sam jedne nedjelje u kasnu jesen došao u Kruščicu da kao obično pregledam stanje u lovištu, iznese mi Jakov još svježe krvno ogromne vučice koju je na dotčnom mjestu uhvatio. Svojom lovačkom vještinom i dosljednošću imponirao mi je i ovom prilikom taj čestiti i vrijedni lovac, kakvih sam malo u svome životu upoznao.

Vuci se u noćno doba vrlo rado zadržavaju oko manjih čistina, na šumskim progalamama ili na raskrsnicama šumskih puteva i staza. Na takvim mjestima, obično po rubu šume uz osamljene grmove i stabla, uz pojedino veće kamenje ili humke, često mokre. Iza mokrenja se protežu i grebu čaporcima po zemlji, slično kao što to i psi čine. Narod za ovo veli da bacaju sugreb. Sugrebe je lako naći i poznati, jer se obično »bacaju« na jednom mjestu. Na takvim mjestima bude zemlja noktima izgrebana, a dosta puta i plitko — kao zubačom — razrovana, te bus i šušanj s nje skinut i daleko oko sugreba razbacan. Za ovaj vučiji običaj mnogi »gvožđari« znaju, pa svaku priliku iskorističu i na takvim mjestima zapinju svoja gvožđa. Radi sigurnijeg hvatanja zvijeri, na sugrebu se, prema prilikama i okolnostima, može staviti i više gvožđa u jedan mah.

Neki Suljo Futić iz Bosanskog Petrovca zapeo je u Zdenom Dolu na jednom poznatom sugrebu troja gvožđa oko jednog grma. Vuk koji je na sugreb došao istovremeno se uhvatio na dvoja gvožđa. A to je moglo biti samo ovako: kada je jednom nogom zapeo u jedna gvožđa, toliko se uplašio i naglo skočio, te pri tome skoku drugom nogom odapeo druga gvožđa, i tako se u dvije noge čvrsto »obuoč« da više nije mogao ni s mesta maći. Suljo ga je drugi dan kraj sugreba našao i dotukao.

Lovci koji postavljaju gvožđa po sugrebima najviše nastoje da uz kucanje ulove vučicu. Tako ubijenoj životinji oni oprezno izvade mjeđuh, iz koga mokraču iscijede u kakvu čistu bočicu i tako je sačuvaju. Kada se među vucima javi prvi nagon za parenjem, oni sve više traže jedan drugoga i počinju se noću sastajati te oko sugreba zadržavati. Lovac koji u to doba postavlja gvožđa po sugrebima da bi na njih što više primamio vukove, poškropi gvožđa, gvožđanicu i tlo oko njih urinom iz bočice. Miris urina upaljene vučice privlači i nadražuje muškarce, koji za njim njuškaju i oko sugreba tapkaju, dok se koji vatreniji ne zaboravi pa ne upane u gvožđa i na taj način svoju strast kožom plati.

Lov gvožđima na strviništa (vukojedinama) i na postavljenu meku

Gdjegod se pronađu strviništa životinja koje su poklali vuci, tu se i »gvožđaru« pruža prilika za uspješan lov. I ovo naši seoski lovci dobro znaju, pa žure da što prije zapnū gvožđa oko takvih strvina. U dosta slučajeva prilikom ovog lova vuk se uhvatiti već prve noći i sa zorom obveseli vrijednog »gvožđara«.

Ali je zato tehnički dio lova na vukojedinama mnogo teži nego na onim mjestima koja su za postavljanje meke naročito izabrata i priređena. Ovakva slučajna strviništa, odnosno vukojedine obično se nadu na otvorenom i slobodnom prostoru, na kojem zvijer može sa sviju strana i bez zapreka prići strvini. Stoga lovcu u najviše slučajeva nije moguće zatvoriti pristupe strvini jednim ili dvojim gvožđima, nego »gvožđar« na vukojedini mora zapeti više gvožđa. *Ona se oko strvine postavljaju tako da zvijer ne može doći do nje, a da ne nagazi na zapeta gvožđa. Prilikom postavljanja gvožđa, kao ni prije toga, strvina se ne smije dirati niti s mesta micati.*

Lov sa više gvožđa koja se oko jedne strvine postavljaju istovremeno ima i tu prednost što vuk prije nego što počne žderati strvinu, ima običaj da je mnogo obilazi, pa je mnogo vjerovatnije da će se uhvatiti u ovom slučaju nego kada su kod strvine postavljena samo jedna gvožđa.

U slučajevima kada se lovi na postavljenu meku, u prirodi se odabere takvo mjesto ili se izabratu mjesto na umjetan način tako ograniči da se pristup strvini omogući samo jednim prolazom, na koji se gvožđa postave. U takvim se slučajevima postavljena meka, odnosno strvina, obično zatrpa u kakvu usku pećinu, pod koju kladu ili među krupno kamenje. Pošto zvijer obično pokušava da prokopa strane ovih tjesnaca i da na taj način dode do hrane, to se okolica umjetnih strviništa zatrpa kladama ili kamenjem. Dosta puta se meka baci u kakvu jamu, zakopa u zemlju ili nabaci na koje stablo, sa koga je zvijer ne može dohvati. U svemu je važno da postavljena meka od sebe pušta smrad i da zvijer do nje ne mogne doći a da ne upane u gvožđa.

Ko zna u prirodi izabratu zgodno mjesto za polaganje odnosno postavljanje meke, taj na njemu može gotovo svu godinu sa

uspjehom raditi. Razumije se da u ovakvom načinu lova postoji velika mogućnost da se u gvožđa umjesto vuka uhvati lisica ili koji pas skitnica, ali to su, kako smo već rekli, neizbjježive stvari.

U čitavom ovome lovnu mora se imati u vidu da je vuk neobično lukava životinja, koja će često puta osjetiti postavljenu varku te pokušati da se dočepa meke, a da se gvožđa i ne dodirnu. Zbog toga se i sama gvožđa moraju postavljati tako vješto da mu se to onemogući.

Čuvar lova Osman Drežnjak, koji je kod nas poznat kao odličan lovac na divokoze, bio je ujedno i vješt »gvoždar«, koji je s vukom doživio i pripovijedao mi sljedeći slučaj:

»U Bukovu Podu, kod Jablanice, postavio sam na jedan hrastić, dosta visoko, tj. koliko god sam mogao sa zemlje dohvati, jedno uginulo janje kao meku za vuka. Oko hrastića sam zapeo troja gvožđa, i to tako da vuk, po mome računu, nije mogao do meke doći i skinuti je a da ne stupi na dašćicu bilo kojih gvožđa.

Vuk je meku osjetio i dolazio joj po noći, obilazio oko gvožđa i oko hrastića, ali se nije dotakao gvožđa ni meke. Četvrtog jutra kada sam došao da obidem gvožđa snebivao sam se od čuda. Sva troja gvožđa su stajala zapeta i netaknuta, a janjeta nije više bilo na grani. Došao je vuk i otrgao ga sa grane, a da ni na jedna gvožđa nije nagazio. Odmah iza gvožđa našao sam malo prosuta runa i utrven šušanj, gdje je vuk janje požderao. Na koji je način vuk do janjeta došao i skinuo ga sa hrastića a da ne upadne u gvožđa, ja ne bih mogao protumačiti.«

U ovome lovnu ne treba obraćati neku posebnu pažnju vrsti upotrebljene meke jer vuk nju, po pravilu, nikada i ne zagrize, nego je obično osjeti po vonju, odnosno po smradu, kada se meka već nalazi u stanju raspadanja. Pored toga, gladan vuk u nekim slučajevima mnogo ne bira vrstu zaloga. O tome sam se i sam uvjerio jednom prilikom mjeseca oktobra 1906 godine.

U Kozlinskoj uvali loveći srne ubio sam tada jednu lisicu. Moj tadanji lovački pomoćnik mali Obrad Lazarević guleći kožu s ove lisice prijetio se da u našoj blizini ima jedno zgodno mjesto, među nekim kladama i kamenjem, na kome bi se mogla postaviti meka i zapeti vuku gvožđa, pa se odmah odlučio za taj poduhvat i za meku odabrao lisičju strvinu.

S puno vjere u uspjeh dao se brzo na taj posao. Pročistio je odabranou mjesto, postavio meku i ispred nje iskopao gvoždanicu, te konačno postavio u nju svoja gvožđa. Ja sam sa strane promatrao svu ovu manipulaciju s dosta nepovjerenja, jer je Obrad sve radio nekako nabrinu i dosta površno, s čime se ja nisam mogao složiti. Sa svim tim skupa, više u šali nego ozbiljno, još bi se i mogao pomiriti, ali meka, koja se sastojala od oderane lisice, nije mi se dopadala. Držao sam da vuk na lisiču ne može biti pohlepan, pogotovo ne u ovakvom lovištu gdje ima na svakom koraku na pretek srneće divljači. Jedine povoljne činjenice u cijelom Obradovom radu bila su dobro izvjetrena gvožđa i dobro odabranou mjesto za kopanje gvoždanice, odnosno za postavljanje gvožđa. Naime, Obradova gvožđa su tu negdje u blizini još od zime ležala, tako da su bila potpuno izvjetrena.

Po svršenom poslu krenuli smo Uvalom dalje. Obrad u nadi kao da je već ogrnut »vučinom«, a ja s nevjericom u ovu lovačku majstoriju.

Iduće nedjelje trebalo je obići gvožđa. A pošto smo zajedno lovili, kao i u svakoj drugoj prilici, to smo pošli smijerom koji nas je vodio gvožđima u Uvali, gdje je trebalo provjeriti rezultat Obradova rada. Primičući se gvožđima ubrzao je Obrad korake i već izdaleka povikao da oko gvožđa nije sve u redu i onako kako smo to u prošlu nedjelju ostavili. I zbilja, gvoždanica je zjala prazna, a na dnu joj je ležala sama dašćica. To nam je bio siguran znak da se u gvožđa nešta uhvatilo. Po tragu smo brzo usta-

novili da je to bio vuk, a po razrovanoj zemlji i ozlijedenom drveću vidjelo se kuda je on sa gvožđima na nozi bježao. Slijedeći mu trag brzo smo ga našli u bliskoj kraškoj vrtači, gdje se lancem sa gvožđa zapetljao u gustu ovršicu jedne jelove izvale, odakle se nije mogao dalje maknuti. Uzalud se vuk tu trzao i otimao, zemlju razrovao i sve oko sebe zgrizao, jaka gvožđa nisu popuštala. Zatekli smo ga sasvim mirna i iznemogla, tako da na našu pojавu nije pokušao ni bježati niti se trzati. Kao da je znao da mu nema pomoći — studio se i krio svoje oči.

Moj Obrad se svome lovačkom uspjehu toliko radovao da nije mogao smisliti pravi način na koji bi zvijer ubio, a da joj se što više osveti. Meni nije dao pucati, nego je htio pod svaku cijenu da on vuka svojom rukom doteče. Na koncu se u tu svrhu poslužio jednim jakim kolcem, kojim je počeo vuka nemilice udarati po glavi. Na nekoliko udaraca vuk je ko-

O. Lazarević s kerovima Milana Kneževića u Driniću 1905 g.

losalno parirao, dočekujući kolac u zube. Domalo se vidjelo da malaksa va, dok ga kolac nije zahvatilo između očiju tako strahovito da mu je svu lubanju smrskao.

Ogulivši mu kožu, po običaju smo ga rasporili i pregledali mu stomak da ustanovimo čime se hranio, te smo prebrojili džigerice da saznamo koliko mu je godina. Sjećam se da je imao devet režnjeva na džigerici, ali ni danas ne znam koliko je godina imao taj stari mužjak.

Lov gvožđima kraj klanice ili kraj tora

Vrlo su rijetki slučajevi da se vuk provlači kroz rupe u plotu, ispod brvana u klanicu ili kroz ogradu u tor. On se uvijek više pouzdaje u svoje čvrste noge i elastične mišice, pa radije preskace ove prepreke nego da se provlači kroz njihove pukotine ili rupčage. A ako ipak ljudi za takav slučajan vučiji prolaz saznavaju, to na njemu podapinju gvožđa.

Razumljivo je da ova plašljiva zvijer u tjesnu prostoru još lakše osjeti postavljeni gvožđa, odnosno podmetnutu varku, pa je i iz toga razloga uspjeh ovoga lova uvijek problematičan.

Vuk nekada ima običaj da se navraća i da se šunja okolo klanica i torova, gdje vreba priliku da u zgodnom momentu pokolje stoku. »Gvožđari« prate to njegovo kretanje te ponekad imaju običaj da na podesnu mjestu zapnu svoja gvožđa sa namom da bi na njih mogao natrapati vuk. Ne treba isticati da se ovo vrlo rijetko dešava, a da u ovako podapeta gvožđa umjesto vuka mnogo češće upadne koja seoska sukerina ili torni pas.

Na koncu moram istaknuti da se pravi »gvožđari« rijetko kada služe ovim načinom lova, jer oni svoga vuka traže i love u šumi, a za čuvanje tora i klanice su pozvani čobani i njihovi psi.

Hvatanje vuka u jame i u ograđene kotareve

U prastara vremena, kada ljudi još nisu poznавали drugih savršenijih sredstava za odbranu od zvijeri i kada нико nije računao s utroškom vremena bavili su se, uglavnom, ovakvim načinima lova vukova. U tu svrhu oni su na vučijim premetima kopali duboke jame u koje su zvijeri hvatali. Jame bi obično vješto i lagano pokrivali granjem, tako da ih zvijer ne bi mogla primijetiti, a kada bi ona na taj maskirani otvor stupila, propala bi kroz njega i upala u jamu iz koje se više nije mogla spasiti. Tu bi je lovac zatekao i lako dotukao.

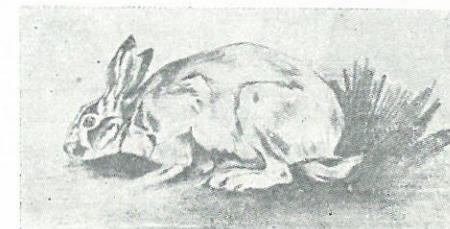
Braneci svoje dobro od zvjeradi, ljudi su u lovu postepeno napredovali i izmišljali druga sredstva za njihovo hvatanje, a među ostalim su počeli na nekim istaknutim mjestima po šumama praviti kotarove i ograde za hvatanje vukova. U te kotarove bi zatvorili živo bravče, obično jare i janje, kao mamac za vuka, koji bi u tor ulazio jednim uskim prolazom, kojim se nije mogao natrag vratiti i tako bi se vuk u toj ogradi ulovio. Kotarovi su se pleli od pruća ili gradili od žioča i stalno su stajali na odabranim odgovarajućim mjestima.

Današnje moderno doba sa mehaniziranim sredstvima za lov toliko стоји изнад тих застарjelih metoda lova da se više ne може ni pomisljati na vučiju jamu ili vučiji tor. Zastarjele su i same priče o tome, a kamoli ne jalovi poslovi u koje bi trebalo ulagati dragocjeno vrijeme i teško zasluženi novac, a gotovo ni sa kakvim izgledom za uspješno hvatanje vukova. Čudnovato je da su i u posljednje doba u našim krajevima neki ljudi ponovno uspjeli nametnuti vlasti takve prazne teorije, kojima su se smijali svi ozbiljni ljudi.

Vučiji torovi pravili su se u Bosni i Hercegovini dug niz godina »ureda radi« i obavezno u svim vučarnim krajevima, a u njih nikada nije ulovljen ni jedan jedini vuk.

Ti su torovi godinama stajali prazni i uglavnom su služili seoskoj čobančadi za igru i zabavu, a ozbiljnim ljudima za ruglo i sramotu. Sve te smiješne i djetinjaste naprave pravljene su na silu, a isto tako su i trpljene, dok ih konačno nije izgrizao Zub vremena.

S obzirom na to da je ove lovačke naprave stvarala, uglavnom, ljudska nemoć i prazna mašta, to ih danas nije moguće više ubrajati među savremene lovačke običaje, pa se iz toga razloga više i ne želimo upuštati u praznu i jalovu priču o tome poslu.

Lov vuka kerovima i konjima (»Parforcejagd«)

Na ovaj se način, uglavnom iz zabave, love lisice i, kako kažu, vuci u nekim zapadnoevropskim državama, naročito u Engleskoj i Francuskoj. U Americi se ovako love prerijski vuci, koji su znatno manji od našeg vuka, a žive po prostranim i golum prerijama i nazivaju se »koyot«.

Ovo se lovljenje obavlja bez puške, pomoću mnogih pasa i jašući na najboljim konjima, te spada među omiljene sportske zabave najotmenije aristokracije i velikih bogataša, a nikada siromašnijih narodnih slojeva. Sav taj lov, ustvari, spada u sport u kojem se učesnici lova natječu u jahačkim vještinama, a nikačo lovci u svome znanju i lovačkim sposobnostima, kao što je to kod nas slučaj kada se love vukovi.

Ljubitelji ovoga lova drže po stotinu pasa, po desetine skupocjenih konja i posebno osoblje — sve izvježbano za tu svrhu. To sve стоји toliko skupo da našim socijalnim i materijalnim prilikama ne bi moglo odgovarati. Iz tih razloga taj se super-gospodski lov nije mogao kod nas ni udomačiti.

Apstrahirajući socijalnu i fiskalnu stranu ovoga lova, treba spomenuti da se na ovaj način naš gorski vuk ne bi mogao ni loviti. On je, jedno, mnogo veći i jači od kojota, a što je još važnije, on živi i krije se po šumovitim brdima i planinama, gdje mu ni psi ni konji sa najvještijim jahačma nisu dorasli. Ali kad smo već spomenuli taj lov, reći ćemo i o njemu koju riječ u najkraćim potezima.

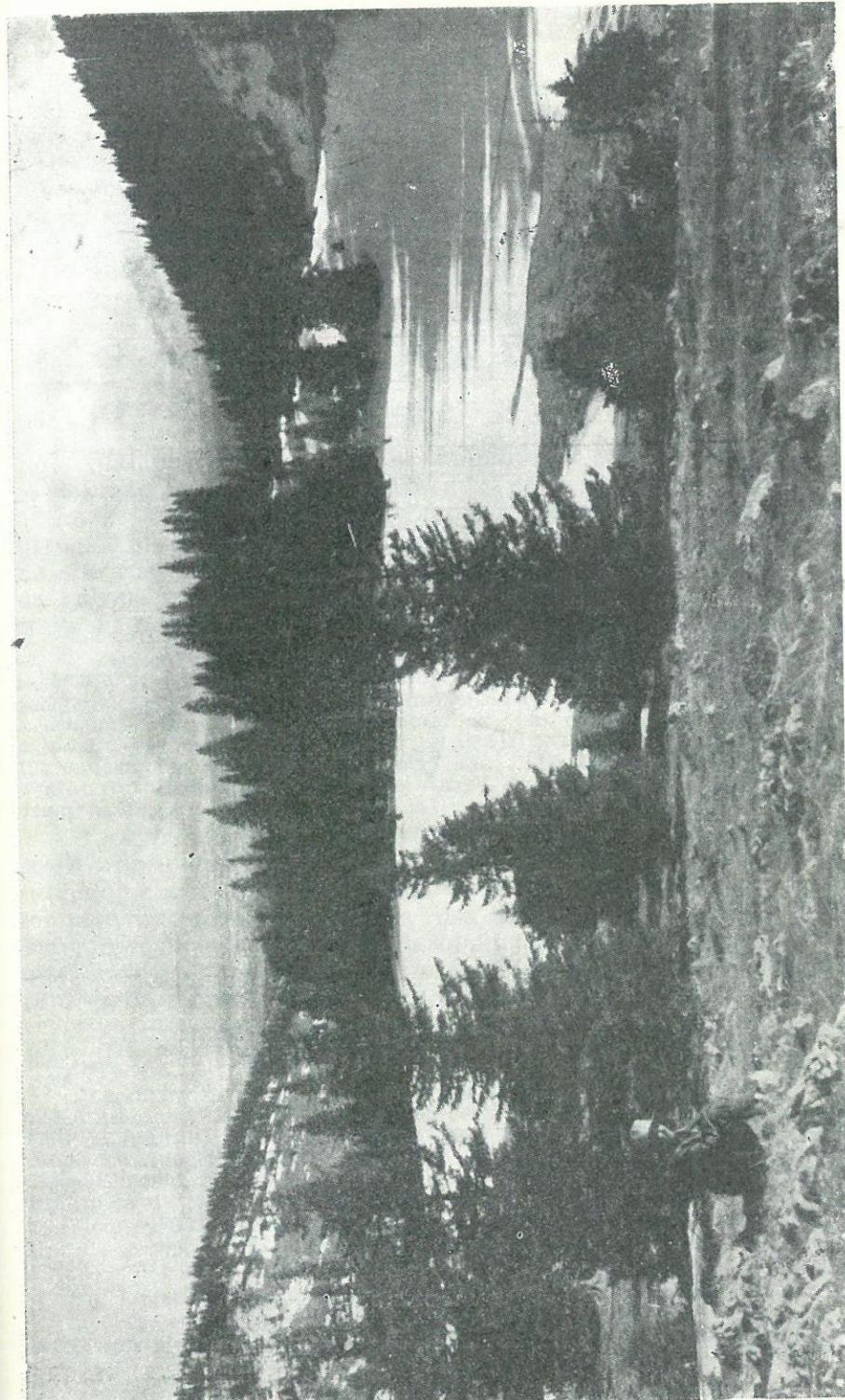
Ovakav lov se obavlja u većem društvu, s velikom parodom i s vrlo skupom jahačkom opremom. U lovku kao jahači, uz gospodu, učestvuju i mlade i ambiciozne dame, koje su tome sportu, odnosno jahanju vješte.

Za »vukom« se pusti 50 do 100 kerova, koji ga gone poput naših kerova kada pred sobom imaju lisicu. Za njima idu lovci na konjima. U bijesnom i vratolomnom utrkivanju natječu se ovi jahači ko će od njih što prije preteći kerove i postići »halali«. Pri tome utrkivanju desi se da mnogi konj posrne i da se polomi ili ozlijedi, a nije rijetkost i da sam lovac strada.

Psi gone vuka sve dotle dok ga ne dostignu, a onda ga obično zadave. Pobjednik lova je onaj jahač koji je prvi stigao lovinu i okitio se njenim repom.

Početak i svršetak lova oglašuje se trubom.

Da ovaj lov nikada neće prodrijeti u našu sirotinju sigurna je stvar, jer njega i među aristokratima i plutokratskim gavanim biva izdana-udan sve manje.

Projletna prošarica na Ljubošnji-Planini

UNIŠTAVANJE

TROVANJE VUKOVA

Svaki naš današnji rad na tamanjenju vukova bez sumnje je dokazao da je trovanje vukova najuspješniji način njihovog masovnog uništavanja. O tome ćemo se lako uvjeriti, ako iz statistike o utamanjenim vukovima uzmemmo procenat koji otpada na one vukove koji su utamanjeni otrovom i procenat koji otpada na one vukove koji su utamanjeni pomoći svih drugih sredstava ili načina.

S obzirom na okolnost da mi danas za dokazivanje ove postave ne raspolažemo odgovarajućim podacima iz vremena Austrije ili stare Jugoslavije, to ćemo se mi u ovu svrhu poslužiti podacima naše evidencije o utamanjenim vukovima u razdoblju od 1946 do 1949 godine. U ovom razdoblju utamanjeno je prosječno godišnje po 430 vukova, od kojih je 150 vukova, ili 35%, utamanjeno otrovima, ili je kao mladunčad živo poхватano u brlozima ili su pojedini vukovi slučajno utamanjeni na kakav drugi način.

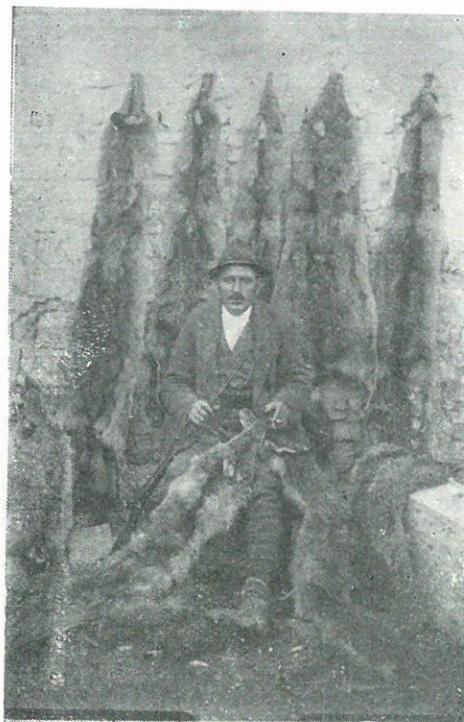
U ovim godinama nije vršen neki naročito intenzivan rad na trovanju vukova. Vrijednost nagrade koja se isplaćivala za utamanjenog vuka bila je dosta niska, a sam kvalitet otrova i tehnika rada prilikom trovanja nisu bili na nekoj osobitoj visini. Svi su ovi momenti, u malo blažoj ili jačoj formi, postojali i ranije, tako da i rezultati našeg najnovijeg rada približno odgovaraju ondašnjem vremenu.

To nam potvrđuje prenesena predaja i lično iskustvo naših starijih šumarskih i lovačkih stručnjaka.

Tokom ovoga rada redovito i dosta često se dešavalo da je u jedan mah i na jednu meku trovano po pet, šest ili sedam, pa čak i više vukova. Tako je, naprimjer, nadšumar Anton Hangi zimi 1922/23 godine na Oštroj Glavi, na Jahorini Planini, na jednu ovcu otrovao pet vukova. Lugar Okica Simović, zimi 1923/24 godine, na Korijenu — Jahorina Planina — otrovao je na jednog konja sedam vukova. Lugar Simica Todorović, zimi 1925 godine, u Brkulama kod Vareša, otrovao je na dvije ovce (vukojedinu) šest vukova. Lugar Boško Popadić, u mjesecu martu 1937 godine, u Jadoviku kod Bihaća, otrovao je na jednu kravu (vukojedinu) sedam vukova. Lugar Milan Lukić, u mjesecu decembru 1947 godine, u Blatnici kod Teslića, otrovao je na jednog konja (vukojedinu) sedam vukova. Lugar Džafer Musić, u mjesecu februaru 1950 godine, u Konjuh Planini kod

Tuzle, otrova je na jedno tele pet vukova. A poznat mi je slučaj da je u Laktu kod Nevesinja, na jednog konja otrova čak devet vukova.

Iako je sigurno da se ovakvi uspjesi ne mogu postići ni jednim drugim sredstvom ili načinom tamanjenja vukova, ipak se kod nas, stjecajem okolnosti, trovanju vukova nije posvetila dovoljna pažnja. Osim toga, i sam taj rad, od vremena kada je započeo pa sve do danas, pratio je čitav niz grešaka i nedostataka.

S. Jamina s krznima otrovanih vukova

To je imalo za posljedicu da primjena otrova u našoj borbi protiv vukova, usprkos postignutih uspjeha, nije dala one rezultate koji su se očekivali i koji su se, pažljivim i stručnjim radom, stvarno mogli postići.

Mi ćemo u sljedećem izlaganju iznijeti te nedostatke i greške, a pri tome nećemo ulaziti u detalje ili pojedine lokalitete. Sva se iznesena opažanja odnose na otrov strihnin, jer se kod nas dosada pomoću ovog otrova najviše i gotovo isključivo radilo.

Evo šta o tome navodi moj otac u jednoj bilješci o trovanju vukova:

»Već se na teoretskom polju pokazalo da sve ono što je dosada o trovanju vukova pisano u njemačkoj literaturi ni izdaleka ne odgovara našim prilikama, te se to, prema tome, ne može kod nas svršishodno primijeniti. Uvaženi stručnjaci H. M. Kaditsch von Pferd, F. B. Laska,

Matter itd. zanosili su se u svojim djelima mnogo stvarima i opažanjima iz krajeva u kojima vladaju sasvim druge ekonomski i lovačke prilike nego što su naše. Stoga oni (Laska) kod nas, u BiH, u svome radu nisu mogli ni potpuno uspjeti, iako se po njihovim receptima na sve strane radilo. Ako tome još dodamo potpuno nepoznavanje našeg naroda i njegova života od strane tih autora, onda smo našli prave razloge zašto njihove teorije nisu mogle kod nas prodrijeti.

Žalosno je pri tome da smo mi u BiH sve naše znanje o trovanju vukova zbili na jedine dvije neznačne brošurice. (Simet: »Uputa o trovanju vukova strihninom« i Knežević: »Vuk, medvjed i divlja svinja«). Po našim stručnim časopisima načinjato je ovo pitanje više puta, ali nikada nije obrađeno temeljito i kako bi trebalo, pa od svega toga pisanja nismo imali mnogo koristi«.

Kako vidimo, već pomanjkanje jednog solidnog teoretskog djela ili uputstva po kojem bi se imalo vršiti trovanje vukova pretstavljaljao je krupan nedostatak u ovome radu. Ono je ujedno dobrom dijelom doprinijelo da su se kod naših ljudi u ovome pitanju uvriježila mnoga pogrešna shvatanja i razni nepravilni postupci u njihovom praktičnom radu. Svakako da je u tome radu bilo i grešaka ili nepravilnih postupaka koji imaju sasvim drugo porijeklo. A bilo je i toga da su neke teorijski dobro postavljene stvari u praksi izvitoperene ili su pogrešno sprovedene.

Međutim, prilikom neuspjeha koji su se u dosta slučajeva pokazivali u našem radu na trovanju vukova, kod nas bi se redovito i gotovo isključivo krivica bacala na slab kvalitet otrova. Konstatovalo se da dobiveni otrov nije valjan i dalje se u stvari nije ulazio.

Stvarno, bilo je dosta slučajeva da je nabavljan i po terenu podijeljen otrov lošeg kvaliteta, čije djelovanje prethodno uopšte nije bilo ispitano, tako da se njime, ni uz najstručniji postu-

pak, nisu mogli postići dobri rezultati u radu. Ali u praksi je bila mnogo češća stvar da se ni sa dobrim otrovom nije pravilno radiло. Takav bi otrov uslijed slabog čuvanja već prije upotrebe dočazio u doticaj sa vlagom ili važduhom i uslijed toga se mijenjao i gubio svoju ubitačnu snagu. Ali su najmnogobrojnije greške činjene prilikom upotrebe, odnosno prilikom polaganja otrova.

Umjesto da je otrov u postavljenu meku umetan u propisno izrađenim trovanicama, on je u meku usipan u zareze koji su u njoj napravljeni nožem ili je po meki jednostavno posipan, što je još gori i nepravilniji postupak. Na taj način ne samo što bi se otrov razvodnio i izgubio ubitačnu snagu nego je on zagorčao čitavu meku, tako da je vukovi, već nakon prvog zaloga, nisu htjeli više ni okusiti.

Pored toga, u slučajevima kada se radilo pomoću propisno izrađenih trovanica, dešavalo se da količina otrova u trovanici nije bila dovoljno dozirana, naročito kod tvorničkih preparata, koji su obično rađeni na osnovu laboratoriskih opita, te da sama meka nije bila zatrovana dovoljnim brojem trovanica.

Trovanice su najradije umetane u plećke, rebra, butove ili druge spoljašnje dijelove postavljene strvine, dok bi njena iznutra, koju vuk najradije ždere, ostajala nezatrovana.

Na izbor vrste meke i na mjesto njenog postavljanja, nije se dovoljno pazilo, već bi se za meku upotrebljavala strvina životinje do koje se na najlakši način dolazilo, a sama meka bi se postavljala na mjesto na koje bi je bilo najlakše dovući. Divljač se za meku upotrebljavala vrlo rijetko, iako ona pretstavlja materijal kojim je, u najvećem dijelu naših šumovitih lovišta, prvenstveno trebalo raditi.

Isto tako se nije dovoljno pazilo da se zatrovane meke polože na vrijeme, tj. već početkom zime, nego je to redovno kasno rađeno, tako da bi se izgubilo ovo — za trovanje vukova — dragocjeno vrijeme.

Sa strviništima se radilo vrlo malo, i to na jedan umjetan način koji našim prilikama ni najmanje ne odgovara (parkiranje, smradišta itd.).

Otrovi su dosta puta dolazili u ruke pojedinih nestručnih ili nesavjesnih ljudi, koji bi činili štetu po kraju u kojem su otrov polagali, tako da su kod samog naroda štarvali opravданo nezadovoljstvo i otpor prema ovome radu.

Bilo je slučajeva da je rad na trovanju vukova bezrazložno ometan od pojedinih lica koja su dirala ili pomicala zatrovane meke, krala otrov ili otrovanu divljač ili su radila druge slične stvari, a da ona za te svoje postupke nisu uzimana na odgovornost od strane vlasti ili kažnjavana, kako je to trebalo učiniti.

Kao i gotovo svakom drugom načinu tamanjenja vukova, tako je i njihovom trovanju naročitu smetnju činila neograničena paša stoke po svim našim krajevima i, posebno, izgon stoke u šumu u zimsko doba.

Bez sumnje je da je u čitavom ovome radu bio najkrupniji nedostatak pomanjkanje jedne smišljene osnove i sistema po kojem bi se imalo vršiti trovanje vukova. Taj je rad godinama prepustan šumarskim ustanovama ili čak pojedinim šumarskim službenicima, a oni nisu imali dovoljno podrške ni od strane državne uprave ni od strane drugih ustanova ili lica koja su bila dužna i zainteresovana da ga pomognu. Državna je uprava trovanje vukova obično pomagala besplatnom podjelom otrova, a zatim bi zadužene ustanove ili lica pustila da se sama bore sa svim mogućim poteškoćama.

Sve su ovo bili sitniji ili krupniji uzroci koji su uslovili da kod nas upotreba otrova u cilju masovnog uništavanja vukova nije mogla naći svoju pravu i punu primjenu.

Imajući u vidu iznesene greške i nedostatke, mi ćemo u sljedećem izlaganju iznijeti kako bi ubuduće trebalo vršiti trovanje vukova. S obzirom na to da naše izlaganje treba da posluži kao

Nastup zime

uputstvo za praktičan rad na terenu, to se mi prilikom obrade ovoga pitanja i dalje nećemo mnogo služiti teorisko-literarnim podacima, nego ćemo se više oslanjati na ona pozitivna iskustva i znanja koja su naši ljudi dosada stekli u ovome radu. Žao mi je da pri tome nisam mogao konzultovati znatan broj naših iskusnih stručnjaka jer bi u tom slučaju i moje izlaganje sigurno bilo potpunije i dokumentovanije.

Trovanje vukova se vrši u zimsko doba, tj. u vrijeme kada vukovi teško dolaze do svježe hrane i kada oni, progonjeni glađu

i studeni, gube prirođenu opreznost, pa bez mnogo ustručavanja žderu strvine uginulih životinja. Sva vještina ovoga rada sastoji se u tome da se iskoristi pomenuta vučja slabost, da se vuk prevari i navede da zagrize u zatrovani meku, koju smo mu u tu svrhu podmetnuli na podesnom mjestu.

Pored toga, trovanje vukova vrši se u zimsko doba i iz toga razloga što je po tragovima u snijegu moguće istraživati i prona-laziti otrovane vukove, dok je to po kopnoj zemlji vrlo teško činiti.

Početkom zime, odnosno sa prvim snijegom, treba započeti trovanje vukova, a koncem zime i topljenjem snijega treba trovanje prekinuti. Iako je ovo osnovno pravilo, kojeg se treba pridržavati prilikom ovoga rada, ipak je razumljivo da se u nekim slučajevima, obično radi opštih ekonomskih prilika koje vla-daju u jednom kraju ili radi zaštite pojedinih vrsta divljači ili sličnih momenata, trovanje počinje kasnije ili se ono ranije pre-kida. Isto tako, ima slučajeva da se otrovi polažu zimi kada ne-ma snijega, kao i u drugo godišnje doba. Naprimjer: ako je na-stala zima bez snježnih padavina, to ipak treba otpočeti trovanje vukova, ili ako se radi o vukojedini na koju se vuk rado vraća, to otrove nekada treba položiti, makar na najkraće vrijeme, i u po ljeta.

Najpodesnije momente za trovanje vukova pretstavljaju po-četak zime, period iza prestanka vučije kucanje i konac zime. A evo zašto:

Početkom zime, koji je obično praćen jačim padavinama snijega, vukovi se iznenada nadu u teškoj situaciji jer se tada naj-veći dio domaćih životinja, koje su im dотле pretstavljale glavni izvor prehrane, povlači sa šumske ispaše i prelazi na stajsku ishranu. Istovremeno, divljač mijenja svoj dosadašnji način ži-vota i zavlaci se u zimska staništa, gdje je vukovi teško prona-laze i još teže dostižu, jer je ona u to vrijeme još uhranjena, jaka i oprezna. Zbog toga vukovi su prisiljeni da potraže druge izvore za svoju prehranu. Među ostalim, oni tada vrlo rado žde-ru strvine na koje nađu. Na tačnom poznavanju ovih momenata treba otpočeti trovanje vukova.

Svakog pravog lovca (trovača) to vrijeme ne smije zateći ne-pripravljena, nego ga mora zateći spremna, sa osiguranim me-kama i izrađenim trovanicama, kako bi sa prvim snijegom mo-gao polagati otrov.

U akciji trovanja vukova u zimskoj sezoni 1949/50 godine uzelo je učešća 17 šumskih gazdinstava i 50 sreskih narodnih odbora, od kojih su rad na trovanju vukova otpočeli pravovremeno, tj. u mjesecu decembru 1949 godine, svega dva šumska gazdinstva i šest sreskih narodnih odbora. Karakteristično je da su svi ovi organi sa rano postavljenim mekama postigli lijepe uspjehe.

Razlog zbog kojeg je period iza prestanka vučije kucanje podesan za ovaj rad jeste, kako je ranije rečeno, taj što se vukovi u toku kucanje mnogo istroše i izgledane, pa se iza toga više oda-ju lovnu i traženju hrane.

A razlog zbog kojeg je konac zime naročito podesan za trovanje vukova jeste taj što su vukovi tada, kao i sva ostala divljač, općenito uzevši, iscrpeni zimom, a proljeće u njima budi i pokreće životne snage koje se moraju regenerisati. Naravno da se to bez dobre ishrane ne može postići. Međutim, vučija ishrana je baš tada oskudna. Divljač je, došavši do svježe hrane, ojačala i dočepala se prošarice, na kojoj je vukovi po razmekšalom snijegu teško dostižu. A stoka se u to doba još drži u blizini sela i ne izgoni duboko u šumu na pašu, tako da vukovi teško i do nje dolaze. Zato oni u ovom prelaznom vremenu vrlo rado žderu pro-nadene strvine, čiji smrad na jugovini osjećaju na velike uda-jlenosti.

Prestankom zime, isto kao i njenim početkom, ujedno se mi-jenja čitava sredina u kojoj su se vukovi dojako kretali, pa im ni ta okolnost ne ide u prilog. Jer za vučiju čula, kolikogod su

Pogled iz doline rijeke Vrbasa na Vranicu-Planinu, kod Gornjeg Vakufa

pouzdana i osjetljiva, ipak je potrebno izvjesno vrijeme da se na ove promjene naviknu, a dотле je sigurno da će vukovi lakše pro-naći neku strvinu nego što će pronaći i savladati neku domaću ili divlju životinju.

Dok će se za vrijeme vučije kucanje, odnosno u mjesecima januaru i februaru, na zatrovanim mekama brojnije trovati vuci (mužjaci), dотле će se koncem zime, odnosno u mjesecima martu ili aprilu mnogo češće trovati vučice.

Vučica je u ovo vrijeme bremenita i otežala, pa stoga ona za-staje od svoga društva i traži podesno mjesto za brloženje. Bre-menita vučica mnogo izgladnjava, troma je i nepokretna, tako da teško dostiže i hvata žive životinje, a naročito divljač. Iz ovih

razloga ona se tada mnogo lakše odlučuje da zagrize u pronadenu strvinu. Razumije se da od ovakvog trovanja ima velike koristi jer se sa vučicom istovremeno uništi i čitav skot koji bi ona uskoro imala donijeti na svijet.

Zimi 1950 godine na Šumskom gazdinstvu Zvijezda u Semizovcu započeto je kasno trovanje vukova, tako da su službenici tog gazdinstva tek pri koncu marta i u prvoj polovini mjeseca aprila otrovali pet vukova, od kojih su dva vuka bili mužjaci, a tri ženke, u kojima je nadeno 21 mladunče.

Izneseno vrijeme, odnosno navedeni vremenski periodi, predstavljaju samo najpovoljnije prilike za trovanje vukova. Inače, taj rad treba vršiti sistematski u čitavoj zimskoj sezoni i pri tome se koristiti svakom sitnicom ili slabošću u vučjem životu.

U prošlosti su prilikom ovoga rada vanredno lijepi uspjesi postizani za vrijeme parenja vukova, i to u najviše slučajeva u mjesecu januaru, kada bi na zatrovanoj meku naišla čitava vučija kucanja i kada bi je ona, zaslijepljena strašću i gladu, bez mnogo predomišljanja požderala do posljednjeg zalogaja. Odatle je baš i došlo do toga da se kod mnogih naših ljudi uvriježilo mišljenje da je vučija kucanja, i velike studeni koje je obično prate, najpodesnije vrijeme za trovanje vukova.

To mišljenje zastupa i lugar Ilija Mrkajić, koji u trovanju vukova ima prilično iskustvo te je zbog uspjeha postignutih u ovome radu dobio treću Republičku nagradu 1948 godine. On veli da se vukovi tada u kucanji saberu u veće čopore, te progonjeni gladi i hladnoćom žderu svaku strvinu na koju nađu, pa makar njeno meso bilo smrznuto kao staklo. Po njegovom mišljenju, oni ipak tada najradije žderu strvine svojih uginulih drugova ili pasje strvine. Ovu pojavu on tumači time što se vukovi u toku kucanja mnogo između sebe kolju i proždiru slabije pojedince i na taj način se naviknu na vlastito meso.

Mrkajić mi je pripovijedao da je koncem mjeseca decembra 1948 godine, na Šiće Planini, u blizini mjesta Kapića, dao da se ubije jedna kobila koju je isjekao u četiri dijela i postavio po obližnjim vučijim premetima, koji su mu od ranije bili dobro poznati. Tri-četiri dana iza toga na jednu od postavljenih meka naišao je čopor od sedam vukova i sav se potrovarao. Vukove, od kojih su tri bili mužjaci i četiri ženke, pronašao je sve na udaljenosti do 150 koraka od meke.

Isti lugar pripovijedao mi je da je u mjesecu januaru 1948 godine slučajno otrovao jednoga vuka, čiju je oderanu strvinu odvukao na jedan poznati vučiji premet, pribio je kocem za zemlju i zatrovao. Uskoro je na tu meku otrovao još tri vuka.

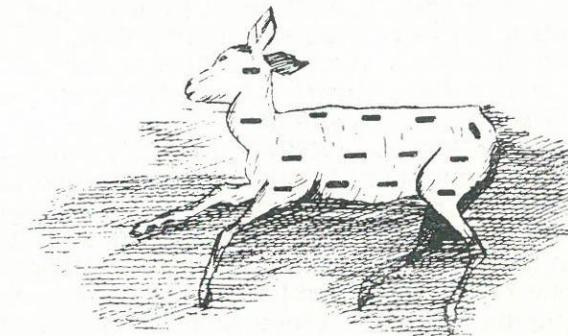
Svakako da ovi primjeri umnogome idu u prilog Mrkajićevo mišljenja, ali ipak zaključci koje je on iz toga povukao nisu pravilni, jer će se, kako smo to ranije naveli, početkom zime, po završetku vučije kucanje i pri koncu zime, iako pojedinačno ili u manjim skupinama, znatno češće potrovati vukovi.

Na području Direkcije šuma u Sarajevu otrovano je 1952 godine u mjesecu januaru 19 vukova, u februaru — 43, u martu — 47 i u aprilu — 44 vuka. Slična situacija je i na području Direkcije šuma u Mostaru gdje je iste godine otrovano u mjesecu januaru 26 vukova, u februaru — 33, u martu — 31 i u aprilu — 11 vukova (napominjem da Hercegovina ima znatno kraće zime.). Mišljenja sam da ovi podaci, uz ranije dato objašnjenje, u dovoljnoj mjeri potkrepljuju moju naprijed iznesenu tvrdnju.

Svaki čovjek koji namjerava trovati vukove treba da se prethodno detaljno upozna sa terenom na kojem namjerava vršiti ovaj rad, te da se tačno uputi u ostale životne prilike dotičnog kraja. A prije nego što pristupi samom polaganju otrova (zatrovanih meka) potrebno je da na osnovu ovih i drugih sličnih momenata izradi plan, odnosno program svoga rada. U tome programu treba predvidjeti na kojim mjestima, kakvom vrstom meke i u koje će vrijeme vršiti trovanje vukova. Razumije se da u prirodi, kao i u drugom životu, često puta iskrsku neki nepredviđeni momenti, ali to ne poriče potrebu planskog rada. Meni se čak čini da se bez prethodnog planiranja taj rad ne može ni vršiti znački i sa punim uspjehom.

Samo trovanje vukova, uglavnom se može podijeliti na sljedeće faze rada:

1. Nabavka, čuvanje i raspodjela otrova;
2. izbor vrste meke i mesta za njeno postavljanje;
3. izbor vrste otrova i izrada trovanica;
4. polaganje otrova odnosno zatrovanih meka, i
5. obilazak trovališta i uklanjanje zatrovanih meka.

Nabavka, čuvanje i raspodjela otrova

Za trovanje vukova upotrebljavalo se više vrsta jakih otrova, a u praksi se pokazao najboljim i kao takav do danas održao otrov strihnin. Pored strihnina, kod nas se za trovanje vukova upotrebljava i otrov cijanovodonika kiselina, poznata pod imenom »cijanovodikove ampule«.

Otvor strihnin je alkaloid koji se dobiva iz sjemena indiskog drveta *Strychnos nux vomica*. U sjemenu te biljke dolazi i alkaloid brucin, koji je također jak otrov. Zbog toga se prilikom proizvodnje nekih preparata namijenjenih trovanju zvjeradi nije ni odvajao strihnin od brucina, kako se to redovno radi kod strihninskih preparata koji se upotrebljavaju u medicini. Za trovanje vukova ne upotrebljava se čist otrov strihnin (*Strychninum purum*) pošto se teško topi, nego njegova so sa azotnom kiselinom (*Strychninum nitricum*). Ovu so sačinjavaju sitni, igličasti i bezbojni kristali.

Strihnin je otrov koji djeluje na nervni sistem, a uzet u većim količinama brzo dovodi do grča mišića za dihanje, što provozuje smrt gušenjem. U nervni sistem životinje otrov strihnin prodire resorpcijom iz sluzi u žvaljama ili iz sokova u probavnim organima, a može prodirati i direktno kroz krv, u kojem je slučaju djelovanje otrova znatno brže. Otrov počinje djelovati grčevima, koji se pojavljuju nakon 2—3 minute od momenta kada ga je zvijer uzela. Poslije 10—15 minuta grčevi se ponavljaju, a iza 2—5 ponovljenih napada nastupa smrt otrovane životinje. Ukoliko je otrov uzet u većim količinama, to se grčevi ponavljaju već u razmacima od 2 do 3 minute. Pri vrlo jakom trovanju dešava se da smrt životinje nastupi već u prvom napadu, odnosno u prvom grču. Na čovjeka smrtno djeluje doza od 0,03 grama otrova strihnina. Prema laboratorijskim ispitivanjima trovanice za trovanje vukova treba dozirati sa 0,25 grama otrova strihnina. Praksa je dokazala da je ta količina otrova premalena i da za vuka prilikom trovanja u prirodi treba dozirati sa 0,75—1,00 grama strihnina. Prema tome, u našem radu treba se pridržavati ovog praktičnog iskustva i trovanicu puniti navedenom količinom otrova.

Strihnin je otrov koji u praktičnom radu ne podliježe uplivu temperature, ali je on zato, kako smo naprijed vidjeli, dosta osjetljiv prema uticaju vode i vazduha, pa čak i svjetla. *Zbog toga otrov strihnin uvijek treba držati u hermetički zatvorenoj staklenoj bočici, a na suhu i zračnu mjestu.*

Cijanovodonična kiselina (HCN) u prirodi dolazi vezana kao glukozid u sjemenkama nekih biljaka, kao što su: gorki badem ili šljiva, ali u neobično malim količinama. Za praktičnu primjenu proizvodi se sintetski. Za trovanje vukova upotrebljava se cijanovodonična kiselina (obično 90% koncentrata) zatvorena u male posudice, radene od tankog i lomljivog stakla, tzv. ampule. Kad se staklena ampula rasprsne, cijanovodonična kiselina u doticaju sa vazduhom, naročito pri malo višim temperaturama, brzo isparava i prelazi u gasovito stanje i ona tada intenzivno mirše na stucane sjemenke gorskog badema.

Cijanovodonična kiselina je veoma jak tkivni otrov, koji ima tu osobinu da remeteći tkivne procese dihanja izaziva gašenje samog dihanja i samim tim prestanak života otrovane životinje. Na tkivni sistem životinje ovaj otrov djeluje udisanjem kroz pluća ili kroz kožu. Djelovanje otrova udahnutog kroz pluća znatno je brže i sigurnije. Pri trovanju većim količinama otrova smrt životinje nastupa momentano, dok pri trovanju manjim količinama otrova kod životinja prvo nastaje povraćanje, teško dihanje, grčevi i jako kočenje vrata i glave, a zatim postepeno prestanak dihanja i sama smrt.

Jedna kap cijanovodonične kiseline ubija psa, a 10—20 kapi konja. Za trovanje vukova ampule se pune sa 2 ili 2,5 cm³ otrova, odnosno sa 20 ili 25 kapi cijanovodonične kiseline.

Cijanovodonična kiselina je otrov koji je jako podložan uticaju temperature, tako da ona već na +25°C vri, a na —15°C smrzava se. *Zbog toga se preporučuje da se ove ampule uvijek drže u tvr-*

dim i jakim kutijama ili sandučićima, i to zamolane u pamuk, piljevinu, sitnu talašiku ili drugi sličan materijal, a na prohlađnu i jednako temperiranu mjestu izvan stanova ljudi ili domaćih životinja. Naprimjer: treba ih držati zakopane u bašti. Isto tako pakovane treba ih nositi na teren, odnosno do mjesta na kojem će biti upotrebljene.

S obzirom na to da i životinja otrovana cijanovodičnom kiselinom, zbog isparavanja otrova kroz kožu, može otrovno djelovati na svoju okolinu, to s njom treba postupati oprezno i ne prialaziti joj dok se potpuno ne ohladi.

Nabavku i raspodjelu otrova za čitavo područje Republike treba da uvijek vrši jedna državna ustanova, odnosno nadleštvo. Ta ustanova mora biti upućena u svojstva koje treba da ima otrov koji se upotrebljava u ovu svrhu, kao što treba da prati i njegovu praktičnu primjenu na terenu. Kod nas je svojevremeno tu dužnost obavljalo Ministarstvo šumarstva, a danas je obavljaju druge šumarske ustanove, pa nema ozbiljna razloga da se ta praksa promjeni.

Prilikom nabavke otrova uvijek treba težiti za renomiranim i isprobanim preparatima, kao što je naprimjer Merkov strihnin sa brucinom. Makar ti preparati bili i nešto skuplji, na taj se izdatak ne smije osvrati jer će se on u praktičnom radu već nadoknaditi. Potrebnu količinu otrova treba planirati prema broju meka koje se namjeravaju zatrovati. Pri tome treba računati da će se na jednu meku prosječno utrošiti 20 grama otrova strihnina ili 25 cijanovodikovih ampula.

U ustanovi koja vrši nabavku ili raspodjelu otrova njime treba da ruke jedan odgovoran službenik. Taj službenik mora otrov uvijek držati u kasi ili pod ključem u tvrdoj ladici, tako da do njega ne mogu doći drugi ljudi, a naročito djeca.

Za manipulaciju otrovom treba otvoriti materijalnu knjigu u kojoj se zaduženja vrše na osnovu dostavnice ili računa za nabavljeni materijal, a razduženja na osnovu otpremnica ili reversa za preuzeti materijal.

U svakom slučaju, prije nego što se izvrši raspodjela otrova potrebno je ispitati njegovo ubitačno djelovanje. U tu se svrhu daje obično psima, a rijede mačkama, 0,25 grama otrova strihnina ili jedna cijanovodikova ampula. Dobar strihnin, ukoliko je brzo došao u doticaj sa sluzi u žvaljama ili stomačnim sokovima, mora psa usmrtiti u vremenu do 15 minuta, a cijanovodikova ampula, ukoliko se rasprsnula u žvaljama, mora ga usmrtiti momentano.

S obzirom da su ovi otrovi strahovito ubitačno sredstvo kojim se može ugroziti ljudski život ili počiniti druga krivično kažnjiva djela, to se njihovo rukovanje ili upotreba smije prepustiti samo stručnim i savjesnim ljudima. Licima maloumnim, sklonim notornom alkoholizmu ili sličnim porocima, otrov se ne smije povjeriti u ruke. Radi sprečavanja ovakvih stvari naše je lovno za-

konodavstvo donijelo čitav niz pravnih propisa, čijih se odredaba prilikom rada na trovanju vukova potrebno striktno pridržavati.¹⁸⁾

Ljude koji nisu vični manipulaciji otrovima potrebno je pretvodno teorijski i praktično obučiti, pa im tek onda dati otrov u ruke. Poželjno je da ovi početnici u prvo vrijeme rade s iskusnim ljudima, pa tek iza toga da pređu na sasvim samostalan rad.

Raspodjela otrova spada u pripremne radove na trovanju vukova, stoga je potrebno da se pravovremeno pošalju otrovi ljudima koji će vršiti trovanje vukova, tj. još u toku mjeseca novembra.

S obzirom da je otrov strihnin skup uvozni materijal, treba ga štedjeti. Zato, a i zbog toga da bi se onemogućile eventualne zloupotrebe, otrovi treba da se po završetku sezone trovanja vukova povrate ustanovi koja je vršila raspodjelu. Razumije se da se to u nekim slučajevima, naprimjer ako se radi o lugarima ili čuvarima lova kojim će otrov možda trebati i u drugo godišnje doba, ne treba učiniti.

Izbor vrste meke i mjesta za njeno postavljanje

Kao meku za trovanje vukova, po mogućnosti, uvijek treba upotrijebiti onu vrstu domaće životinje ili divljači koja u dotičnom kraju živi, i koju vuk samim tim najčešće napada i uzima za hranu. Tako, naprimjer, ne valja da se u nizinama za meku upotrijebi ovca, a u planinskim predjelima svinjče. Isto tako ne valja da se u srnećim lovištima upotrijebi divokoza, a u divokozijim lovištima srna ili neka druga vrsta divljači koja se u tim lovištima rijetko nalazi. Vrlo je preporučljivo, a naročito u onim krajevima gdje se vukovi navade klati pse, da se za meku upotrijebi pasja strvina.

Za meku se mogu upotrijebiti komadi mesa, džigerica ili drugi dijelovi životinjskog tijela, ali je preporučljivije da se upotrijebje čitave strvine. Po pravilu, treba težiti da se upotrebljena ži-

¹⁸⁾ Pravilnik o sredstvima i načinu lovlijenja i tamanjenja nezaštićene divljači broj 34.279/49 od 6 decembra 1949 godine (Službeni list NRBiH, broj 51/49).

votinja nalazi pod kožom ili krznom, onako kako ju je vuk u prirodi navikao nalaziti i žderati.

Za meku se ne smiju upotrijebiti strvine životinja koje su uginule od zaraznih bolesti jer bi njihovo raznošenje ili postavljanje po terenu moglo proširiti dotičnu zaraznu bolest, naprimjer: crni prišt, šugu i dr.

Najsigurnije meke za trovanje vukova pretstavljaju vukojevine, naročito ako se ne diraju i ne miču sa datog mjesta, nego se odmah zatruju na strviništu. Iz ovog razloga treba apelovati na sve vlasnike stoke da ne iskorištavaju i ne diraju ostatke životinja koje su poklali vukovi, nego da sve ovakve nalaze, u najkratčem mogućem roku, prijavljuju i stavljaju na raspolaganje ljudima koji vrše trovanja vukova u dotičnom kraju.

Lugara Radu Manojlovića obavijestio je jedan seljak, negdje koncem januara ili početkom mjeseca februara 1926 godine, da je u blizini šumarske kuće u Knežini naišao na grupu vukova koji su upravo bili rastrgali jednu srnu. Na Manojlovićev upit koliko je bilo vukova, seljak mu je rekao da je vidio tri vuka, koji se na njegovu viku nisu uplašili.

Manojlović je odmah izašao na lice mjesta i zatrovao ostatke srneće strvi. Jedan dio strvi zatrovao je propisno izgrađenim trovanicama, dok je drugi dio, pošto nije imao više trovanica, jednostavno posuo strihninom iz boćice.

Drugu noć iza toga povratili su se vukovi srnećoj strvi i svi se potrovali. Manojlović je odmah tu u blizini strvi pronašao sedam vukova, od kojih se tri vuka od meke nisu maknula ni koraka dalje. Naknadno je u blizini rijeke Bioštice pronašao još dva raspadnutu vuka. Tako se na ovoj vukojevini ukupno otrovalo devet vukova.

Novica Vuković, šumski milicionar iz Trnova, pripovijedao mi je sljedeći interesantan slučaj:

»U mjesecu decembru 1949 godine pošao sam u lov sa Nikom Banom, poznatim lovcem iz Kreševa. Dok smo mi lovili zečeve, zapomagali su seljaci sela Lipe da im vukovi poklaše ovce.

Malo niže toga sela, kod jednog gajića, našli smo ovčije strvinište, na kojem je ostao vrat sa glavom i malo zadnje noge od jedne ovce i još pet naklanih ovaca, koje su čobani oteli od vukova. Mi smo nađenu vukojevinu odmah zatrovali sa tri cijanovodikove ampule, koje smo imali uza se. I to na taj način što smo jednu ampulu ubacili u vrat i dvije u preostale ovčije but.

Sutra dan sam pošao da obidem zatrovano vukojevinu. Ispred mene je slučajno istim putem išao čuvar kreševske Čilimare. On je na prolazu opazio dva vuka kod vukojevine, koja je ležala u blizini puta. Čuvar se prepao i sišao sa puta te zaokružio oko ovoga mjesta, a nije se smio javiti. Uto sam i ja došao putem do vukojevine, kod koje je već ležao jedan mrtav vuk. Drugi je vuk izgleda krenuo ispred mene, i onaj ga je čuvar još bio promiće kroz obližnju šikaru. Slijedeći toga vuka, našao sam ga mrtva na nekih 500 koraka udaljenosti od vukojevine.

Kasnije sam ustanovio da su se ova dva vuka otrovala na jednu ampulu, i to onu koju smo stavili u ovčiji vrat.«

Ovakvih i sličnih slučajeva da su se vukovi potrovali na vukojevinu, kod nas se može naći dosta i svi oni govore o tome koliko je važno posvetiti pažnju ovom načinu trovanja vukova. Oni nas ujedno upućuju i na to da svaki čovjek koji ozbiljno radi na trovanju vukova treba uvijek da ima uza se, poput naboja za pušku, spremne trovanice za trovanje vukova. U našim današnjim prilikama vrlo je vjerovatno da će se tom čovjeku, makar jednom

u godini-dvije, ukazati prilika da na ovako lak i jednostavan način potruje vukove.

Prilikom postavljanja meka za trovanje vukova moramo se pridržavati dva osnovna pravila, od kojih je prvo: *da se meke ne smiju nasumice razbacivati po terenu, nego se one moraju postavljati po vučijim premetima ili u njihovoj blizini ili se moraju postavljati oko sugreba i drugih mjesta gdje se rado zadržavaju vukovi*. A drugo je pravilo: *da se u okolini mjesta na kojem je postavljena meka, ništa ne smije mijenjati ili dirati, nego čitava okolina toga mjesta mora ostati prirodna, kao da čovjek nije u nju ni zalazio*.

Odabirajući mjesto za postavljanje meke, treba računati sa činjenicom da se vuk uglavnom preko čitave godine kreće za domaćim životinjama, pa mu, prema tome i prema drugim lokalnim prilikama, treba odabrati mjesto i podmetnuti zatrovani meku. Zbog toga u zimsko doba meke ne valja postavljati u planinskim i drugim udaljenijim mjestima, nego u blizini sela i naselja gdje se zadržavaju i vukovi.

Ukoliko se meke već postavljaju po planinskim i šumovitim krajevima, to za njih treba birati mjesta u zimskim staništima divljači, i to naročito srna.

Pored toga, meke ne valja postavljati na mjesta u koja mnogo zalaže ljudi ili domaće životinje. U tu je svrhu najbolje iskoristiti šumske i lovne zabrane, privatne gajeve i slična mjesta.

Gdjegod to prilike dozvoljavaju, meke treba postavljati u blizini potoka ili izvora, jer otrovana životinja silno žeda i loče vodu koja joj ubrzava smrt.

Za toplijeg vremena ili u krajevima sa toplijom klimom meke treba postavljati u sjeverne (osojne) strane jer će se na takvim mjestima duže održati i sporije trunuti.

Meke se uopšte ne smiju postavljati u izrazitim staništima medvjeda ili divljih svinja. A u krajevima gdje ima strvinara ili drugih vrsta orlova, meke treba zavlačiti pod krošnje stabala ili pod druge zaklone, jer će ih na takvim mjestima orlovi teže opaziti i pronaći.

Za postavljanje meka treba izabrati mjesta koja se mogu lako obilaziti i pregledati a da se pri tome ne mora prilaziti samoj meki i za sobom ostavljati tragove. U tom smislu meke se postavljaju na manjim čistinama i progalamama, na mjestima da se vide sa kose u dolinu ili pod sličnim okolnostima.

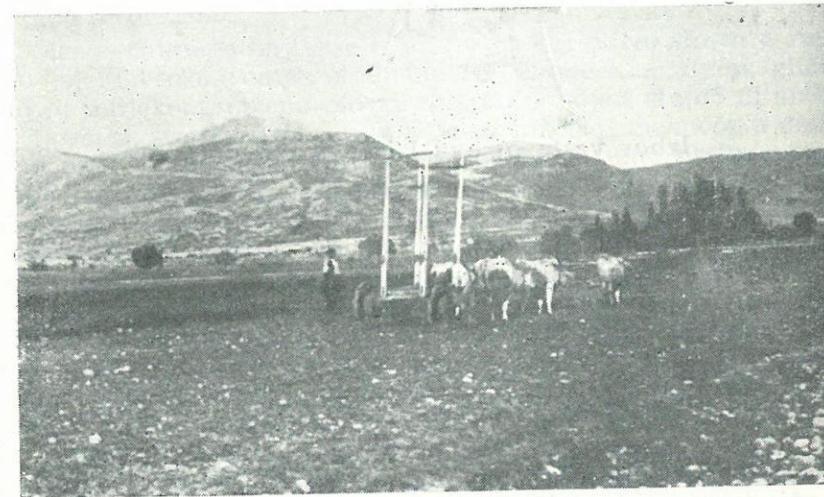
Ukoliko to prilike dozvoljavaju, treba se pridržavati svih iznesenih pravila, pa bilo da se radi o meki koja će se odmah zatrsvati, bilo da se radi o polaganju meke u cilju obrazovanja strviništa.

Iskustvo je pokazalo da se vukovi naročito uspješno truju na strviništima na kojima su naviknuti uzimati unaprijed položenu hranu. Zbog toga ima dobrih stručnjaka koji i samo težište rada na trovanju vukova bacaju na trovanje na strviništima i koji smatraju da se bez strviništa uopšte ne može vršiti uspješno trovanje vukova.

U ovu svrhu strviništa se obrazuju na taj način što se otpočetka jeseni (ako je hladno vrijeme, već otpočetka septembra) na određenim mjestima, a po pravilu na najsigurnijim vučijim premetima, polažu strvine životinja ili njihovi dijelovi. Zadatak je ovih strviništa da se na njima vukovi naviknu uzimati položenu hranu bez bojazni, ili da bar zapamte mjesto gdje se ta hrana nalazi. U oba slučaja oni će, naročito početkom zime kada ih natjeraju studen i glad, doći i požderati tu hranu. Radi toga se, u podesnom momentu, umjesto hrane na strviništu polažu zatrovane meke. Ukoliko tada postavljena strvina nije bila pojedena ili istrunula, ona se zatrue.

Važno je da se u ovom radu čovjek ne polakomi i ne prenagli, pa otrove položi čim opazi da su vukovi počeli dolaziti strviništu. U takvom slučaju mora se biti strpljiv i otrove položiti tek onda kada se vukovi na meku sigurno nameče, ili čak za polaganje otrova treba sačekati početak zime jer će se tada — kako smo već rekli — vukovi povratiti strviništu gotovo sigurno i sa mnogo manje opreza požderati zatrovani hranu.

U svim krajevima gdje se intenzivno radilo na trovanju vukova, krmljenje vukova na strviništu ima i jedan poseban zadatak, i to taj da kod njih razbije strah i nepovjerenje prema ovako

Taljige s volovskom zapregom

pronadenoj hrani. U tim krajevima vukovi su isprepadani na zatrovanim mekama, bilo da su sami okusili žestinu otrova, bilo da su se na mekama potrovali njihovi drugovi. Ovakvi preživjeli i isprepadani vukovi upoznali su čovjekove varke i postali nevjerojatno plašljivi i podozrivi, pa je potrebno uložiti mnogo dovitljivosti i sistematskog rada da se pronađe način na koji će se oni prevariti i utamaniti. Uzimanjem hrane na strviništu ovi će se vukovi privremeno umiriti i dovesti do toga da će poslije na ovom

istom ili na nekom drugom mjestu mnogo prije i mnogo lakše zagrasti u zatrovani meku.

Po strani, malo udaljenije od naših kasaba, većih seoskih naselja ili šumskih radilišta, dosta se puta nalaze tzv. veterinarska groblja ili klaonice iz kojih se po čitavu godinu izbacuju kosti i drugi mesni otpaci, pa se, medu ostalim životinjama, ponekada i vukovi naviknu da žderu ovakvu hranu. U takvim slučajevima ova su groblja i klaonice vrlo povoljna »strviništa«, u čijoj je blizini potrebno položiti zatrovani meku.

Inače, pri osnivanju redovnih strviništa treba računati i sa tim, da će se na ovim strviništima vjerovatno raditi i čitav niz godina. *Zbog toga treba voditi računa da strvinište bude ne samo na sigurnom vučijem premetu nego i da taj premet bude na mjestu koje je podesno za dovoz meka, kao i za njihovo obilaženje.*

Izbor vrste otrova i izrada trovanica

Iz naprijed iznesenog gradiva se vidi da otrov strihnin i cijanvodikove ampule imaju one osnovne osobine koje se traže za željenu svrhu. U praktičnom radu ova ova otrova ne zahtijevaju neku posebnu i komplikovanu manipulaciju a zatrovana zvijer usmrćuju sigurno i brzo. Prema tome, u dатој situaciji treba upotrijebiti odgovarajuću vrstu otrova. Po mojem mišljenju, u većini slučajeva treba dati prednost otrovu strihninu.

U svakom slučaju, rad pomoću cijanvodikovih ampula mora se ograničiti na vrijeme kada nema opasnosti od velike studeni. Ovaj je otrov najbolje upotrebljavati onda kada se trovanje vrši na kopnoj zemlji, pa je potrebno da zatrovana zvijer padne na mjestu gdje je uzela otrov. Pored toga, ovaj je otrov podesan i za trovanje u onim slučajevima kada će se zatrovana meka morati ukloniti već nakon kraćeg ležanja, a sam otrov sigurno otstraniti. (Na primjer u dosta slučajeva prilikom trovanja na vukojedinama). Naime, radi se o tome da se cijanvodikova ampula može lako izvaditi iz meke ili zdrobiti te učiniti bezopasnom, dok je to kod strihnina mnogo teže učiniti, pa n:m kako on bio prepariran.

U našim današnjim prilikama, kada se često puta dešava da na jednu zatrovani meku dode po više vukova zajedno, otrov strihnin pred cijanvodikovim ampulama ima i tu veliku prednost što on zvijer ne plaši. S obzirom da taj otrov djeluje nešto sporije,

to vukovi prilikom žderanja meke neće ni primijetiti tragove trovanja na svojim drugovima, dok će nagla smrt već prvog vuka, koju obično prouzrokuje cijanvodik, uplašiti i rastjerati ostale vukove.

Zbog ranije iznesenih osobina otrov strihnin se, po pravilu, ne smije posipati po meki ili usipati u zareze koji su u njoj napravljeni nožem, nego se prije upotrebe mora prvo konzervisati, odnosno usuti u trovanice, pomoću kojih se zatruje postavljena meka.

Trovanice se izrađuju na taj način što se otrov uspe u masne čaure ili u staklene ampule. Masne čaure se prave od loja, masla (butera), margarina, voska, parafina ili od odgovarajuće smjese ovih masnoća. U nedostatku navedenih masnoća mogu se u istu svrhu upotrijebiti koščice pernate živine ili trbušna maramica; upotreba čistog voska nije preporučljiva, jer se on dosta teško topi.

U svemu je najvažnije da upotrijeljena masna čaura ili staklena ampula dobro konzerviše otrov, tj. da mu ne dozvoli doći u doticaj sa vodom ili zrakom, pa makar upotrijeljena trovanica ležala i dva do tri mjeseca u strvini. Pored toga je važno da masna čaura bude lako topiva na temperaturi vučijeg stomaka, te ako je radena od stakla ili drugog tvrdog materijala da bude lako lomljiva kada se pritisne.

Masne čaure se najlakše izrađuju na taj način što se u rastopinu loja i voska (omjer 9:1) umače, premazana uljem, glicerinom ili mlijekom, obična olovka, glatko odjeljan štapić ili staklena cijevčića, sve dok se na njima ne uhvati sloj masnoće u deblini od oko 2 mm. Zatim se uhvaćeni sloj polagano prstima svuče sa navedenih predmeta. Na taj se način dobiva masna čaura, čija duljina treba da iznosi oko 3 cm, a prečnik šupljine — širinu od oko 0,75 cm.

Također na vrlo jednostavan i praktičan način dobivamo masne čaure ako olovku, omotanu komadićem cigaret-papira, umačemo u navedenu rastopinu.

Na isti se način radi sa rastopinom čistog loja ili parafina, dok se u komadić masla ili margarina jednostavno olovkom ili drvetom utisne šupljina navedene veličine.

Pošto izrada svjeća voštanica pretstavlja sličan posao kojem su vične sve naše seoske žene, to se njima može prepustiti i izrada ovih masnih čaura.

U tako izradenu čauru uspe se količina od 0,75—1,00 grama otrova strihnina, što otprilike iznosi dvije nepune male kavene kašičice. Zatim se čaura zatvori odnosno zalije materijalom od kojeg je i sama izradena.

Trbušna maramica se isiječe na četvrtaste dijelove, na koje se naspe navedena količina otrova, a zatim se maramica presavije i u čorbenoj kašici prinese vatri koja loj zapeče i maramicu zatvori u valjušku ili grudvicu.

U izdubljene koščice pernate živine jednostavno se uspe otrov, a šupljine sa strane zatvore lojem ili kojom drugom masnoćom.

Staklene ampule se isto tako napune odgovarajućom količinom otrova, a njihov otvor zatvori kojom od masnoća, obično lojem.

Franjo Smit, priznati stručnjak za trovanje vukova, u svojoj »Uputi o trovanju vukova strihninom« navodi da je on u tom radu najbolje uspjeh postigao upotrebljavajući staklene ampule punjene strihninom. Iako on za ovu pojavu ne daje odgovarajuće obrazloženje, to se ona jedino može protumačiti tim što bi staklo zdrobljene ampule pozlijedilo sluzokožu u žvanjama ili u jednjaku otrovane zvijeri i na taj način otrov dovelo u neposredan doticaj sa krvotokom. Razumije se da to ubrzava smrt otrovane zvijeri.¹⁹⁾

Imao sam priliku da slušam i od nekolicine ljudi da su oni u obične masne čaure ubacivali komadiće stakla, sa namjerom da bi postigli naprijed navedeni efekat.

Tipičan primjer u tome radu pretstavlja Mujo Šehić, koji je svojepremeno dugo godina vršio dužnost čuvara lova u državnom rezervatnom lovištu Kruščici. On kaže da je na ovaj način izradene trovanice stalno upotrebljavao u svome radu na trovanju vukova i da mu otrovani vukovi nikada ne bi odlazili daleko od mjesta na kojem bi požderali zatrovani meku. Radeći na ovaj način, najbolji uspjeh postigao je 1937 godine, kada je otrovao 14 vukova. Od tih vukova, jednom prilikom, pod Vran-Kamenom na Sipovu Brdu, srnećom džigericom otrovao je četiri, a da se ni jedan sa toga mjesta nije maknuo dalje od 70 koraka.

Prema tome se može preporučiti da se za izradu strihninskih trovanica upotrebljavaju staklene ampule odgovarajućih kvaliteta, a ukoliko njih nema, tada u obične masne čaure treba ubaciti komadiće tankog, sitno lomljenog stakla.

Prilikom zatvaranja čaura ili staklenih ampula može se preporučiti da se u njihov otvor prvo umetne papirnati poklopčić ili komadić drveta, na koje je vezan konac od oko 25 cm duljine, a zatim se sama čaura zalije nekom masnoćom, odnosno zatvori. Kasnije se pomoću ovoga konca zašije zarez u koji je umetnuta trovanica, zapravo pomoću toga konca trovanica se učvrsti na datom mjestu u meki.

Svako miješanje strihnina sa kojom bilo od navedenih masnoća treba izbjegavati jer se na taj način samo smanjuje brzina topljenja otrova, pa otrovana zvijer odlazi daleko i ugine na mjestu gdje može ostati nepronadena.

Mišljenja sam da svi tzv. »recepti« za spravljanje trovanica ili samih meka kojima će se trovati vukovi pretstavljaju najobičniju priču i izmišljotinu. Po tim receptima same otrove ili već izradene trovanice treba stavljati u neke smjese, koje se prave od raznih trava, dijelova životinjskog tijela uz dodatak pojedinih masnoća ili hemikalija, čija nabavka za sobom dosta puta povlači i znatne novčane izdatke. Kažu da se na ovaj način spravljene meke ili proizvedene trovanice, ili, kako ih njihovi autori obično nazivaju, »otrovni zalogaji«, vukovima više svidaju i da ih oni radije proždiru. Makar se ti »alkemički« recepti zavijali u ne znam kakve stručne ili naučne teorije, to su stvari za koje već zdrav razum kaže da mogu samo pokvariti dobar otrovni preparat ili, još češće, da mogu poplašiti zvijer koja je već počela žderati za trovanu meku.

¹⁹⁾ Franjo Simet: »Uputa o trovanju vukova strihninom« — str. 15 i 16, izdanje Direkcije šuma u Sarajevu, 1924 godine.

Kao i u svom drugom radu na trovanju vukova, tako i ovdje treba težiti za tim da izradena trovanica bude što prikladnija za praktičnu upotrebu i da ona bude bez ikakva upadljivog mirisa, boje ili ukusa.

Otrovom strihninom treba manipulisati u zatvorenoj prostoriji, u kojoj ne smije biti promjene. Sto na kojem se otrovom radi mora se pokriti komadom papira, koji po završenom poslu treba saviti i spaliti. S obzirom na to da i vrlo mala količina strihnina može otrovati čovjeka, treba se čuvati čestica otrova koje u vidu najsitnijeg praha lebde u vazduhu. Zbog toga je preporučljivo da se prilikom ovoga rada nos i usta povežu mokrom maramicom. Izā rada čitavu prostoriju treba dobro prozračiti. Sude, kašike i ostalo, u čemu se držao ili presipao otrov, najbolje je ne upotrebljavati u druge svrhe. U protivnom se ovi predmeti moraju oprati i nekoliko puta isplakati u toploj vodi.

Ozlijedenim rukama ne smije se manipulisati strihninom, već se u takvom slučaju moraju upotrijebiti rukavice, i to od kože ili, još bolje, od gume.

Iako je strihnin izvanredno opasan otrov, to je sigurno da će onaj čovjek koji se bude pridržavao iznesenih pravila izbjegći svaki nesrećan slučaj. Mi u tome imamo dovoljno iskustva sa našim starim lugarima ili čuvarima lova, od kojih su neki trovom strihninom radili i desetine godina, a nikada nisu imali ni najmanje nesreće ili nezgode.

Svakako da bi za naš budući rad na trovanju vukova bilo najpoželjnije tvornički proizvesti ispravne strihninske trovanice. Samo mi — u tom pogledu — dosada imamo loše iskustvo, jer gotovo svi na ovaj način proizvedeni preparati nisu vrijedjeli za praktičan rad. Među takve neuspjele preparate spadaju i »strihninske trovanice za trovanje zvijeri« koje je u 1950 godini pustilo u promet Preduzeće za izradu veterinarskih lijekova »Vetprom« u Zagrebu. Jedno je važno: da danas kod nas za tu proizvodnju postoje potrebni uslovi, te da bi to isto preduzeće ubuduće moglo proizvoditi sasvim dobre i ispravne otrovne preparate. U tom smislu, ono bi trebalo iskoristiti iskustva stečena u proteklom radu na trovanju vukova, konzultovati naše najbolje stručnjake (praktičare) i naučne radnike, izvršiti potrebne laboratorijske i praktične opite, pa na osnovu istih ispraviti nedostatke svoje dosadašnje proizvodnje.

Tvornički proizvedenim trovanicama mi bismo sigurno postigli ne samo bolje uspjehe u tamanjenju vukova i znatne uštede u otrovu strihninu, nego bismo izbjegli i znatan broj nesreća i nezgoda koje se pojavljuju u našem radu na trovanju vukova.

Manipulacija cijanovodikovim ampulama mnogo je teža od one sa otrovom strihninom, ona u radu traži daleko više opreznosti. Kod ovoga otrova u mnogo prilika postoji mogućnost da se ampula polupa ili da se u doticaju sa malo višom temperaturom sama rasprsne, te tako ugrozi život čovjeka koji njom rukuje. Zbog toga, vadenje ampula iz kutija i njihovo pripremanje za trovanje uvijek treba vršiti u prostranoj i prozračnoj prostoriji, a

najsigurnije je da se taj rad vrši na otvorenom terenu, s tim da eventualni vjetar duva čovjeku sa strane.

Takoder je preporučljivo da se ovaj rad obavlja u rukavica-ma i da se pored sebe ima boca sa vodom kojom će se oprati rukavice ili drugi predmeti po kojima bi se otrov mogao razasuti.

Cijanovodikove ampule obično se umeću gole u meku, a neki ih ljudi obavijaju lojem ili voskom, ubace u platnenu ili svilenu kesicu, te tako preparirane umeću u meku. Na taj se način, istina, ampule lakše pričvrste za jedno određeno mjesto u meki, ali ovi omoti, naročito platno i svila, imaju i jednu lošu stranu, što oni, u momentu kada se ampula rasprsne, zadržavaju otrov.

Neki ljudi tvrde da su omotavanjem cijanovodikovih ampula lojem ili voskom pojačali njihovu otpornost prema smrzavanju. Međutim, to je stvar koju je potrebno još ispitati i provjeriti, a do tog vremena ni sa ovako osiguranim ampulama ne treba raditi za vrijeme niskih temperatura.

Kod ove vrste otrova treba naročito paziti na to da tvornička proizvodnja ampula bude ispravna, tj. da sama ampula bude radena od tanka i lako lomljiva stakla, jer će se inače desiće da će žvijer ampulu progutati i čitavu izbaciti u izmetinama. Zbog toga se u ovome radu ne smiju upotrebljavati ampule radene od debela stakla, kao i ampule u kojima je otrov došao u spoj sa silikatima stakla, a koje se poznaju po mutnoj boji.

Rekli smo da je naša domaća proizvodnja pustila u promet za trovanje vukova ampule punjene sa 2 ili sa 2,5 cm³ cijanovodične kiseline 90% koncentrata. Neki lovci se žale da je ova količina otrova premalena. Ukoliko je ova žalba tačna, a po svim stručnim ocjenama ne bi trebalo da bude, tu se može lako pomoći na taj način što bi se po dvije ampule povezale zajedno lojem i koncem, i tako umetale u meku.

Međutim, mi smo u pogledu cijanovodikovih ampula još novajlige, koji zapravo tek stječu iskustva u radu, pa iz toga razloga ovakve i sve slične primjedbe treba primati sa rezervom. Osnbine toga otrova treba pažljivo proučavati i postepeno usavršavati manipulaciju njim.

Polaganje otrova odnosno zatrovanih meka

Samо polaganje otrova vrši se prema prilikama: na unaprived pripravljenom strviništu, istovremeno ili u malom razmaku

sa postavljanjem meke i na slučajnom strviništu (na vukojedini).

Strviništa ili druga mjesta od momenta kada se na njima polože zatrovane meke nazivaju se trovališta.

U sva tri ova slučaja otrov se ne smije polagati na način i na mjestima sa kojih bi se mogao ugroziti život ljudi, domaćih životinja ili zaštićene divljači. Uvijek se mora, na deset dana prije polaganja otrova, o tome obavijestiti nadležni organ narodne vlasti, koji je, opet, dužan da na uobičajeni način obavijesti narod o vremenu i mjestu na kojem će otrov biti položen.

Razumije se da se to ne može sprovesti u slučaju kada se radi o trovanju vukojedine, ali to ne znači da se ona ne treba ili ne smije zatrovati, nego to znači da je samo lice koje je zatrovalo vukojedinu dužno da o tome odmah i na najpodesniji način obavijesti okolinu. Ono je isto tako dužno da nakon dan ili dva ležanja spali ili duboko zakopa zatrovana vukojedinu, odnosno da sam otrov sigurno otstrani. Ukoliko će zatrovana vukojedina ostati da leži duže vremena, što su rijetki slučajevi, mora se naknadno sprovesti isti postupak kao i pri obrazovanju redovnih trovališta.

Prilikom rada na trovanju vukova mora se naročito voditi računa o lovačkim kerovima. Zato je poželjno da se u sezoni lova, a naročito ondje gdje se lovi kerovima goničima, otrovi uopšte ne polažu ili da se polaže samo na mjestima koja su u tu svrhu određena u sporazumu sa upravom lovišta.

Neka od ovih pitanja, kao i način za dobijanje odobrenja za trovanje vukova, regulisana su ranije citiranim zakonskim propisima, pa je potrebno da se sva ona lica koja će vršiti trovanje vukova s tim propisima upoznaju.

Sam otrov treba položiti tako da se iza sebe ostavi što manje tragova, a najbolje je da se taj rad obavi za kišovita vremena ili za snježnih padavina.

Prema veličini životinje koja je upotrebljena za meku, u nju se umeće 10—40 strihninskih trovanica ili cijanovodikovih ampula. U srnu, ovcu ili kozu umeće se do 20, a u goveče ili konja — do 40 trovanica. *Trovanice treba umetati u sve dijelove strvine, a naročito pažljivo treba zatvoriti njenu iznutricu i kod ženki vime.*

Trovnica se umeće u zarez napravljen nožem, a zatim se, zarez zatvori komadićem mesa ili se zašije koncem. Na taj se način postiže da trovnica ne ispada iz meke ni kada se ona pomiče, ni kada je vukovi trgaju i žderu. Zaraze ne treba praviti vertikalno, nego više koso i horizontalno jer će iz tako učinjenih zareza umetnuta trovanica teže ispadati.

Ukoliko se radi sa staklenkama punjenih strihninom i naročito sa cijanovodikovim ampulama, to je u mesu strvine potrebno izdupsti šupljine u veličini oraha ili jajeta, već prema veličini same staklenke odnosno upotrebljene ampule, u koje se one umeću. Ovako treba postupiti zato da meso prilikom smrzavanja ne bi zdrobilo staklenku i tako se razasuo otrov po meki. Naime, u praktičnom radu postoji mnogo veća mogućnost da će upotrebljenu staklenku ili ampulu zdrobiti smrznuto meso nego što će se ona

sama smrznuti i rasprsnuti. Zbog toga se ovom postupku mora posvetiti najveća pažnja.

Cijanvodikove ampule treba umetati u blizinu rebara i drugih kostiju jer će ih na takvom mjestu, prilikom žderanja meke, sigurnije zdrobiti. Ampule koje se umeću u butove, plećke ili druge mesnatije dijelove upotrebljene strvine, ne smiju biti duboko nego plitko postavljene, tj. bliže koži jer će sa tih mjesta otrov iz zdrobljene ampule prije doći u žvalje zvijeri i sigurnije djelovati.

U krajevima gdje na postavljenu meku mnogo napadaju vratne, svrake ili druge sitnije ptice, trovanice treba umetati samo u donji dio upotrebljene strvine (do zemlje), tako da ih ove ptice ne mogu dohvati kljucanjem.

Iskustvo je pokazalo da vukovi rado žderu manje komade mesa koje pronađu oko meke. Zbog toga se može preporučiti da se prilikom polaganja zatrovane meke istovremeno u njenoj blizini, a na udaljenosti od 20 koraka, razbacuju zatrovani komadi mesa u težini od 1—2 kg. Ili na ovaj isti način treba postupiti sa iznutricom životinje koja je upotrebljena za meku. S obzirom na to da vuk ovakve komade mesa obično proguta a da ih mnogo ne žvače, to je prilikom ovog postupka bolje upotrebljavati strihninske trovanice nego cijanvodikove ampule.

Ali ovaj postupak ima i svoje nedostatke, jer se lako može desiti da ovako zatrovane komade mesa, odnosno iznutrice pokupe i raznesu psi, lisice ili koje druge životinje.

Samo u slučajevima kada se uza se nema izgrađenih trovanica, a u pitanju je meka koju je potrebno hitno zatrovati, ovaj se posao može obaviti i bez prepariranog otrova. *No i tada otrov ne treba posipati po meki, nego ga treba usuti u zareze napravljene nožem ili meku treba zatvoriti tako da se nožem zasijeku komadi mesa pa se u učinjene zasjeke naspe otrov, a zatim se zatrovani komad mesa opet zatvori, odnosno preklopi.* U ovako zatvorenoj meki otrov će očuvati ubitačnu snagu i neće je zagorčati sve dotle dok meso u njoj bude sveže ili smrznuto, ali čim se meso otkravi i otpočne raspadati, doći će i do tih nepoželjnih pojava. Ukoliko se otrovom radi na ovaj način, mora se i tu biti vrlo oprezan i okrenuti se tako da eventualni vjetar bude sa strane ili u leđa.

Sjećam se kako nam je nekad, davno, pripovijedao lovac Mozer da je on jednom prilikom, vjerovatno negdje zimi 1923 ili 1924 godine, polagao otrov na jednom mjestu više Velikog Polja na Bjelašnici Planini. Bio je studen dan i pomalo je padaо snijeg, a on je iz boćice sipao strihnin u zareze koje je nožem pravio u meki. U toku tog rada počeo je osjećati jaku glavobolju i grčeve u stomaku, što ga je navelo na pomisao da se otrovao. Po tome je odmah stao na skije i počeo se spuštati svojoj kući u Velikom Polju. U toku te vožnje on je 2—3 puta padaо i pridizao se, dok na koncu, na nekoliko stotina koraka od kuće nije iznemogao i klonuo na zemlju. Na zapomaganje i pucnjeve njegove puške ukućani su ga pronašli i polumrtva unijeli u kuću. Zahvaljujući liječenju mlijekom i rakijom, ozdravio je nakon nekoliko dana.

Prema njegovom mišljenju, on se otrovao na taj način što je grudica snijega — u momentu kada je on imao otvorenu boćicu sa otrovom ili kada je otrov vadio iz boćice i prenosio na nožu — udarila u prašinu

strihnina, rasprsnula je i jedan trunak otrova donijela do njegova nosa ili usta.

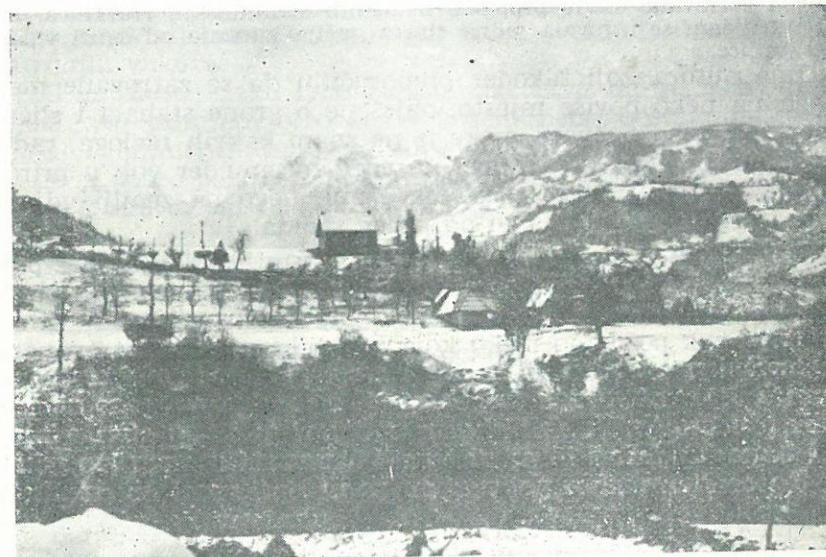
Inače, rekao je, da mu se takvo nešto, kao starom i iskusnom stručnjaku, nije moglo desiti.

Kako vidimo i iz ovog primera, prilikom rada s ovim otrovima u svakom momentu treba biti izvanredno oprezan i pomicljati na najgore.

Ni samu meku, i to ne samo zbog mogućnosti ostavljanja traga nego i zbog mogućnosti infekcije, ne treba dirati golim, a pogotovo ozlijedenim rukama. Taj je posao najbolje obaviti u gumenim rukavicama.

Zatrovati strvinu ili je ukloniti nakon završene sezone trovanja, najprije je i najneugodniji dio rada na trovanju vukova. Međutim, od njega se ne smije gaditi i bježati, nego treba zasukati rukave i podvezati nos, pa strvinu najpropisnije zatrovati, jer treba biti svjestan da možda baš od toga dijela rada zavisa čitav uspjeh trovanja vukova.

Dobro postavljena i stručno zatrovana meka nije puška, koja znade slagati i promašiti, niti su to gvožđa, koja mogu zardati i

Dolina rijeke Neretve, kod Konjica, pod snijegom

zatajiti, već je to sigurno ubitačno sredstvo koje vuka čeka beskrajno podmuklo i strpljivo, dane i noći, a ako treba — i čitave mjesecce.

Neki autori preporučuju da se meke, prije nego što se zatruju i prije nego što se postave na trovalište, vucaju po njegovoј okolini, ili da se drugi komadi mesa vuku u pravcu trovališta. Po njihovom mišljenju na ovaj način se ostavljaju tragovi po kojima će vuk lakše i sigurnije pronaći zatrovani meku. Moje je mišljenje da su to potpuno neispravne i izlišne stvari jer sve takve tragove

vjetar, kiša ili snijeg brzo isperu, a ukoliko bi vuk već takav trag pronašao, to je ista tolika mogućnost da će osjetiti i trag čovjeka koji je tu meku vucao i od toga se poplašiti. Vučiji fini nos, naročito za južna vremena, osjetiće meku i na vrlo velike udaljenosti, pa vuku u tom pogledu ne treba nikakvih pomoćnih sredstava.

Praktično postoji mogućnost da postavljenu meku već prvi dana, dok joj vukovi još nisu prilazili i dok za nju još ne znaju, zatrpa snijeg i da iza toga stegne jaka zima, tako do je vukovi neće moći osjetiti, odnosno pronaći. U ovakvom slučaju meku treba izvaditi ispod snijega i postaviti je na njegovu površinu na tom istom ili na nekom drugom podesnijem mjestu.

Drago Rabić, koji je 1945/46 godine vršio dužnost sreskog šumarskog referenta u Vlasenici, radio je te zime sa četvoricom mladih lugara na trovanju vukova. Oni su te sezone ukupno otrovali 22 vuka, dok su još 10 vukova naknadno pronašli u raspadnutom stanju.

Rabić mi je pripovijedao da su oni tada u svome radu zbog velikih snježnih padavina primjenjivali ovaj postupak, te da su im vukovi ovačke meke lakše pronalazili i žderali bez mnogo ustručavanja.

Jednog dana, u mjesecu januaru 1946 godine, izvadili su ispod snijega jedno prase i postavili ga na površinu snijega na onom istom mjestu na kojem je prethodno bilo položeno. Prase je bilo maleno, oko 5 kg težine, i zatrovano sa 10 propisno izrađenih strihninskih trovanica. Iste noći na njemu se otrovala jedna čitava vučija kucanja od četiri vuka i jedne vučice.

Ima autora koji također preporučuju da se zatrovane meke polažu na neko poviše mjesto, obješene o grane stabala i slično, jer vukovi, tobože, ovake meke iz ne znam kakvih razloga, radije žderu. Jasno je da ti postupci ne vode ničemu jer vuk u prirodi ne nalazi strvinu poput ptice na grani, nego na zemlji gdje je dotična životinja uginula ili od nečeg stradala.

U čitavom ovome radu čovjek se ne smije oslanjati na pojedinačne i izuzetne slučajeve, naprimjer ako je gladan vuk požderao komad mesa koji kao meka ne bi bio uopšte privlačan, ili ako je gladan vuk požderao meku koja nije bila stručno zatrovana ili dobro postavljena, to su izuzeci kada »glad očiju nije imala«. Treba računati sa tim da će svaki vuk, po pravilu, zatrovanoj meki prići sa najvećim oprezom. Razumije se da onda treba paziti na svaku sitnicu koja bi mogla pobuditi njegovo nepovjerenje ili pojačati njegovu oprezost, i na taj ga način zaplašiti i odbiti od codmetnute zatrovane meke.

Obilazak trovališta i uklanjanje zatrovanih meka

Lice koje vrši trovanje vukova dužno je da stalno obilazi trovališta, i to najmanje dva do tri puta u sedmici. Ovo se mora raditi zato da bi se imao tačan pregled svega onoga što se dešava oko zatrovane meke, te da bi se pravovremeno spričile eventualne zloupotrebe ili nesreće s otrovom. Ima opravdanih slučajeva kada to lice samo taj posao ne može obaviti, ali je ono tada dužno pronaći pouzdana i vrijedna saradnika, koji će to obaviti umjesto njega.

Zatrovane meke niko ne smije dirati, pomicati ili iz njih vadići otrov. Svaki takav slučaj, kao i kradu otrovane divljači, treba odmah prijaviti nadležnom organu narodne vlasti, koji je dužan, u smislu zakonskih propisa, preduzeti odgovarajuće mjere protiv takvih lica.

Na zatrovanoj meki često puta se potruju psi, lisice, vrane, orlovi ili koje druge životinje i ptice. U takvom slučaju ptice ili druge sitne životinje treba pokupiti i ukloniti, da se od njih ne bi plašili vukovi, dok pasiće ili lisičije strvine treba odmah zatrovati i ostaviti da leže oko meke ili ih treba prevući i postaviti na koje drugo pogodnije mjesto. Isto tako treba postupiti i sa strvinama otrovanih vukova.

U prošlosti stekli smo žalosno iskustvo da je, zahvaljujući nepažljivoj primjeni otrova, na našem nebu nestalo našeg najljepšeg i najimpozantnijeg orla kostobera (*Gypaetus barbatus L.*), pa treba dobro paziti da nam se to žalosno iskustvo ne ponovi sa našim surim orlom ili kojom drugom vrstom rijetkih ptica grabljivica.

Zato u svim slučajevima gdje će se, usprkos preduzetih mjera predostrožnosti, na obrazovanim trovalištima trovati ova ili koja druga nepožaljena vrsta divljači, zatrovane meke se moraju ukloniti ili prevući na neko drugo pogodnije mjesto.

Trovalište treba naročito često obilaziti za vrijeme padavina i maglovitih dana jer je dokazano da vukovi za takva vremena najradije žderu zatrovane meke.

Na ovom dijelu rada naši su ljudi dosada pokazivali vrlo mnogo nemara, te se dešavalo da trovališta ne bi obišli po mjesec i više dana. U međuvremenu su se, kako smo naprijed naveli, na zatrovanoj meki znali potrovari vukovi ili koje druge divlje ili domaće životinje, čije bi strvine u mnogo slučajeva ostale nepronadene pod snijegom ili bi ih požderali drugi vukovi, a da im ova hrana obično ne bi mnogo naškodila. Nije potrebno naročito naglašavati koliko je ovdje izgubljeno u vrijednosti krzna ako su to bili vrijedni krznaši, kao naprimjer: tvorići ili lisice a posebno, koliko se gubi u pogledu tamanjenja samih vukova.

Zbog ovih, kao i zbog drugih sličnih momenata, obilazak trovališta ne treba da vrši samo lice koja vrše trovanje vukova, nego i ljudi iz njihovog rukovodstva.

U svim slučajevima gdje otrovana zvijer nije ostala na mjestu trovanja, treba slijediti njene tragove i detaljno pretražiti okolicu

trovališta, jer postoji vrlo mala mogućnost da zvijer može trovanje preživjeti.

Otrovana se zvijer instinktivno zavlaci u najveće gudure i guštare ili traži izvore i druge vode, pa je na tim mjestima treba tražiti. Prilikom ovog istraživanja treba dobro paziti na sve rupčage i škrape, jer se otrovana zvijer i u njih zavlaci i ugine.

Mnogi naši ljudi će nam potvrditi da su uginule vukove nalazili i kilometrima daleko od mjesta na kojem su požderali otrov.

Suri orlovi na plijenu

Nije rijetka stvar da je vrijedan i istrajan čovjek dostigao i dotukao još živa otrovana vuka. Nažalost, u praksi je mnogo češća stvar da se ovakvi vukovi nalaze tek uproljeće, kada okopni snijeg.

Početkom mjeseca marta 1949 godine, u blizini Trnova, zatrovao je čuvar lova Dušan Aksentić ostatke jednog konja, kojeg su vukovi, uglavnom, već bili požderali. Noć-dvije iza toga na ovu je meku naišao jedan veći čopor vukova i požderao je do kraja.

Kako je iste noći napadao dubok snijeg, Aksentić je sutra ujutro pod njime našao svega jednog vuka, dok su uproljeće i uljeto, u blizini toga mjeseta, tamošnji seljani i čobani našli još nekoliko raspadnutih vukova, od kojih su 3–4 vuka ležala nanesena u gomili u zavijutku obližnjeg potoka.

Svakako da i ovakve slučajevе treba računati u uspjeh trovanja vukova, ali ih ipak, stalnim obilaženjem trovališta i sistematskim traženjem otrovanih vukova, treba svoditi na što manji broj.

Na ovom mjestu moram da upozorim na jedno kod nas jako rasprostranjeno, ali sasvim pogrešno mišljenje, a to je da dobar otrov strihnin (misli se na otrov koji posjeduje odgovarajuće ubitačno djelovanje) mora usmrtiti vuka na onom mjestu gdje je on požderao zatrovana meku. Ustvari, brzina djelovanja otrova, odnosno brzina uginuća otrovane zvijeri, često puta nije zavisna od kvaliteta otrova, nego od količine i načina na koji ga je zvijer uzela. Zapravo, veća količina otrova izaziva jače trovanje i brže uginuće otrovanih zvijeri, a manja količina — slabije trovanje i sporije uginuće, jača koncentracija otrova, do koje dolazi u praznom stomaku izaziva brže uginuće, a slabija koncentracija otrova, do koje dolazi u punom stomaku, izaziva sporije uginuće otrovane zvijeri. Količina otrova koja se obično meće u trovanice bila bi dovoljna da izazove vrlo jako trovanje i da gotovo momentano prouzrokuje smrt otrovane zvijeri, ali prilikom žderanja meke u prirodi otrov se zna razasuti, tako da ga zvijer uzme u maloj količini koja nije u stanju izazvati njenu brzu smrt.

Pored toga vučiji stomak, isto kao i pasji, ima sposobnost da vanredno brzo i lako povraća uzetu hranu, pa zato vuk, čim osjeti gorčinu i žestinu otrova, ima običaj da odmah izriga požderanu hranu i na taj način da smanji količinu otrova u svom organizmu. On će to naročito uspješno učiniti ako je već u žvaljama osjetio djelovanje otrova. U ovakovom slučaju može vuk čak i preživjeti trovanje. Nasuprot tome, ako je otrov došao u stomak, koji i inače ima mnogo veću sposobnost resorpkcije od sluzokože u žvaljama, i tu se proširio po organizmu, to je veća mogućnost da će vuk trovanje osjetiti prekasno, odnosno da će ga osjetiti u momentu kada je otrov već uzeo smrtonosna maha, tako da mu više neće pomoći ni povraćanje hrane.

Pa i ova nam stvar svjedoči da meku nikada ne valja posipati otrovom strihninom, ili, kako to naši ljudi kažu, »posoliti«, nego je uvijek treba zatrovati propisno izradenim trovanicama, koje će otrov donijeti na pravo mjesto, tj. u stomak zvijeri.

Iako će u ovom slučaju smrtonosno djelovanje otrova biti sigurnije, ipak će brzina njegovog djelovanja zavisiti od načina na koji je zvijer trovanicu прогутала. Naime, ako je vuk progutao trovanicu čitavu u komadu mesa ili ako je sama trovanica neraspuknuta došla u njegov stomak, to treba izvjesno vrijeme da se ta materija prokuha i otrov proširi po stomačnim sokovima, odnosno da dođe do njegovog smrtonosnog djelovanja. Za obavljanje toga procesa ponekada je potrebno desetak minuta, pa čak sat ili dva vremena dok otrov usmrti otrovnu zvijer. Razumije se da je ona u međuvremenu, kao i pri trovanju malim količinama otrova, mogla otići i kilometrima daleko.

Isto ovo manje-više važi, uzimajući u obzir njegove specifične osobine, i za otrov cijanovodičnu kiselinu.

Kakogod su prvi snjegovi znak za polaganje otrova, tako i kopnjenje snijega znači da treba ukloniti preostale zatrovane meke Zatrovane meke se moraju ukloniti zato, što ih vukovi u to vrijeme nerado žderu, te zato što bi se na njima, umjesto vukova,

mogle potrovati domaće životinje, koje su već počele izlaziti van na ispašu ili što se na njima mogle potrovati pojedine vrste zaštićene divljači.

U krajevima gde brlože medvjedi, zatrovane meke se moraju ukloniti ranije, tj. sa prvim znacima proljeća i prvim kopnjenjem snijega, jer medvjedi, koji su u toku zime mnogo oslabjeli i koji u to vrijeme izlaze iz brloga, bez predomišljanja žderu svaku strvinu na koju najdu. Ovo će učiniti svaki medvjed, i to bez obzira na to da li je on mesar ili travar, pa se ne treba dozvoliti da ta zaštićena vrsta divljači i ponos naših šuma strada od otrova.

Po završetku rada na trovanju vukova treba sve preostale zatrovane meke i njihove dijelove spaliti i zakopati, otprilike jedan metar duboko pod zemlju. Ovaj se posao mora obaviti najpažljivije i najsavjesnije, jer se u prošlosti najveći dio domaćih životinja ili pojedinih vrsta zaštićene divljači otrovao baš na ostacima neuklonjenih zatrovanih meka.

O prestanku rada na trovanju vukova, kao i o načinu uklanjanja zatrovanih meka, bezuslovno se mora pismeno obavjestiti nagležni organ narodne vlasti, koji će to objaviti narodu.

Lica koja vrše trovanje vukova treba da o tome poslu vode evidenciju ili dnevnik rada. U taj dnevnik treba da unose mjesto i datum kada je zatrovana meka položena, vrstu meke i otrova koji je upotrebljen, te broj obilazaka, kao i sve druge stvari koje su se oko meke dešavale. Naročito je važno da se tačno evidentiraju sve životinje koje su se na meki potrovali. Kod vukova treba da se evidentira i dan kada su se potrovali (obrazac I).

Bez ovakve evidencije nije moguće rad na trovanju vukova sprovesti planski i disciplinovano, niti ga je moguće kontrolisati. Pored toga, od ovakve evidencije biće i drugih koristi jer će ona licu koje vrši trovanje pružiti mnogi dragocjen podatak o vukovima i njihovim navikama. Ti će ljudi ujedno, na osnovu ovih i drugih podataka, obogatiti svoje znanje i sticati korisno iskustvo za svoj budući rad.

Ovim bi bili izneseni osnovni momenti i najvažnija pravila koja treba imati u vidu prilikom rada na trovanju vukova. Pa ipak je sigurno da će i čovjek koji se bude pridržavao datih pravila u svome radu doživjeti poneki neuspjeh i podosta raznih razočarenja. Samo zbog toga se ne smije demoralisati i malaksati, nego treba upornim radom usavršavati svoje znanje, poboljšavati tehniku manipulacije otrovima, te svakom prilikom studirati ovu vanrednu opreznu, lukavu i otpornu zvijer.

Iako se navedene vrste otrova upotrebljavaju već desetine godina kao sredstvo za tamanjenje vukova, lovačka praksa i znanost o ovome radu nisu dali svoju posljednju riječ. Pri pažljivom i stručnom radu još se nadode na poneku novu stvar. Te provjene novitete potrebno je popularisati i prenijeti na druge ljude.

Sigurno je da će uspjeh ovoga rada dosta puta zavisiti od slučaja, odnosno od lovačke sreće, gdje sva pravila, znanje ili stručnost mnogo ne važe. Ovdje iznosim jedan takav slučaj, koji

sam našao u očevu članku »O vukovima«,^{19a} a pa ga iznosim kao primjer — kako on reče — da »i čorava koka zrno nade«.

»1901 godine kod Šumske uprave u Drvaru imali smo nekoga lugara Kostu, koji je rado i često u bocu zavirivao, pa mu se iz toga razloga nije moglo povjeriti manipulisanje strihninom.

Ojadeni Kosta neprestano je moljakao za otrovom i navaljivao tako dugo dok mu nisam konacno jedan dan, i ne računajući na ikakav uspjeh, dosta površno preparirao jednu četvrt konja, koju je on odmah, uz pomoć jednog seljaka, odnio u Otaševac da je izloži na jednom poznatom vučarnom mjestu.

Sutradan poslije podne pomolio se u kancelariji Kosta, i to prilično pijan, a u društvu sa svojim jučerašnjim drugom seljakom, koji je nosio šest vučjih koca koje su zgulili sa vukova koji su se prošle noći na Koštinoj meki otrovali. Osim tih šest vukova meku su žderala još tri, koji se nisu mogli naći, ali su po svoj prilici i oni uginuli jer je otrov bio dobar.«

Organizacija akcija trovanja vukova

Jedno je danas izvan diskusije: primjena otrova pretstavlja osnovno i najsigurnije sredstvo za masovno uništavanje vukova. Zbog toga, u buduće, sve dok ne uspijemo desetakovati brojno stanje vukova, ovaj rad treba vršiti u svim jako vučarnim krajevima u vidu masovnih akcija koje treba otpočeti prvog dana decembra, i završiti posljednji dan marta iduće godine. U planinskim krajevima, naročito za vrijeme jake zime, akciju treba produžiti i kroz čitav mjesec april. Za samu akciju potrebno je da njen rukovodstvo izradi plan rada, te da njegovo sprovodenje kontroliše odgovarajućom evidencijom.

Prilikom planiranja akcije, na prvom mjestu treba predvidjeti površine na kojima će se trovanje vršiti jer od toga zavisi broj zatrovanih meka koje će se u dotičnoj akciji položiti, kao i broj ljudi koji će u tom radu uzeti učešće. Zapravo, kao bazu za planiranje akcije treba i uzeti broj meka koje će se položiti, a ne broj vukova koji bi se eventualno imali otrovati. Ovako treba postupiti zato što je vuk sasvim specifična vrsta divljači, tako da se po broju ne može planirati ni njegov otstrel ni njegovo trovanje. Zatim, za svako pojedino područje treba odrediti ustanovu, odnosno šumarsko nadleštvo ili lovačku organizaciju koja će vršiti trovanje vukova, kao i broj njenih službenika ili članova koji će direktno izvršavati ovaj rad. Prema težini, udaljenosti terena i drugim momentima treba odrediti broj meka koje će položiti pojedino lice. U svakom slučaju, ne treba računati da će jedno lice

^{19a}) Milan Knežević: »O vukovima«, L.R.V. broj 2 — Zagreb, 1928 g.

moći uredno održavati i obilaziti više od pet trovališta. Pored toga, treba propisati vrstu otrova, tehniku rada i sistem evidencije koja se u tome radu mora obavezno i jednoobrazno primjeniti.

Poželjno je da šumarske ustanove za vrijeme trajanja akcije svoje službenike koji će vršiti trovanje vukova po mogućnosti rasterete svih drugih dužnosti, a da lovačka društva u tu svrhu uposle vješte ljude (svoje članove) kao sezonske lovce, odnosno kao sezonske trovače vukova.

S obzirom na težinu ovoga rada, kao i na štete i nesreće, koje bi iz njega mogle proistечi, to organizaciji akcije trovanja vukova od početka pa do završetka, treba posvetiti najveću pažnju. Čitava se akcija mora izvršiti uredno i disciplinovano, te u skladu sa svim zakonskim propisima o radu i o rukovanju otrovima. Samo ako budemo radili na taj način, mi ćemo uspjeti da otrovima uništimo vukove, a da ujedno očuvamo živote, zdravlje i imovinu naših ljudi. Inače, postoji velika mogućnost da će od ovih akcija biti veća šteta nego korist.

U čitavom ovom radu jedna je od najvažnijih stvari da se mreža zatrovanih meka gusto i pravilno postavi po čitavom ugroženom području. U toku zime dosta puta se dešava da vukovi i po nekoliko dana ne mogu doći do zalogaja hrane. Progonjeni gladi, oni su tada neprestano u pokretu i u potrazi za mesnim zalogajem. Ukoliko do njega ne mogu doći drugim načinom, oni će tada drsko provaliti u torove i klanice, upasti u sela i poslati pse na lancima ili će u bezumlju počiniti koje drugo djelo, na koje se siti nikada ne bi odlučili. Povodom toga nastale su i narodne izreke: »Navalili ko gladni vuci!« i »Gladan kurjak usred sela ide!«

Dakle, na takvom vremenu vukove na svakom podesnom mjestu treba da čeka zatrovana meka ili bar spremam čovjek, koji će im tu meku podmetnuti.

Razumije se, da se to neće uspjeti ako se vukovima omogući da tada dodu do druge hrane. Nažalost, u našim se krajevima u toku zime izgoni stoka na pašu ili na brst u šume i šikare, puštaju se psi i torne vaške da se klatare po selima i njihovoj okolini ili se iz kuća na razne načine izbacuju otpaci mesne hrane, što sve skupa omogućava vukovima da dodu do sigurna zalogaja mesa i da obidu sumnjivu meku. Sigurno je da naši ljudi koji vrše trovanje vukova ne mogu sprječiti sve te negativne pojave, iako oni na njih u dosta slučajeva mogu pozitivno uticati. Ali se zato pred rukovodstvo akcije postavlja zadatak da ono odgovarajućim mjerama — putem organa vlasti — ove pojave ako ne sprječi, a ono bar svede na snošljivu mjeru.

Prilikom ovoga rada pojedini ljudi u dosta slučajeva vole poступati proizvoljno ili na osnovu svojih subjektivnih ocjena. U tom smislu najčešća je stvar da oni u svome kraju uopšte neće da postave zatrovanih meka pošto smatraju da je blaga zima i da za trovanje vukova još nije povoljno vrijeme ili smatraju da su oni svoj kraj već očistili od vukova itd. Sve ovakve pojave tre-

ba energično suzbijati jer one za sobom, po pravilu, povlače razne negativne posljedice, a u krajnjoj liniji mogu poremetiti i izvođenje čitave akcije.

Koliko pojedina od ovih shvatanja mogu biti štetna, najbolje ćemo vidjeti iz sljedećeg primjera:

Općenito je poznato stvar da kod nas u Bosni i Hercegovini već desetine godina nije bilo tako blage zime kao 1951 godine. Te zime uopšte nije bilo većih studeni, a snježne padavine bile su rijetke i na području naših najviših planina. Medutim, evidencija Oblasnog NO Sarajevo daje nam sljedeći podatak: U prvom polugodištu 1951 godine na području toga odbora ukupno su utamanjena 234 vuka, od toga je bilo 93 vuka (mužjaka), 76 vučica i 65 mладунčadi (38 muške i 27 ženske). Od 234 utamanjena vuka, 124, ili 52%, utamanjeno je otrovom, 42, ili 17% — puškom, 3, ili 2% — gvožđima i 65, ili 29%, — pohvatano je živo, kao mladunčad u brlozima.²⁰⁾

Mislim da je ovo dovoljan dokaz da trovanje vukova treba vršiti i za blagih zima, i to ne čekajući veće snježne padavine ili velike studeni. To je ujedno dokaz da se u ovome radu ne treba povoditi za kojekakvim mišljenjima, nego da sve — razumije se ispravne — direktive koje daje rukovodstvo akcije treba obavezano sprovoditi u djelu.

Evidenciju za kontrolu akcije treba sprovoditi na osnovu desetodnevnih ili petnaestodnevnih izvještaja, već prema sistemu ostale evidencije koja se u dotičnoj ustanovi vodi. Iz ove evidencije rukovodstvo akcije treba da dobije podatke o broju položenih zatrovanih meka, o količini utrošenog otrova, kao i o broju otrovanih vukova i drugih životinja (obrazac broj 2).

Čitavu akciju treba okončati posebnim obrascem, u kojem treba dati sumaran pregled cijelokupnog rada na trovanju vukova (obrazac broj 3).

Uz ovaj sumarni pregled, svaki organ, odnosno ustanova koja je učestvovala u radu na trovanju vukova treba rukovodstvu akcije da dostavi problematiku svog rada i da dade eventualne prijedloge za budući rad.

Na početku ovog izlaganja mi smo naveli da smo u razdoblju od 1946 do 1949 godine prosječno godišnje otrovima tamanili po 150 vukova. Medutim, mi smo, već u prvoj masovnoj akciji trovanja vukova, koju smo organizovali u zimskoj sezoni 1949/50 godine, utamanili 415 (predočenih) vukova. Iza tog vremena, zahvaljujući široj i organizovanijoj upotrebi otrova, mi smo 1951 i 1952 godine u prosjeku tamanili po 350 vukova. Na osnovu toga smatram da se u ovaj složeni i obimni rad isplati uložiti ona sredstva i napore koje on iziskuje.

Ovaj se rad ne smije gledati samo kroz prizmu uspjeha koje smo postigli masovnim uništenjem vukova, nego treba imati u vidu i eventualne nesreće, nezgode ili štete koje su iz njega proistekle. Zbog toga ubuduće primjenu otrova za masovno ili pojedinačno tamanjenje vukova treba sprovoditi sa još više savjesnosti, discipline i odgovornosti u radu.

²⁰⁾ Ove podatke je najbrižljivije i najsavjesnije sakupio drug Boško Popadić, koji je tada radio u Povjereništvu za poljoprivredu i šumarstvo ONO Sarajevo, tako da se oni mogu smatrati potpuno tačnim i pouzdanim.

Na koncu još jednom ponavljam da prilikom ovog rada na svakom koraku treba računati i sa tim da se ovim otrovima lako može ugroziti i sam ljudski život, a koliko vrijedi jedan ljudski život i koliko smo o njemu dužni voditi računa, mislim da je sva kom poštenom i razumnom čovjeku dovoljno poznato i jasno.

Koliko je meni poznato od 1945 do 1952 godine, usprkos svih opomena i preduzetih mjera predostrožnosti, mi smo, ne računajući grabežna umorstva, uslijed neopreznog rukovanja ovim otrovima (cijanvodikovim ampulama) imali tri smrtna slučaja.

HVATANJE VUČIJE MLADUNČADI U BRLOGU

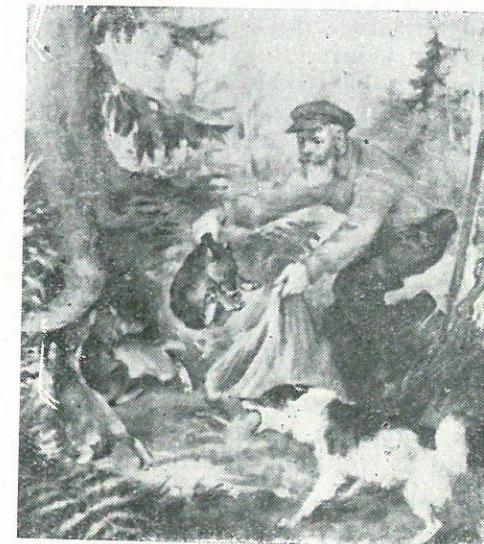
Hvatanje vučije mladunčadi u brlogu pretstavlja, odmah iz trovanja, najuspješniji način tamanjenja vukova. U brlogu se obično nađe čitavo vučije leglo koje se u najviše slučajeva sastoji od 5 do 8 mlađih, pa se tako u jedan mah uništi veliki broj budućih štetočina. Kad ovakve uspjehe uporedimo s onim silnim trudom koji treba uložiti dok ulovimo jednog jedinog odraslog vuka, onda nam je jasno koliko je uništavanje vučijeg skota rentabilnije od svakog načina lovlijenja vukova.

Čim se to prije obavi tim manje bivaju štete i od same vučice. Ove štete u vrijeme dok ona doji i prehranjuje mladunčad dosežu nevjerovatne razmjere. S tom okolnosti treba uvijek računati i vučad uništiti prije nego što izadu na svjetlo dana. Pošto vučad u mladosti imaju vrlo malo neprijatelja od kojih bi mogla stradati, to se može gotovo sa potpunom sigurnošću računati da broj uništene mladunčadi u brlogu odgovara broju štetočina koji bi ubrzo od njih postali da su ostali u životu.

Na prvom mjestu, treba istaći da se kod nas ovome vrlo uspješnom načinu tamanjenja, odnosno uništavanja vukova ni izdaleka ne pridaje ona važnost koja mu pripada. Najžalosnije je u tome to što među našim lovcima po zanimanju, u koje prvenstveno ubrajamo naše državno lovačko i šumarsko osoblje, uopće nemamo, izuzev njih nekoliko, takovih lovaca. Iako ti ljudi — po pozivu svoje službe — moraju svaki dan obilaziti povjrene im šumske predjеле, to se gotovo na prste mogu prebrojati

slučajevi da su oni, u posljednjih 25 godina, pronašli koji vučiji brlog ili da su na osnovu svojih opažanja doprinijeli bar toliko da se gdjegod nade brlog i u njemu vučiji skot uništi. Nije ovdje mjesto da ulazimo u ispitivanje nedostataka među našim profesionalnim lovcima, ali iz prošlosti je dobro poznato da su uvijek bili najbolji lugari i najbolji čuvari lova oni organi koji su u šumi poznavali svaki kutić, opažali i vidjeli sve što se u šumi događalo.

Kada znamo da se sva vještina ovog načina lova sastoji u sposobnosti zapažanja, poznavanju okoline i terena, kao i poznavanju života, tragova i ostalih znakova koje zvijer iza sebe ostavlja, onda nam je jasno da se tim lovom može baviti malen broj nadarenih i sposobnih ljudi. Nepravilno bi bilo tražiti od našeg gradskog lovca da posjeduje sposobnost i pozrtvovnost koju traži ovaj lov, jer ti ljudi nisu imali ni prilike ni potrebnog vremena da bi te osobine mogli steći i naučiti. Ali se sve to sa punim pravom može tražiti od šumarskih organa, jer dobar lugar ili čuvar lova može, usput i uz svoju redovnu dužnost, jutrom rano i ve-

čerom kasno kretanje zvijeri najlakše promatrati i slijediti njene tragove i tako razvijati svoje lovačke sposobnosti. Sudeći prema dosadašnjem iskustvu, kao glavni saradnici u ovome lovu ostaju nam seoski lovci koje je život u tom pravcu izobrazio, no i među tim valja probrati i razlučiti prave vučare od lovaca-mesara, jer se mnogo lakše i radije ide za srnećim i zećijim nego za vučijim tragom. Svaki pojedini od tih lovaca naći će za taj teški posao i druge valjane ljude, te s njima lakše i brže naći brlog i uništiti vučad nego kada bi to sam radio.

Iznalazeći i uništavajući vučije skotove branio se naš narod

od te zvijeri još od najstarijih vremena i taj se korisni običaj u svima planinskim krajevima očuvao sve do danas.

U svima vučarnim krajevima gdje se ljudi sastaju da pretresu svoje zajedničke brige i potrebe, spominju se redovno vuci. Tu se cijene i računaju štete koje su vuci počinili, raspituje se gdje se pojavljuju i odakle udaraju, te ujedno stvaraju zaključci u pogledu odbrane. Ako se medu tim ko javi da su sproljeća učestale štete na mladoj stoci, onda se odmah pomišlja i na to da bi to mogla biti vučica, kojoj bi trebalo potražiti brlog i oduzeti vučad. A kako se u našim selima »hvala bogu« za svakoga zna »od kakva je posla«, to i ovdje kocka brzo pada na pravoga vještaka. Njemu se prepusta organizacija pothvata za oslobođenje kraja od napasti.

Obično nedjeljom, ili kojim drugim danom, kad se u selu svetkuje ili kad se uslijed loša vremena u poljima ne može raditi, ide se u šumu u potragu za vukom i vučnjim brlogom. To se radi redovno u mjesecu maju, a najradije na Spasovo i Duhovske blagdane, dok su vuci još u brlogu i dok je tlo još vlažno, pa se tragovi lakše slijede. Pod voćtvom koga iškusna lovca ide po više ljudi širom šume i pretražuje svaki potok, svaku kosu i svaki kućić u kome bi mogao biti vučiji brlog. Čitav posao se obavlja sistematski i pretražuje jedan šumski kompleks za drugim, sve dok se brlog ne nađe, pa makar to trajalo i po više dana. Za vrijeme traženja brloga, tragači održavaju liniju kao u urednoj hajci i često se jedan drugome javljaju i upozoravaju na svoja opažanja.

Ako imamo na umu kako je na kopnu tlu teško čitati i slijediti slabe tragove zvijeri, onda nam je jasna i težina zadatka koji na sebe uzimaju oni ljudi koji se tim poslom bave. Usto dolaze još i silni napor i kišovito vrijeme, koje se u tu svrhu najradije iskorišćuje. Sve se to skupa ne da iz knjige naučiti, nego se postiže samo dugotrajnim i pažljivim radom u šumi. Zato se toga rada ne treba da prihvata ko za njega nema prirodnog dara.

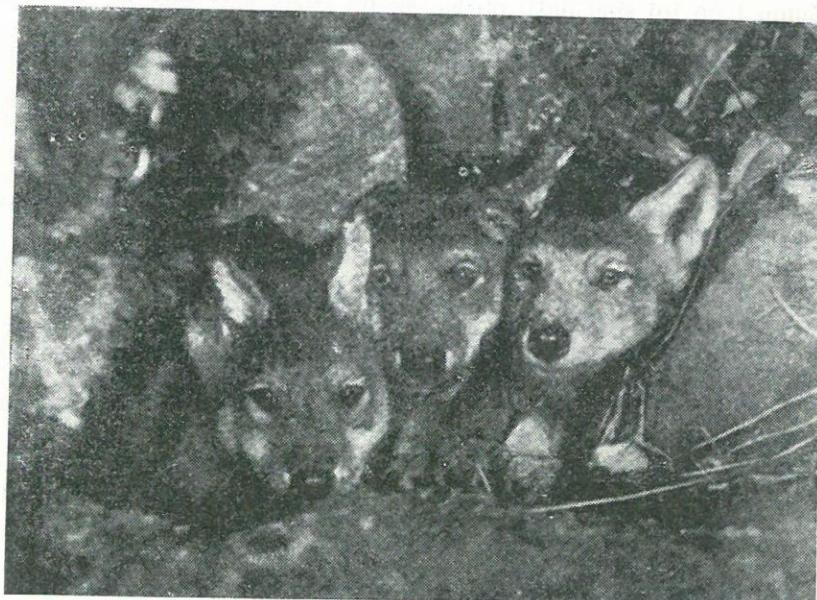
Prema svojim urođenim sposobnostima i silnoj moći opažanja u prirodi, naši se seljaci ni u jednom slučaju ne bi zastidjeli ni pred najboljim tragačem iz koje američke prerije ili afričke džungle. Oni znaju sa velikom sigurnošću i po najmanjem znaku slijediti trag zvijeri po suhoj zemlji, kao i po neprohodnoj šumi i gustoj šikari. Pravi vještak slijedi trag jednako na rosnoj travi po otresenim kapljicama vode, kao i po prašljivu putu ili po jutarnjem mrazu. Na livadi zaključuje i po najmanje ugaženoj latici ili previnutoj peteljci koga nježnog cvjetića da ga je očepila meka šapa neke zvijeri. Dosta puta i po suhom šušnju ustanozi da je tuda zvijer prošla. Gdjegod je makar i malo list u šušnju pomaknut ili prevrnut, pada pronicavi njegov pogled na te znakove. Za obične ljude su to nepojmljive promjene a za pravog lovca u najviše slučajeva rječite činjenice. Služeći se ovakvim sposobnostima može vješt čovjek i sam u šumi pronaći brlog zvijeri.

Inače, razumije se da oni taj posao najvjestešće obave, a što je i najpreporučljivije, kada trag vučice iznalaze i slijede za vri-

jeme snježnih padavina i opršica, koje u našim planinskim krajevima nekada znaju pasti čak i koncem maja ili početkom mjeseca juna.

U svojoj dugogodišnjoj praksi imao sam priliku upoznati mnogo domaćih lovaca-seljaka koji su bili upućeni u sve mudrolice oko iznalaženja tragova u šumi. Od svih tih umjetnika, do čije se vještine nikada nisam mogao dovinuti, ostala su mi dvojica sve do danas u svježoj uspomeni.

Neki Nikola Stojanović iz Drinića bio je u šumi toliko vješt da njegovom bistrom oku i osjetljivom uhu ništa nije moglo izmači ni ostati neopaženo. On je znao i na kopnoj zemlji sa pri-

bližnom sigurnošću ocijeniti starost traga, te iz istoga pročitati kada je i kuda je zvijer ili divljač prošla. Sluh i čulo pipanja imao je toliko istaćane da je i po mrkloj noći idući kroz šumu znao slijediti stazu. Po šušku i po dodiru nogom on je osjećao gdje je naslaga strelje na zemlji deblja ili gdje je nema, i po tome se pri hodanju ravnao i puta držao.

Drugi je bio Obrad Kecman, zvani Totić, i on iz Drinića, nadecko poznat »kunar«, koji je uz kuneći trag znao odlično slijediti i tragove druge divljači.

Iza jedne kišovite noći išli smo nas dvojica raskvašenim i blatnim putem rano izjutra u šumu. Čim smo malo odmakli iz sela, opazili smo u blatu noćasnji vučji trag, koji je vodio istim putem i smjerom kojim smo i nas dvojica išli. U razgovoru i bez ikakva naprezanja išli smo mi putem i za vučnjim tragom sve do poznatih Kozilskih livada. Livade su bile u cvatu pred kositbu, a trava još rosna iza noćne kiše. Naš put je vodio kroz livade i mi smo po njemu slijedili vučiji trag negdje do njihove sredine, odakle ga je nestalo. Zaključili smo da je odatle vuk s puta krenuo, ali nismo mogli znati kuda jer se po travi nije mogao znati pravac

koji je vuk uhvatio. Misleći da bi to mogla biti vučica koja negdje u okolini ima brlog, želio sam svakako ustanoviti u koji kraj je otišla: u Srneticu, u Vrletine ili u Kozilske uvale?

Radi toga sam kod zadnjih otisaka šapa u blatu zastao i počeo u krugu po livadi zagledati ne bi li po bilo čemu ustanovio kuda je vuk krenuo. Obrad je odmah razumio moje nastojanje i sam počeo po livadi osmatrati. Dok sam ja uzalud po zemlji buljio, jer nisam mogao baš ništa ustanoviti, moj Obrad je stopu po stopu napredovao po rosnoj travi. Postepeno se pomicao i lagano činio sve veće krugove dok nije uhvatio pravac kojim je vuk otišao. A tada me pozva sebi i reče: »Ovuda je krenuo, hajde da vidimo kuda je otišao.«

Pojedinosti kojima se iskusni Obrad služio i sigurnost s kojom je vučiji trag po livadi slijedio, ja ne bi znao opisati. Neprestano se sagibao i zurio po travi, sve dok nismo došli na rub šume pod same Vrletine, u koje je vuk zamakao. S toga mjesta vodila je mala šumska stazica dalje u šumu i na toj smo našli otiske vučijih stopa koje smo još od sela po blatu slijedili.

Primjećujem da je Obrad vučiji trag livadom slijedio preko 300 koraka i pritom ga ponekad smetao, ali se vješto i brzo ispravlja, sve dok nismo došli do šume. Tu smo tek sjeli i po našem bosanskom običaju potegli duvankesu, pa zapalili cigaru. Ne pripisujući svome majstorskom djelu nikakve osobite važnosti, latio se Obrad ognjila i truda te ukresao vatu i ne sluteći koliko sam mu zavidan na njegovu znanju i umijeću.

Da se ovakvi »Obradi« svaki dan ne radaju, potvrđuje nam činjenica što ih vrlo rijetko susrećemo. A kada već nademo čovjeka s ovakvim sposobnostima, treba mu dati priliku da ih razvije i u svakom slučaju primjerno ga nagraditi, jer u najviše slučajeva rad ovih lovaca od strane gradskih ljudi ostaje nepriznat. Gradski čovjek zapravo i ne zna ocijeniti njegovu težinu i pravu vrijednost, kao što to znade seljak, koji je i sam u tome lovu zainteresovan, pa zato zaslужnog lovca nagrađuje moralno i materijalno.

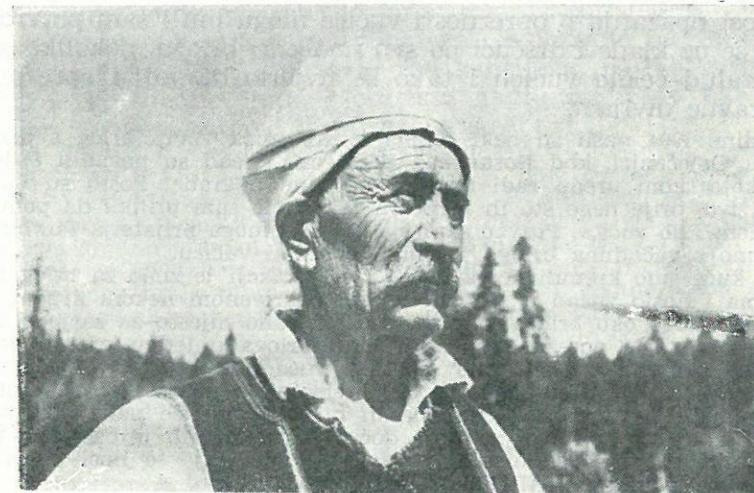
Onome lovcu koji nade brlog i uništi vučad peče se u selu cicvara i već na kućnom kragu nudi ploska, pletu se čarape i daje kudjelja vune, a ime mu se prenosi od uha do uha kao ime Kraljevića Marka.

Kolika god je rijekost naći vučiji brlog, još je veća ubiti vučicu kraj brloga. Uplašena vučica je toliko oprezna da se oko brloga ni nazreti ne da, a kamoli još i na nišan uzeti. Sve ovo naši seljaci znaju pa se prema tome i ravnaju, te kad traže brlog ne računaju s hicem na vučicu, nego nju prežazu oko pašnjaka na kojima ona u to doba najčešće u stado udara ili joj slijede trag da bi došli do mlađih u brlogu. Oslanjajući se na iskustvo starijih ljudi i na opažanja čobana koji su stalno po šumi i po pašnjacima pa znaju kud se zvijer kreće, oni na najbolji način organiziraju lov na vučad. Nikad se ne zavaravaju da će lako i brzo do brloga doći, pa stoga polaze u šumu s punom torbom i sa sjekiriom o ramenu, jer se lako može desiti da se u šumi omrkne i zanoći. Nekada se događa da se brlog nađe i pod lakšim okolnostima, ali su to vrlo rijetki slučajevi. Ako su vučad već odrasla i ako ih mati pred brlogom hrani mesom, brlog se može osjetiti na kraćoj udaljenosti po smradu koji nam vjetar od njega donosi. Isto tako se može brlog primijetiti i po roju muha koje se kupe oko njegova ždrijela ili po otpacima hrane, ostacima krvi i

mesnih sokova iz hrane koju su tu vučad žderala. Ali nas svi ti znaci iz veće udaljenosti ne mogu brlogu dovesti. Zato nam kao najsigurniji put za iznalaženje brloga ostaje slijedenje tragova zvijeri.

Gdjegod se u šumi nade utrveno tlo, mnogi izmiješani sitni i krupni vučiji tragovi, poremećen i razgreban šušanj ili satrven korov i trava, znak je da su se tu vučad zadržavala i igrala. U blizini takvih mjesta obično se nalazi i brlog, pa ga nije teško naći. Samo, naravno, ukoliko to ne bude prekasno, jer kad do toga dode, onda se vučad već znaju i izvan brloga po škrapama skrivati, tako da se brlog nade prazan i bez svojih stanovnika.

Kada se nade brlog s vučadima, izvade se vučad iz njega i nose u selo da se pokažu radoznalima i da selo može mirnije spavati, a bome i da srečni lovci pobiju darove i slavu po selu. Također dogadaju najviše se raduju seoska djeca, koja u čitavim povorkama kroz selo prate vučare koji nose vučad. Tek drugi dan i kada se selo zadovoljilo i popijevka stišala, nosi se lovina upravnoj vlasti, gdje se propisno pred svjedocima predočuje i predlaže molba za isplatu nagrade (taglike). Ima slučajeva da se lovci odreknu taglike, a vučad ostave živa da bi se prodala. Zvjerinjaci

Planinštak

i menažerije dosta puta plate više za živo vuče nego što iznosi taglica koja se službeno za njega isplaćuje, pa to lovci sasvim opravdano iskorišćuju.

U Velikoj Bukovici, kod Doboja, poznavao sam nekog Vasu Dejanovića, koji je stanovao ispod Malog Krnina, a mnogo se bavio traženjem vučijih brloga. Bio je vrlo vrijedan domaćin.

U mladosti je dugo godina išao kao čoban uz svinje po Krnini i upoznao u toj šumi svaki kutić. Usto se zanimalo za vukove koji su mu mnogo štete činili pa se počeo baviti i traženjem

brloga, u čemu je brzo napredovao i dotle dotjerao da je gotovo svake godine našao pokoji brlog s mladim. Po tome mu se ugled nadaleko proširio i bio je viđen čovjek u svoj okolici.

Čim bi u ljetno doba u nekom kraju učestale štete od vuka, poručivalo se to Vasi i nudila mu se pomoći i lovačka saradnja, a Vaso se svakom pozivu pripravno odazivao. Njegovi uspjesi u ovome radu i dobar lovački glas mnogo su me zanimali, pa sam mu se često kući svraćao na kavu i lovački razgovor. On me je uvijek rado primao i dobrodušno mi tumačio svoja opečanja u susretima i u lovnu na vukove. Najjače je naglašavao mudrost vučice dok doji vučad, pa s toga razloga veli da ni brloga nikad nije tražio na onoj strani s koje vučica udara u stoku, nego »ako udara iz Rakovca, ja brlog tražim u Tisovcu«. »Sve sam brloge nalazio oko nekih izvala, po dolinama, oko potoka, a najviše u šupljim kladama, i to uvijek onuda kuda najmanje hodaju ljudi i domaće blago. U brlogu nisam nikada zatekao vučicu. Dosta sam puta kraj brloga vučicu čekao, ali je nisam nikada dočekao.«

S obzirom na prilike i okolicu u kojoj je Vaso svoju lovačku praksu vršio, tj. s obzirom da u Krnini nema ni krša ni stijena, mogu se i njegova opečanja u pogledu brloga kao tačna primiti. A tačnost opečanja o opreznosti vučice mogu mu i sam potvrditi. Gureći se uz klade i dršćući po svu noć kraj brloga, nekoliko sam puta uzalud čekao vučicu i tako se uvjerio da joj u opreznosti nema ravne divljači.

Godine 1904 našli su neki seljaci iz Kolunića vučiji brlog s petoro vučadi u Osječenici, kod Bosanskog Petrovca. Vučad su povadili i donijeli ih kotarskom uredu radi naplate novčane nagrade. Pošto su vučad bila još živa, prije nego što ih usmrtil, iskoristio sam priliku da pomoću njih dodem i do vučice. Pozvao sam još isti dan moga prijatelja Powolny-a da podemo s vučadima brlogu, ne bi li dočekali vučicu.

Od kuće smo krenuli dosta rano, a seljak koji je znao za brlog išao je s nama i nosio vučad u jednom sepetu pokrivenom nekom krpom. Ne tapkajući mnogo oko brloga, odabrali smo zgodno mjesto za zasjedu i tu se skoro bez riječi oprezno smjestili. Kraj brloga o jednu granu, dosta nisko iznad zemlje, objesili smo sepet sa vučadima.

Izgladnjela vučad su se po sepetu premetalna i neprestano skomutala poput štenadi. U to skomutanje mlađih mi smo najviše nade polagali i vjerovali da će na njihovo plakanje doći vučica koja ih je okotila i mlijekom dojila. U tome se nismo prevarili — vučica je te noći došla da potraži svoj podmladak. Ali kako?

Tek onda kada se u šumi sve smrklo da skoro ni prsta pred nosom nismo mogli nazrijeti, primakla se vučica brlogu i u našu blizinu. Na mahove smo je čuli kako oko nas i oko brloga po šušnju tiho tapka i vrlo oprezno obilazi, ali je nismo mogli nikako ugledati. Izdurali smo nepomično sjedeći dok nam se noge nisu počele kočiti i zubi od zime cvokotati. Vučica je uhodarenje ponovila, a mi smo oko ponoći, kada nam je studen dotužila, sa svojim sepetom krenuli u selo da kraj vatre dočekamo dan i podemo kući.

Sličan pokušaj učinio sam 1908 godine jednom zgodom sa Rašidom Kuburašem, u Grmeču ispod Mijačice, koji se završio istim rezultatom kao i ovaj opisani iz Osječenice.

Množe sam lovce raspitivao da li je gdje kome i kada uspjelo dočekati i ubiti vučicu kraj brloga, a da nisam nikada dobio pozitivna odgovora. Pa ni od onih ljudi, koji su vadili vučad iz

brloga nisam mogao doznati da je ikad vučica zatečena u brlogu i uz mlade. Ona se toliko oprezna i toliko joj je draga vlastita koža da za nju i svoj vlastiti porod žrtvuje i uvijek zavremena pobegne.

Dok je kod nas uništavanje vukova na izneseni način ušlo u narodne običaje i vjekovima vršeno dragovoljno radi zaštite zajedničkih interesa, to se u drugim zemljama još u prošlom stoljeću provodilo obavezno i prisilno. O tome nam, među ostalim, govore i neki sačuvani dokumenti iz kulturne Njemačke, u kojoj je već odavno i posljednjem vuku odzvonilo. U njemačkom lovačkom časopisu »Wild und Hund« XXXIII Jahrgang, Nro 7 von 14.II.1930, Berlin — nalazimo sljedeću bilješku, koja u hrvatskom prevodu glasi ovako:

»Pretpostavlja se da je još početkom XIX stoljeća bilo vukova, koji su se stalno zadržavali u kneževini Ples. To se dade zaključiti i iz toga što su još sve do polovice prošlog stoljeća seljaci obavezno morali na treći dan Duhova ići u šumu i tražiti mlade vukove.

Iz 1839 godine postoji jedno rješenje nadležne vlasti (Fürstliche Rechtkammer) po kome se ta obaveza imade i nadalje vršiti.«

Iz ovoga jasno vidimo kolika je svijest solidarnosti u našem narodu kad se radi o odbrani protiv zajedničkog neprijatelja — vuka. I kada to narodno blago počiva na tako jakim i zdravim temeljima, onda ga treba u punoj mjeri iskoristavati te taj lijepi narodni običaj održavati i pomagati. S obzirom na velike napore i gubitak vremena koje ovaj rad zahtijeva, potrebno bi bilo zasluzne i vrijedne ljude i posebno nagraditi, da bar za opću stvar ne deru badava vlastite opanke.²¹⁾

²¹⁾ Od 1945 do 1949 godine kod nas je prosječno godišnje hvatanje nešto preko 100 vučića mlađunčadi, što iznosi oko 23% od ukupnog broja vukova koji su utamanjeni u dotočnim godinama. U 1950 i 1951 godini po hvatanje je po 250 vučića mlađunčadi, što je iznosilo nešto više od 25% od ukupnog broja utamanjenih vukova. A 1952 godine, kada su osjetno povišene novčane nagrade i kada su seljaci dobili povoljan materijalni stimulans za tamanjenje vukova, taj se broj naglo popeo na 529 mlađunčadi, ili 39% od ukupnog broja vukova koji su utamanjeni dotočne godine. Od ovog broja, 428 mlađunčadi ili 81% uhvaćeno je u mjesecima maju (286) i junu (142), a ostatak od 101 mlađunčeta ili 19% u mjesecima martu, aprila i julu. O tome nema tačnih podataka, ali se slobodno može računati da su preko 90% ove vučadi pohvatili seljaci.

No usprkos toga što ovaj način tamanjenja vukova kod nas ima ovako masovan karakter i što smo mi pomoći njega masovno uništili vučići podmladak, ostaje činjenica da je u dosta naših krajeva ostao neiznad vučici brlog za koji su postojali pouzdani znaci da se tu nalazio. Do ovoga je došlo uslijed toga što u tom kraju nije bilo sposobna čovjeka koji bi taj brlog našao, ili uslijed toga što pojedinac čovjek nije bio u stanju da sam — iz objektivnih razloga — brlog pronađe i u njemu pohvata vučiju mlađunčad, ili uslijed opštег nemara koji je vladao u tom kraju — zbog čega niko brloga nije ni tražio.

Zbog toga ubuduće mi ovaj rad ne smijemo više prepustiti slučajnosti ili umješnosti pojedinaca, nego moramo, u sezoni od mjeseca aprila do juna, sigurnom mrežom osmatrača pratiti sva vučarna područja, pa čim se pokažu pouzdani znaci treba organizovati iznalaženje vučijeg brloga i u taj rad prema ukazanoj potrebi ukopčavati pojedince i manje ili veće skupine ljudi. Primjedba R. K.

Divljač ulovljena u Hrbljini aprila 1929. god.

ORGANIZACIJA BORBE PROTIV VUKOVA

Borba čovjeka protiv vukova u našoj, kao i u svim drugim zemljama, u društveno organizovanoj formi, onako kako je mi i danas sa izvjesnim izmjenama shvaćamo i vodimo, otpočela je od onog momenta kad se čovjek počeo baviti stočarstvom. Otađa je proteklo mnogo desetina hiljada godina, a čovjek tu borbu još uvijek nije uspio okončati.

Naoružan malobrojnim i primitivnim oružjem i dobivajući slabu pomoć od svoje labilne društvene zajednice, on je za to čitavo vrijeme prema vuku uglavnom bio nemoćan. Usprkos toga, čovjek je istovremeno u svakoj povoljnoj situaciji tamanio vukove te usavršavao svoja lovačka oružja i oruda do te mjere da je danas prema vuku apsolutno premoćan. Sada on slobodno može poći, kao što je to učinio u nizu drugih zemalja, na potpuno istrebljenje vučijeg roda.

Nadaleko i naširoko bi nas odvelo kad bismo se upuštali u analizu svih faza kroz koje je u međuvremenu ta borba prolazila, kao i u izlaganje onih pojava ili običaja koji su za nju povezani. *A pravo govoreći, te nas stvari momentalno i ne interesiraju jer one spadaju u istorijat lovstva, dok ćemo se mi prvenstveno pozabaviti načinima i metodama borbe koju je protiv vukova povela kapitalistička državna uprava.*

Iz ranijeg izlaganja poznato nam je da je ta borba u našoj zemlji započeta tek koncem prošlog stoljeća, tj. nešto iza 1878 godine, kad su Bosna i Hercegovina došle pod okupaciju Austro-Ugarske monarhije. Izgleda da je za vrijeme Turaka, bar prema podacima do kojih sam ja mogao doći, državna uprava (i to tek pri koncu svoje vladavine) uzimala vrlo malo učešća u toj borbi, a novčane nagrade za utamanjene vukove uopšte nije isplaćivala. Postoje indicije da je to radila naša domaća feudalna vlast još prije turske ere. Sigurne podatke o tome, istina, ne nalazimo kod nas, nego u susjednoj Hrvatskoj, gdje je još u XIII stoljeću donesen tzv. »Poljički statut«. Po tom statutu, odnosno zakonu svakom licu koje je ubilo vuka obavezno se isplaćivala novčana nagrada.

Austro-Ugarska državna uprava donijela je iz svoje matične zemlje izgrađeno mišljenje o štetnosti vukova po opšte nacional-

ne interese, ili, bolje rečeno, po njene državne interese. Zbog toga je ova uprava, odmah po završenoj okupaciji zemlje, otpočela organizaciju borbe protiv vukova. Prema tadašnjem shvatanju i prirodi samoga posla ona je borbu protiv vukova povjerila šumari, među kojima je oduvijek bilo dobrih lovaca. U prvim godinama okupacije državna uprava od šumarskih organa stavlja je i posebne sekcije koje su imale zadatku da tamane vukove, a za čitavo vrijeme svoje vladavine ona je šumarskim i lovačkim državnim službenicima besplatno dijelila otrove, gvo-

Rezervat Perućica s vrhom (2.386 m) Maglić-Planine u pozadini

žda i druga sredstva za tamanjenje vukova, dok je preko šumarskih ustanova isplaćivala posebne novčane nagrade svim licima koja su na legalan način utamanila vuka. Pored toga, ta je uprava u svoje lovačko zakonodavstvo unijela niz propisa po kojima su i druga lica, naročito seoski žitelji, bila dužna pomoći vođenje lovačkih akcija u borbi protiv vukova. Usto je i na razne druge načine pomagala tamanjenje vukova.

Ovim bi ujedno bili izneseni oni pozitivni elementi koje je Austro-Ugarska državna uprava unijela u našu borbu protiv vukova. Bez sumnje je da te mjere predstavljaju veliki skok i na-

predak prema onom primitivizmu i nehaju koji je ta strana uprava i na ovom polju zatekla u našoj zemlji.

Gotovo sa istovjetnim shvatanjem, metodama i sredstvima ova se borba vodila i za čitavo vrijeme postojanja stare Jugoslavije, što znači da je kapitalistička državna uprava borbu protiv vukova u Bosni i Hercegovini vodila punih šezdeset godina. U cijelom ovom razdoblju, kako smo već rekli, u tamanjenju vukova pokazivali su se različiti uspjesi. Uglavnom bi u mirnom periodu brojno stanje vukova opadalo, a u ratnom bi se penjalo. Ta se oscilacija ponovila i u toku Drugog svjetskog rata, od 1941—1945 godine, kada su se vukovi kod nas razmnožili u vrlo velikom broju.²²⁾

U uvodnom dijelu ove knjige izneseni su oni krupni prirodni, ekonomski i društveni momenti koji su uslovili ovakav razvoj stvari i stanje vučarnosti u našoj zemlji. Ali ovdje treba ponoviti i istaći da je tome mnogo doprinijela mlako vođena borba protiv vukova. Ta borba, u krajnjoj liniji, nije dala pozitivnih rezultata zato što je ona bila organski povezana sa čitavim nizom nedostataka i slabosti, koje bi se, uglavnom, dale sažeti u sljedeće tačke:

1) *Borba protiv vukova nikada nije shvaćena dovoljno ozbiljno, a same akcije protiv vukova vršene su bez ikakva reda, pojedinačno i bez uzajamne povezanosti. Usljed aljkavog rada državna uprava u ovoj borbi nikada nije dobro organizovala i iskoristila ni svoj vlastiti službeni aparat, a kamoli da je u tu borbu uključila druge ustanove ili šire narodne slojeve.*

2) *Borba protiv vukova nije vršena sistematski niti je vršena u svim vučarnim krajevima naše zemlje. Zbog toga su se nama u Bosnu i Hercegovinu, gdje se ipak na tamanjenju vukova radilo dosta i sa relativno dobrim rezultatima, vukovi stalno prebacivali iz Crne Gore, Novopazarskog Sandžaka ili iz Srbije, gdje se na tamanjenju vukova radilo vrlo malo.*

3) *U borbi protiv vukova mnogo je forsirano održavanje lovačkih hajki, koje, po pravilu, u tamanjenju vukova ne daju pozitivnih rezultata. Čak je forsirano izgradivanje torova ili ograda za hvatanje vukova, koje u tamanjenju vukova uopšte ne daju nikakvih rezultata, dok je istovremeno zapostavljano trovanje vukova i hvatanje vučije mladunčadi u brlozima, što su najsigurniji načini za masovno uništavanje vukova, i*

4) *Lica koja su tamanila vukove nisu za svoj rad nikada ni materijalno ni moralno pravilno nagradjivana. Naročito za vrijeme stare Jugoslavije, kada se, sve do 1925 godine, novčana nagrada za utamanjene vukove uopšte nije isplaćivala, a poslije toga vremena nikada nije premašila iznos od 250 dinara, i to samo za vučicu u razdoblju od 1926—1927 godine.*

²²⁾ Godine 1949 bivše Ministarstvo šuma NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu isplatilo je novčane nagrade trojici ljudi za vukove koji su utamanjeni na samom ataru GNO (grada) Sarajevo. Taj nam primjer dobro ilustruje koliko je kod nas u to vrijeme bilo vukova.

I dok je naša borba protiv vukova patila od ovako bitnih i uočljivih nedostataka, dotle su vukovi našoj narodnoj privredi neprestano činili velike štete, a sam je narod kukao i tražio pomoć od države, smatrajući to svojim socijalnim pravom. Na ovom pitanju, naročito u momentima kada bi mu zvanični državni faktori pridavali malo veći značaj, nicali su zvani ili nezvani stručnjaci ili eksperti. Njihovim radom ta je borba, u datim situacijama, imala ponekad vrlo nakaradne, pa i šaljive forme.

Tako naprimjer:

Za vrijeme Austrije državna uprava — svakako po sugestijama svojih stručnjaka — blizu dvadeset godina za utamanjenog medvjeda isplaćivala je 20 kruna, a za utamanjenog vuka 10 kruna novčane nagrade. Dakle, duplo više za utamanjenog medvjeda nego za vuka, iako je tada kod nas otrplike bilo deset puta više vukova nego medvjeda, a i svako je dijete u Bosni znalo da je vuk daleko veći štetočina nego medvjed.

Za vrijeme stare Jugoslavije jedan sreski načelnik, kojem je izgleda dodijalo da razbija glavu o »vučije pitanje«, sasvim ozbiljno predlagao da je vrlo radikalno rješenje — da se vukovi obuhvate jednom velikom hajom od Save i natjeraju da se podave u Jadranskom Moru.

A bojati se da su u sličnu veliku i kardinalnu grešku zapali i oni naši lovački stručnjaci koji su danas radi tamanjenja vukova ponovno uskrnsnule pretpotpone ograde ili torove, samo što su ih prekrstili i sada se zovu »ruske klopke za hvatanje vukova«.

Prije nego što predem na samo izlaganje načina na koji bi, po mojem mišljenju, trebalo organizovati našu borbu protiv vukova, moram istaći da će ja u tome nastojanju iznijeti sve glavne komponente koje tu borbu sačinjavaju. Zato će nekome, možda, izgledati da nepotrebno ponavljam izvjesne stvari ili da za stupam rješenje takvih stvari koje su u praksi već riješene i primijenjene ali bez takvog postupka ja nisam mogao dati cijelovit prikaz ove materije. Pored toga, mišljenja sam da će ovaj postupak biti koristan i zato što mi se čini da mnogi ljudi ne shvaćaju smisao nekih mjera koje su dosada sprovedene u našoj borbi protiv vukova, pa će ovdje dobiti potrebno obrazloženje za te stvari. Ujedno se nadam da će se na taj način spriječiti da se te mjere mijenjaju brzopleti i pogrešno, kao što se to već radilo u pojedinim slučajevima.

Iz materijala koji smo dosad iznijeli potpuno se jasno vidi da je rješenje »vučijeg pitanja« zavisno od čitavog niza socijalnih i ekonomskih komponenata. Isto tako je jasno da se uspješna borba protiv vukova može voditi samo stručnim, studioznim i istražnjim radom. Usprkos najpažljivijeg rada, koji će eliminisati dosadašnje slabosti i nedostatke, svi su izgledi da će ta borba trajati dugo vremena. O tome nam govori i iskustvo drugih evropskih naroda, od kojih su neki u svojoj zemlji počeli organizovano tamaniti vukove još prije nekoliko stotina godina.

Kao primjer uzećemo Francusku, u kojoj je Karlo Veliki, još u IX stoljeću, osnovao poseban stalež koji je imao zadatak da tamanji vukove, a zvao se »vučiji poručnici«. Na taj stalež svojevremeno se mnogo pazilo, a o rezultatima njegova rada vođene su posebne bilješke po kojima se ujek dalo zaključiti stanje vučarnosti i visina štete koju su vukovi počinili u toj zemlji. Fakat je da se slična statistika i danas vodi u Francusku.

Ovaj nam podatak najrječitije govori o tome kako treba protiv vukova može biti dugotrajna i u jednoj vrlo kulturnoj zemlji kao što je Francuska. Ta nam statistika ujedno govori da je u toj zemlji 1824 godine utamanjeno 1980 vukova, a 1924 godine odnosno stotinu godina iza toga, još ujek 8 vukova.

Iz ovog podatka se vidi da su se vukovi u Francuskoj, usprkos stalno vođene borbe, uspjeli održati u velikom broju sve do devetnaestog stoljeća, a da se oni ni u posljednjih stotinu godina, dakle u vrijeme kada su ljudi već posjedovali najsigurnija sredstva za njihovo lovljenje i uništavanje, nisu dali potpuno iskorijeniti.*)

Crpući pouku iz ovih kratkih istoriskih dokumenata, moramo se i mi pripremiti i borbi protiv vukova pristupiti sa puno ozbiljnosi. Taj je rad vrlo teško sprovesti bez jedne dobre organizacije, koja će po određenom redu i sistemu u borbu protiv vukova uključiti sve zainteresovane faktore. Pravilno raspoređeni i ravnomjerno opterećeni, svaki od tih faktora, odnosno od naših sudionika u borbi protiv vukova, treba i može dati svoj krupan prilog tome radu.

A koliko je važno posvetiti pažnju organizaciji borbe protiv vukova, govori nam i iskustvo iz naše vlastite prošlosti. U toj prošlosti naši su šumari, zahvaljujući organizovanom radu na trovanju vukova, potamanili toliko vukova koliko gotovo sve druge profesije zajedno. Dok se naše daleko mnogobrojnije lovačke organizacije, koje tamanjenju vukova nisu obraćale dovoljno pažnje i koje nisu vršile njihovo trovanje, u tome pravcu nikada nisu mogle afirmisati kao ozbiljniji faktor.

Naprimjer od 1-og januara 1926 godine do 31-og augusta 1927 godine na području Bosne i Hercegovine ukupno je utamanjeno 476 vukova. Od toga je državno šumarsko i lovačko osoblje utamnilo 183 stara i 25 mlađih (ukupno 208 ili 44%), a sve ostale profesije — 132 stara i 136 mlađih (ukupno 268 ili 56%) vukova.

Ako uzmemo da su od ovih 268 vukova 136 mlađunčadi gotovo sigurno pohvatili seljaci, a da su oni vjerovatno (puškom i gvožđima) utamili znatan dio od preostala 132 stara vuka, onda vidimo da su članovi lovačkih društava u ovome radu mogli imati vrlo malo udjela.

O tome nam posebno i vrlo rječito govori i naše iskustvo iz 1950 godine. Početkom te godine rješenjem Prezijednika Vlade N. R. Bosne i Hercegovine pri Ministarstvu šumarstva N. R. Bosne i Hercegovine obrazovana je Republička komisija za vođenje borbe protiv vukova. U isto vrijeme obrazovane su istovjetne komisije po nižim oblasnim i sreskim centrima. Usprkos toga što su te komisije, i po svojoj organizacionoj formi i po svome sastavu, bile postavljene šablonski i što nisu imale pravilnog kontakta sa organima koji su na terenu vodili borbu protiv vukova, te, najzad, što su te komisije jedino organizovano sprovele ranije pomenutu akciju trovanja vukova u zimskoj sezoni 1949/1950 godine, mi smo, umnogome, zahvaljujući toj organizaciji, 1950 godine utamnili blizu 1.000 vukova.

Ovakav uspjeh u tamanjenju vukova postignut je posljednji put za vrijeme Austrije, 1889 godine.

Međutim kako su u međuvremenu rasformirani Ministar-

*) Gornji podatak sam našao u očevim bilješkama, a odakle ga je on uzeo nije mi poznato.

stvo šumarstva i oblasni NO, to su, nažalost, i ove komisije 1951 godine potpuno zamrle i prekinule rad.

Borba protiv vukova po svojoj prirodi spada u nadležnost narodne vlasti. Zbog toga se danas pred tu vlast postavlja krupan i težak zadatak da produži i još bolje organizuje borbu koju smo poveli protiv vukova, a sa ciljem da se ta štetna zvijer u što je moguće kraćem roku potpuno iskorijeni. Izvan sumnje je da naš društveni sistem pruža široke mogućnosti za taj rad. Samo se radi o tome da se te mogućnosti dobrom organizacijom rada i pravilnom raspodjelom dužnosti potpuno iskoriste.

Naši šumari u ovome radu imaju najveće iskustvo, te kao ljudi koji rukovode i lovom kao granom narodne privrede, treba da i nadalje sačinjavaju kičmu te organizacije. Zatim, u nju po redu treba ukopćavati pretstavnike naših lovačkih organizacija, poljoprivredno-stočarskih i zdravstvenih ustanova i organa Narodne milicije.

Organizaciji borbe protiv vukova treba dati ovako širok i raznolik sastav zato što je u pitanju tamanjenje vukova u podjednakoj mjeri zainteresovano šumarstvo i poljoprivreda. Osim toga, takvu organizaciju treba sprovesti i zato što je ta borba usko povezana sa zaštitom zdravlja, te sa unapređenjem i zaštitom ličnih i opštih ekonomskih interesa našeg naroda.

Trebalo bi da navedeni učesnici borbe protiv vukova na osnovnoj liniji između sebe raspodijele dužnosti na taj način što bi šumarstvo i lovstvo preuzele neposredno vođenje borbe protiv vukova, kao i osiguranje osnovnih finansijskih i materijalnih sredstava koje ta borba bude iziskivala. Poljoprivreda bi na sektoru stočarstva sprovodila mјere koje će omogućiti uspješnije vođenje borbe protiv vukova. Tako bi ona, naprimjer; vodila evidenciju o štetama koje su na stoci počinili vukovi, pribavljala meke potrebne za trovanje vukova itd. Zdravstvene ustanove ukazivale bi pomoć prilikom rukovanja otrovima (specijalno apoteke) i slično, dok bi organi Narodne milicije na prvom mjestu vodili računa da se borba protiv vukova vodi u skladu sa zakonskim propisima.

U svemu je bitno i važno da ta organizacija treba da ima čvrst i stalan karakter, a da joj se ujedno ne dozvoli da primi karakter samog organa koji izvršava akcije u borbi protiv vukova. Ona, ustvari, treba da preuzme organizovanje, rukovodenje, planiranje i koordiniranje borbe protiv vukova. A organi te borbe, ili bolje rečeno neposredni izvršioci akcija u borbi protiv vukova, treba da budu šumarske i lovačke ustanove.

Treba istaći da će — pored ovih organa — kao treći i to neobično važan faktor u borbi protiv vukova, biti pojedini lovci iz našeg seoskog življa. Samo te ljude ne bi trebalo ostaviti da djeluju izolovano, nego ih treba organizaciono povezati sa datom šumarskom ili lovačkom ustanovom.

Prilikom oformljivanja naprijed navedenih komisija mi smo zamislili da one treba da izvrše sljedeće zadatke:

Republička komisija — da na cijelokupnom području Bosne i Hercegovine ostvari opšte rukovodstvo u borbi protiv vukova, da uskladi ovu borbu sa nadležnim organima susjednih narodnih republika, da uskladi rad nadležnih organa narodne vlasti, šumarskih ustanova i lovačkih organizacija, da prihvaca i razvija inicijativu naroda i pojedinaca u borbi protiv vukova, da prikuplja potrebna finansijska i materijalna sredstva i da vrši njihovu raspodjelu oblasnim i sreskim komisijama ili direktno organima koji vode borbu protiv vukova. Pored toga, treba da nadležnim organima predlaže i posebno nagradivanje lica koja postignu najbolji uspjeh u tamanjenju vukova, kao i da vodi odgovarajuću evidenciju o borbi protiv vukova.

Oblasne i sreske komisije — da neposredno organizuju i rukovode akcijama u borbi protiv vukova i da u svome djelokrugu objavljaju istovjetne poslove i dužnosti kao i Republička komisija.

Istim rješenjem kojim su imenovane ove komisije bilo je određeno da u svaku komisiju obavezno uđe provjerenik za šumarstvo ili povjerenik za poljoprivredu narodnog odbora — kao pretsjednik, zatim po jedan šumarski i poljoprivredni stručnjak, kao i po jedan pretstavnik povjereništva unutrašnjih poslova i lovačkog društva iz sjedišta oblasti, odnosno sreza.

Sličan sastav imala je i Republička komisija, samo s tom razlikom što je njen pretsjednik bio pomoćnik tadašnjeg Ministra šumarstva, zatim kao članovi: pretstavnik Saveza lovačkih društava NR Bosne i Hercegovine itd.

U čitavoj organizaciji borbe protiv vukova treba računati na to da će ta borba — kako smo rekli — trajati duži period vremena i da ćemo je voditi sve dотle dok ne utamanimo i posljednjeg vuka. Zato je potrebno da se naš organizacioni aparat stalno učvršćuje i usavršuje i da on, na osnovu stečenih iskustava, ne prestano poboljšava metode i kvalitet svoga rada. U tom smislu treba posmatrati i ove komisije te ih ne uzimati kao jednu gotovu i definitivnu stvar, nego kao prvu organizacionu formu koju će vremenom trebati prilagođavati stvarnim životnim prilikama i potrebama na terenu.

Već sada se slobodno može reći da te komisije ne treba ni oformljivati ni aktivirati u svim onim srezovima gdje je broj vukova sveden na podnošljiv minimum. Tu je sasvim dovoljno da šumarske ustanove i lovačka društva koordiniraju svoj rad i da nastave energični progon preostalih vukova.

Moje je mišljenje da bi u našoj današnjoj situaciji, naročito s obzirom na reorganizaciju koja se još uvijek vrši u državnoj upravi, zasad bilo dovoljno aktivirati samo Republičku komisiju. Ova bi Komisija imala zadatak da objedini i pokrene sve faktore za koje smo rekli da ulazi u sastav organizacije za vođenje borbe protiv vukova. Proširenje, odnosno aktiviranje organizacije po terenu trebalo bi vršiti postepeno, i to nakon sredivanja prilika u državnoj upravi i na osnovu stvarnih potreba koje će se ukazati u toku vremena. U meduvremenu, dok ta organizacija ne bude sprovedena, sva sporna pitanja i organizacija rada na terenu mogu se rješavati putem povremenih ili periodičnih sastanaka svih učesnika borbe protiv vukova. Detaljnije upute za taj rad trebalo bi da izradi Republička komisija.

Kako god bude izgledala buduća forma naše organizacije za vođenje borbe protiv vukova, neobično je važno i potrebno da ta organizacija uspostavi što bliži i neposredni kontakt sa ljudima

na terenu, kao i sa samim terenom na kojem se vodi neposredna borba protiv vukova. Pri pravilnom radu i sama Republička Komisija treba da iz ovog područja crpe dobar dio elemenata za svoj direktivni rad. Isto tako je važno da se ta organizacija, po mogućnosti, što više rasterati svih materijalnih, finansijskih i drugih sličnih poslova i da se ona potpuno posveti svom osnovnom zadatku, tj. organizovanju i rukovodjenju borbe protiv vukova.

Potpuno je sigurno da naša borba protiv vukova ne može uspjeti ako ne nađe na razumijevanje i podršku širokih narod-

Selo Lakat pod Velež-Planinom, kod Nevesinja

nih slojeva, i to posebno stočara. Zbog toga se pred rukovodstvo te borbe na prvom mjestu postavlja zadatak da borbu protiv vukova pravilno protumači i populariše u narodu. A narod, koji tu borbu i traži od države, dužan je da je sam pomogne.

Naš je narod stoljećima vodio, organizovao i sam nagradivo borbu protiv vukova. U tome pogledu u njemu postoji jaka tradicija, kao što postoji i snažno ukorijenjena mržnja na tu zvijer od koje je uvijek trpio samo štetu i strah. Zbog toga nema sumnje da će narod ne samo potpomoći borbu protiv vukova nego da će joj on dati i svoj krupan prilog.

U navedenoj akciji trovanja vukova u zimskoj sezoni 1949/50 godine, prema podacima koje sam tada sakupio, narod je besplatno dao oko 800 upotrebljenih meka. Nabavka meka potrebnih za trovanje vukova ujedno je bila najveći materijalni izdatak i najteži problem čitave ove akcije.

Danas je zadatak naših političkih i drugih masovnih narodnih organizacija da ožive tu tradiciju i obnove razne narodne običaje i na taj način pokrenu inicijativu samog naroda u borbi protiv vukova. Od kolike je važnosti ta inicijativa, najbolje zna onaj čovjek koji je deverao sa vukovima. Ti ljudi znaju cijeniti vrijednost pouzdana podatka o kretanju ili zadržavanju vukova, kao što znaju cijeniti požrtvovano držanje hajkača u lovnu. Oni su, isto tako, svjesni da se bez pomoći naroda ne mogu pribaviti meke potrebne za trovanje vukova. A pogotovo dobro znaju da se bez svijesti naroda i njegove spremnosti na žrtve ne može izvršiti trovanje vukova na vukojedinama, što pretstavlja najuspješniji način njihova tamanjenja.

U cilju pravilnog popularisanja borbe protiv vukova vrlo važnu ulogu može odigrati dobro vođenja propaganda. Samo se ta propaganda, usprkos velikim usluga koje nam je do danas učinila, kod nas još često vodi na nepravilan i stereotipan način. U tom smislu najčešća je stvar da se u našoj štampi pišu članci o tome kako je neki čovjek pobjio vukove koji su ga napali, ili kako je neka hrabra djevojka ili seosko čobanče ubilo vuka kocem ili kamenom ili slične izmišljotine.

Istovremeno toj istoj štampi ostaju nezapaženi mnogi primjeri vanredno uspješnog tamanjenja vukova koje su postigle pojedine šumarske ili lovačke ustanove, pojedini loveci ili ljudi iz naroda. U postizavanju tih uspjeha se moralno uložiti mnogo umještosti i napornog i dugotrajnog rada. Ukoliko bi se saradnici naše dnevne ili slične štampe približili stvarnosti i ispitali ove slučajevе, nema sumnje da bi oni u njima našli mnogo istinitog, interesantnog i korisnog materijala sa kojim bi trebalo upoznati našu javnost.

Isto tako se po našim propagandnim plakatima, po pravilu, može vidjeti kako krvoločan vuk kolje nedužne ovce. Međutim da je vuk krvolok i da on, među ostalim domaćim životinjama, kolje i ovce, to kod nas svako zna. Ali zato naši ljudi obično ne znaju pravilno ocijeniti onu ekonomsku korist koju dobiva naša narodna privreda sa svakim utamanjenim vukom. Isto tako, znatan broj pozvanih ljudi ne poznaje sredstva i načine na koje se mogu najuspješnije tamaniti vukovi. Zato sam mišljenja da bi propagandnim plakatima prvenstveno trebalo obraditi ovu materiju, pa u tom pravcu našim ljudima dati jednu određeniju perspektivu.

Razumije se da propaganda borbe protiv vukova ne treba da se ograniči na obradivanje samo ove materije, nego bi trebalo da ona na pogodan način obrađuje i čitav kompleks drugih pitanja sa kojima je ova borba usko povezana. Na taj način bi se u narodu stvorila jasnija i određenija predodžba o značaju borbe protiv vukova, što bi mnogo osiguralo njegovu podršku našim naporima na tamanjenju ove štetne zvijeri.

Pod pretpostavkom podrške širokih narodnih slojeva, ova borba dobiva sasvim drugu perspektivu. U narodu leže ogromne moralne i materijalne rezerve, čije će pravilno iskorišćavanje biti

od presudnog značaja u borbi protiv vukova i u znatnoj mjeri skratiti rok njena trajanja.

Koliko god je u ovom radu važna podrška naroda, toliko je važan i izbor ljudi koji će voditi borbu protiv vukova. Lijepo kaže naš narod: »Nije svačije kroz selo pjevati«, pa tako nije svačije ni vukove loviti. Samo oni ljudi koji pored stručnog znanja i lične pasije posjeduje i veliku dozu požrtvovanja i strpljenja, mogu istrajati i u borbi protiv vukova postići vidnije uspjehe. Zbog toga u tu borbu, na prvom mjestu, treba ukopčavati ljude koji te uslove posjeduju. Usprkos toga što su ti ljudi rijetki i relativno malobrojni, ipak treba baciti na njih i samo težište borbe. Znanje i kvalitet tih ljudi treba pravilno iskoristiti, a njima samima pružiti široke mogućnosti rada.

No danas se pred organizatore naše borbe protiv vukova postavlja zadatak da, istovremeno sa pravilnim izborom ovih ljudi, izvrše i regrutaciju novih kadrova, koje će uključiti u svoj rad. Za to postoje dosta široke mogućnosti, i to među članstvom naših lovačkih organizacija i posebno među našim seoskim neorganizovanim lovcima. Ti su ljudi, sve do najnovijeg vremena, uglavnom bili prepуšteni sami sebi i oni su vukove obično lovili puškom ili gvoždima (ilegalno). Otvor nisu mogli dobiti u ruke pa odatle nisu ni vični radu sa njim. Za to treba njih obuhvatiti organizacijom, dati im potrebnu teoretsku spremu i snabdjeti ih najmodernejim sredstvima za lovljenje i uništavanje vukova, pa je vrlo vjerovatno da će oni ubrzo postati jedni od naših najboljih utamanjivača vukova.

Naš seljak i vuk, to su dva protivnika koja se teč dugo vremena bore i koja se između sebe vrlo dobro poznaju. Našeg je seljaka, kao lovca na vukove, školovala gola nevolja i gotovo svakodnevni dodir sa tom zvijeri. Zbog toga, taj lovac u ovome radu nema među nama dostoјna premca, niti iko od njega može biti veći dušmanin i zatirač vučijeg roda.

Najveći dio naših starih lovačkih i šumarskih službenika, od kojih su neki u svome životu utamanili i po nekoliko desetina vukova, ponikao je iz ovog življa. A i naš današnji službeni šumarski i lovački aparat mahom je popunjeno ljudima sa sela. Sigurno je da jedan dio tih ljudi pretstavlja dragocjen materijal za našu borbu protiv vukova. I ja vjerujem da će oni, ukoliko budu radili na podizanju svoga znanja i usavršavali tehniku svoga rada, dostići, pa možda i premašiti, rezultate rada ove stare generacije.

Od 425 vukova, koji su 1952 godine utamanjeni na području Direkcije šuma u Sarajevu, 169 (ili 40%) utamanili su šumari, 142 (ili 33%) — članovi lovačkih društava i 114 (ili 27%) — ostali, odnosno u najviše slučajeva seljaci. Iste godine na području Direkcije šuma u Mostaru od 369 utamanjenih vukova, 120 (ili 32%) utamanili su šumari, 80 (ili 22%) — članovi lovačkih društava i 169 (ili 46%) — seljaci. Slična situacija je i na području preostale dvije direkcije, u Banjoj Luci i Tuzli, ali kako mi se čini da njihovi podaci, u tom pogledu, nisu potpuno sređeni, to ih ovdje i ne iznosim.

Ovi nam podaci pokazuju, jedno, koliko su seljaci snažan faktor u tamanjenju vukova, a, drugo, po njima bi se dosta po-

uzdano dalo zaključiti da se kod nas u ovome radu pravilno ukopčana sva tri faktora, tj. šumari, lovci i seljaci, za koje smo ranije rekli da treba da budu direktni izvršioci akcija u borbi protiv vukova.

Borbu protiv vukova treba voditi uporno i sistematski i vukovima ne dati da predahnu, nego ih treba progoniti bez prekida, povezujući jednu akciju sa drugom. U dato doba godine i pri određenim okolnostima u borbi protiv vukova treba primjeniti najuspješniji način ili sredstvo lova ili uništavanja. Po pravilu, uproljeće i rano ljeto treba iznalaziti vučje brloge i u njima hvatati vučiju mladunčad, u jesen treba hvatati vukove u gvožda, a zatim ih trovati. Inače, razumije se da vukove treba loviti odnosno tamaniti puškom preko čitave godine, a naročito u vrijeme kada u šumi opane list i kada se po razmekšalom ili snježnom tlu mogu pratiti njihovi tragovi.

U svim našim krajevima težište borbe treba baciti na trovanje vukova i na hvatanje vučje mladunčadi u brlozima. Sve dok ne uspijemo desetkovati brojno stanje vukova, ovaj rad treba obavljati u vidu široko organizovanih i masovnih akcija.

Da je ovaj pravac za vođenje borbe protiv vukova potpuno ispravan, to nam, među ostalim, svjedoče i podaci naše evidencije o utamanjenim vukovima 1952 godine. Od 1336 vukova, koji su te godine utamanjeni na području NR Bosne i Hercegovine, 415 (ili 31%) utamanjeno je otrovom, 306 (ili 23%) — puškom, 44 (ili 4%) — gvoždima, 529 (ili 39%) pohvatano je živo kao mladunčad u brlozima i 42 (ili 3%) od ukupnog broja utamanjenih vukova utamanjeno je, kako se to navodi, nekim drugim sredstvom ili načinom. To znači da su od ukupnog broja utamanjenih vukova 944 (ili 70%) utamanjena na ova dva načina, tj. otrovana su ili su kao mladunčad pohvatana u brlozima.

Na ovom mjestu pada u oči vrlo veliki broj utamanjenih vukova. Zapravo, 1336 vukova koji su utamanjeni 1952 godine pretstavljaju rekor dan i najveći poznati broj vukova koji su dosad u jednoj godini utamanjeni na području Bosne i Hercegovine. Za naše prilike i dosadašnje iskustvo iznesene cifre zvuče malo nevjerojatno. Međutim, navedeni statistički podaci su tačni i pouzdani, ali je do ove pojave masovnog uništavanja vukova došlo iz više razloga i posebno zbog toga što su početkom 1952 godine za tamanjenje vukova raspisane vrlo visoke novčane nagrade, tj. 8.000 dinara, za odraslg vuka, i 6.000 dinara, za vučje mladunče.²⁴⁾ Zato je u ovoj godini utamanjen znatno veći broj vukova nego 1950 ili 1951 godine, kada je novčana nagrada iznosila za utamanjenu vučicu 2.500 dinara, za vuka 2.000 dinara i za vučje mladunče 1.000 dinara.

Ne bih želio da se ovdje, bez odgovarajućih podataka, upuštam u neke prognoze ili proricanja, ali po mojoj mišljenju, mi smo sa ovim uspjesima ujedno uništili glavninu vukova na području naše Republike.

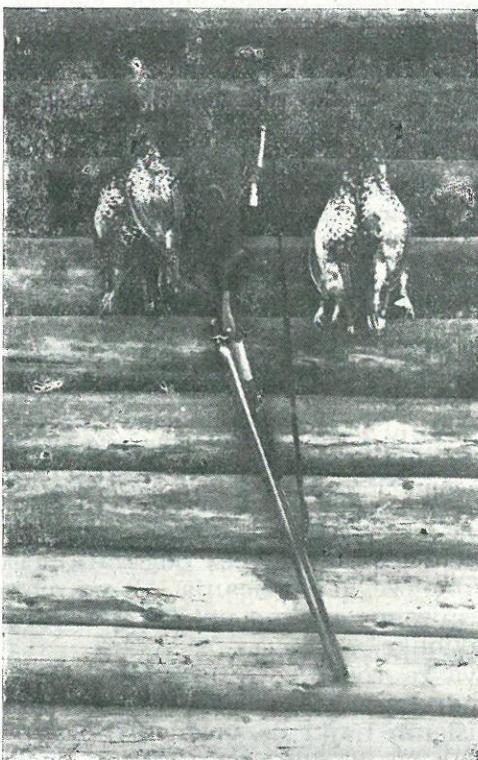
Rukovodstva za vođenje borbe protiv vukova treba da najenergičnije poradi na tome da se kod nas prekine održavanje jalovih i besmislenih hajki na vukove. Umjesto njih treba forisirati lovljenje vukova na lak i jednostavan način, tj. pomoću pogona. Održavanje lovačkih hajki treba dozvoliti samo na području većih šumskih kompleksa, šikara ili krševa iz kojih se vukovi ne mogu istjerati na drugi način. Pa i to samo u slučajevima

²⁴⁾ Ovu nagradu u iznosu od 50% isplaćuje Savjet za poljoprivredu i šumarstvo, a 50% Državni osiguravajući zavod (DOZ).

gdje je zvijer ustanovljena, odnosno u slučajevima gdje je utvrđeno njeno kretanje i zadržavanje. Za ovakve hajke mora da se planira broj potrebnih lovaca i hajkača tačan program lova. Inače, ljudstvo koje je potrebno za održavanje ovih hajki mnogo je razumnije upotrijebiti u akcijama iznalaženja vučijih brloga.

Naročitu pažnju treba obratiti na to da se ljudi u onim krajevima gdje im je uspjelo desetkovati brojno stanje vukova ne uspavaju i ne prekinu borbu, nego baš u takvim slučajevima treba nastaviti progone i tamanjenje preostalih vukova. To se mora učiniti u svakom slučaju, pa makar se na području sreza kretao i samo jedan preživjeli vuk. U protivnom će se desiti da će se preostale vučice nesmetano iskotiti te će se vukovi ubrzo ponovo namnožiti u čitavom tome kraju.

Ljude koji utamane vuka, treba pravilno materijalno nagraditi. Naši lovački stručnjaci i drugi poznavaoci štetosti vuka oduvjet su računali da bi visina novčane nagrade za jednog utama-

Kruščica — oktobra 1929. g.

njenog vuka trebala iznositi otprilike prodajnu vrijednost krvna kune zlatke. Iako je ovo mišljenje u suštini tačno, pa čak bi pravilno bilo da ta nagrada bude i nešto viša, mi smo vidjeli da

bivša državna uprava nije htjela tako da postupi. Također smo vidjeli da je to pitanje danas kod nas povoljno riješeno i da su naši lovci dobili jak materijalni stimulans za tamanjenje vukova. Samo, naša narodna vlast ne bi smjela pasti opet u jednu predašnju grešku, pa sa smanjenjem broja vukova eventualno otpočeti snižavanje nagrada za njihovo tamanjenje. U ovom slučaju bio bi opravdan baš suprotan postupak, jer što je vukova manje, to je potrebno uložiti veći trud dok se koji utamani. A novčana nagrada je, na koncu, materijalna kompenzacija lovcu za onaj trud i sredstva koja je on morao uložiti dok je utamio vuka. Isto tako se ne smije pasti u grešku pa precijeniti značaj ove nagrade, kako se to danas radi, te na njen račun zapostaviti organizacione i druge mjere bez kojih nije moguće vršiti potpuno uspješno tamanjenje vukova.

Sigurno je da će se kod nas — pod predpostavkom pravilno vodene borbe — ubuduće izgodine-ugodinu smanjivati broj utamjenih vukova, a samim tim da će se smanjivati i visina novčanih iznosa koje država u tu svrhu mora izdavati. Na koncu, država će postići najveće uštede onda, kada uopšte više ne bude trebala isplaćivati nagrade za utamnjene vukove, a to će vrijeme doći utoliko prije što naš današnji rad bude pravilniji i uspješniji.

Radi postizavanja punog efekta u materijalnom stimuliraju propisanu novčanu nagradu potrebno je isplaćivati odmah po predočenju utamnjene zvijeri — i to bez većih administrativnih procedura.

Kao dokaz da je dotična zvijer doista utamnjena, svojevremeno se praktikovalo da se predoče dijelovi njena tijela, kao naprimjer: lubanju ili uši. Ili je vlast, jedno vrijeme, obilježavala kožu predočene zvijeri na taj način što je na njenim čaporcima odrezivala nokte. Na ove se načine gotovo redovito oštećivalo krvno utamnjene zvijeri, a pružila se mogućnost i za raznorazne zloupotrebe. Zbog toga je još Austrija uvela praksu, koju smo i mi momentano usvojili, da se upravnoj vlasti predočava (u roku od tri dana) svježa koža utamnjene zvijeri. Predočenu kožu bi vlast obilježavala zumbom i početom na sastavu repa i trupa. Radi sprečavanja zloupotreba prenošenjem krvna iz jedne republike u drugu bilo bi potrebno da se ovaj praktični i jednostavni postupak ubuduće obavezno sproveđe na području cijele države.²⁵⁾

Za vukove koji se naknadno pronadu u stanju raspadanju treba sasvim zabraniti isplatu novčanih nagrada, i to iz razloga što je u gotovo svakom ovakvom slučaju teško utvrditi identitet pronađene životinje, kao što je teško ustanoviti lice koje ju je utamnilo ili sredstvo od kojeg je poginula. To sve skupa neminovno dovodi do nepotrnih sporova i zapleta i, što je najgore, na ovaj se način pomaže nemar i lijenos ljudi koji uopšte neće

²⁵⁾ Naredba o izmjenama i dopunama naredbe o nagradama za tamanjenje vukova broj: 6.058/50 od 20 februara 1950 godine (Službeni list NR Bosne i Hercegovine broj 15/50).

htjeti da tragaju za ranjenim i otrovanim vukovima. Oni će, pogotovo, zanemariti obilaženje i kontrolu zatrovanih meka, što samo za sobom povlači niz opasnosti.

Pored materijalne nagrade, ljudima koji utamane vuka treba dati i potrebno moralno priznanje. Bilo da su oni šumarski službenici, bilo da su članovi lovačkih društava, za njih treba da se zna i da se o njima vodi računa. Naprimjer, takvi bi zaslужni ljudi trebali imati prvenstvo prilikom otstrela pojedinih vrsta divljači u društvenim ili državnim lovištima i slične povlastice.

Pravilno rukovođenje ili praćenje borbe protiv vukova nije moguće vršiti bez odgovarajuće evidencije. U tom smislu potrebno je uspostaviti evidenciju o utamanjenim vukovima i evidenciju o štetama koje su na stoci počinili vukovi.

Evidencija o utamanjenim vukovima treba da se vodi resornom šumarskom linijom kod ustanove koja vrši isplatu nagrada za utamanjene vukova. Ova se evidencija poklapa sa kalendarskom godinom i zapravo ona jedina prestavlja zvaničan podatak o broju utamanjenih vukova. Iz podataka ove evidencije treba da se vidi ime i zanimanje lica koje je utamanilo vuka, kao i mjesto, dan, sredstvo i pol utamanjene žvijeri.

Na osnovu ove evidencije prati se rezultat borbe protiv vukova, kao i efikasnost pojedinih sredstava koja su u toj borbi upotrebljena. Pored toga, ova će nam evidencija, ukoliko bude tačno vodenja, pružiti i neke druge podatke potrebne za planiranje borbe protiv vukova, pa čak i za naučno proučavanje biologije vuka (Obrazac broj 4).

Evidencija o štetama koje su vukovi počinili na stoci treba da se vodi resornom poljoprivrednom linijom kod ustanove koja ima zadatku da prati kretanje brojnog stanja ili gubitak stočnog fonda. I ova se evidencija poklapa sa kalendarskom godinom. Iz podataka ove evidencije treba da se vidi mjesto, dan i vrsta domaće životinje koja je stradala od vukova.

Na osnovu ove evidencije prati se kretanje i zadržavanje vukova u jednom kraju, odnosno na osnovu njenih podataka ocjenjuje se ugroženost pojedinog područja od vukova. U krajnjoj liniji, ova će nam evidencija dati siguran podatak o tome da li se smanjuje ili povećava brojno stanje vukova.*)

Od ove dvije najvažnije evidencije kod nas je uvedena i uredno se vodi evidencija o utamanjenim vukovima, dok nadležne poljoprivredne ustanove još nisu uspjele da zavedu evidenciju o štetama koje su na stoci počinili vukovi.

Ovim dvjema evidencijama bi trebalo dodati još evidenciju o divljači koju su poklali vukovi. Ovu evidenciju treba da vodi organ koji upravlja lovištem, odnosno, u našoj konkretnoj situaciji, lovačke organizacije za svoja društvena lovišta, a šumske ustanove za državna lovišta. Iz podataka ove evidencije treba da se vidi lovište, približno vrijeme, kao i vrsta divljači koja je stra-

*) S obzirom na to da ova evidencija, kako sam naprijed naveo, spada u kompetenciju poljoprivrede, to za istu nisam izradio obrazac.

dala od vukova. Najprirodnije je da se njeni podaci uvrste u evidenciju koja, inače, u svim uređenim lovištima, treba da prati gubitke na divljači.

Ova evidencija služi u istu svrhu kao i evidencija o štetama koje su na stoci počinili vukovi. (Obrazac broj: 5).

Vodenje ovih evidencija nije samo stvar koja će omogućiti uspešnije vođenje borbe protiv vukova, nego je to stvar koju zahtjevaju i šire potrebe naše narodne privrede. Ta se privreda danas preobražava u socijalističkoj izgradnji zemlje, a bez sigurnih statističkih podataka vrlo je teško sprovesti njeni plansko rukovodenje, na čemu toliko insistira socijalistički privredni sistem. Pa i iz toga razloga uspostavljanju ovih evidencija, kao i njihovom popunjavanju tačnim podacima, treba posvetiti punu pažnju.

U borbi protiv vukova dosta puta uzima učešća veliki broj ljudi koji nisu disciplinski vezani za neku ustanovu ili organizaciju. U toj borbi se moraju upotrebljavati i takva sredstva (na provom mjestu otrovi i gvožđa) kojima se lako može ugroziti lična imovina, zdravlje, pa čak i životi gradana. Ljudi koji rukuju tim opasnim sredstvima mogu počiniti prestupe za koje treba da snose moralnu i materijalnu odgovornost. *Zbog ovakvih i sličnih momenata potrebno je da se niz stvari i postupaka odredi zakonskim propisima, tako da se zna: ko, gdje, kada i na koji način može tamaniti vukove.*

Pri tome je najvažnija stvar da zakonodavac odgovarajućim mjerama zaštiti ličnu sigurnost i imovinu gradana. Jer povreda tih stvari neminovno za sobom povlači nezadovoljstvo i otpor naroda prema čitavoj borbi protiv vukova. A koliko li u ovom radu moramo voditi računa o raspoloženju naroda, to se ne može dovoljno naglasiti.

U našem je zakonodavstvu jedan dio ovih pitanja već povoljno riješen (vidi Zakon o lovu NRBiH i Službeni list NRBiH, broj 51/49), ali se sada radi o tome da se ti propisi usavrše i dopune još nekim novim elementima. Pri tome je najpotrebnije da se ozakoni masovno učešće naroda u akcijama iznalaženja vučijih brloga i da se i članovima lovačkih društava i našim neorganizovanim seoskim lovcima stvore šire mogućnosti za legalno lovljenje odnosno tamanjenje vukova. Pritom ne mislim na onaj stari i nevaljali jugoslovenski sistem izdavanja oružnih listova u svrhu odbrane od vukova, nego mislim na proširenje lova gvožđima i rada otrovima.

Prilikom izrade ovih propisa ne smije se pasti u grešku pa preći na sistem administrativnog komandovanja, nego treba ozakoniti takve stvari za čije sprovodenje u život postoji realna podloga, mogućnost i raspoloženje u narodu. U čitavoj borbi protiv vukova bitno je pokretati i razvijati one snage koje se vukovima po svom vlastitom životnom interesu odupiru i suprostavljaju. Treba biti svjestan da živu snagu čovjeka koji s voljom progoni i tamani vukove ne može zamjeniti nikakav pravni propis, pa ma koliko on bio kićen ili dobro formulisan.

Naprimjer, mi možemo zakonskim propisima narediti obavezno prijavljivanje i ustupanje vukojedina za potrebu trovanja vukova. Ali je mnogo vjerovatnije da će to ljudi doista učiniti ako oni sami — u tom smislu — prime dobrovoljne obaveze. U našem seoskom življu postoji i danas lijep običaj da on u novcu ili u naturi nagrađuje čovjeka koji je utamanio vuka. Sa gledišta interesa pravilno vođene borbe protiv vukova bilo bi mnogo korisnije da seoski živalj, umjesto te nagrade, vlasniku stoke solidarno naknadi vrijednost vukojedine, koju je on ustupio za tu svrhu.

Prije nego što se pristupi planiranju ili samom vođenju borbe protiv vukova, potrebno je nabaviti pregled rasprostranjenosti vukova na jednom određenom području. Zapravo, potrebno je ustanoviti stanje vučarnosti u momentu kada je započela data etapa borbe protiv vukova. Taj će se pregled dobiti na osnovu prikupljenih podataka o štetama od vukova, podataka o broju utamanjenih vukova i na osnovu opažanja stručnih i iskusnih ljudi.

Ovo je potrebno učiniti zato da bi se naknadnim uporedenjem mogao pratiti dalji razvoj borbe protiv vukova.

Pored toga, ovi će podaci suzbiti mnogo pogrešno mišljenje koje se kod nas obično može čuti, bilo da se govori o broju vukova, bilo o štetama koje su oni počinili. Samim tim će rukovodstvo akcije dobiti jednu sigurniju i određenu podlogu za vođenje borbe protiv vukova.

Koncem 1949 godine mi smo napravili pregled rasprostranjenosti vukova na području naše Republike. Za bazu te procjene uzeli smo visinu štete koju su vukovi počinili na stoci. Pri tome smo računali kao veoma vučaran onaj rez u kojem su vukovi poklali najmanje 500 grla krupne i sitne stoke, za srednje vučaran — 250 grla i za slabo vučaran — 100 grla. Napominjem da je bilo srezova, kao naprimjer Gadko i Stolao, u kojima su vukovi te godine poklali i po 2.000 grla stoke. Na taj način mi smo dobili sliku da je tada, od 67 postojećih srezova, 37 bilo veoma vučarno, 18 — srednje vučarno i 10 srezova je bilo slabo vučarno, dok su svega 2 sreza (Bosanski Brod i Bosanski Šamac) bila čista.

Mi smo istovremeno, po visini počinjenih šteta i po opažanjima pojedinih ljudi, proračunali broj vukova koji su u to vrijeme živjeli na području naše Republike. Pretpostavili smo da je tada na području jednog veoma vučarnog sreza bilo po 25 vukova, srednje vučarnog — po 15 i slabo vučarnog — po 10 vukova. To znači da je tada na cijelokupnom području Bosne i Hercegovine ukupno bilo nešto oko 1.390 vukova, odnosno da je na području jednog sreza prosječno bilo nešto oko 20 vukova.

Svakako da o tačnosti ovih cifara može biti diskusije i raznih mišljenja, ali se tada niz stručnih ljudi složilo da su one uzete dosta realno. Uostalom, o tome će se tokom vremena dobiti sigurniji i objektivniji sud. Zasada je ova računica sigurno bolja od onih priča: »ima ih ko buva«, »broja im nema«, »oka ne možeš otvoriti« ili »izjedoše sve živo« itd., kako to već naši ljudi vole da slikovito prikazuju.

Borba protiv vukova na ovako širokoj postavljenoj i organizovanoj osnovi za nas je kvalitetno nov zadatak. Zbog toga je neobično važno da svi njeni učesnici u tome radu ispolje uzornu disciplinu, inicijativu i snalažljivost, te da oni tu borbu potpuno prilagode specifičnim prilikama svakog pojedinog kraja. Isto tako je potrebno da oni sva iskustva stečena u borbi protiv vukova brižljivo sakupljaju, bilježe i šalju svome rukovodstvu.

Jasno je da izneseni materijal daje samo osnovne postavke za vođenje borbe protiv vukova i da će njegovo sprovodenje u život samo za sobom povući još čitav niz pitanja i zadataka, ali ja vjerujem da će se te stvari, na ovako postavljenim smjernicama, ispoljiti u jasnijoj i određenijoj formi, što će umnogom omogućiti njihovo pravilno rješenje. Inače, što se tiče same ispravnosti mojih postavki, odnosno ispravnosti smjernica koje sam dao za vođenje borbe protiv vukova, razumije se da će o njima vrijeme dati najbolji sud i da će ih postaviti na pravo mjesto.

Od 1945 godine na ovom vukovima su u našoj Republici prosečno godišnje klali od 30—40.000 grla krupne i sitne stoke. Ne računajući vrijednost poklane divljači, koja vjerovatno nije mnogo manja, ova šteta za našu narodnu privredu pretstavlja gubitak čija vrijednost iznosi nekoliko desetina miliona dinara. Pored toga, vukovi su u ovom vremenu na dosta mesta bili prenosici bjesnila i na taj način ugrožavali zdravlje i živote naših građana, dok je naša narodna privreda imala velike gubitke u materijalu i radnoj snazi koju je morala ulagati bilo u odbranu, bilo u borbu protiv vukova.

Uzveši sve skupa u obzir, smatram da mi nismo pretjerali ako smo vukove uračunali u teže probleme naše narodne privrede. Zbog toga se pred naše organizatore borbe protiv vukova imperativno nameće zadatak da oni već u prvoj fazi te borbe desetkuju brojno stanje vukova i na taj način smanje obim njihovih šteta. Odnosno, pred njih se postavlja zadatak da u što mogućem kraćem roku vukova svedu na podnošljiv minimum i tako skinu s dnevног reda ovaj akutni privredni problem i našu privrednu oslobođe ove napasti. Moje je mišljenje da ćemo mi taj zadatak, ukoliko budemo pravilno radili i u tome radu dobro iskoristili široke mobilizacione mogućnosti našeg društvenog sistema obaviti još za dvije do tri godine dana.

Dalja borba protiv vukova treba da ostane u isključivo nadležnosti naših šumara i lovaca, njima ujedno treba poželjeti da u što skorijem roku utamane i posljednjeg vuka. Svakako da nikao od nas neće požaliti za ovim gubitkom.^{25*)}

^{25*)} Od vremena kada sam napisao ovo poglavlje, t.j. od konca 1952 godine, kod nas je u dva-tri navrata povisivana novčana nagrada za utamanjene vukove, tako da ista danas iznosi 15.000 Dinara za odraslog vuka i 10.000 Dinara za vučije mlađunče. Razumiće se da je samim tim intenzivirana borba protiv vukova, ali ipak u Bosni i Hercegovini 1953 godine utamjeno je svega 820 vukova (407 ili 50% odraslih i 413 ili 50% mlađunčadi), 1954 godine 766 vukova (379 ili 50% odraslih i 387 ili 50% mlađunčadi) i 1955 godine svega 542 vuka (249 ili 46% odraslih i 293 ili 56% mlađunčadi). Na osnovu ovih podataka zaključujem da sam pravilno ocijenio da je prelomne 1952 godine utamjena glavnina vukova u našoj Republici, te da se od tog vremena konstantno smanjivao broj živućih vukova.

Sa ovim zavidnim uspjesima mi smo ujedno okončali prvu etapu borbe u kojoj je trebalo desetkovati brojno stanje vukova. Sada se postavlja zadatak da se vukovi, opet u što je moguće kraćem roku, svedu na stanje sporadične divljači u našim lovištima. U toj novoj etapi borbe potrebno je osjetno povisiti novčane nagrade, poboljšati organizaciju borbe, poboljšati metode lovljena i tehniku trovanja vukova, te kroz to sve skupa direktno i indirektno intenzivirati rad državnih lovačkih i šumarskih službenika, članova lovačkih društava i drugih lica na tamanjenju vukova.

Čirova Pećina — vrh (2.522 m) Durmitor-Planine u Crnoj Gori

ZAKLJUČAK

Naša čisto naučna i stručnolovačka literatura o vuku vrlo je oskudna. Ona se, uglavnom, može svesti na nekoliko desetina stručnih članaka i na tri-četiri manja i nepotpuna monografska rada. Sve to skupa, po mom mišljenju, bez želje da umanjim vrijednost ičijeg rada, još je daleko od toga da nam u bilo kojem pogledu dade potrebne podatke o ovoj štetnoj i malo proučenoj zvijeri. To nije slučajnost, nego je, s jedne strane posljedica opštег siromaštva naše stručne literature, a sa druge strane, to dolazi odатle što je i sam vuk — istina vrlo interesantan i privlačan — ali ujedno i vrlo težak i nezahvalan objekat za stručnu ili naučnu obradu.

Kako smo vidjeli iz prethodnog izlaganja, vuk, kao noćna životinja, provodi jako proračunat i složen način života. Uči u taj život i objasniti ga u svim njegovim manifestacijama teško je svakom čovjeku, a pogotovo je to teško učiniti gradskim žiteljima, među koje spada i većina naših stručnih ili naučnih pisaca.

Pisac koji se odluči na obradu ove tematike mora računati i sa tim da ni u stranoj literaturi neće naći mnogo podataka o vuku. U tom pogledu, iz razumljivih razloga, u naročito teškom položaju naći će se onaj pisac koji želi dati ekologiju »našeg« vuka ili koji želi, recimo, opisati kako se u našim krajevima lovi vuka.

Poželjno je da pisac koji piše o vuku bude i sam lovac na vukove, jer će bez tog uslova teško uči u ovu materiju i potpuno ovladati njome. Međutim, to nije laka stvar pošto lov na vuka predstavlja posebnu teškoću. Za lovљenje ove snažne, brze i lukave zvijeri, nadarene finim čulima i izvanredno razvijenim instinktom, traže se i od lovca odgovarajuće kvalitete. Tim kvalitetima priroda obdaruje mali broj ljudi, među koje, nažalost, nekada ne spadaju i vrlo talentovani lovački pisci.

Pored svega toga, pišući o vuku, pisac se mora boriti i sa mnogim netačnim podacima, pogrešnim pojmovima i duboko ukorijenjenim predrasudama koje kod nas postoje o toj zvijeri. Na te predrasude on će nailaziti kako u literaturi kojom će se služiti, tako i u shvatanjima ljudi na koje će se u ovome radu morati oslanjati.

Naime, vuk je u paganizmu (mitologiji) starih Slavena, a i mnogih drugih indoevropskih naroda, bio demonska i, po svoj prilici, božanska životinja. Te vjerske (iracionalne) predodžbe o vuku kroz razne legende, gatke, pjesme, običaje i drugo održale su se svježe u svijesti našeg naroda sve do donašnjeg dana. Odatle mi nalazimo pojavu da naši ljudi, gotovo bez izuzetka, vjeruju i tvrde da vuk napada i jede ljude, ili oni vuku pripisuju razne nadnaravne osobine i slično. Kod nas je rijetkost naći i školovana čovjeka koji se potpuno oslobođio ovakvih predrasuda.

Istina, nasuprot ovome, u onim tvorevinama narodne kulture koje je naš narod stvarao na osnovu svog vlastitog razumnog (racionalnog) opažanja, kao što su to na primjer: poslovice, banske i drugo, mi vidimo da naš čovjek vrlo dobro i gotovo u tancine poznaće vuka. U tim tvorevinama pisac sigurno može naći korisnog gradiva za svoj rad.

Jačanju i širenju tih netačnih pojmoveva i predrasuda o vuku, među ostalim granama kulture i umjetničke djelatnosti doprinjela je najviše savremena beletristička literatura. Ta literatura, usporkos tome što su je često puta pisali pisci svjetskog renomea, obično ne počiva na naučnim postavkama i istinama o vuku, nego pretstavlja preradene razne fabule ili mitsko-religiozne tvorevine narodne kulture.

Sa svim tim momentima morao je najozbiljnije računati i moj otac (a i ja sam) prilikom pisanja ove knjige. To će ujedno biti razlozi što se on u ovome radu odlučio na to da mu literatura služi samo kao pomoćno sredstvo, a da većinu materijala za svoj studij crpe direktno iz naroda, mahom od lovaca i stočara, te iz svog velikog životnog iskustva. Na taj način kumulišući, filtrirajući i sistematizujući opažanja velikog broja ljudi, on je stvarao svoj originalan metod rada i pogled s kojim je pristupao obradi ove složene i osjetljive tematike, a i ja sam nastojao da ostanem vjeran tom metodu u poglavljima koja sam obradio.

Pišući ovu knjigu mi nismo imali pretenzija da dademo potpunu biologiju vuka, niti da opišemo sve metode i načine na koje se može loviti odnosno uništavati vuk, niti da dademo istorijat borbe koja je kod nas vodena protiv vuka. Samo smo nastojali da kroz prizmu datih prirodnih, ekonomskih, socijalnih i istorijsko-političkih bosansko-hercegovačkih prilika postavimo vuka kao problem naše narodne privrede, te da dademo smjernice za rješenje tog problema. *Prema tome, ova knjiga ima praktičan zadatak da na osnovu savremenih naučnih i stručnih dostignuća upozna našeg čovjeka s vukom, te da mu pokaže kako u našim prilikama i s našim mogućnostima treba loviti i uništavati ovu zvijer, a sa ciljem da bi se ona što prije istamanila.*

Kada se govori o svome ocu, vrlo je teško biti objektivan, ali ja ipak mislim da neću pretjerati ako kažem da je moj otac bio izraziti lovački talenat. U svome životu ja nikada nisam vidio i upoznao, a ne velim da ga među našim lovcima nije bilo, svestranijeg lovca od njega. On je sa jednakom snalažljivošću i znanjem lovio u planini i u polju, u lovnu s kerovima i bez njih. Bio je vrlo

dobar strijelac zrnom i sačmom, a u lovnu na pojedine vrste divljači, kao naprimjer: u lovnu divljih svinja pogonom i pomoću kerova goniča, ili u lovnu srndača i divokoza na privlak, ili u lovnu na šljuke s kerom ptičarom, ili u lovnu lještarki na vab bio je pravi majstor i virtuozi i lovio ih je — što se kaže — »bez greške«.

U lovnu na vuka dolazile su do punog izražaja njegove lovačke kvalitete, pa je odatle razumljivo naročito interesovanje koje je on pokazivao za tu divljač. Čitajući njegov rukopis i prateći kako on tretira i lovi ovu našu najplahovitiju »zvjerku«, meni se dosta puta nametala misao da je vuk u mom ocu — kao lovcu — našao partnera koji ga je savladao znalački i sigurno. (*Udarila vila na Halila!*).

Ako tom lovačkom talentu dodamo lijep dar opažanja i solidno stručno znanje s kojim je obrađeno i ostalo gradivo, ja se nadam da je moj otac, uz moju pomoć, ovom knjigom stvorio kvalitetno literarno djelo kojim će se korisno poslužiti naša lovačka praksa i nauka i koje će obogatiti našu stručnu literaturu. Bar što se tiče Bosne i Hercegovine, ja vjerujem da smo sa ovim djelom dobili monografiju za još jednu vrstu naše divljači, a većih pretenzija u naučnom i stručnom pogledu ova knjiga i nema.

O tome će uostalom čitaoci i vrijeme dati pozvaniji i pravedniji sud.

DER WOLF

»Leben, Schäden und Vernichtung.«

LE LOUP

sa vie, sa nocivité, son extermination

THE WOLF

Life, Damages and Extermination

ZUSAMMENFASSUNG

Es sind wenige Länder in Europa, wo sich die Wölfe so zahlreich erhalten haben wie in Jugoslawien und speziell in der Volksrepublik Bosnien und Herzegowina. In Ermangelung einer ständigen und verlässlichen Statistik über die Anzahl der vernichteten Wölfe und einer Statistik über die Schäden, welche die Wölfe an den Haustieren und am Nutzwilde anrichteten, als auch anderer objektiver Schwierigkeiten, ist es schwer abzuschätzen, welche Zahl der Wölfe sich auf dem Gebiete dieser Republik befand und sich auch heute noch befindet.

Vom Jahre 1880 bis zum Jahre 1907 wurden in Bosnien und Herzegowina durchschnittlich jährlich zu 553 Wölfe, oder während dieser acht- und zwanzig Jahre insgesamt 15.477, vernichtet, welche dienstlich registriert, beziehungsweise evidentiert wurden (für die die Staatverwaltung die vorschriftmässige Geldbelohnung auszahlte). Wünschen wir Angaben über die insgesamte Anzahl der Wölfe, die in diesem Zeitraume auf dem Gebiete Bosniens und der Herzegowina vernichtet wurden, so ist es notwendig diese Zahl um annähernd 50% zu vergrössern, weil eine ansehnliche Zahl vergifteter oder angeschweisster Wölfe verendete und unauffindbar blieb, und daher auch nicht registriert werden konnte.

Im Jahre 1925 haben die Wölfe auf dem Gebiete Bosniens und der Herzegowina 21.801 Stück Gross- und Kleinvieh zerrissen, dessen Wert 5.063.942 Vorkriegsdinar betrug.

Ebenso ungeheueren Schaden verursachen die Wölfe am Nutzwilde, insbesonders zur Zeit der schweren Winter, wie es z.B. jener im Jahre 1928—1929, war. In diesem Winter haben etwa 10 Wölfe im staatlichen Wildschongebiete Kruščica, dessen Fläche 5.000 Hektar betrug, 300 Rehwild zerrissen. Der Wert dieses Wildes betrug ohne Berechnung des Zuwachses und der Qualität 300.000 Vorkriegsdinar.

Mit Uöcksicht darauf, dass der Wolf bei uns von allen Raubtieren, das gefährlichste, und der grösste Schädling ist so soll man ihn vollkommen vernichten und bei dieser Arbeit möge man weder Mühe noch Mittel scheuen. Es ist verständlich, dass eine der Grundbedingungen zur Ausführung dieser Arbeit, bezw. zur erfolgreichen Durchführung des Kampfes gegen den Wolf, die Beherrschung seiner Biologie und Bionomie, its.

Der Wolf zum grossen schädlichen Raubwild gezählt. Die Durchmittellänge des Wolfes von der Schnauze bis zum Ende der Rute beträgt cca

160 cm und in Bosnien wurden auch weit stärkere Exemplare erlegt, deren Länge auch bis 236 cm betrug. Sein Gewicht beträgt 30–35 kg, aber einzelne wogen auch 63 kg. Nach Alter, Jahreszeit, Klima und Ambient in welchem der Wolf lebt, wechselt die Farbe und Qualität seiner Wolle. Wo er bessere Lebensverhältnisse findet, vermehrt und verbreitet er sich sehr rasch.

Das Paaren der Wölfe beginnt Ende Dezember oder anfangs des Monates Februar. Zur Paarungs-(Läufe)-Zeit sammeln sich die Wölfe in Rudel. Gleich nach der Paarung teilen sich die Wölfe aus dem Rudel, aber einzelne bleiben noch vereint und zwar gewöhnlich zu zwei oder drei im Verbande. Die Wölfinnen tragen neun Wochen und die Mehrzahl wirft im Monate April. Die Wölfin wirft zumeist 5–8 Junge und manchmal auch mehr. Der Nachwuchs wird als blind geworfen und bleibt in diesem Zustande 10–14 Tage. Die Wölfin führt ihre Jungen aus der Wolfshöhle erst nachdem sie erwachsen und so stark geworden sind, dass sie ihr folgen und an der Jagd teilnehmen können. Und dies geschieht gewöhnlich im dritten Monate ihres Lebens. Darin wird so schnell fortgeschritten, dass das Wolfsjunge schon zu Ende des ersten Lebensjahres so erstaunt, dass es allein ein kleines Rind, ein Reh oder eine Gams bewältigen kann. Die Wolfsjungen bleiben neben der Mutter und im Rudel bis sich bei ihnen der Paarungstrieb zeigt und das ist bis zum zehnten Lebensmonate.

Der Wolf ist sehr gefrässig. Am guten Raube oder am Kadaver frisst er sich grossartig an und sucht sofort eine gedeckte Liegestätte um sich auszuruhen. Seine Kräfte spart er und vergeudet sie nie ohne äusserste Not. Er ist ausserordentlich blutdürstig, listig und achtsam. An jenen Stellen, die ihm zweifelhaft erscheinen, bewegt er sich nur bei Nacht, sonst tut er dies nur bei Regentagen und Nebel. Von allen Gefühlssinnen ist der Geruchssinn der ihn nie im Stiche lässt, am besten entwickelt. Wenn sich der Wolf im Rudel befindet, ist er sehr diszipliniert und solidarisch.

Jedwedes Wild oder Haustier greift der Wolf regelmässig nur bei Nacht an. Diese alle haben grosse Angst vor dem Wolfe und spüren ihn auf zweite Entfernung. Rinder wehren sich gegen den Wolf auf diese Weise, dass sie sich in einem Kreis zusammenpferchen und die Angriffe mit den Hörnern abschlagen. Pferde tun dies ebenso, nur wehren sie sich mit Schlägen der Hinterfüsse (Hufschläge). Von allen Haustieren, können sich jedoch die Schweine am stärksten gegen die Wölfe wehren, wenn sie sich in Herden befinden.

Der Wolf greift alle Wildarten von den kleinsten bis zu den stärksten an, und am mächtigsten können sich ihm alte Keiler und erwachsene Bären gegenüberstellen, denen er nichts antun kann.

Seinem Opfer springt er gewöhnlich an den Hals, schlachtet es ab und erwürgt es. Das abgeschlachtete Tier fangt er vom Bauche zu fressen an. Besondere Vorliebe hat er für Fleich, das sich in Verwesung befindet und riecht es auf weite Entfernung. Der Wolf kann sich mit dem Haus-hunde paaren; ihre Bastarde sind steril, aber in der Natur sind sie nicht bekämpft worden.

Alle Methoden der Jagd oder Vernichtung der Wölfe sind hauptsächlich die Frucht der langdauernden Arbeit und Beobachtungen der Jäger-Praktiker. Die Jagd auf Wölfe muss immer der Jahreszeit angepasst sein, als auch den klimatischen und anderen Verhältnissen der betreffenden Gegend. Den Wolf jagend, müssen wir ständig im Sinne haben, dass wir es mit einem Raubtier zu tun haben, das selbst mit ausserordentlichen Jagdfähigkeiten begabt ist. Deswegen soll man sich wie nirgends anders bei der Jagd auf Wölfe an das alte Kriegsprichwort: »erkennen die Lebensweise und die Kampftaktik seines Feindes und ihn dann mit eigenen Methoden schlagen halten. Nebst all dem ist es wünschenswert, dass der Jäger in allem je einfacher arbeitet und ohne irgendwelcher Umwandlungen im Ambiente wo der Wolf lebt.

Von komplizierten Jagdmethoden soll man keinen Nutzen erwarten, wie uns dies ein charakteristischer Fall, d.i. die Jagd des ehemaligen österreichischen Thronfolgers Franz Ferdinand in Hrbnjina bei Glamoc im Jahre 1898, bezeugt. Damals wurden vom, zur »Kaiserjagd« bestimm-

ten Gebirge, die Leute (Aelpler) mit ihrem Weidevieh herausgetrieben und zwar auf einen vollen Monat von der Jagd, und es wurden auf diesen Gebirgen (Gegenden) unter Kommando des Forts- und Gendarmeriepersonals Luderplätze aufgestellt, Blutspuren gezogen und Aehnliches, alles dazu, um Wölfe in diese Gegend zu locken.

Diese ganze Jagd hatte gar keinen Erfolg.

Wölfe kann man mit Feuerwaffen oder Gewehren in Gruppen jagen (Treibjagden), die gewöhnlich 10–50 Jäger und 50–200 und mehr Treiber bilden. Die Grundregeln, die bei dieser Jagdart gelten sind folgende: zuerst soll man durch längere Beobachtungen genau das Aufhalten und Bewegen des Raubtiers feststellen, hierauf die Terrainverhältnisse, Relief und Fläche des Bodens auf dem man jagen wird erforschen und darnach die Zahl der Jäger und Treiber die an dieser Jagd teilnehmen werden, bestimmen. Die Führung der Jagd soll man einem erfahrenen und autorativerem Jäger anvertrauen, dem alle Jagdteilnehmer diszipliniert folgen müssen. Bei dieser Jagd muss das Raubtier immer gegen den Wind getrieben werden. Wölfe kann man am erfolgreichsten mit dem Gewehr in kleineren Gruppen (Auftrieb) die gewöhnlich zwei bis drei Jäger und fünf bis zehn erfahrene Treiber bilden, jagen. Es ist empfehlenswert bei dieser Jagd das »Verlappen« anzuwenden, d.i. Schnuren, an denen in gewissen Entfernung bunte Lappen hängen. Mit Hilfe dieser Scheuchen, wird das Terrain, auf dem sich die Wölfe aufhalten umkreist und sie werden dann auf einen verhältnismässig engen Kreis zugetrieben, auf welchem sie die aufgestellten Jäger erwarten.

Wölfe kann man ebenso auf dem Anstande mit Erfolg jagen, d.i. auf dem Orte wartend, wo der Wolf erscheinen wird, am Kadaver des Tieres, das er abgeschlachtet und in der Nähe des gestellten Luders.

Wölfe kann man mit dem Gewehr durch Anschießen und Locken, seine eigene Stimme oder die des Rehes oder Lammes imitierend, mit weniger Aussicht jagen.

Ausser mit dem Gewehr kann kam Wölfe mit genügendem Erfolg auch mit tauben und kalten Waffen, sog. Eisen jagen. In Bosnien und der Herzegowina werden zum Fangen der Wölfe einige Systeme von Eisen verwendet: das Berlinereisen oder sog. »Schwanenhals«, Eisen mit angehängten Metallbrettchen und Eisen mit freien (holzernen Brettcchen). Der Typ dieser Waffen verlangt vom Jäger besondere Technik der Arbeit. Anderseits verlangt diese Jagd vom Jäger selbst nebst vollkommener Kenntnis der Lebensart des Raubtiers und des Terrains auf dem sie ausgeübt wird, grosse Duldsamkeit, Energie, Ausdauer und starke Fäuste (Hände).

Das Fangen der Wölfe in ausgehobene Gruben oder in umzäunte Hürden »Russische Fanglöcher« gehört zu den veralteten Jagdmethoden, die man jetzt nicht empfehlen kann.

Unter Vernichtung der Wölfe ist ihre massenhafte Ausrottung und zwar ohne Anwendung irgendwelcher Waffen zu verstehen und dies wird auf zwei Arten ausgeführt 1.) durch Vergiften und 2.) durch Fangen (ausheben) der Wolfsjungen aus den Höhlen.

Der ganze bisherige Kampf gegen die Wölfe bezeugt uns, dass das Vergiften der Wölfe die erfolgreichste Art ihrer Massenvernichtung ist. Bei uns wurden in genug Fällen zur selben Zeit auf ein vergiftetes Lockstück zu fünf, sechs oder sieben und sogar auch mehr Wölfe vergiftet. Im Jahre 1952, das in Bosnien und der Herzegowina bis jetzt den Rekord nach der Zahl der vernichteten Wölfe hatte, weil in demselben 1336 Wölfe vernichtet wurden und zwar 807 (oder 61%) erwachsene, und 529 (oder 39%) junge; von 807 erwachsener Wölfe wurden 415 (oder 51%) durch Gift vernichtet und 392 (oder 49%) mit Hilfe aller anderer Mittel oder Jagdarten.

Das Vergiften der Wölfe erfordert nebst grosser Vorsicht und Disziplin bei der Arbeit einen ersonnenen Plan und gute Organisation. Dies kann man hauptsächlich auf folgende Arbeitsphasen verteilen: 1.) An-schaftung, Verwahrung und Aufteilung der Giftes, 2.) Auswahl des Lock-

mittels (Kadavers) und 3.) Begehung und Kontrolle der ausgelegten Lockmittel. Wenn man alle Mängel, die dieser Arbeit gewöhnlich folgen und die hauptsächlich die Ermangelung des Systems in der Aktion der Vernichtung der Wölfe bedingt, beseitigt, dann können wir von derselben beim Vernichten der Wölfe viel erwarten. Insbesonders wenn man regelrecht mit Strychnin arbeitet das sich bis jetzt zu dem gegenständlichen Zweck als bestes erwies.

Das Fangen der Jungwölfe in der Höhle ist schon dadurch die erfolgreichste Art der Vernichtung der Wölfe, weil man in der Höhle die ganze Wolfsbrut findet, für die wir angeführt haben, dass sie gewöhnlich aus fünf bis acht Jungen besteht, so dass man auf einmal eine solche Zahl von zukünftigen Schädlingen fängt und vernichtet. Je eher man dies vernichtet, desto besser ist es, denn die Wölfin verübt gerade zu dieser Zeit die grössten Schäden.

Anfangs des XIX Jahrhunderts bestand z.B. in einzelnen deutschen Fürstentümern eine gesetzliche Vorschrift, nach welcher die Bauern verpflichtet waren, am festgesetzten Tage im Jahre in die Wälder zu gehen um die Wolfsbaue mit Jungen zu suchen.

Auch bei uns sollte man in Zukunft dieser Art der Vernichtung der Wölfe grössere Aufmerksamkeit widmen und durch gesetzliche Vorschriften das Auffinden der Wolfsbaue, vorschreiben. Es muss festgestellt werden, dass in der Volksrepublik Jugoslawien nach dem Jahre 1945 durch sinngemäße Propaganda und speziell durch regelrechte materielle Stimulation erreicht wurde, dass sich die Zahl der gefangenen und vernichteten Wolfsjungen, prozentuell von Jahr zu Jahr vergrössert.

Der Kampf des Menschen gegen den Wolf in gesellschaftlich organisierter Form begann noch vor tausenden Jahren, d.i. seit sich der Mensch mit der Viehzucht zu beschäftigen begann. In Bosnien und der Herzegowina hat dieser Kampf noch 1878 einen grösseren Aufschwung und energischere Staatsunterstützung erhalten, als diese Länder vom gew. Österreich-Ungarischen Kaisertum okkupiert wurden. Indessen können wir aber offen sagen, dass bei uns (nicht zur Zeit Österreich-Ungarns und auch nicht zur Zeit des alten Jugoslawiens) der Kampf gegen die Wölfe, als genügend ernst aufgefasst wurde. Soferne es auch an Aktionen nicht ermangelte, wurden sie hauptsächlich regellos und ohne Gebundenheit durchgeführt. Hernach wurden Personen die Wölfe vernichteten materiell sehr dürftig belohnt. Man soll die Schwierigkeiten des Kampfes nicht unterschätzen. Die Erfahrungen anderer Völker, die schon seit langem einen organisierten Kampf gegen den Wolf begonnen haben, sprechen davon, wie dieser Kampf standhaft, fachkundig und studiös durchgeführt werden muss, und wieviel sich erst durch diese Arbeit stufenweise und langsam die Zahl der Wölfe vermindert.

In Frankreich wurden z.B. noch vor 130 Jahren jährlich auch bis 2.000 Wölfe vernichtet, wenn auch noch zur Zeit Karls des Grossen d.i. vor 1000 Jahren in diesem Reiche ein separater Staatsapparat zum Kampf gegen dieses Raubtier gegründet wurde. Auch in England, Dänemark, Belgien, Holland und in einigen anderen Staaten ist der Wolf schon längst vernichtet, dank dem standhaften und organisierten Kampfe sowie des einzelnen, als auch der ganzen Gemeinschaft (des Staates).

Intensive und systematische Arbeit auf diesem Gebiete soll auch bei uns die erwarteten Früchte bringen. Jetzt sind wir noch ziemlich weit vom endgültigen Sieg über den Wolf, weil noch im Jahre 1949 von 67 bestehenden administrativ-politischen Einheiten (damaligen Bezirken) Bosniens und der Herzegowina 37 Bezirke vom Wolfe stark bedroht, 18 bedroht, 10 Bezirke schwach bedroht und nur zwei Bezirke (Bos. Brod und Bos. Šamac) »rein« von Wölfen waren.

Das Rückgrat (den Grund) der Organisation zum Kampfe gegen die Wölfe sollen unsere Forstleute und Jäger bilden und darnach soll man die Vertreter der Landwirtschaft (Viehzucht), die Organe der Volksmilitz u.a. einschliessen.

Erst dann, wenn wir die Zahl der Wölfe zu dezimieren erreichen und den Wolf auf das sporadische Wild unserer Wälder zu setzen, dann soll man diesen Kampf der ausschliesslichen Zuständigkeit unserer Forstleute und Jäger überlassen.

Dieses Buch wurde auf Grunde langjähriger Erfahrungen und Beobachtungen einer grossen Anzahl von Leute zumeist Jagern und Viehzüchtern, als auch auf Basis der Erfahrungen der Autors, geschrieben. Es hat die praktische Aufgabe unsere Leute mit dem Wolfe und den neuzeitlichen wissenschaftlichen- und Fachkenntnissen bekanntzumachen, um ihnen den Weg zu seiner Ausrottung zu zeigen.

Naziv: (rejona, revira ili dr.)

Obrazac broj 1

AKCIJA TROVANJA VUKOVA U ZIM. SEZONI 19 . . . / . . . god.
evidencija zatrovanih meka

ZASADY DLA GŁÓWNYCH

Ovu evidenciju vodi samo ono lice koje vrši trovanje vukova. I ona služi kao podloga za podnošenje desetodnevnog izvještaja i sumarja na koncu akcija. Pod »nazivom mjestak« treba unositi ime mjesta, onako kako ga narod naziva. Pri utrošku otrova pod »način« treba unositi čaure od loja, trbušna maramica itd.

Pod otrovanim iskoristenim vukovima podrazumijevaju se samo oni primjeri čija je koža predočena sreskom N.O. radi naplate novčane nagrade. Pod otrovanim neiskoristenim vukovima podrazumijevaju se samo oni primjeri čija je smrt naknadno nesumnjivo utvrđena. Napr. ako su pronađeni raspadnuti ili pojedini. Ukoliko se ne može utvrditi dan kada su se vukovi otrovali, treba unijeti dan kada su pronađeni mrtvi.

Naziv: (šum. uprava, lov. društvo ili dr.)

AKCIJA TROVANJA VUKOV

desetodnevni izvještaj za razdoblje od ..... do .....

- 6 -

UPUTSTVO ZA VODENJE:

Ovu evidenciju vodi svaki organ koji učestvuje u akciji trovanja vukova. Podatke za ovu evidenciju daje lice koje vrši trovanje, a na osnovu podataka iz evidencijskog obrasca broj 1.

Osnovno je pri ovoj evidenciji da se broj položenih zatrovanih meka i broj otrovanih vukova tačno iskaže za izvij. razdoblje, a posebno za razdoblje od početka akcije.

Ostale podatke o broju lica, o količini utrošenog otrova, o otrovanim živo-

Uz ovaj izvještaj dostavlja se kritična problematika, kroz nedostatak
samog rješenja, a i o uklanjanju zatrovanih meka, potrebno je dati
razdoblje od početka akcije.

Naziv: (šum. uprava, lov. društva ili dr.)

SUMARAN PREGLED

akcija trovanja vukova u zim. sezoni 19 . . . / . . . god.

Obrazac broj 3

DODICIENNA TADA:

1. Podaci i kratko obrazloženje o izvršenju plana.
  2. Kritičan osvrt na direktive i uputstva dobitvena za rad.
  3. Vlastita opažanja i iskustva stecena u radu.
  4. Pomoć, osnovne poteske i smetnje koje su se pokazale u toku akcije.
  5. Podaci o nestretnutim slučajevima, počinjenim štetama i slično.
  6. Eventualni predlozi i sugestije za budući rad.

UPUTSTVO ZA VODENJE:

Ovu evidenciju vodi ustanova, koja vrši isplatu nagrada za utarnjene vlasteve. Svi podaci u ovoj evidenciji unose se iz zapisnika koji je sastavljen

Iz četvrte rubrike (organ borbe) treba se vidjeti kojem organu pripada lice, koje je utamano dočitnog vuka. Zbog toga se ova rubrika popunjava sa prilikom predocenja utamljene zwijeri.

oznakom »šumar«, »lovac«, »težak« ili ostali.

UPUTSTVO ZA VOĐENJE:

Ovu evidenciju vodi organ koji upravlja lovištem. U evidenciju se unose podaci o gubicima svih vrsta (zaštićene i nezaštićene) divljači, i to bez obzira da li su gubici nastali uslijed elementarnih nepogoda, bolesti, od raznih grabežljivaca i slično.

Pod datum kada je dotična divljač uginula unosi se, po mogućnosti, dan, a inače mjesec ili godišnje doba.

EVIDENCIJA GUBITAKA DIVLJACI

u razdoblju od ..... do .....

Naziv lovišta .....

Uprava lovišta .....

UPOTREBLJENA LITERATURA

1. Brem Dr. A.: »Životinjsko carstvo«, Beograd — 1937 g.
2. Čeović Ing. Ivo: »Lovstvo«, Zagreb — 1940 g.
3. Đorđević R. Tih: »Naš narodni život«, knjiga prva, Beograd — 1931 g.
4. Jekić Jovan: »Prilozi za istoriju šumarstva u Srbiji«, Beograd — 1938 g.
5. Karadžić S. V.: »Srpske narodne poslovice«, Beograd — 1935 g.
6. Kesterčanek Fr.: »Lovstvo«, Zagreb — 1896 g.
7. Knežević Milan: »Vuk, medvjed i divlja svinja«, Nova Gradiška — 1926 g.
8. Koprivnik Vojko: »Jugoslovenski lovčevi zapiski«, Maribor — 1935 g.
9. Laski B. Fr.: »Das Waidwerk in Bosnien und der Herzegovina«, Wien — 1915 g.
10. Marinović Dr. Milan: »Privredni značaj lova u Jugoslaviji«, Beograd — 1930 g.
11. Miličević M. Đ.: »Život Srba seljaka«, Beograd — 1894 g.
12. Nodilo Nadko: »Religija Srba i Hrvata«, Rad Jug. A. Z. i U. — Knjiga LXXVII, Zagreb — 1885 g.
13. Simet Franjo: »Vuci«, Sarajevo — 1941 g.
14. Šooš Mr. Anton: »Tamanjenje vukova«, Zagreb — 1950 g.
15. Šušteršić Ing. Mirko: »Naš lov«, Ljubljana — 1951 g.
16. Veseli Dragutin: »Katekizam o lovstvu i ribarstvu«, Sarajevo — 1932 g.
17. Živančević M. Vladimir: »Vuk«, Beograd — 1951 g.

Fotografije: Prenj-Planina pod snijegom i Čirova pećina — vrh (2.522 m) Durmitor-Planine u Crnoj Gori snimio je ing. A. Trumić; Na pašnjaku, Čobančad, Detalj iz bosanskog sela i Planinštak — ing. D. Đukić; Goli krš na visokoj planini — Dr. Ž. Praštalo; Iza lova, Kapitalan medvjed ulovljen u lovištu Velež 1933 — I. V. Gjalski i Rezervat Perućica s vrhom 2386 m Maglić Planine u pozadini — ing. K. Fitze. Ostale fotografije snimili su autori ove knjige.

S A D R Č A J

	Strana
PREDGOVOR REDAKCIJE — — — — — — — — —	3
PREDGOVOR PISCA — — — — — — — — —	5
UVOD — — — — — — — — —	13
BIOLOGIJA VUKA — — — — — — — — —	29
Opis — — — — — — — — —	29
Rasprostranjenost — — — — — — — — —	33
Način života — — — — — — — — —	34
LOV I UNIŠTAVANJE — — — — — — — — —	61
LOV — — — — — — — — —	71
Lov vuka vatrenim oružjem — puškom — — — — —	71
Hajka — — — — — — — — —	71
Pogon — — — — — — — — —	78
Zasjeda — — — — — — — — —	81
Zasjeda na prometu — — — — — — — — —	82
Zasjeda kod vukojedine — — — — — — — — —	84
Zasjeda kod stalnog strviništa — — — — — — — — —	85
Lov na privlak — — — — — — — — —	89
Lov na vab — — — — — — — — —	93
Slučajni susreti s vukom — — — — — — — — —	96
Lov vukova gluhim oružjem — gvožđima — — — — —	101
Lov gvožđima na premetima, šumskim stazama i na sugrebima — — — — —	118
Lov gvožđima na strviništima (vukojedinama) i na postavljenu meku — — — — — — — — —	121
Lov gvožđima kraj klanice ili kraj tora — — — — —	124
Hvatanje vuka u jame i u ograđene kotareve — — — — —	125
Lov vuka kerovima i konjima — — — — — — — — —	126
UNIŠTAVANJE — — — — — — — — —	129
Trovanje vukova — — — — — — — — —	129
Nabavka, čuvanje i raspodjela otrova — — — — —	137
Izbor vrste meke i mesta za njeno postavljanje — — — — —	140
Izbor vrste otrova i izrada trovanica — — — — —	144
Polaganje otrova, odnosno zatrovanih meka — — — — —	148
Obilazak trovališta i uklanjanje zatrovanih meka — — — — —	153
Organizacija akcija trovanja vukova — — — — —	157
Hvatanje vučije mladenčadi u brlozima — — — — —	160
ORGANIZACIJA BORBE PROTIV VUKOVA — — — — —	169
ZAKLJUČAK — — — — — — — — —	187
REZIME — — — — — — — — —	191
EVIDENCIJSKI OBRASCI — — — — — — — — —	196
UPOTREBLJENA LITERATURA — — — — — — — — —	201
SADRŽAJ — — — — — — — — —	202